

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку

Випуск 2

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ОСВІТА У ХХІ СТОЛІТТІ: ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Випуск 2

*Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
“Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті:
соціалізація та соціальна адаптація особистості”,
м. Київ, МАУП, 14 травня 2010 р.*

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2011

Редакційна колегія:

Подолька А. М., д-р юрид. наук — головний редактор

Туриніна О. Л., канд. психол. наук, проф. — відповідальний редактор

Видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку / МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім О-72 “Персонал”, 2010 —

Вип. 2 : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: соціалізація та соціальна адаптація особистості”, м. Київ, МАУП, 14 трав. 2010 р. / редкол. : А. М. Подолька (голов. ред.), О. Л. Туриніна (відп. ред.). — 2011. — 208 с. : іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику подано статті учасників Міжнародної науково-практичної конференції “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ ст.: соціалізація та соціальна адаптація особистості”, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — розвитку освіти в Україні. Статті охоплюють широкий діапазон наукових досліджень українських учених.

Для науковців, освітян, державних службовців, політиків, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком української освіти.

ББК 74.04(4УКР)я43

ЗМІСТ

К. В. Корсак

*Альтруїзм — найвища цінність освіти
і виховання у XXI столітті 5*

М. П. Лукашевич

*Соціологія соціальної роботи:
дослідницькі можливості проблем
соціалізації людей з особливими
потребами 11*

Ю. М. Сафонов

*Стандартизація освіти як складова
інноваційно-прогресивного впливу
на підготовку студентів фахових
спеціальностей 16*

М. І. Рудакевич

*Шляхи та умови розвитку творчого
мислення студентів вищого
навчального закладу 18*

К. І. Приходченко

*Шляхи та умови розвитку професійних
якостей педагога 20*

Л. Б. Шостак

*Бізнес-освіта в Україні: проблеми
і перспективи розвитку 24*

Н. М. Чернуха

*На шляху до толерантності
та взаєморозуміння як пріоритетних
складових соціальної самореалізації
сучасної молоді 30*

О. В. Баєва

*Система вищої освіти в США:
державно-громадські засади
управління 34*

П. Валла, В. В. Мироненко,

І. Г. Саєвич

Евтифроніка та її завдання 39

О. М. Рудакевич

*Студентські дебати як ефективний
засіб формування політичної
культури молоді 43*

В. П. Савельєв

*Кризові явища в системі вищої освіти
України та деякі шляхи їх подолання 45*

Ф. М. Медвідь

*Сучасний український виховний ідеал
в умовах необхідності зміцнення
національної єдності 51*

І. М. Найдьонов

*Інтерактивне навчання в системі
підготовки менеджера освітніх
організацій 56*

Т. І. Науменко

*Використання комп'ютера
в дошкільному закладі в період
адаптації дітей раннього віку 61*

Л. І. Романовська

*Соціальна робота в Україні в контексті
системного підходу 66*

В. В. Шконда

*Синергетика в образовательной
деятельности 72*

В. В. Токар

*Ціннісні пріоритети освіти в контексті
посткризової мобілізаційно-інноваційної
моделі співрозвитку України 74*

Л. О. Згала-Лозинська

*Особливості активізації процесу
навчання студентів із застосуванням
інтернет-технологій 78*

В. А. Гапоненко

*Напрями підвищення рівня викладання
політичної науки в Україні 82*

В. М. Колпаков

*Проблема поняттєво-категоріального
апарату в педагогіці розвитку 87*

С. В. Капранов

*К вопросу мониторинга здоровья студентов
и ученической молодежи в современных
социокультурных условиях Украины 96*

Н. П. Христинченко Вища освіта в Україні: специфіка, проблеми та шляхи адаптації до Болонського процесу	100	І. М. Николин Бар'єри міжособистісного спілкування в процесі професійного становлення студентської молоді	156
О. М. Міхатуліна Інноваційні форми навчання в системі вищої юридичної освіти.....	104	І. О. Сєдаков Інновації в сучасному освітянському просторі: ДІМА-технологія	161
О. Л. Пелих Розвиток сучасної української освіти та проблеми соціалізації молоді	109	Ю. В. Єсаулов, М. Ф. Медвідь Роль еко-правової освіти в соціалізації студента-правника	167
В. В. Губар Проблеми нормативно-правового забезпечення дистанційного навчання у ВНЗ	113	В. В. Федорова Проблематика корпоративної етики сучасного українського підприємства.....	170
Я. Ф. Медвідь, О. М. Поповичук Роль освіти в соціалізації студента-юриста	117	В. О. Заяць Маркетинг кадрів як проблема кадрового забезпечення організації	173
М. М. Кудря Національна ідентичність та складові її формування	121	Н. О. Гринчишин Проблеми якості середньої загальної освіти.....	177
З. І. Рогач Соціальна адаптація безпритульних дітей у сучасному українському соціумі.....	126	А. В. Безсмертний Актуальні проблеми модернізації та ефективності педагогічної освіти	180
Д. О. Медведовська Стисла характеристика змін у змісті навчання у Великій Британії у 80-х роках ХХ ст.	131	Ф. М. Медвідь, Я. П. Пом'ян Інноваційний розвиток освіти України: сучасний стан і перспективи	183
О. В. Соболевська Роль самоосвіти в самоідентифікації особистості	134	А. О. Серпінський Політична соціалізація молоді як фактор впливу на легітимність влади	189
В. В. Зарва Національна освіта як запорука міцного та стабільного політичного майбутнього країни	140	О. Є. Маньковська Освіта України ХХІ ст.: інтеграційні процеси.....	193
Р. І. Литовченко Активність студентів — основа ефективності навчальних занять.....	143	О. В. Бастун, Р. І. Буга Політична соціалізація молоді в умовах розбудови стратегії національної безпеки України	196
О. В. Котеньова Юридична освіта в умовах сьогодення ...	147	І. Ю. Кулаковська Політична соціалізація молоді в Україні: проблеми і перспективи	200
О. Г. Башук Засади освітньо-виховного процесу за діалогом Платона “Законо”	150	М. О. Сурженко Вплив освіти на політичну соціалізацію і політичну культуру особистості	205

АЛЬТРУЇЗМ — НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ У ХХІ СТОЛІТТІ

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 5–10

Банальністю є нагадування про труднощі подальшого розвитку всієї популяції людей на Землі. Дуже вдало особливість ситуації сформулював відомий сучасний український педагог І. Підласий: “За останні 20 років не з’явилося жодного оптимістичного прогнозу розвитку цивілізації і життя на Землі. Один похмуріший за інший. Під усіма прогнозами реальні підстави, яким важко не вірити. Головні тенденції стають незворотними, життєво важливі процеси набули такої сили, що зупинити їх уже неможливо” [9, 21].

Цей песимізм найбільш помітний у резолюціях двох світових екологічних форумів (1992 і 2002 рр.), що після усунення семантичного “дипломатичного” прикриття редукуються до рішучих заходів: 1) примусового гальмування “демографічного вибуху”; 2) заборони країнам третього світу розвиватися індустріальним шляхом; 3) формування у системах освіти “екозомбованих” осіб, які були б неспроможними на шкідливі для біосфери дії.

Ми категорично заперечуємо ці “рекомендації” як через їх очевидну антигуманність, так і повне ігнорування їх авторами перспектив розвитку небачено досконалих технологій життєзабезпечення, які надалі пропонуємо називати не “нанотехнологіями” (це способи виготовлення продуктів з розмірами 10^{-9} м), а **ноотехнологіями** — **мудрим** **технологіями**, спроможними гаран-

тувати життєзабезпечення людей без пошкодження біосфери (докази того, що це не фантастика, містяться у наших статтях [4]).

Що також є цілком очевидним — неможливість появи мудрих технологій без “стрибка” у самій суті вищої освіти і бажаність формування у майбутніх генерацій високої духовності й культури. Наше завдання — довести, що порятунок людства буде досягнутий швидше й легше у разі вивищення альтруїзму, включення його формування у молоді і дорослих у перелік найголовніших цілей навчання і виховання у ХХІ ст.

Прикро, але на відміну від слів “гуманізм” чи “духовність”, іменник “альтруїзм” належить до *маловідомих і маловживаних*. Ось доказ: на зламі сторіч, коли нами були опубліковані перші статті з цієї теми, у приблизно 40 тисячах досліджених назв статей і книг з освітньої сфери термін “альтруїзм” не фігурував *жодного разу* (навіть зараз позитивні зрушення майже непомітні). Не випадково укладачі найновішої української “Енциклопедії освіти” не включили статтю “Альтруїзм” у цю книгу [2].

Лишається лише шкодувати, що знання про таку “ідеально-людяну” рису ігнорували не тільки педагоги, а й психологи, які в радянську епоху в умовах всезагального колективізму слово “альтруїзм” найчастіше використовували у негативному сенсі для позначен-

ня багатьох різноманітних відхилень у нормативній поведінці ([10; 11] та ін.). Нічого дивного, комуністична доктрина скеровувала весь процес виховання на формування колективізму на основі захисту інтересів пролетарів і появу у молоді моральних чеснот будівників комунізму. Відтак, альтруїзм класичного зразка не міг надатися радянським ідеологам — він стосувався “всіх людей”, а не одного-єдиного класу.

Та була ще важливіша причина для того, щоб керівники СРСР вважали альтруїзм непридатним для радянської системи виховання. Вона полягала в тому, що *справжній альтруїзм*, який ми вважаємо найпрекраснішою з усіх рис цивілізованої особистості, виявляє себе у формі настільки потужного внутрішнього потягу служіння добру інших людей, що подібна особа відзначається автономністю, некерованістю, незалежністю, високою здатністю на вчинки і дії, які, з точки зору представників державних ієрархічних структур, видаються і дивними, і цілком незрозумілими. І в часи Сталіна, і пізніше керівники СРСР найбільше боялися саме некерованих і неслухняних, нещадно винищуючи не лише альтруїстів з релігійними переконаннями, а й представників світу культури і науки.

Змушені нагадати: у Радянському Союзі процес виховання спирався на гіпотезу “*tabula rasa*”, згідно з якою всі соціально важливі сутнісні риси дорослої особи на сто відсотків є наслідком того виховного впливу, якого вона зазнала з моменту народження. З цього припущення випливало, що альтруїстичні потяги та їх інтенсивність визначаються лише змістом навчально-виховного процесу і його тривалістю. Якщо ж якась особа виявляла видатний рівень альтруїзму, то її легко було оголосити “ненормальною” — чи на основі “закону зв’язку змісту навчання і його наслідків”, чи на основі посилення на Фрейда, бо той вважав

нормою егоїзм, а імпульси альтруїстичного плану пояснював неусвідомленим бажанням людини зробити щось добре для вирівнювання своєї вини і тяжких гріхів.

Варто зазначити, що характерні міфи та упередження щодо її альтруїстичного варіанту чи не найбільш помітні у тих виданнях великих педагогічних та інших енциклопедій, що з’явилися у Москві ([8; 12] та ін.). Навіть найкращі із переглянутих нами матеріалів являють собою поєднання незаперечних універсальних істин, доволі відвертих ідеологічно-комуністичних штампів і/чи (що не набагато краще) закликів до повернення у часи тотального домінування релігійних поглядів.

Звісно, були певні підстави до упередженого чи відверто ворожого ставлення керівників держав та ідеологів до альтруїстичної поведінки. Доісторичний та історичний періоди глибоко позначені тим, що людям усіх рас і народів бракувало ресурсів життєзабезпечення для створення сприятливого середовища, для захисту від негативних впливів довкілля, для гарантування фізичного і психічного здоров’я. Виявлення матеріально втіленого альтруїзму означало відчуження від себе і своїх найближчих. Тому подібні вчинки в минулому були рідкістю, а люди, які так діяли постійно, виявлялися чи святими, чи настільки багатими, що могли без труднощів поділитися дещицею з іншими.

Звичайно, ми не в змозі порівняти різні світові і локальні релігії щодо виявлення альтруїзму. Для всього світу характерним є явище існування певного відсотка осіб (переважно чоловіків), які вважали себе месіями і альтруїстично ділилися з оточенням власними поглядами і порадами. В умовах браку ресурсів живлення єдиною можливим проявом альтруїстичної поведінки було саме месіанство — пропозиція іншим людям не реального хліба, а віртуального (духовного).

Гострота браку ресурсів життєзабезпечення безпосередньо впливала і на поширеність егоїстичної поведінки й антигуманних вчинків, і на звуження поля альтруїстичної діяльності. Утримаємося від давніх прикладів — цілком вистачить недавніх: недоброзичливці України за одне лише XX ст. неодноразово організовували на її теренах жажливі соціальні експерименти, під час яких мало що залишалося від природного альтруїзму і високої моралі українського народу, який ніколи в історії не виявляв імпульсів до розширення свого життєвого простору за чужий рахунок, спочатку “від моря до моря”, а пізніше — “від океану до океану”.

Опис минулого ми навели для однієї мети — чіткішого його відокремлення від майбутнього, в яке почало входити людство на межі XX і XXI ст. *Нові умови його існування цілковито відрізнятимуться від попередніх* — люди в найближчі десятиліття настільки збільшать виробництво енергії і продуктів живлення, що нормальні умови життя і харчування з країн “золотого мільярду” поширяться на все людство навіть у тому разі, якщо його чисельність досягне позначки 10–15–20 мільярдів осіб.

Головним фундаментом цієї різкої зміни стане багатократне збільшення виробництва електричної та інших видів енергії. Це твердження не є гіпотезою — фундамент подібних змін вже існує, а тому для повної ліквідації браку енергії потрібен лише певний час і, звісно, зусилля багатьох держав і людей.

Найбільш імовірним вважаємо порівняно повільне “розлучення” людства з викопним паливом. Ще кілька значних катастроф — і назавжди заборонять нафто- чи газовидобувні платформи в морях і океанах, перейшовши на незрівнянно безпечніше отримання газу зі сланцевих і частини вугільних пластів. Навіть якщо додати до цього газгідрати і отримання водню шляхом “поливання”

гарячих мантийних порід на глибинах 6–10 км, то й це забезпечить людство енергією лише на десятки, а не тисячі років. У більш віддаленому майбутньому наші нащадки використовуватимуть два “майже вічні” джерела енергії — термоядерні реактори надвеликої потужності і сонячні фотоелементи, що менш концентровані, але доступні на більшій частині поверхні Землі. У 1992 р. група британських науковців досягла повного успіху завдяки своїй великій тороїдальній установці “*Jet*”, але зусиллями розлучених появою подібного конкурента нафтогазових компаній було повністю припинено фінансування подальшого прогресу у створенні термоядерних енергетичних реакторів. Не допомогло навіть те, що наприкінці червня 2005 р. конгломерат з восьми учасників на чолі з Францією підписав угоду про виділення майже 10 млрд євро на експериментальний реактор, який має започаткувати нову епоху в житті людства — епоху “достатності” енергії та всіх інших засобів життєзабезпечення.

Така впевненість фізиків спирається на той факт, що пального для термоядерних реакторів вистачить на мільйони років, а в разі їх вдосконалення і використання інших реакцій — на багато мільярдів років. Вони “від народження” неспроможні до вибухів, не продукують радіоактивних відходів чи інших шкідливих речовин. Та таких електростанцій не слід будувати скільки заманеться, адже можна перегріти атмосферу подібно до того, як кілька нагрівачів швидко збільшують температуру повітря в кімнаті.

Небезпека надмірного перегрівання усувається іншим надперспективним джерелом енергії — напівпровідниковими фотоелементами. Поглинаючи сонячні промені і створюючи енергію, вони вилучають частину тепла, яке нагріває поверхню Землі. Звичайно, використання отриманої енергії завершиться нагріванням середовища, але цим тепло-

вий баланс Землі не порушується — він залишатиметься таким, як зараз.

Як відомо, подібного типу фотоелементи є джерелом енергії для міжнародної космічної станції і для безлічі супутників зв'язку, які по різних орбітах кружляють навколо Землі. Чому їх масово не використовують для заміни сучасної енергетики? Відповідь проста — і цей шлях повного енергозабезпечення людства штучно гальмується, тому й зараз відсутні можливості для побудови великих фотоелектростанцій у пустелях і транспортування від них “вічної” сонячної енергії в інші райони Землі.

Фотоелементи — продукти нанофізики, термоядерні реактори — фемтофізики. Та нано-, піко- і фемтонауки спроможні на більше, адже створені ними технології переважають технології індустріального періоду (в тому числі й інформаційно-комп'ютерні) набагато більше, ніж індустріальні переважали ті засоби, якими послуговувалися люди у кам'яну добу. Наприклад, уже через кілька років нанобіологія *ліквідує для людства потребу в сільському господарстві* й дасть змогу продукувати всю гаму харчових продуктів без використання землі та майже без обмежень обсягів (науковці усвідомили свої помилки періоду 1870–2000 рр. та йдуть тепер “іншим шляхом” [3]).

Тому справжні прогнози майбутнього можна розшукати не під час читання книг і статей економістів і “глобалістів”, які й не чули про зазначені досягнення точних наук [1; 7; 13], а шляхом форсайтного (евристичного) прогнозування наслідків розвитку так званих “ембріональних” точок розвитку нано-, піко- і фемтонаук. Помилковість загальнопоширених економічно-глобалістичних і соціально-політичних передбачень майбутнього виявляє себе не лише в незнанні справжніх можливостей цих наук, а й у неусвідомленні того факту, що їх реалізація ліквідує головні підста-

ви для неальтруїстичної поведінки. Поява ноотехнологій робить безглуздими ненависть і бажання будь-що знищити “всіх інших”, які самим своїм існуванням створюють загрозу “нашим ресурсам, багатству, спокою і досягненням”. В умовах повного і безпроблемного забезпечення життєвих потреб усіх землян завдання освітніх систем щодо формування нової моралі в наступних генерацій, на наш погляд, дуже й дуже полегшуються.

Та не можна недооцінювати і складнощі цих “полегшених” завдань, адже збереження у головах громадян ХХІ ст. “вдосконаленої американської мрії” — стометрової особистої яхти, надкомфортного реактивного літака, приватного острівця з палацом на ньому, кількома мільярдами доларів на банківських рахунках — загрожує очевидними конфліктами. В подібних умовах люди ніколи не зможуть існувати, оскільки навіть збільшені енергетичні ресурси, про які йшлося вище, не забезпечать кожному здійснення не лише “вдосконаленої”, а й “звичайної американської мрії”.

Тому освітні системи мають діяти так, як це ми бачимо у частині європейських країн, у першу чергу — Скандинавії чи в Ірландії, де вважається *гранично некультурним* накопичувати мільйони доларів і безліч малопотрібних коштовних речей тільки для того, щоб вами захоплювалися ще більш некультурні журналісти і співали осанну вашим “досягненням”.

На наш погляд, лише ці країни можуть стверджувати, що вони живуть у нинішній час, адже всі інші послуговуються відсталими уявленнями про суспільну та індивідуальну мету. Американці та інші прихильники “тотального лібералізму” та “вільного ринку” вбачають щастя в особистому збагаченні, а найбільш цивілізовані європейці — у досягненні якісного і безпечного життя “для всіх”. Перше є індивідуальною

метою і виключає навіть найменший справжній альтруїзм, друге ж передбачає колективні зусилля всієї громади та існування достатнього рівня альтруїстичної поведінки. Перше забезпечує економічно-соціальний поступ за рахунок визиску інших осіб і народів, друге, як свідчить досвід Ірландії 1989–2009 рр., дає змогу в багато разів збільшити валовий національний дохід та підвищити добробут усіх громадян без “виращування” своїх мільярдерів і “великих мільйонерів” (варто зазначити — *ірландці і ми рухалися останнім часом у цілком протилежних напрямках!*).

Сподіватимемося на те, що вже найближчими роками системи освіти здійснюватимуть зміни, орієнтовані на включення альтруїзму в число цілей діяльності. Не менш важливим стане підвищення ролі точних наук у навчанні, як це роблять країни Західної Європи, які колосальними коштами, передбаченими для здійснення Лісабонського проекту, готують десятки тисяч молодих фахівців з нано-, піко- і фемтонаук, намагаючись повернути собі світове лідерство у надвисоких технологіях (саме цей проект, а не Болонський чи інший процес, перебуває у центрі уваги всього Європейського Союзу). Ми сподіваємося також на розширення наукового світогляду молоді завдяки поширенню нових наук. Хотілося б бачити підвищення її філософсько-громадянської компетентності шляхом ознайомлення не з одним-двома світовими процесами, а з їх більшістю — багатьма десятками (про це ми вже вели мову раніше [5; 6]). Слід також зауважити, що зазначені “ноонаукові” процеси настільки могутні, що будь-які потуги екзальтованих державних “лідерів” з підлітковою психікою вже неспроможні зупинити чи значно загальмувати спільний рух

усього людства до мудрого і високоморального “ноосупільства”.

Література

1. *Делягин М. Г.* Мировой кризис: Общая теория глобализации: Курс лекций. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 768 с.
2. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України, голов. ред. В. Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
3. *Комиссаров Г. Г.* Новое уравнение фотосинтеза // *Химия и жизнь*. — 2008. — № 2. — С. 20–23.
4. *Корсак К. В.* Нано-, піко і фемтонауки як єдиний засіб руху до ноосфери і сталого розвитку // *Безпека життєдіяльності*. — 2007. — № 5. — С. 23–26; *Корсак К. В.* Наносупільство — єдино правильна назва для супільства майбутнього // *Віче*. — 2008. — № 24, груд. — С. 9–10.
5. *Корсак К. В.* Скільки є світових процесів? Понад 60! // *Науковий світ*. — 2005. — № 4. — С. 6–7.
6. *Корсак К. В.* Освіта, супільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз: Монографія. — К–Н.: Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. — 224 с.
7. *Медоуз Д., Рандерс Й., Медоуз Д.* Пределы роста. 30 лет спустя / Пер. с англ. — М.: ИКЦ “Академкнига”, 2008. — 342 с.
8. *Педагогическая энциклопедия* / Глав. ред. И. А. Киров. Т. 1–4. — М., Сов. Энцикл., 1964–1966.
9. *Підласий І.* Виклики життя і виховання молоді // *Відкритий урок*. — 2008. — № 1–2. — С. 19–21.
10. *Психиатрический энциклопедический словарь* / Й. А. Стоименов, М. Й. Стоименова, П. Й. Коева и др. — К.: МАУП, 2003. — 1200 с.
11. *Психологическая энциклопедия*. 2-е изд. / Под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. — СПб.: Питер, 2003. — 1096 с.
12. *Российская педагогическая энциклопедия*: Т. 1. — А–М. / Глав. ред. В. В. Давыдов. — М.: Большая Росс. Энцикл., 1993 — 608 с.
13. *Стратегії розвитку України: теорія і практика* / За ред. О. С. Власюка. — К.: НІСД, 2002. — 864 с.

Відзначено, що виник світовий консенсус щодо порятунку людства від екологічних та інших загроз завдяки новій освіті і вихованні у молоді високих духовних цінностей. Виявлено факт цілковитого ігнорування ролі формування альтруїзму, обґрунтовано необхідність звернення освіти-XXI до цього нового завдання і вказано на появу матеріальних можливостей для перетворення альтруїзму в масове цивілізаційне явище.

Возник мировой консенсус относительно спасения человечества от экологических и других угроз благодаря новому образованию и воспитанию у молодежи высоких духовных ценностей. Выявлен факт полнейшего игнорирования роли формирования альтруизма, обоснована необходимость обращения образования-XXI к этой новой задаче и указано на появление материальных возможностей для превращения альтруизма в массовое цивилизационное явление.

There was a world consensus concerning rescue of mankind from ecological and other threats through new formation and education at youth of high cultural wealth. The fact of the uttermost ignoring of a role of formation of altruism is elicited, necessity of the reference of education-XXI to this new problem is proved and is specified in occurrence of material possibilities for transformation of altruism in mass social phenomenon.

СОЦІОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ДОСЛІДНИЦЬКІ МОЖЛИВОСТІ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 11–15

Значущість досліджуваної теми обумовлена, з одного боку, зростанням потреби в успішній соціалізації людей з особливими потребами в умовах кризових явищ в сучасній Україні, а з другого — зміною наукового статусу дисципліни “Соціальна робота” через вилучення її з наукового напрямку “соціологія” та включення до напрямку “соціальне забезпечення”. За таких обставин без соціологічної підтримки залишається сфера соціальної роботи, центральною проблемою якої є науковий і практичний супровід соціалізації людей з особливими потребами. Одним із шляхів збереження соціологічного забезпечення соціальної роботи і, відповідно, соціалізації людей з особливими потребами доцільно розглянути підстави виокремлення із системи соціологічних знань ще однієї галузевої соціологічної теорії середнього рівня — соціології соціальної роботи.

Виокремлення *соціології соціальної роботи* у спеціальну соціологічну теорію середнього рівня зумовлене також актуалізацією самого соціального феномена “соціальна робота” та зростання ролі соціологічних знань у його дослідженні й теоретичному обґрунтуванні. Ця тенденція підтверджується, зокрема, розумінням сутності соціології соціальної роботи та її призначення в системі

знань, що демонструють українські науковці І. І. Мигович й Т. В. Семигіна. У їх викладі *соціологія соціальної роботи* розкриває й осмислює особливості діяльності різних груп соціальних працівників, активність недержавних організацій, які займаються соціальним захистом, соціальних служб і закладів, що сприяє оптимізації організаційних, технологічних аспектів професійної і добровільної соціальної роботи. Вона здійснює моніторинг розвитку соціальної роботи як діяльності і громадського інституту, дбає про цілісність, різнобічність наукового супроводу й організації соціальної роботи [2, 83, 304].

Доволі широку підтримку така позиція набула в джерельній науковій базі з соціальної роботи. З одного боку, вона проявляється у виокремленні в наукових і навчальних виданнях окремих підрозділів, розділів та глав, присвячених аналізу взаємозв'язків соціології і соціальної роботи [13, 110].

З другого боку — в словникових та енциклопедичних виданнях з соціальної роботи публікують статті соціологічного походження — “соціологія”, “соціологічні дослідження” [11, 429–439].

Характерно, що майже всіма теоретиками соціальної роботи визнається наявність у теоретичних засадах соціальної роботи блоку соціологічно

орієнтованих теорій соціальної роботи, до яких відносять системну, екологічну, соціально-радикальну та теорію стигматизації.

У свою чергу, категорія “соціальна робота” стає об’єктом дослідження сучасних соціологічних видань [4, 484–509]. Деякі автори пропонують виокремити соціологічні дослідження соціальної роботи в окрему галузь теорій середнього рівня — соціологію соціальної роботи [3, 5; 8, 164]. Зокрема, до виду спеціальних (приватних) соціологічних теорій пропонує відносити соціологію соціальної роботи і соціолог П. Д. Павленок [2, 8; 8, 395–396].

Аналіз наукових джерел свідчить, що взаємодія двох галузей знань соціальної роботи і соціології відбувається за такими напрямками:

- 1) використання результатів соціологічних досліджень соціальної структури суспільства, інших фундаментальних проблем соціуму в практичній соціальній роботі;
- 2) використання соціологічних знань про суспільство, спільноти, особистість при підготовці і перепідготовці, вихованні соціальних працівників;
- 3) аналіз соціальної роботи, експертна оцінка її форм і методів з погляду їх значущості для суспільства, конкретного середовища й осіб, стосовно яких вона реалізується.

Водночас розширення масштабів та напрямів такої взаємодії та поглиблення взаємопроникнення теоретичних та методичних засад обох наукових дисциплін починають стримувати розвиток кожної з них, утруднюють виокремлення їх предметної сфери досліджень. При цьому “соціологічна складова” соціальної роботи все більше набуває атрибутивних ознак спеціальної соціологічної теорії середнього рівня. Як відомо, такими ознаками є наявність у соціологічній дисципліні об’єкта і предмета дослідження, соціологічних методів до-

слідження, що враховують специфіку предметної сфери, функцій, що визначають місце і роль цієї дисципліни в суспільстві та відповідний понятійно-категоріальний апарат.

Зазначимо, що *соціологія соціальної роботи* тут і надалі розуміється як спеціальна соціологічна теорія, що досліджує феномен соціальної роботи як соціальний процес і систему надання соціальної допомоги особам, групам і спільнотам, які цієї допомоги потребують, опинившись у складній життєвій ситуації.

У сучасній соціології ще не склалося чіткого уявлення про об’єкт і предмет соціології соціальної роботи. Ми вважаємо, що у вивченні й виокремленні об’єкта соціології соціальної роботи слід спиратись на основні *наукові принципи соціології*: принцип історизму, принцип соціального детермінізму, діалектичний принцип [7, 13–19].

Ці принципи відповідають складності об’єкта соціології — людського суспільства, його специфіці, особливостям, характеру функціонування та розвитку. Повною мірою ознака складності притаманна і сфері соціальної роботи, яка структурно належить до соціальної сфери і взаємодіє з економічною, духовною та політичною сферами. У процесі такої взаємодії основна функція соціальної роботи — задоволення потреб людини в соціальному захисті та допомозі в складних життєвих ситуаціях — переплітається з функціями зазначених сфер суспільства.

Соціальна робота з позицій соціології може розглядатись як відносно незалежна соцієтальна система. У свою чергу, індивід не може не рахуватись із законами тієї соціальної системи, до якої належить.

Тією чи іншою мірою він бере на озброєння її норми та цінності, тобто *соціалізується*. Його діяльність, таким чином, стає соціально визначеною. Разом з тим у суспільстві існують різ-

ні види, варіанти і форми соціальної діяльності та поведінки, між якими можливий вибір, а отже, і вияв активності людини.

Тож *об'єктом соціології соціальної роботи* є сфера соціальної роботи як соціетальна система, яка певним чином організовує і самоорганізовує соціальних працівників і клієнтів, які утворюють групи та організації, що взаємодіють у формі соціальної діяльності з надання та отримання соціальної допомоги, обумовлюючи функціонування й розвиток цієї сфери, тенденції і процеси, що в ній відбуваються.

На нашу думку, у визначенні предмета дослідження слід виходити з розуміння предмета загальної науки — соціології та інтерпретації його до галузевої соціологічної науки. Тобто з орієнтації на спільний предмет будь-якої соціологічної науки — соціальні відносини — та вносити до нього специфіку тієї сфери, спільноти, або процесу, в яких ці відносини проявляються.

Отже, *предметом соціології соціальної роботи* є соціальні відносини, які виникають у сфері соціального життя і відображають неоднакові соціальні позиції в ньому людей, різних соціальних груп та класів, соціальних організацій та інститутів, задіяних у наданні та отриманні соціальної допомоги.

Ще однією атрибутивною характеристикою соціології соціальної роботи є *методи дослідження*. У соціальній роботі, за свідченням науковців цієї сфери, використовується весь діапазон соціологічних методів дослідження. Як стверджує П. Д. Павленок, до досліджень проблем соціальної роботи залучаються опитування; конвент-аналіз регулятивно-правових та інших документів у соціальній роботі; спостереження; соціометричний метод; ігрові методи; експеримент; метод експертних оцінок [8].

Місце і роль соціології соціальної роботи в практичній діяльності людей, у життєдіяльності суспільства в ціло-

му реалізується через ті функції, які вона виконує. Ці *функції*, таким чином, визначають основні її обов'язки перед суспільством, найважливішу спрямованість і коло її діяльності. Головними *функціями соціології соціальної роботи* є пізнавальна, практична, теоретична, описова, інформаційна, прогностична, управлінська, гуманістична, ідеологічна, й соціалізаційна.

Зокрема, *соціалізаційна* функція соціології соціальної роботи полягає в тому, що сприяючи підвищенню ефективності управління сферою, вона розширює можливості позитивного впливу соціальної роботи на соціалізацію людей, задіяних у наданні й отриманні соціальної допомоги.

Переходячи до розгляду змісту *понятійно-категоріального апарату*, слід зазначити, що поняття та категорії соціології соціальної роботи утворюють мисленнєвий апарат розуміння й опису соціальних процесів і явищ у сфері соціальної роботи, своєрідну соціологічну мову дослідження, аналізу і інтерпретації його результатів.

Розглядаючи поняття і категорії соціології соціальної роботи, слід виокремити серед них дві основні групи.

До *першої* слід віднести основні категорії науки соціології, які є родовими для всіх рівнів соціологічного знання. Зокрема, гранично широкою та центральною категорією є категорія “*соціальне*” (від лат. *socialis* — спільний, товариський, суспільний), що відображає і виражає специфіку буття суспільства як суб'єкта життєвого процесу в цілому, а відповідно — специфіку всіх соціальних процесів і соціальних суб'єктів.

Як відомо, соціологічні категорії умовно поділяють на два *типи*: методологічні та процедурні. До *методологічних* відносяться категорії, які розкривають: сутність соціальних зв'язків (соціальні системи, інститут, організація, контроль, дія, відносини, сфера); зміст соціальних спільностей (су-

пільство, спільнота, клас, шар, група, особистість); сутність соціальних процесів (соціальні адаптація, мобільність, інтеграція, конфлікт, дезорганізація, соціалізація, виховання); сутність соціального розвитку (соціальний прогрес, дія, рух, діяльність, розвиток, інновація); характер використання соціологічних знань у практиці суспільного життя (соціальне проектування, прогнозування, планування, технології). *Процедурні* категорії відображають особливості збирання, аналізу й обробки соціальної інформації, організації соціологічних досліджень і обробки їх результатів (соціологічне дослідження, методологія, методика і техніка дослідження, соціологічний вимір і його прийоми, емпірична інтерпретація понять, програма і технології дослідження та ін.).

Усі ці категорії першої групи зберігають своє значення на всіх рівнях соціологічного знання [7, 47–54], у тому числі і в соціології соціальної роботи.

Категорії другої групи засвідчують певну запозиченість значної їх частини із соціальної роботи як системи знань з наданням їм соціологічного змісту. Назвемо основні з них [11]. Це — *соціальна робота, соціальний захист, соціальна допомога, соціальний працівник, клієнт, групи ризику, важка життєва ситуація*.

Як і будь-яка галузева соціологія, соціологія соціальної роботи взаємодіє з іншими соціологіями середнього рівня, зокрема з соціологією особистості, соціологією економіки, соціологією політики, соціологією сім'ї, соціологією культури, соціологією виховання.

Таким чином, соціології соціальної роботи притаманні важливі атрибутивні ознаки наукової дисципліни: вона має свої об'єкт, предмет та методи дослідження, нею виконуються практично всі функції галузевої соціологічної науки, а система наукових понять та категорій дає можливість описувати та

досліджувати всю систему соціальної роботи. Сукупно перераховані атрибутивні ознаки окреслюють місце соціології соціальної роботи в системі соціологічних знань.

Як бачимо, соціологія соціальної роботи переконливо заявляє своє право на подальшу інституалізацію як галузева соціологічна наука, демонструє значний евристичний потенціал щодо соціологічного дослідження проблем соціалізації і супроводу цього процесу щодо людей зі специфічними потребами у нелегкий час суспільних перетворень в нашій країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Антологія соціальної роботи*: В 7 т. — К.: ДЦ ССМ, 2001–2003.
2. *Вступ до соціальної роботи*: Навч. посіб. / За ред. Т. В. Семігіної, І. І. Миговича. — К.: Академвидав, 2005. — 304 с.
3. *Григорьев С. И., Гуслянова Л. Г.* Социология для социальной работы: Учеб. пособие. — М.: Изд. Дом МАГИСТР-ПРЕСС, 2002. — 164 с.
4. *Добренев В. И., Кравченко А. И.* Фундаментальная социология: В 15 т. Т. 2: Эмпирическая и прикладная социология. — М.: ИНФРА-М, 2004. — 986 с.
5. *Лукашевич М. П., Мигович І. І.* Теорія і методи соціальної роботи: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2003. — 168 с.
6. *Лукашевич М. П., Семігіна Т. В.* Соціологія соціальної роботи (курс лекцій): Навч. посіб. — К.: ІПК ДСЗУ, 2009. — 210 с.
7. *Лукашевич М. П., Туленков М. В.* Соціологія. Загальний курс: Підручник. — К.: Каравела, 2008. — 408 с.
8. *Павленок П. Д.* Социология. — М.: ИНФРА-М, 2002.
9. *Попович Г. М.* Інституалізація соціальної роботи в Україні: Монографія. — Ужгород, МПП “Гражда”, 2003. — 188 с.
10. *Сидоров В.* Профессиональная деятельность социального работника: ролевой подход. — Винница: “Глобус-пресс”, 2006. — 408 с.

11. *Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник* — К.: ДЦССМ, 2002 // Соціальна робота. Кн. 4.
12. *Теорії і методи соціальної роботи: Підручник* / За ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. — К.: Академвидав, 2005. — 328 с.
13. *Теория социальной работы: Учебник* / Под ред. Е. И. Холостовой. — М.: Юристъ, 1998. — 334 с.

Обґрунтовано дослідницькі можливості нової галузі соціологічних знань — соціології соціальної роботи, розкрито її атрибутивні характеристики та евристичний потенціал щодо дослідження проблем соціалізації людей з особливими потребами.

Обоснованы исследовательские возможности новой отрасли социологических знаний — социологии социальной работы, раскрыты ее атрибутивные характеристики и эвристический потенциал для исследования проблем социализации людей с особыми потребностями.

This article indicates justification for discriminating a new field of sociological knowledge — the sociology of social work, its attributes and heuristic potential for improving the development of problems of socialization.

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ІННОВАЦІЙНО-ПРОГРЕСИВНОГО ВПЛИВУ НА ПІДГОТОВКУ СТУДЕНТІВ ФАХОВИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 16–17

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується посиленням ролі інформаційних технологій.

Побудова орієнтованого на інтереси людей і спрямованого на розвиток інформаційного суспільства — один з головних пріоритетів України. Впровадження основних засад розвитку інформаційного суспільства в Україні зумовило позитивні зміни в життєдіяльності суспільства і людини, у соціальній сфері, у напрямі демократизації та інформатизації.

Ці процеси не обминули і систему вищої освіти в Україні. Так, поступово впроваджується у ментальність сучасної людини ідея неминучості корінних перетворень людської природи. Вона визначає профіль гуманістичного світогляду — основної несучої концепції, яка спрямовує розвиток цивілізації впродовж останніх 20-ти років.

Відповідно до євроінтеграційних прагнень України глибинне реформування національної системи вищої освіти має бути спрямоване на реалізацію подальших кроків з імплементації норм Болонського процесу зі збереженням і розвитком традицій та найкращих досягнень української освіти, національної духовної культури. Реформи, які нині відбуваються у нашому освітньому просторі, підпо-

рядковані головній меті — підвищенні якості освіти.

У тісному зв'язку з поняттям “якість освіти” перебуває поняття стандартів освіти, що підкреслює стратегічне завдання вдосконалення системи контролю й оцінки якості освіти та наголошує на необхідності порівняння досягнутого рівня освіти з певним еталоном, роль якого й відведена стандарту освіти.

Проблема стандартів у вищій освіті за останні роки все частіше досліджується з соціально-педагогічної, філософської точок зору (В. П. Андрущенко, В. І. Байденко, В. П. Беспалько, І. Ф. Бех, І. А. Зязюн, В. С. Лутай, Н. Г. Ничкало, В. Л. Петренко, Н. А. Фоменко) і набуває дедалі більшої актуальності, але вона ще недостатньо вирішена, оскільки це повсякчасне збалансування таких трьох вимог, як:

- збереження і примноження національних освітніх традицій;
- підпорядкування суспільним, економічним, політичним законам сьогодення у контексті розвитку світових освітніх систем;
- здатність або спроба забезпечувати рух на випередження, передчувати “образи майбутнього”, інноваційність.

В Україні відбувається процес становлення і запровадження державних

стандартів освіти — сукупності норм, які визначають вимоги до освітнього, освітньо-кваліфікаційного рівня. Державні стандарти освіти розробляються для кожного освітнього (освітньо-кваліфікаційного) рівня та напрямку підготовки (спеціальності) і затверджуються Кабінетом Міністрів України. Вони підлягають перегляду та перезатвердженню один раз на десять років. У світі первинним загальним стандартом останнього часу стала оновлена версія Міжнародної стандартної класифікації освіти (1997 р.). Спільна декларація Міністрів освіти Європи (Болонья, 1999 р.) визначила двоциклову організацію вищої освіти, що іде в руслі з нормами Міжнародної стандартної класифікації освіти, але розходиться з організацією вітчизняної вищої школи, де визначено такі освітньо-кваліфікаційні рівні, як молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр.

Стандартизація вищої освіти має на меті досягнення оптимального ступеня упорядкування діяльності в цій сфері, на основі визначення загальних принципів підготовки фахівців, кардинальних змін змісту їх освіти та контролю знань. Це зумовлює необхідність розробки та запровадження комплексу інноваційних механізмів державного управління: нового покоління нормативної та навчаль-

но-методичної документації, коригування програми підготовки студентів на рівні спеціальності, модернізації системи навчання та контролю знань. Усе це сприяє загальному підвищенню якості вищої освіти.

Як видно із зазначеного, проблема стандартів освіти — не питання певного часу, це постійний пошук і комплексний підхід. До того ж важливо, щоб освітні стандарти у вищій школі не були статичними, “застиглими” утвореннями, які виконують функцію командно-адміністративного зрівнювання усіх і всього за певною “нормою” або ж розраховані лише на певний мінімальний рівень знань, умінь та навиків. Освітні стандарти мають бути спроможні забезпечувати навчальному процесові динаміку руху, мають орієнтуватись на підтримку творчої роботи викладача.

Запровадження державних стандартів у вищій школі, створення на їх основі навчальних програм і адекватних засобів діагностики сприятиме підвищенню якості освіти. Останнє можливе лише за умови зростання культури учасників навчального процесу, яка, зокрема, передбачає виконання мінімальних норм, закладених у стандарті, що йде врозріз із нинішнім тотальним низьким рівнем як викладання, так і, відповідно, оволодіння знаннями.

ШЛЯХИ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 18–19

Фундаментальною особливістю сучасного світу є його динамічна зміна. За цих умов успішною стане особистість, здатна не лише до адаптації, а й до проактивної поведінки, що ґрунтується на творчому мисленні й діяльності. Саме така стратегія дасть змогу виграти змагання з часом, досягти переваг у розробці і впровадженні нових технологій, які забезпечать радикальні соціально-економічні і духовні зрушення в суспільному житті.

Вищі навчальні заклади готують студентів до професійної діяльності та лідерства у певній суспільній сфері. Порівняно з іншими ступенями освіти, вони вирішують подвійне завдання: розвивають творче мислення і діяльнісні вміння та формують спеціальні здібності професійної участі. Успішному виконанню такого завдання сприяє науково-професійний характер навчально-пізнавальної діяльності у ВНЗ.

Творчість — це процес діалектичного поєднання креативного мислення і діяльності, внаслідок якого виникає інноваційний продукт. Дж. Гілфорд назвав мислення творчим, якщо в ньому домінують чотири ознаки: оригінальність, семантична гнучкість, здатність видозмінювати сприйняття предмета таким чином, щоб бачити приховані від спостерігача сторони, здатність у невизначеній ситуації продукувати ідеї, підказки для яких ця ситуація не

має. Творчо мислять і діють особи, які для виконання завдання чи вирішення проблеми йдуть новими шляхами. І не має значення, чи мова йде про вдосконалення навчального приладу, соціальних процесів чи промислових технологій.

Психологічними передумовами творчого мислення і діяльності виступають творча уява, когнітивна відкритість, обдарованість, які є наслідком розвинених пізнавальних здібностей і необхідного обсягу знань. Гнучкість мислення, здатність комбінувати й утворювати аналогії формуються лише на підставі глибоких, всебічних і дієвих знань. Знання загальних закономірностей пізнавального процесу, володіння методами і стратегіями пізнання, фактами і конкретним досвідом практичної діяльності дають можливість переносити стратегії розв'язання проблем з однієї галузі знань в іншу.

Психологічні передумови творчого мислення і діяльності стосуються не лише пізнавальної, а й емоційно-почуттєвої, волювої сфер, а також духовних здібностей, що характеризують цілісну особистість. Творча особистість відкрита для діалогу з навколишнім світом, готова ставити під сумнів старі схеми, звичні способи мислення й праці та виробляти нові. Їй властиві різнобічні інтереси, потужна пізнавальна мотивація, готовність до інтенсивної інтелектуаль-

ної і трудомісткої праці, вміння концентрувати зусилля, здатність до ризику й мужність відстоювати власну позицію тощо.

Творче мислення ґрунтується на усвідомленні протиріччя між завданням і відсутністю знання про спосіб його вирішення. Воно включає ідентифікацію проблеми, висунення припущень щодо її розв'язання, їх аргументацію та перевірку на істинність. Серцевиною творчого процесу є здатність критично мислити, яка забезпечує молодій людині роль не стільки споживача інформації, скільки її ефективного виробника. Підготовка студентів до такої ролі вимагає переосмислення методів викладання і педагогіки ВНЗ в цілому. Об'єктом навчально-виховного процесу виступають знання, які підлягають всебічному опрацюванню й освоєнню його суб'єктами — викладачем і студентом. Їх взаємодія — постійний діалог і співпраця в освоєнні способів та стандартів мислення, багажу знань і відкриття нового знання — сутність і стиль вишівського навчання. Його реалізує доцільне поєднання репродуктивних, проблемних, евристичних методів навчання, науково-дослідної роботи. Це підтверджують спостереження: в студентські роки, коли активно формується індивідуальний профіль особистості, зростає потреба в самореалізації у навчальному процесі, соціальних відносинах і поведінці як самостійної творчої особистості.

Творчому розвитку студентів сприяє навчальний процес, побудований на засадах проблемного навчання, з використанням відомих методик творчості (мозковий штурм, латеральне мислення, метод проектів, колективні творчі справи тощо), самостійна робота студентів, навчальна практика на базових

підприємствах, участь у науково-дослідній роботі ВНЗ, форми контролю знань тощо. Важливо, щоб навчальний заклад “навчав учитися і навчати іншого”, створював умови для освоєння специфічних методів наукової роботи. Особливу роль у досягненні таких цілей відіграють викладачі філософії, психології, логіки, методики викладання у вищій школі, які закладають базу теоретичних знань, розвивають пізнавальні здібності, вміння творчого мислення й діяльності, вміння вчитися і навчати інших.

Педагогічний досвід показує, що особливої уваги потребують обдаровані студенти. Стимулювання їх творчої активності забезпечують робота асистентами викладача, участь у розробці навчально-дослідних завдань під час практики, самостійна робота над певною науковою темою, участь у конкурсах, наукових конференціях, підготовка публікацій, стажування в інших ВНЗ України й за кордоном. Ці та інші форми мають бути гнучкими і відповідати фактичному рівню розвитку студента, забезпечуючи індивідуальний підхід. Ті, хто підтвердили свою обдарованість та виявили стабільно високу успішність і відповідну мотивацію, лідерські якості, відбираються для навчання в аспірантурі.

Таким чином, прийняти виклик XXI століття означає усвідомити кожним викладачем і науковцем суспільну значущість цієї роботи, її цінність для підготовки нового покоління фахівців та готовність до самозміни, до самовдосконалення науково-фахового рівня і педагогічної майстерності, щоб відповідним чином трансформувати освіту та наше життя.

ШЛЯХИ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ПЕДАГОГА

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 20–23

Теорія та практика соціально-педагогічної роботи з молоддю стверджує, що джерела саморозвитку закладу освіти в цілому знаходяться в інтелектуально-творчому потенціалі, професіоналізмі педагога, його педагогічній культурі. Взаєморозуміння та спілкування, врешті готовність до педагогічної творчості — саме такий зміст вкладали в поняття “емоційна культура вчителя” представники гуманістичної педагогіки Я. Коменський, Г. Песталоцці, А. Дистверк, Ю. Бабанський, Д. Л. Богоявленський, В. Гончар, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін. На сьогодні потрібен такий викладач, який володіє сучасними педагогічними технологіями, здатний до різних нововведень, які можуть стати інтелектуальним підґрунтям для нової освітньої парадигми. Такою є гуманістична педагогіка особистісно орієнтованого навчання, що розглядає освіту як процес, у центрі якого знаходиться особистість того, хто навчається.

Ідея професіоналізму вчителя — це послідовне осмислення власної стратегії поведінки, в ході якого розвиваються креативні для самих педагогів та користувачів структури мислення. Праця викладача як найскладніша психічна діяльність багатовимірною простору складається з трьох взаємозалежних структурних вимірів готовності до самореалізації:

- особистості педагога з наявною позитивною “Я-концепцією”;

- педагогічної діяльності як компонента мотиваційно-спрямованої сфери;
- педагогічного спілкування як комунікативної підструктури із здатністю до цілепокладання, емпатії, самовладання.

Тому професіоналізм педагога розглядається нами як система ціннісно-цільових когнітивних домінант, що виявляються в креативній модифікації творчого освітньо-виховного середовища. Рефлексія складових професіоналізму здійснюється через діалектичну єдність онтологічної (осмислює буття особистості педагога в динамічному соціокультурному освітньому середовищі), гносеологічної (складова дослідження зорієнтована на рефлексію філософських, соціальних, екологічних, психолого-педагогічних проблем професіоналізму педагога, визначення предметного поля окреслених напрямів), аксіологічної (духовно-ціннісні аспекти особистісного виміру професіоналізму і цілепокладання, норми, пріоритетні орієнтири та смисли особистості педагога), праксеологічної (аналізує методичні аспекти професіоналізму як соціокультурного феномена) підсистем.

Стратегічна лінія діяльності педагога — формування особистості студента. Сенсом життя в стратегії успіху є сходження людини до вершини життя, що являє собою суспільну значущість. Загальна стратегія викладача — його

надзавдання, яке полягає в тому, щоб залучити студента до самостійної діяльності і сформувати його як суб'єкта навчальної діяльності. Управління його діяльністю здійснюється на паритетних умовах.

Звідси, управління класифікується за різними параметрами, зокрема за пріоритетними аспектами управління диференціацією та профілізацією навчання, національним, громадянським, інтелектуальним, екологічним, естетичним та іншими видами виховання студентів, гуманізацією, гуманітаризацією, демократизацією навчання і виховання молоді тощо.

Розробляючи основи ціннісно-сміслових установок як фактор регуляції індивідуального інтелекту, потрібно враховувати психологічні особливості особистісного самовизначення та прояв творчих здібностей.

Беруться до уваги особливості ставево-рольової соціалізації підлітків, основи розвитку відповідальної поведінки особистості, її інтелекту, зважаючи на різні вікові періоди, розвиток вищих форм пам'яті, вивчаються аспекти психологічних умов формування життєвих перспектив у ранній юності, психолого-педагогічна концепція життєвого розвитку Я-концепції.

Педагогічна парадигма, яка нами взята за основу, спрямована на створення педагогом умов для самореалізації, самоствердження, саморозвитку особистості в різних видах діяльності. Формування самосвідомості, самооцінки виявляються в тому, що молодь прагне до такої праці, в якій на перше місце виступає інтелектуальний розум.

А принципи гуманістично орієнтованого навчання на психічні стани молоді, когнітивний стиль особистості в структурі саморегуляції соціальної поведінки, гуманізація міжособистісних стосунків як умова запобігання конфліктам у педагогічному процесі, структурно-динамічна організація індивідуального

досвіду, формування діалогічності як засобу інтелектуального розвитку, психічна готовність студента до оволодіння навчальною діяльністю, особливості спеціалізації, активація їх пізнавальних інтересів, ціннісно-сміслові установки як фактор регуляції індивідуального інтелекту, психологічні механізми цілепокладання в навчальній діяльності, студентське самоврядування як засіб підвищення виховання творчої особистості в системі виховної роботи є приваблюючими.

Провідне завдання педагога — “формування естетично розвиненої та національно свідомої особистості”, що виступає в міжособистісних та міжгрупових відносинах, здатна створювати сприятливий соціально-психологічний клімат в колективі, підтримує високу ступінь розвиненості групової взаємодії, носить характер усвідомленого ставлення до освітньо-виховного процесу як творчої діяльності в цілому та окремих його компонентів, оволодіває соціальними установками та намірами, спрямовуючи їх на саморозвиток, самореалізацію, життєву самотворчість. За теорією Девіза Мак Клінанда, у кожній людині співіснують три бажання: влади, успіху та причетності. Останнє відображає намагання людини знайти таку роботу, яка б задовольнила її прагнення до спілкування з іншими людьми. Разом з іншими бажаннями (бажанням успіху) воно штовхає людину до кола однодумців. Поточне життя має сенс лише в групі людей, які поділяють погляди цієї людини.

Таким чином, педагогічна діяльність спрямована на те, щоб, за висловом Ш. Амонашвілі, виховувати талановитих через красу, естетику, досконалість, що є навчанням прогресивності у нашій творчості, співтворчій активності. Передусім виховання мотивів діяльності. Це добре підмічено народним прислів'ям: скажи мені — і я забуду, покажи — і я запам'ятаю, залучи до дії — і я навчуся.

Китайський філософ, оратор Конфуцій удосконалив сказане, виголосивши: “Скажіть мені, і я забуду. Покажіть, і я запам’ятаю. Дайте можливість обговорити, і я зрозумію. Дайте можливість навчити іншого, і я досягну досконалості”. Адже, за висновком К. Ушинського, педагогічна діяльність має бути особистісно орієнтованою, схвалювати кожного, виходити із самої душі, із нашої діяльності. Бо виховати можна, за Дж. Дьюї, лише в дії. Це означає, що така організація навчання, як залучення студентів до діяльності, реалізує принцип індивідуального підходу і сприяє розвитку кожної особистості, що є необхідною умовою переходу освітнього закладу в режим розвиваючої особистісно орієнтованої моделі навчання — творчого освітньо-виховного середовища, яке створює умови для позитивного контакту двох вихователів — батьків, педагогів, це крок до взаєморозуміння, до набуття довіри, обміну духовними й емоційними цінностями, засвоєння педагогічного досвіду, знань, які учитель і батьки передають один одному. Заклад освіти та сім’я мають єдину “виховну територію”, яка не допускає байдужості, бо саме вона гальмує належний розвиток і формування зростання особистості.

Створюване педагогом освітньо-виховне середовище спрямоване на те, щоб студент із об’єкта навчально-виховної діяльності став його суб’єктом. За висловом І. С. Якиманської, включаються не лише теоретичні знання, а й мета знання, тобто прийоми і методи пізнання. Діяльнісний метод, розроблений на основі концепції поетапного формування розумових дій, проходить через весь навчальний процес, спираючись при цьому на важливий принцип психології — єдності діяльності й свідомості.

Таким чином, для педагогів, які здійснюють свою професійну діяльність у створеному творчому освітньо-виховному середовищі закладів освіти, ха-

рактерна спрямованість на реалізацію “само” — самоосвіту, самооцінку, самоідентифікацію тощо, тобто перебудову своїх особистісних якостей. Викладач виступає активним творцем творчого освітньо-виховного середовища, яке, в свою чергу, дає можливість педагогу не лише постійно збагачувати внутрішню інформаційну базу, а й осмислювати досвід рефлексування смислів та цінностей індивідуальної професійної діяльності, всього педагогічного колективу, інших освітніх закладів. Педагогічна діяльність спрямована на те, щоб вся система освіти — аудиторна, позааудиторна, навчальна, виховна і розвиваюча трансформувалися у своєрідне соціальне сходження, відтворення творчих якостей всіх учасників навчально-виховного процесу. Включення індивіда в соціально активні відносини дає змогу втілити їх у програму соціально оцінюваної поведінки, тобто у створення таких життєвих ситуацій, залучення до такої системи відносин, в яких виявлятимуться найкращі якості особистості — жити та діяти у цивілізованих умовах на користь собі та іншим, бути членом міцного життєдіяльного колективу, що прагне до самоврядування, самореалізації і всебічного розвитку особистості, вдосконалення творчих нахилів і здібностей, демократизації взаємин у колективі, поглибленні співробітництва між учнями, викладачами і батьками, зміцненні дисципліни і порядку в освітньому закладі.

Творче освітньо-виховне середовище передбачає приведення цілей і завдань навчально-виховної роботи у відповідність з інтересами розвитку дитини. Передусім на перший план висувуються такі цілі:

- 1) розвиток інтересу зростаючої людини до самої себе (внутрішній світ, характер, ставлення до інших, формування певних особистісних якостей, ціннісних орієнтацій);
- 2) формування здатності робити життєві вибори в інтересах свого

- розвитку і допомога особистісному зростанню інших людей;
- 3) розвиток здатності та вміння розуміти іншу Людину, турбуватися про неї, співпрацювати з нею. Адже в процесі творчості, за Регелем, Людина подвоює себе, олюднює природу, втілює у зовнішніх предметах свою родову сутність;
 - 4) здатність до життєвої самотворчості з урахуванням швидкозмінюваних вимог національного та міжнародного ринку праці;
 - 5) забезпечення можливості навчатися за індивідуальною варіативною частиною освітнього плану, що сприяє саморозвиткові і, відповідно, підготовці до життя у вільному демократичному суспільстві;
 - 6) стимулювання учасників навчального процесу з метою досягнення високої якості освіти.

Література

1. *Бабанский Ю. К.* Проблемы повышения эффективности педагогических исследований: дидакт. аспект. — М.: Педагогика, 1982. — 192 с.
2. *Богоявленская Д. Б.* Пути к творчеству. — М.: Знание, 1981. — 96 с.
3. *Божович Л. И.* Познавательные процессы. Личность и ее связи и отношения: Психология исследования. — М.: Просвещение, 1968. — 197 с.
4. *Бондарь В. И.* Управленческая деятельность директора школы: дидакт аспект. — К.: Рад. школа, 1987. — 160 с.
5. *Бондаренко Н.* Педагогічні технології / Н. Бондаренко // Гуманітарні технології: конспект лекцій / За ред. В. В. Різуна. — К., 1994. — 241 с.
6. *Вагнер Л. А.* Педагогика способностей. — 1973. — 117 с.
7. *Выготский Л. С.* Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк: кн. для учителя. — М.: Просвещение, 1991. — 217 с.

БІЗНЕС-ОСВІТА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 24–29

Становлення ринкової економіки в Україні зумовлено не лише підприємницькими здібностями суб'єктів господарювання, а й певними професійними знаннями у сфері організації та управління бізнесом в умовах, притаманних Україні й світу. У цьому сенсі бізнес-освіта є вирішальним чинником, що забезпечує ефективність роботи підприємств і установ. Новітня економіка знань, як підґрунтя успішного розвитку держави і формування громадянського суспільства, і надалі потребуватиме висококваліфікованих та успішних менеджерів. Здійснення цього завдання вимагає суттєвого державного і приватного інвестування в людський капітал з метою підвищення кваліфікації керівників підприємств, нинішніх управлінців та фахової підготовки студентів — майбутніх управлінців. Поліпшення якості та збільшення середнього терміну навчання є об'єктивним процесом формування освіти, що відповідає сучасним вимогам інноваційно-технологічного суспільства. Цьому сприятиме певна реорганізація та реформування системи освіти і науки України.

У процесі реорганізації освіти держава має забезпечити чисельні складові формування вільної, творчої особистості з урахуванням особисто-суспільних пріоритетів розвитку. На відміну від традиційної адаптаційної освітньої парадигми нова парадигма отримала назву трансформаційної, гуманітарної,

що адаптована до сучасних реалій буття. Серед специфічних рис новітньої світової економіки особливого значення набувають інновації та динамізм, що практично не знаходить відображення у викладанні теоретичних курсів як за змістом, так і за формою. Про це свідчать дискусії, що точаться між представниками бізнесу і закладами освіти*. Ця негативна тенденція здатна привести до поглиблення протиріч між очікуваннями роботодавців і задекларованими можливостями підготовки відповідних фахівців бізнес- та менеджмент-освітнянських закладів. Задля попередження небажаних наслідків слід запровадити європейські методики акредитованої бізнес-освітнянської діяльності, яка серед інших передбачає інтерактивні методи навчання студентів і слухачів. Наприклад, запроваджена у МАУП дистанційна освіта через Інтернет-мережу у режимі *on-line*, що дає можливість підприємцям поєднувати теорію і практику із застосуванням здобутих знань у національному і міжнародному бізнес-середовищі.

Поява нових видів і форм навчання на основі інформаційних технологій, зростання зацікавленості студентів та іноземних провайдерів на освітнянсько-

* Канафоцька Г. Реалії національної бізнес-освіти: http://www.vlasnasprava.info/ua/business_learning.html?_m=publications&_t=rec&id=9188

му ринку України створюють непередбачені проблеми, які слід вирішувати шляхом розробки і прийняття нового законодавства у цій сфері. Для прискорення інноваційних освітянських процесів у бізнес-школах України оновлені законодавчі інструменти мають бути достатньо гнучкими. Зволікання цих процесів може призвести до переваги пропозицій іноземних бізнес-шкіл, зміст викладання в яких не відповідає реаліям національного ринку України.

Відкритість бізнесу для взаємодії з освітою, зокрема у випадках, коли бізнес замовляє певну кількість фахівців потрібного профілю, може стати корисною для обох сторін. Проте такої співпраці поки що не існує через відсутність пропозицій і з того, і з іншого боку. Ті з представників бізнесу, хто зважає на диплом про бізнес-освіту, розраховують на фахівців з усвідомленням економічних законів і бізнес-моделей та очікують залучити зрілу і дисципліновану людину із прагненням до саморозвитку.

Розвинені країни для забезпечення власного процвітання вкладають великі кошти у сучасні системи освіти. Новітня історія країн ЄС підтверджує вирішальну роль, яку відіграє людський капітал у процвітанні суспільства, ефективному управлінні економікою та в розвитку малого і середнього підприємства. Тут навчання слухачів післядипломної освіти й управлінців зазвичай підтримується підприємствами, де вони працюють, — бізнес-структурами, які здійснюють мудру інвестиційну політику щодо підвищення кваліфікації своїх працівників.

Для поліпшення ситуації потрібно створити дієву систему сприяння, адаптації та обміну найкращим досвідом і знаннями в галузі методології бізнес- та менеджмент-освіти між навчальними закладами як в Україні, так і за кордоном. Упровадження такої системи має забезпечити створення нової моделі організа-

ції та фінансування досліджень і розробок, взаємодії науки і освіти з бізнесом, органічного узгодження елементів ринку з державним регулюванням такої важливої сфери діяльності суспільства, як освіта, підприємництво та інновації. Потрібно розгорнути нові форми співпраці з зацікавленими сторонами з метою розробки цілісного підходу, координації дій та опрацювання спільної місії і завдань, щоб покласти край дубляжу функцій окремих державних структур у сфері науки і освіти, яке призводить до зайвого витрачання обмежених ресурсів (бюджетних коштів, освіченої робочої сили, приміщень, побутових та технологічних витрат тощо).

Забезпечення економічного зростання України, заснованого на активному використанні державних регулюючих інструментів, полягає у створенні організаційно-економічного та інформаційного механізму інноваційних процесів, що спирається на освітню складову і є одним з ключових завдань нової економічної політики держави. За відсутності такого механізму неокласична і класична методології освіти неминуче ввійдуть у протиріччя одна з одною, що зашкодить її кардинальній модернізації та адаптації до ринку.

Українському бізнес-управлінцю бракує кваліфікації для розуміння взаємозв'язку різних чинників, що впливають на розвиток бізнес-ситуації в мінливих умовах легітимного господарського простору. Тому бізнес-освітні заклади мають дбати про підготовку менеджерів, здатних адаптуватися, і захищати власні бізнесові інтереси правовими засобами, що передбачає наявність освітянських механізмів, які б сприяли формуванню особистості та визначенню її життєвих пріоритетів у суспільному легітимному співіснуванні.

Для цього можна започаткувати формування національних систем акредитації та сертифікації бізнес-освітніх та консалтингових послуг, спрямованих

на посилення юридичної освіти підприємців.

Організація бізнес- та менеджмент-освіти вищої ланки переживає певні труднощі:

- фінансового характеру внаслідок низького рівня як державного забезпечення освіти, так і недержавного — внаслідок загальної фінансово-економічної кризи;
- нестача кваліфікованих викладачів у регіональних підрозділах та філіях ВНЗ як державної, так і недержавної форми власності;
- нестача навчально-методичних матеріалів, у тому числі підручників, посібників, кейсів та бізнес-ігор, зокрема у регіональних підрозділах ВНЗ;
- недостатня якість приміщень, бібліотек, комп'ютерних мереж та баз даних тощо.

Незважаючи на той факт, що регіональний уряд, місцеві бізнесові структури та багатонаціональні іноземні компанії витрачають певні кошти для розвитку бізнес- та менеджмент-освіти, вона поки що характеризується низькою інституалізацією, нестачею якісного контролю, стандартів навчання та наявністю недоброякісної конкурентної боротьби між державними і недержавними ВНЗ за студентський контингент. З цих позицій навчальні бізнес-заклади, школи менеджмент- і бізнес-адміністрування (МБА) та інститути менеджменту мають бути гнучкими, швидкими та підприємлими, а форми освіти і тренінгів — чутливими до попиту і пропозиції на ринку освітянських послуг.

Бізнес-освіта, зокрема МБА, має створити відповідний сервіс для керівників бізнесу, що потребують консультацій у вирішенні реальних проблем, беручи до уваги їхні як явні, так і приховані замовлення. Українська бізнес-освіта на відміну від іноземних шкіл бізнесу бере до уваги переважно явні замовлення бізнесового середовища, оскільки при-

ховані треба розпізнати і знайти специфічні способи та технології їх вдовольнити. Це доцільно впроваджувати, оскільки для забезпечення ефективного управління бізнесом і економіки в цілому вкрай необхідні керівники, які мислять по-новому.

В Україні існує певна специфіка здійснення міжнародного бізнесу — це особливості як внутрішнього, так і зовнішнього середовища діяльності українських підприємців. Треба відзначити, що вони є вкрай несприятливими, що зумовлено насамперед нестачею фінансових ресурсів, значними перешкодами в отриманні адекватної і надійної бізнес-інформації, труднощами у контактах із закордонними партнерами (мовними, культурними, етичними тощо), недостатньою фаховою підготовкою міжнародних підприємців і менеджерів.

При підготовці фахівців міжнародного профілю треба звернути увагу на вивчення національних культурних традицій міжнародного спілкування, не зважаючи на які може викликати певні непорозуміння унаслідок розбіжності відносно міжнаціональних культурних цінностей та етичних уявлень щодо справедливості й адекватності тих чи інших міжнародних трансакцій. До того ж, невербальні комунікації можуть призвести до непорозуміння внаслідок відсутності особистого враження та публічного дистанціювання.

Для підвищення ефективності міжнародних комунікацій застосовуються певні заходи:

а) поліпшення системи зворотного зв'язку. У цьому сенсі найбільш важливим є зворотний зв'язок між материнськими компаніями і їх відділеннями. Існує два типи систем зворотного зв'язку: (1) особистий (наради, телефонні розмови), (2) міжособовий (звіти, бюджети, плани). Так, більше половини компаній доменів США підтримують зворотний зв'язок зі своїми закордонними філіями шляхом щомісячних письмових

звітів, а в компаніях Євросоюзу і Японії цей показник становить лише 10–15 % професійних комунікацій. Більшість компаній США проводить щорічно наради з топ-менеджерами філій, тоді як для європейських і японських компаній така практика становить 50 % обсягів професійних комунікацій, що вважається недостатнім для головного офісу;

б) мовний тренінг — здійснюється через вербальні (усні) і письмові комунікації між учасниками міжнародних трансакцій;

в) культурний тренінг, що передбачає вивчення і розуміння національної культури країни розміщення структурних підрозділів домена міжнародної компанії;

г) посилення гнучкості і прозорості міжнародного співробітництва — здійснюється через внутріфірмову взаємодію, переговори, врахування відмінностей між національною і корпоративною культурами.

Способи подолання культурних бар'єрів сфокусовані на толерантному сприйманні контрагентів, національних традицій місцевого персоналу фірм, неупередженості до незрозумілої поведінки партнерів, уважного ставлення до звичаїв інших національностей, врахуванні багатозначності аналогічних жестів і виразів у різних країнах та пристосуванні власного стилю комунікації до особливостей ділових партнерів.

Ділова етика накладає на міжнародний бізнес коло обмежень, що являє собою сукупність морально-етичних правил і традицій, які сформувалися у даному суспільстві. Бізнес-етика ґрунтується на чесності, відкритості, прозорості, дотриманні даного слова, здатності ефективно функціонувати на ринку відповідно до чинного законодавства, встановленими правилами і традиціями країни перебування. Імідж і репутація фірми утворюються з прикладів гідної відповідної поведінки її співробітників, яка практикується:

- по ставленню до майна і корпоративної культури фірми;
- при зіткненні різноманітних інтересів учасників договірної процесу чи міжнародної трансакції;
- при застосуванні певних методів встановлення зовнішніх ділових контактів;
- в умовах співпраці з державними органами влади й установами;
- у взаємовідносинах із клієнтами і конкурентами;
- у делікатних ситуаціях, коли перед співробітниками фірми стоїть проблема вибору: оприлюднити чи зберегти у таємниці приклад порушення колегами внутрішньо-фірмових правил та норм.

У розвинених країнах світу сформувались три сучасні етичні концепції управління міжнародним бізнесом, основані на принципах ділової етики: утилітаризмі, дотриманні прав людини і справедливості, а також на новій моделі міжнародного бізнесу, побудованій на соціоекономічних цінностях. Утилітаризм виходить з того, що справедливі рішення приносять максимальну користь більшості людей. Менеджеру, який дотримується цієї концепції, доводиться спочатку ретельно вивчати дію альтернативних рішень на всі зацікавлені сторони, а потім робити вибір, який приносить задоволення більшості людей. Утилітарна концепція спирається на виявлення наслідків реалізації рішень, які мають приносити користь більшості зацікавлених у трансакціях. Прийняття рішення у даному випадку залежить від аналізу витрат і прибутків.

Концепція дотримання прав людини ґрунтується на добровільно взятих на себе обов'язках менеджера захищати права інших людей і уникати будь-яких рішень, які порушують ці права. Менеджер у такому випадку не буде примушувати інших діяти всупереч їхнім релігійним або ж етичним уявленням. При цьому слід підкреслити, що за останні

роки у світі розуміння індивідуальних прав людини розширилося настільки, що вони включають захист природи і довкілля. Концепція справедливості зобов'язує менеджерів ставитися однаково до всіх людей, виконувати всі узгоджені правила, забезпечувати рівні права під час розподілу благ, гарантувати відповідальність за негативні наслідки міжнародної діяльності.

Бізнес-етика є моральною категорією, що охоплює різноманітні форми діяльності фірми, і не може бути викладена за допомогою певного переліку правил поведінки і спілкування. Вона набуває закінченої форми у вигляді ділового етикету, який в цілому можна охарактеризувати як основу кодексу поведінки, прийнятого у бізнес-середовищі. Використовуючи норми і правила ділового етикету, можна прогнозувати поведінку співробітників і передбачувати її наслідки, що допомагає ефективно організувати процес управління. Особливо важливим є вивчення всіх складових ділового етикету в міжнародному бізнесі, оскільки крім єдиних норм і правил у ньому існує велика кількість національних і культурних особливостей, достатньо значних у ділових відносинах. Міжнародний бізнес-етикет — поняття, що не обмежується питаннями ділової субординації і переговорним процесом, його основними складовими є: правила привітання, правила звертання, правила представлення, організація ділових контактів (переговорів, зустрічей, прийомів, ділового листування), ділова субординація, вимоги до зовнішнього вигляду ділової людини, етичні норми у сфері грошових відносин, правила обміну подарунками і сувенірами, норми про прийнятність і розмір чайових тощо.

Специфіка і складність аналізу середовища функціонування міжнародної фірми висуває особливі вимоги до характеру роботи менеджера і рівня розуміння ним базових елементів функціонування світової економіки і

пов'язаних з ними особливостей діяльності фірми. У цьому контексті менеджер міжнародної фірми виконує сім базових ролей:

- 1) як організатор міжнародного маркетингу і визначення потенціалу фірми на зовнішньому ринку шляхом вирішення трьох ключових проблем:
 - визначення ключових напрямів пошуку можливостей для реалізації інтересів фірми на зовнішньому ринку;
 - концентрація зусиль внутрішніх маркетингових служб і зовнішніх консультантів на проведення попереднього аналізу;
 - вибір можливостей і сфер міжнародної діяльності;
- 2) як стратегічний місіонер, коли роль менеджера полягає в остаточному визначенні стратегічних мотивів, якими буде керуватися фірма, обираючи можливості, засоби і напрями виходу на міжнародний ринок;
- 3) як культурний аналітик — цю роль, на відміну від маркетингових, господарських чи юридичних завдань, може виконати лише менеджер, саме він повинен бачити і розуміти особливості національної культури, на які може спиратися фірма у вирішенні можливих комунікаційних проблем, і лише він може контактувати з топ-менеджерами зарубіжних фірм з урахуванням їхніх національних традицій і стереотипів;
- 4) як ефективний організатор і керівник інтернаціонального колективу менеджер повинен спрямовувати зусилля кожного члена компанії на виконання загальних завдань незалежно від труднощів порозуміння в інтернаціональному середовищі. Керівник організації — це людина, яка одночасно є лідером і ефективно управляє своїми підлеглими. Для цього міжнародному менеджеру необхідні не лише лідерські якості та обізнаність у сфері культури, а й за-

- лучення економічних, політичних і юридичних знань;
- 5) як дипломат і спеціаліст у сфері зовнішньополітичної діяльності — ця роль припускає не просто знання всіх елементів зовнішньополітичного середовища, а й дипломатичний талант знаходити порозуміння і компроміси у переговорному процесі;
 - 6) як громадський діяч, у ролі якого менеджер міжнародної фірми виступає доволі часто, оскільки він представляє за кордоном не лише свою компанію, а й за певних обставин свою країну і свій народ;
 - 7) як організатор міжнародного бізнесу менеджер виходить за рамки оптимізації функціонування фірми

у певній країні перебування, турбуючись про оптимальність бізнесу фірми у світовому господарстві в цілому.

У цій останній ролі йому нерідко доводиться приймати непрості рішення, в яких особливого врахування і оцінки потребують політичні та економічні аспекти глобального зовнішнього середовища. Тобто бізнес-освіта передбачає широке коло завдань щодо забезпечення підготовки спеціалістів високого класу, здатних просувати не лише власні комерційні інтереси у національному і міжнародному бізнес-середовищі, але і їх гармонізацію з метою, пріоритетами і завданнями соціально-економічного розвитку власної держави.

НА ШЛЯХУ ДО ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ ЯК ПРІОРИТЕТНИХ СКЛАДОВИХ СОЦІАЛЬНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 30–33

Сучасний виклик часу — освіта не на все життя, а освіта через все життя — актуалізує здібності особистості до взаєморозуміння, діалогу, розвитку, самовдосконалення, робить цю здібність значущою для успішної соціальної самореалізації сучасної людини.

Зауважимо, що зазначена проблема полягає у відсутності реальних умов і механізмів реалізації толерантності, її гуманістичної сутності, яка протистоїть агресивності, насиллю, технократичній ідеології, які призвели на нашій планеті глобальні кризи та катастрофи.

Картина сучасного світу представлена сьогодні як інтеграційна цілісність, багатомірна, динамічна, метафорична за способом відображення відносин між людиною та світом. Безсумнівно, ставлення людини до світу включає в себе не тільки раціонально-логічну, а й емоційно-ціннісну складові. Як свідчить життєва практика останніх років, одним із найбільш продуктивних шляхів осмислення просторово-часових та сутнісних вимірів життя є гуманітарна освіта, звернена передусім до духовних можливостей людини, її морально-етичного та художньо-естетичного розвитку.

Освіта відкриває широкі можливості кожній людині для досягнення

найвищих вершин свого особистісного розвитку та саморозвитку. Оскільки гуманітарні знання спрямовані на обґрунтування, трактовку та інтерпретацію буття, саме тому вони виступають як ціннісно суттєве засвоєння та відтворення людського буття. Отже, суттєвим та значущим для гуманітарної освіти є трактування сенсу людського буття та розуміння його багатомірності.

Гуманітарна освіта формує ставлення людини до свого життя як найвищої цінності і до життя іншої людини як до зустрічі, як до події. Гуманітарна освіта спрямована на гідність інтелекту та моралі, на збереження цілісності та гармонії внутрішнього світу людини. Саме гуманітарна освіта є одним із найважливіших засобів долучення людини до духовних та загальнолюдських цінностей.

Усвідомлюючи, що життя — безперервна причетність людини до навколишнього світу, варто зазначити, що поза ним воно не може мислитись. Його здійснення можливе лише завдяки такій причетності, як множини певних зв'язків. Саме тому часто говорять про світожиттєву єдність, яка визначає різнобічний розвиток суб'єкта завдяки пізнанню, переживанню ним світу та орієнтації стосовно поведінки й діяльності в ньому [2, 16].

Поділяємо думку відомого вченого, академіка НАПН України І. Д. Беґа про те, що комунікація людини зі світом у часовому діапазоні звично осмислюється у категоріях “теперішнє” і “майбутнє”. Життя людини, з одного боку, спрямоване на задоволення потреб у самозбереженні й самозабезпеченні. Вона може повністю розчинитися у турботах про ці насущні проблеми, а отже, обмежити власне життя лише теперішнім. Саме задля вдоволення згаданих спонук, тобто для особистої користі, людина все більше підкорює світ. Утилітарно спрямоване підкорення людиною довкілля призводить до того, що базовий зміст її життя зводиться загалом до вимог індивідуального самобуття. При цьому вибір людиною певного роду занять ґрунтується виключно на теперішньому переживанні. З іншого боку, природа людини, як свідомої особистості, змушує її не обмежуватися теперішнім, а й замислюватися над власним майбутнім крізь призму більш чи менш віддалених ідеалів, цілей та суспільно значущих планів стосовно життєвого шляху [2, 16, 17].

У сучасному непростому, суперечливому соціумі до загальнолюдських цінностей належать: здоров’я, цікава робота, щасливе сімейне життя, матеріально забезпечене життя, наявність хороших та вірних друзів, творчість, любов, пізнання, впевненість у собі, активна життєдіяльність, громадське визнання, свобода як незалежність у вчинках та діях, самостійність як незалежність у вчинках та судженнях, життєва мудрість, краса природи та мистецтва тощо.

Звісно, кожен вибудовує свою ієрархію цінностей самостійно, і важливо, щоб головним принципом ставлення до інших людей була саме толерантність.

Сучасна гуманітарна освіта об’єднує людей, вона є толерантною за своїм потенціалом, долає спеціалізацію, яка нерідко роз’єднує всіх. До цінностей

гуманітарної освіти цілком закономірно ми можемо віднести толерантність, здатність людини розуміти та цінувати культури різних народів та епох, вміло користуватися словом для розуміння, взаємодії та співробітництва.

Багаторічна освітня практика доводить, що гуманітарна освіта, в основі якої лежить любов до слова, розвиває в людині любов до пізнання, створює умови для формування толерантності.

У психології толерантність (лат. *tolerantia* — терпіння) — це терпіння до когось чи чого-небудь. Це установка на ліберальне, поважне ставлення і прийняття (розуміння) поведінки, переконань, національних та інших традицій і цінностей інших людей, що відрізняються від особистих. Толерантність запобігає конфліктам і встановлює взаєморозуміння між людьми [8].

Комунікативна толерантність — це характеристика ставлення особистості до людей, що показує її здатність витримувати неприємні або неприйнятні, на її думку, психічні стани, якості і вчинки партнерів під час взаємодії.

Цікавою є думка В. В. Бойка, який виокремлює такі види комунікативної толерантності:

- *ситуативна комунікативна толерантність*: вона проявляється у ставленні особистості до конкретної людини; низький рівень цієї толерантності проявляється у висловах, таких як: “Терпіти не можу цієї людини”, “Він мене draжнить”, “Мені в ньому все не подобається” і т. д.;
- *типологічна комунікативна толерантність*: проявляється у відносинах відповідного типу особистості або відповідної групи людей (представників відповідної раси, національності);
- *професійна комунікативна толерантність*: проявляється в процесі професійної діяльності (терпіння лікаря до капризів хворих, у

працівників сфери обслуговування — до клієнтів і т. д.);

- *загальна комунікативна толерантність*: це тенденція ставлення до людей в цілому, обумовлена властивостями характеру, певними принципами, рівнем психічного здоров'я; загальна комунікативна толерантність впливає на інші види комунікативної толерантності, які розглянуті вище [7].

Аналізуючи освітню практику за останні 10–20 років, дозволимо собі стверджувати, що головним в гуманітарній освіті є цінність, яка базується на людських стосунках, як безперервний зв'язок поколінь, як збереження класичних культурних сенсів та створення нових, сучасних. Зауважимо, цінності не передаються таким шляхом, як знання. Шлях засвоєння цінностей перебуває в площині емоційного досвіду, пам'яті серця тощо. Адже повнота переживань кожного моменту життя, вміння задовольнятися ним, відкривають людині багатогранність зв'язків зі світом, розвивають бажання розмірковувати про сенс життя як про найвищу цінність.

Мета гуманітарної освіти передбачає спрямованість перспектив педагогічної спільноти — створити умови для творчого, морального, рефлексивного ставлення студента до власного життя, своєї освіти, свого професійно-особистісного становлення.

У процесі навчання, спілкування, самопізнання вибудовується уява студента про сенс своєї освіти. І, звісно, саме в процесі спілкування педагога та студента, у спілкуванні студентів з культурою відбувається народження цінностей та сенсів гуманітарної освіти. Вступаючи в діалог, кожна людина не тільки формує свої цінності, своє “я”, але й через ставлення до себе інших людей пізнає в собі людину.

В історико-педагогічному контексті вищої педагогічної освіти ХХІ століття діяльність педагогів, учених та їхня

орієнтація на діалоговий стиль викладання розглядається як педагогічний факт та об'єкт сучасного науково-теоретичного осмислення.

Духовний досвід, основні моральні аспекти навчання та виховання найбільш ефективно передаються не в словах, не в поняттях, не в повчаннях, а передусім у манері поведінки, в практиці, в діях, які дозволяють займати активну позицію в будь-якому соціумі та, відповідно, приносити користь.

У сучасній освітній практиці діалогова позиція педагога, вихователя, наставника стає необхідною умовою успішного професійного становлення майбутнього фахівця і є предметом особливої педагогічної уваги.

Дослідження М. Бахтіна, В. Біблера, С. Белової, М. Бубера, Г. Буша, В. Горшкової, М. Кагана, М. Кларіна, І. Колеснікової, О. Казакової, Л. Лузиної, А. Тряпціної дали можливість побачити і виокремити в процесі аналізу такі тенденції вивчення проблеми діалогу в освіті й обмірковувати діалог як спосіб становлення толерантності.

Тенденція перша — підвищення інтересу суспільства, філософії, науки до людини привело до актуалізації інтересу до діалогу, тому що підвищення інтересу до людини як до суб'єкта пізнання і діяльності викликає стремління до усвідомленого пізнання діалогу, володіючи пояснювальною і передбаченою силою.

Друга тенденція — інтегративні процеси в освіті значно розширили термінологічний смисл поняття “діалог”, який дав назву діалоговому стилю навчання і увійшов у тексти педагогічних досліджень. У контексті філософії діалог — це специфічний спосіб реалізації сутності людини, всезагальне визначення гуманітарного спрямування, неподільного його початку; унікальний всеосяжний спосіб існування культури і людини в культурі, ситуація пошуку і смислу цінностей.

З позиції педагогічної науки, діалог — це обмін інформацією між учасниками процесу навчання, освітня технологія, спільна пошукова праця, спосіб роботи із змістом навчального матеріалу, це термін самого змісту предмета навчання і самого облаштування душі, мови, думки людини. Важливо відмітити, що в атмосфері діалогу виникає становлення людини, творіння цінностей її духовного життя. Таким чином, у проблематиці освіти діалог розглядається як ціль, результат і зміст освіти, спосіб пізнання дійсності і дидактико-комунікативне середовище, забезпечуючи рефлексію і самореалізацію людини.

Третя тенденція — потреба професійної і загальноосвітньої школи, гімназій та ліцеїв, інших сучасних форм навчання у діалогових формах навчання, діалоговому стилі викладання. Запровадження сучасних педагогічних технологій у вищу освіту формує потребу в педагогіці, яка володіє діалогом як необхідним, переконливим та перспективним методом.

Тенденція четверта — інтегративний підхід до вивчення діалогу зробив його “ключем”, способом становлення толерантності як поваги і прийняття культур різних народів. Діалог “відкриває” пізнання життя “як участь у діалозі” зі світом, людьми, самим собою.

П’ята тенденція пов’язана з розумінням складного впливу на внутрішній світ людини, тому що духовні цінності не можна передати шляхом пояснення, заучення, наказу, суворого контролю, зовнішнього цілепокладання. Вони формуються в житті усвідомленням життєтворчості, певним вчинком, діючим співпереживанням, відповідальним ставленням до свого покликання, “спасительным недовольством собой” (А. Ухтомський), “постоянным усилием стать человеком” (М. Мамардашвілі).

Доцільним у вихованні толерантності в процесі підготовки фахівців у

сучасних соціокультурних умовах може бути викладання варіативного курсу “Діалог в освіті як засіб становлення толерантності”, який відкриває широкі можливості для застосування сучасних освітніх технологій на лекційних та практичних заняттях. Зауважимо, засвоєння студентами сучасних освітніх технологій дає можливість активно включати в освітній процес різні інтерактивні форми взаємодії студента та викладача.

Таким чином, деякі наші теоретичні та практичні напрацювання дають підстави стверджувати, що саме гуманітарна освіта, діалогова форма навчання, звернена до духовних можливостей людини, її естетичного і художньо-естетичного розвитку є одним із найпродуктивніших шляхів досягнення просторово-часових і сутнісних вимірів життя, основою формування успішної толерантної особистості.

Література

1. *Бахтин М. М.* Эстетика словесного творчества. — М., 1979.
2. *Бех І. Д.* Життя особистості у духовному діапазоні // Рідна школа. — К.: “Фелікс”, 2009. — Листопад. — С. 7–17.
3. *Буш Г.* Диалогика и творчество. — Рига, 1985.
4. *Галицких Е. О.* От сердца к сердцу: Мастерские ценностных ориентаций. — СПб., 2002. — С. 19, 29.
5. *Гершунский Б. С.* Философия образования в XXI веке. — М., 1997.
6. *Мамардашвили М.* Этика мышления. — М., 2000.
7. *Педагогіка вищої школи: Навч. посіб.* / За ред. д-ра пед. наук, проф. З. Н. Курленд. — К.: Знання, 2007.
8. *Ухтомский А. А.* Доминанта души. — Рыбинск, 2000.
9. *Учитель и ученик: Возможность диалога и понимания.* Т. 2 / Под общ. ред. Л. И. Семиной. — М., 2002.
10. *Фромм Э.* Гуманистический психоанализ. — СПб.: Питер, 2002.

СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ В США: ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, **34–38**

Аналіз досягнень та проблем інших країн у сфері залучення громадськості до управління вищою освітою зможе сприяти вдосконаленню вітчизняної системи управління освітою. Для використання такого досвіду вважаємо за доцільне проведення аналізу тенденцій та механізму демократизації управління освітніми системами зарубіжних країн на різних рівнях управління: національному, регіональному, муніципальному, рівні вищого навчального закладу та вивчення досвіду підтримки балансу між державним та громадським компонентами управління професійною освітою.

Система вищої освіти США характеризується надзвичайно ліберальною системою управління університетами, яка базується на абсолютному пріоритеті інституціональної автономії та мінімальному державному втручанні. В країні нормативно закріплено та успішно функціонують механізми самоуправління ВНЗ [2, 10].

Формування загальної політики вищої освіти та регулювання діяльності вищих навчальних закладів у США до 1979 р. було покладено на Міністерство охорони здоров'я, вищої освіти та соціального забезпечення. У 1979 р. було прийнято законопроект щодо створення окремого Департаменту освіти, до завдань якого входить формування політики у сфері освіти, підготовка законопроектів, допомога освітнім закладам

у розробці програм професійної освіти, розподіл фінансових ресурсів, що виділяються федеральним урядом на вищу освіту, збирання статистичних даних, розробка програм обміну студентами, викладачами тощо.

Поряд з цим, у кожному з 50 штатів існує окрема система управління освітою, яку забезпечує відділ освіти, у підпорядкуванні якого знаходяться місцеві комітети, які здійснюють безпосереднє керівництво освітою у своїх містах та округах. До складу місцевих комітетів входять провідні діячі освіти, громадських організацій, представники бізнес-середовища. Вони мають великі повноваження у визначенні як загальних завдань та вимог до освіти, так і конкретних питань щодо формування навчальних програм, формування контингенту вищих навчальних закладів. Координацію діяльності комітетів та відділів освіти штатів здійснює Департамент освіти США та спеціальний Комітет з освіти та праці при Конгресі США.

На відміну від європейських систем управління освітою, американська система управління вищою освітою побудована на фундаменті вільної та мобільної координації освітніх організацій. Згідно з десятою поправкою Конституції США федеральний уряд не має права встановлювати загальнонаціональну систему освіти, визначати політику та навчальні програми для шкіл, коледжів та університетів. Рішення щодо цих питань прий-

мається на рівні влади штату або округу. Послідовну децентралізацію, тобто передачу функцій контролю, управління та фінансування вищої освіти на рівень штату, було завершено в 1972 р., коли федеральний уряд прийняв рішення щодо припинення надання нецільових коштів ВНЗ [5, 314]. Починаючи з цього періоду демократичні адміністрації кілька разів піднімали питання щодо створення єдиного національного освітнього простору, проте щоразу зустрічали потужну протидію з боку республіканців у парламенті.

У середньому США витрачає близько 8 % ВВП на розвиток системи освіти, зокрема частка вищої освіти становить 3 % [6, 15]. На відміну від інших країн, державні вищі навчальні заклади США більшу частину фінансових джерел отримують від сплати за навчання та інших приватних джерел. Державне фінансування розподілено таким чином: 22 % — кошти з передільного бюджету; 36 % — з бюджету штату і 4 % становлять надходження з місцевого бюджету [2, 12].

Інституціональна та державна політика вищої освіти США формується за рахунок впливу двох сил. Першу силу представляє влада, яка має юридичну силу, — міністр освіти та інші посадові особи міністерства, які здійснюють керівництво департаментами міністерства, президенти та ректори вищих навчальних закладів. Друга сила — це сила, що чинить вплив та формує державну освітню політику та впливає на стратегічне управління навчального закладу не застосовуючи владу [3, 93; 13, 143]. До таких належать релігійні, культурно-мистецькі та інші громадські об'єднання [7, 84]. Відносини влади штату та університетів формуються в різних штатах по-різному: від суворой підзвітності до істотної автономії [2, 10]. У США виокремлюють 3 основні моделі взаємовідносин “ВЗН — державна адміністрація”.

Модель 1. Різні підсистеми мають різну ступінь автономії. Чотири типи взаємовідносин “ВНЗ — державна адміністрація” мають відносний характер. На практиці державне управління вищою освітою США має три моделі взаємовідносин влади та ВНЗ [2, 11]. Наприклад, Каліфорнійський університет та університетська система штату Каліфорнія розглядаються “як ВНЗ, що користуються державною підтримкою”, проте в окремих аспектах їх діяльність регулюється як в “ВНЗ, що контролюються державою”. Каліфорнійський університет, статус якого закріплений у Конституції штату, має більшу незалежність, ніж університет штату Каліфорнія, заснований відповідно до законів штату і до початку 1990 років тісно пов'язаний із загальною бюджетно-фінансовою та кадровою політикою штату. На відміну від цих університетів, місцеві коледжі Каліфорнії мають дотримуватись вказівок місцевої влади, тому розглядаються як “ВНЗ, що контролюються державою”.

Модель 2. Модель управління, що характерна для громадсько-державних університетів, які мають статус громадських об'єднань, проте окремі сфери їх діяльності (кадрова політика, капітальне будівництво) регулюються державою. Прикладом такої моделі слугує штат Північна Дакота з єдиною університетською системою або штат Кентуккі, в якому кожний університет є окремим громадським об'єднанням. В обох випадках влада штатів контролює деякі види діяльності ВНЗ, наприклад капітальне будівництво. Університет Вісконсіна має статус громадської корпорації, проте всі його капітальні проекти курируються Департаментом штату Вісконсін з питань управління, а всі співробітники, крім викладацького складу, є державними службовцями.

Модель 3. Більшість державних ВНЗ мають статус громадських об'єднань, проте окремі навчальні заклади мають

більшу самостійність, яка узгоджена з владою штатів. Вони намагаються децентралізувати управління та диверсифікувати джерела фінансування. Наприклад, університетська система штату Меріленд вважається громадським об'єднанням, проте коледж Святої Марії, який входить до цього об'єднання, виконує певні вимоги щодо прозорості та відповідальності і користується більшою автономією, ніж інші заклади освіти. У штаті Колорадо впроваджено аналогічну політику, відповідно до якої ВНЗ укладають угоди з владою штату і отримують додаткову незалежність [14, 111].

Державну владу штату у відносинах “влада — ВНЗ” представляє Рада з освіти. Інтереси ВНЗ в цьому діалозі представляє Піклувальна рада або Рада регентів, які своїми функціями нагадують ради директорів некомерційних організацій. Управлінські комітети державних ВНЗ створені за зразком піклувальних рад приватних коледжів та університетів. Проте в приватних закладах освіти Піклувальна рада займається справами одного університету або коледжу, а управлінські комітети державного сектору освіти курують кілька освітніх закладів [3, 98]. До функцій управлінських комітетів ВНЗ належать: призначення та оцінювання роботи ректорів окремих ВНЗ, затвердження їх посадових окладів та соціальних пакетів; стратегічне планування, бюджетування та розподіл ресурсів між підконтрольними ВНЗ; розробка і впровадження політики ВНЗ у різних сферах; забезпечення цільового, прозорого та відповідального використання ВНЗ виділених ресурсів; збереження активів навчального закладу (фізичних, програмних та кадрових ресурсів), контролювання їх відповідності завданням ВНЗ; присудження наукових ступенів; лобіювання інтересів ВНЗ в органах законодавчої та виконавчої влади; формування кадрової політики ВНЗ.

Активна діяльність піклувальних рад є індикатором успішного управління ВНЗ та виступає запорукою збереження інституціональної автономії університетів [2, 11].

Управління більшої частини державних коледжів та університетів США здійснюється за мультикапсульною системою, за якою єдине управління групою навчальних закладів покладено на системного директора, який формує широку системну політику, розподіляє державні кошти між університетами та коледжами, призначає керівників кампусів, затверджує місії та програми ВНЗ, які входять до системи [3, 97]. Оперативне управління кожним навчальним закладом здійснює операційний директор.

Нормативною базою освіти в США визначено додипломну (*undergraduate*) та післядипломну (*postgraduate*) освіту.

Додипломна освіта включає дворічні програми ступеня *Associate Degree* (ад'юнкт-бакалавра) та чотирирічні програми підготовки на отримання першого наукового ступеня — бакалавра. Ступінь ад'юнкт-бакалавра дає можливість продовжити навчання на третьому курсі університету [10, 98].

Післядипломна освіта передбачає навчання в магістратурі та в докторантурі, з отриманням наукового ступеня доктора філософії (*PhD*-програми). Дворічні магістерські програми поділяються на академічні, з отриманням звання магістр наук (*Master of Science — MS*), та професійні, з отриманням звання магістра ділового адміністрування (*MBA*), магістра освіти (*MeD*), магістра державного управління (*MPA*), магістра соціальних наук (*MSW*). Академічні магістерські ступені необхідні для викладання, науково-дослідної роботи, підготовки до аспірантури чи для задоволення власних освітніх потреб, тому велика увага приділяється теоретичній підготовці магістрантів. Професійні ступені практично спрямовані на здобуття

знань у певній галузі та за своєю природою є вищим рівнем освіти для практичної діяльності, тобто не передбачають продовження навчання в докторантурі. У професійних програмах домінує інтегральний компонент [4, 3; 11, 158].

Залежно від загального цільового призначення та організації навчального процесу виокремлюють такі категорії магістерських програм: допоміжні (*ancillary*); професійного зростання (*career advancement*); професійного учнівства (*apprenticeship*); громадського спрямування (*community-centered*) [9, 117].

В умовах сильної децентралізації управління вищими навчальними закладами США, формування єдиної державної політики, спрямованої на забезпечення якості освіти, стає практично неможливим. Федеральний уряд США фактично не має повноважень для реалізації будь-яких ініціатив. Міністерство освіти США здійснює непряме регулювання управління ВНЗ через фінансові важелі. Проте, така ситуація не породила хаосу на ринку освітніх послуг. Система акредитації США є прикладом “акредитації знизу”, за якої механізм забезпечення якості освіти формується самим ринком освіти та праці [2, 12]. Основним завданням акредитації виступає не ліквідація окремих недоліків в організації навчального процесу освітніми закладами, а підвищення системи якості освіти в цілому [15, 109].

Головним органом з акредитації є Рада з акредитації вищої освіти (*CHEA*), основною метою діяльності якої є забезпечення стандарту якості вищої освіти, гарантування її якості для громадських, державних організацій, агентств та працедавців, інформація студентів та їх батьків [12, 3].

У світовій освітній практиці акредитації класифікують за кількома ознаками.

У США основними видами акредитації виступають інституціональна та

спеціалізовані акредитації, що мають свої особливості, специфічні для цієї країни.

Загальна інституціональна акредитація ВНЗ в США проводиться агентствами регіональних асоціацій навчальних закладів: Асоціації університетів, Асоціації чотирирічних та дворічних коледжів. Акредитовані вищі навчальні заклади включаються у перелік навчальних закладів, які враховуються офіційною статистикою, стають учасниками Федеральної програми фінансової допомоги студентам, отримують право на розробку освітніх програм за вимогами Департаменту освіти США [1, 3; 8, 4].

Інституціональна акредитація включає оцінку цілей і завдань вищого навчального закладу, які мають відповідати очікуванням уряду, ділових кіл та широкої громадськості. При проходженні інституціональної акредитації ВНЗ має попередньо провести самодослідження — так зване “*self-study*”, яке оформлюється у вигляді звіту [15, 206]. *Self-study* має таку структуру:

- місія та завдання навчального закладу;
- ефективність адміністрування;
- рівень кваліфікації професорсько-викладацького складу;
- стан матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів.

До спеціалізованої акредитації належать акредитація освітніх програм професійними асоціаціями. У США діють 45 загальнонаціональних професійних асоціацій. Як правило, професійні асоціації не приймають заяву на проведення акредитаційної експертизи окремої навчальної програми, якщо ВНЗ не пройшов загальну акредитацію [8, 4; 12, 2].

Отже, вивчення американського досвіду державно-громадського управління вищою освітою є актуальним з ряду причин. По-перше, система освіти США відрізняється від більшості освітніх систем децентралізованістю та впливовою роллю регіональної влади. По-друге,

запропонована американською моделлю система акредитації ВНЗ є прообразом механізмів управління якістю освіти, яка сьогодні впроваджується в Україні, проте порівняно з європейськими аналогами вона базується на університетських ініціативах, тобто “акредитації знизу”.

Використання позитивного досвіду механізму державно-громадського управління вищою освітою США необхідно гармонійно поєднувати з вагомими здобутками національної системи освіти України, особливостями історичного та культурного розвитку української держави, а також досягненнями в галузі науки, техніки та промисловості.

Література

1. *Бесчастний В. М.* Оптимізація управління вищими навчальними закладами // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2009. — № 2. — Режим доступу до журн.: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=14>
2. *Вахитайн В. С.* Система высшего образования США // Приложение “Обзор системы образования стран ОЭСР”. — Центр ОЭСР-ВШЭ, 2005. — С. 9–14.
3. *Джонстоун Д. Б.* Система образования в США: структура, руководство, финансирование // Университетское управление: практика и анализ. — 2003. — № 5–6(28). — С. 92–102
4. *Зіноватна О. М.* Вища освіта у США: навчальний компонент у магістерських програмах різного типу // Режим доступу: [www/nbuv.gov.ua](http://nbuv.gov.ua)
5. *Исследовательские университеты: американская модель* / Под ред. В. Б. Супян. — М.: Магистр, 2009.
6. *Макгиннес Э.* Финансовый менеджмент в сфере высшего образования: сравнительное исследование взаимоотношений вузов и штатов в США / Пер. с англ. — Центр ОЭСР. — М.: ВШЭ, 2005.
7. *Рудишин С. Д.* Стан екологічної освіти в практиці вищої школи зарубіжних країн // Вісник Житомир. держ. ун-ту. — Вип. 40. — Педагогічні науки. — 2008. — С. 81–85.
8. *Система менеджмента в качестве образования.* — Режим доступа: <http://www.quality.edu.ru/quality/sk/management/665/>
9. *Conrad C.* A Silent Success. Master's Education in the United States / C. Conrad, Haworth J., Millar S. — Baltimore and London: the Johns Hopkins University Press, 1993. — 342 p.
10. *Conrad C.* College and university curriculum: Placing learning at the epicenter of courses, programs, and institutions / C. Conrad, Johnson, J. // ASHE Reader Series, 2nd Edition. Boston, MA: 2008. — 312 p.
11. *Conrad C.* Teaching-for-Learning (TFL): A model for faculty to advance student learning / C. Conrad, Johnson, J., & Gupta, D. M. // Innovative Higher Education. — 2007. — № 32(3). — P. 153–165.
12. *Effective the Role of Accreditation in Student Achievement* // CHEA: Council for Higher Education Accreditation, March 2010, From: <http://www.chea.org/pdf/Effective%20Practice%20Revised3.pdf>
13. *Johnson J.* Reflections on the public-private configuration of American postsecondary education / Johnson J., Conrad C. // Comparative and International Education Review. — 2005. — № 4(1). — P. 141–151.
14. *MacTaggart T. J.* Associates Seeking Excellence Through Independence / T. J. MacTaggart. — San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1998. — 248 p.
15. *U. S. Accreditation and the Future of Quality Assurance* // Washington, CHEA Publications, 2010. — 510 p.

П. ВАЛЛА

д-р філософії в галузі соціології, проф.
Вища школа педагогіки і адміністрації в Познані (Польща)

В. В. МИРОНЕНКО

канд. фіз.-мат. наук, доц.
Гомельський державний університет ім. Ф. Скорини (Білорусь)

І. Г. САЄВИЧ

канд. філол. наук, доц.
Київський університет ім. Бориса Грінченка (Україна)

ЕВТИФРОНІКА ТА ЇЇ ЗАВДАННЯ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 39–42

Одне з найактуальніших питань сучасної філософії — питання існування людини у новочасній технологічній цивілізації. В останні кілька десятиліть технології зробили гігантський стрибок у своєму розвитку. Швидкість, з якою змінився світ довкола людини, не могла не позначитись на самій людині. Вплив технологічної цивілізації на індивіда вивчали багато відомих авторів [1–3]. Перспективним науковим напрямом стала і школа евтифроніки, заснована польським професором Юзефом Банькою (*Józef Bańka*) [4].

Термін *евтифроніка* походить з грецької мови (*ευθυφρον*, *euthyphron* утворене шляхом поєднання двох грецьких слів: *ευθύς* (*euthys*) — прямий, безпосередній та *φροντίς* (*phrontis*) — рефлексія, думка, міркування, роздум). Евтифроніка — це галузь знань, об'єктом вивчення якої є питання збереження основних людських цінностей у світі технологічної цивілізації. Це наука про психологічні наслідки становлення цивілізації, розвитку техніки, що стало невід'ємною складовою людського життя. Евтифроніка розглядає вплив новітніх, насамперед комп'ютерних, технологій на системи цінностей, створених людиною. Люди,

поглинуті комп'ютерним світом, самоізолюються від суспільства, система їхніх цінностей побудована особливим чином. Для них не існує понять добра і зла — йдеться винятково про ефективність і швидкість дії.

Евтифроніка має виразну етичну мету: збереження людського світу почуттів, цінностей, вищих духовних станів перед холодною, розважливою, безсердечною й безособовою технічною цивілізацією. Парадокс цивілізації полягає в тому, що, створена людиною як найвищий щабель розвитку культури, вона спричиняє не тільки тріумф, а й самотність, відчуження людини, безперервне споживання, пасивність, покірність безособовим технологіям. Наслідком цього є зникнення специфічних і вкрай важливих властивостей людської особистості, таких як внутрішній спокій, зосередженість, здатність до концентрації, комунікативність, критицизм, реальне, повнокровне відчуття світу, спроможність мати власну думку.

Технологічна цивілізація вимагає від людини постійної поспішності, підпорядкованості, швидкого, а відтак, поверхового споживання інформації. Спосіб життя людини в цивілізації нега-

тивно позначається на вмінні самотійно й виважено мислити. Сьогодні навіть важливі особисті справи люди змушені вирішувати за посередництвом спеціалізованих фірм і установ. Крім зазначених наслідків, це призводить і до втрати конфіденційності та розкриття особистої інформації, пов'язаної зі здоров'ям, фінансами тощо.

Справжнє життя все більше замінюється його сурогатом. Важко сперечатися з тим, що сучасні наука і техніка суттєво поліпшили, продовжили й полегшили життя людини. Разом з тим людина все ще не готова сприймати окремі наслідки технічного прогресу, вона не виробила оптимальної стратегії взаємодії з важливими об'єктами породженої її волею й розумом прогресистської цивілізації. Відсутність самоохоронних механізмів людської особистості, необхідних "гальм" і "противаг" спричинила надмірну і небезпечну залежність від технологій, технічний тоталітаризм, з яким людина змушена боротися. Цивілізація, позбавлена спокою і рівноваги в емоційній сфері й відчужена від самої себе, може закономірно прийти до самознищення.

Евтифроніку цікавлять насамперед психологічні недоліки технічного прогресу. Цей інтерес зумовлює розвиток евтифроніки як науки про психічне життя людини в сучасному суспільстві й сучасній цивілізації. Вихідним положенням евтифроніки є твердження, що людина безпосередньо бажає задоволення своїх потреб, у той час як сучасна цивілізація фактично змушує її використовувати все більш складні й опосередковані способи їх досягнення. Сьогодні можна констатувати надмірне і травмуюче особистість ускладнення індивідуального й громадського життя.

Сучасна цивілізація призвела до порушень у природному механізмі одержання людиною зовнішніх вражень. Природою в цьому механізмі закладена рівновага імпульсів на кшталт "непри-

ємність" і "задоволення". Найхарактернішим і найнебезпечнішим симптомом зазначених порушень є штучне ігнорування неприємних імпульсів, прагнення до полегшення життя за будь-яку ціну, нехай навіть і за рахунок відходу від самого життя. Суспільство платить за своє добровільне духовне спустошення розчаруванням і нудьгою. Задоволення, на шляху до якого не треба долати труднощі, перестає бути справжньою цінністю. Таким чином, полегшене, позбавлене реальної боротьби існування спричиняє внутрішнє напруження в системі, глибоке невдоволення тотальною безцільністю людського життя.

Евтифроніка як своєрідна профілактика негативних наслідків технічного прогресу займається питаннями системного збереження "самотійної" цінності людини як неповторної індивідуальності, насамперед розробляючи методи захисту психічної цілісності людини. Ставлячи за мету збереження "споконвічного" індивіда всупереч маніпулятивним прийомам сучасної цивілізації відчуження й самотності, евтифроніка перешкоджає процесам нівелювання індивідуальних цілей особистості на догоду специфічним, самодостатнім завданням технологічної системи. Технічний прогрес розглядається евтифронікою не тільки в цивілізаційному, але й у психологічному, морально-етичному полі.

Найзручнішою фігурою для капіталістичної технократії є споживач, який не замислюється над змістом свого існування. Як суспільний ідеал вона висуває людину успіху, яка все бажане отримує легко, без зусиль. Значною мірою цей ідеал досягається у процесі соціально-технологічної селекції. При цьому парадоксальним є той факт, що техніка полегшила людині життя завдяки заміщенню фізичного зусилля зусиллям промислово-технологічним. Комп'ютерна техніка, шедевр людського інтелектуального витвору, також

парадоксально звела до мінімуму розумові зусилля в деяких сферах розумової діяльності людини. Наслідки цього переносу належно ще не оцінені.

Важливою метою евтифроніки є синтез двох елементів: *thymos* (θυμος*) — ірраціонального елемента, представленого емоційною сферою людини, і *phronesis* (φρόνησις**) — раціонального елемента, представленого високорозвиненою технологічною цивілізацією.

Звільняючи людину від важкої роботи, що є досягненням прогресу, яке важко переоцінити, технології викликають тим самим серйозні зміни в її ціннісній сфері. Важка праця, спрямована на досягнення певної мети, серед інших наслідків загартовує волю людини, вчить її долати труднощі. Навчаючись таким чином, індивідуум накопичує корисний досвід вирішення важких життєвих проблем. Відсутність подібних життєвих вправ може викликати у деяких людей атрофію волі, необхідної для повноцінного життя. Евтифроніка зовсім не заперечує важливість і позитивність функції звільнення людини від зайвих зусиль, що притаманна цивілізації, однак розробляє певний комплекс психолого-профілактичних заходів, які допоможуть цього уникнути.

Евтифроніка має яскраво виражену етичну спрямованість, виходячи з переконання, що тільки люди, які співчують проблемам інших і реагують на завдану їм шкоду, на несправедливість і

наси́льство, люди, які здатні відстоювати й відстоюють свою індивідуальність, не поступаючись своїми принципами, можуть стати здоровою основою суспільства.

Важливою є проблема так званого інформаційного шуму [5], ущільнення інформації, якої в сучасному світі стає занадто багато для того, щоб її адекватно обробляти. Надлишок сприйнятої інформації спричиняє нейтралізацію інтелектуальних зусиль людини. Крім того, інформаційний шум призводить до того, що в сучасному суспільстві спостерігаються труднощі щодо втілення власних творчих тенденцій, а роль, яку відіграє в ньому споживання, значно вища від тієї ролі, яку відіграє індивідуальна творчість. Однією з найнебезпечніших тенденцій сучасної цивілізації є неможливість позитивної особистої експансії індивіда, нездатність індивіда створити й відстояти власну систему цінностей.

Евтифронічні категорії *thymos* і *phronesis* проявляються не тільки на колективному, а й на індивідуальному рівні. Категорія *thymos* стосується сфери емоційно-чуттєвої діяльності людини. Категорія *phronesis* співвідносна з раціональним підходом до сучасних проблем. Індивід, пристосований до життя на рівні *thymos*, може водночас бути суспільно непристосованим. Натомість, пристосування до життя на рівні *phronesis* свідчить про добру адаптованість до громадського життя, але зовсім не гарантує від розладів власної індивідуальності та глибоких особистісних стресів.

Сучасна цивілізація уможливила для людини життя значно зручніше й легше, ніж попереднє, але так і не позбавила її від особистої відповідальності. Потреба в певній системі цінностей, як і раніше, є важливою для людини, яка, на жаль, вже не здатна цю систему стверджувати, адже вона як індивід часто губиться в сучасному світі. Як найвищу цінність евтифроніка

* *Thymos* — дослівно перекладається з грецької мови як “життєва сила”; у цьому контексті слово має значення “емоційний стан”. Це поняття близьке до іншого поняття грецької філософії, *psyche*. Головна відмінність між ними полягає в тому, що *thymos* є кінцевим, смертним, тоді як *psyche* безсмертне.

** *Phronesis* — важливе поняття давньої грецької філософії, що зустрічається у працях Геракліта Ефеського, Сократа, Платона й Арістотеля. *Phronesis* визначається як розум, дія розуму, сприйняття світу за допомогою розуму, здатність людини розуміти світ, природу, чуттєве пізнання.

проголошує повагу до особистого щастя людини, щастя, до розуміння якого вона приходить сама, усвідомлюючи й аналізуючи увесь свій життєвий досвід і керуючись потребами власної індивідуальності. Сучасна людина схильна діяти відповідно до нав'язаних їй цінностей, що не мають нічого спільного зі справжніми устремліннями її особистості, навіть не усвідомлюючи цього. Цінності нерідко знаходяться у контексті винятково матеріальному. Протест людини проти такого стану речей розвивається на підсвідомому рівні й дуже часто може набувати соціально небезпечних форм.

Істотну роль в етиці евтифроніки відіграє категорія часу. Людина за своїми властивостями як вид не здатна планувати і ставити мету. Однак життя її не повинне орієнтуватися винятково на майбутнє, протікаючи тут і тепер. Повноцінне усвідомлення теперішньо-

го моменту — важливе завдання, що стоїть перед сучасною людиною, і це завдання має бути нею усвідомлене й реалізоване.

Література

1. *Тоффлер Э.* Шок будущего / Пер. с англ. Э. Тоффлер. — М.: ООО “Изд-во АСТ”, 2002. — 557 с.
2. *Маркузе Г.* Одномерный человек / Пер. с англ. А. А. Юдина. — М.: ООО “Изд-во АСТ”: ЗАО НПП “Ермак”, 2003. — 331 с.
3. *Бёрд Киви.* Гигабайты власти. Информационные технологии между свободой и тоталитаризмом. — М.: Бестселлер, 2004. — 352 с.
4. *Józef Bańka.* Filozofia cywilizacji. — Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 1986. — Т. I; 1987 — Т. II; 1991. — Т. III.
5. *Мироненко В. В., Саєвич І. Г.* Інтернет як сучасна технологія навчання // Наук. праці МАУП. — 2008. — Вип. 3(19). — С. 48–52.

СТУДЕНТСЬКІ ДЕБАТИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 43–44

Формування політичної культури молоді як важливе завдання вищої школи стикається з рядом проблем, пов'язаних з відсутністю чітко визначеної мети і завдань цього процесу, а також дієвих форм і методів політичної соціалізації, які б відповідали інтелектуальним, соціально-психологічним та світоглядним особливостям сучасної молоді. Ні вітчизняний парламент, ні Міністерство освіти і науки України досі не дали чіткої відповіді на питання: “На формування яких політичних цінностей має бути спрямована навчально-виховна робота вищих навчальних закладів країни?” Тим часом, у середовищі молоді як суб'єкті політики та носії політичної культури спостерігається конфлікт між вербальною та реальною поведінкою. Це, зокрема, проявляється в тому, що вербальна підтримка демократичних реформ, виявлена опитуванням, не обов'язково означає активну участь молоді в організаціях, інститутах чи процесах, які б мали діяти на користь демократії [1].

Однією з головних причин такої розбіжності між “словом і ділом” є формалізм у викладанні дисциплін соціально-гуманітарного циклу, особливо політології, у ВНЗ. Викладачі в більшості випадків зорієнтовані лише на банальну трансляцію теоретичних соціально-політичних знань і вкрай мало

дбають про вироблення в студентській молоді критичного мислення й навичок демократичної поведінки. Разом з тим, молодь добре сприймає активні методи і форми навчального процесу: інноваційні та рольові ігри, дебати різних форматів тощо.

Ще в середині 90-х років минулого століття автор тез розробив методику проведення семінарських занять з політології у формі інтелектуальної гри “Дебати”, ідея яких була поширена у світі завдяки ініціативам видатного британського філософа К. Поппера. Методика таких семінарів висвітлена нами у навчальному посібнику з політології, який має “гриф” МОН України [2, 241–245].

У формуванні теми дебатів вирішальне слово належить студентам навчальної групи. Наприклад, цього навчального року студенти фінансового факультету Тернопільського національного економічного університету, готуючись до заняття, присвяченого міжнародним відносинам, обрали тему дебатів “Яка стратегія зовнішньої політики держави найбільшою мірою відповідає інтересам українського народу?” На основі сформульованої проблеми, спільними зусиллями студентів і викладача були визначені такі дискусійні твердження: “Для України головним напрямом зовнішньої політики має бути орієнтація на

входження в європейські та євроатлантичні структури” та “Україна має орієнтуватися на тісну співпрацю з Росією й іншими країнами СНД”.

До складу дебатуючих команд входить по три гравці, які за певними правилами виголошують свої аргументи, обґрунтовують їх фактами та відповідають на запитання опонентів. Студенти, які не увійшли до складу команд, виконують творчу роботу з теми дебатів, а на семінарському занятті виступають у ролі суддів, які визначають команду-переможця. Вони здійснюють контроль за дотриманням правил дебаткування, аналізують і оцінюють докази товаришів за такими критеріями: теоретична грамотність виступу, рівень аргументації, актуальність піднятих проблем, ораторське мистецтво і культура поведінки на дебатах. За підсумками заняття всі студенти отримують оцінку, а головне, володіють аргументованою позицією щодо актуальних питань суспільного життя.

Хід дебатів фіксується фото- та відеокамерами. Судді, а це більшість членів навчальної групи, ставлять гострі запитання членам команд, гаряче, по-молодіжному реагують на вдалі відповіді, що створює атмосферу публічного заходу. За підсумками дебатів оформлюється інформаційний листок, в якому висвітлюється тема дебатів, аргументи сторін, цікаві факти, що прозвучали в аудиторії, фотографії, на яких зафіксовані гострі моменти диспуту. Розміщена в людному місці стінгазета знайомить студентів усього факультету з темою дебатів, їх змістом і підсумками, що сприяє формуванню певної громадської думки в навчальному закладі.

Студентські дебати поєднують вивчення теоретичного матеріалу з критичним аналізом важливих політичних

процесів, що відбуваються в Україні та світі. Вони викликають емоційне переживання теми, стимулюють ентузіазм і прагнення включитися в політичну діяльність задля відстоювання національних і демократичних цінностей та ідеалів. Ця форма навчального процесу виявляє в студентському середовищі неформальних лідерів, формує в молоді потребу участі в політичному житті країни. Набутий досвід цивілізованих дебатів формує культуру спілкування, політичну коректність та толерантне ставлення до опонентів, раціональне, а не емоційне реагування на контраргументи товаришів. Освоївши методику інтелектуальної гри “Дебати”, студенти часто проводять дебати на цікаві для них теми поза навчальним процесом, беруть участь в інтелектуальних змаганнях між факультетами та навчальними закладами.

Тож можна зробити висновок, що студентські дебати — важливий засіб формування політичної культури молоді. Дебати мають стати нормою проведення семінарів з політології та інших суспільних дисциплін, особливо з тем, що стосуються засад демократії, реформування політичної системи, вдосконалення діяльності органів державної влади, формування національної еліти, міжнародної політики тощо.

Література

1. Головаха Є. Ставлення до влади і політичний вибір молоді України // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2002. — № 1. — С. 117–127.
2. Рудакевич О. М. Політологія. Лекції, семінари, самостійна робота: Навч. посіб. — Тернопіль: Астон, 2006. — 304 с.

КРИЗОВІ ЯВИЩА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКІ ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 45–50

В останній третині XX — на початку XXI ст. в житті людства відбулися різкі зміни планетарного масштабу. Найважливішими серед них стали, по-перше, небувале пришвидшення динаміки соціальних змін, а по-друге, — перехід людства до так званого неоіндустріального, або інформаційного, суспільства, якому властиві небувале раніше зростання обсягу наукових знань, нарощування стрімкими темпами кількості різноманітної інформації, а також прискорене вдосконалення технологій та інструментарію для їх майже миттєвого розповсюдження в глобалізованому світі. Освіта як соціальний інститут є невід’ємною і необхідною складовою будь-якого соціуму. Тому радикальні трансформації у суспільному розвитку виразно позначилися на стані освіти, передусім вищої.

Становлення неоіндустріального суспільства супроводжується висуненням вищої освіти на чільне місце серед інших факторів цивілізаційного поступу. На Всесвітній конференції ЮНЕСКО (1998 р.) провідною ідеєю більшості доповідей стало твердження, що саме вища школа покликана забезпечити соціокультурний прогрес людства. Конференція відзначила, що ті країни, які не на словах, а дією підтримують вищу школу, насамперед через належне інвестування коштів у її розвиток, забезпечуючи таким чином їй пріоритетне місце серед інших соціальних інститутів, поси-

ли провідні позиції у світовому співтоваристві. Новітній досвід свідчить про постійно зростаючу залежність якості життя конкретного суспільства від якісного рівня освіченості його народонаселення.

У другій половині XX ст. вища освіта, особливо в країнах Північної Америки і Західної Європи, динамічно прогресувала. Так, за статистичними даними ЮНЕСКО, з 1960 по 2008 р. кількість студентів у світі зросла з 12,5 до 111 млн, тобто збільшилася майже у 9 разів. Напередодні третього тисячоліття у ряді розвинених країн були розроблені національні та інтернаціональні програми, в яких були визначені напрями і засоби перетворень та прискореного поступу освіти у XXI ст. Наприклад, у Франції розроблений проект під назвою “Освіта майбутнього”, у Німеччині, відповідно, “Освіта для 2000 року”, в США — “Освіта американців для XXI століття”, в Японії — “Модель освіти для XXI століття” [6].

Функціонування вищої школи в Україні на рубежі XX і XXI ст. проходить під впливом не так новітніх світових тенденцій, як внутрішніх факторів, найвагомішим серед яких є розвал СРСР і перетворення України на окрему державу, що привело до спроб перебудувати вищу школу на національних засадах з одночасним урахуванням передового світового досвіду в царині вищої освіти. Цей процес супроводжується

переглядом стратегічних пріоритетів і ціннісних уявлень, методологічних і методичних засад, уточненням функцій в освітянській галузі. У спадок від СРСР самостійна Україна отримала доволі конкурентоспроможну в світовому контексті систему вищої освіти, яка давала високоякісну фундаментальну та фахову підготовку спеціалістів. Проте, вона була не придатною до роботи в ринкових умовах. Істотними вадами радянської системи вищої освіти були її заідеологізованість, громіздке централізоване управління, бюрократична зарегламентованість вищої школи СРСР. Уніфікованість програмування навчального процесу зумовили її нездатність до оперативної модифікації, якої настійно потребувало життя.

З огляду на нові виклики, що постали в ході трансформації постіндустріального суспільства в неоіндустріальне, кардинально змінилася парадигма вищої освіти. Протягом року зазнають суттєвих змін 5 % теоретичних і 20 % прикладних знань. І темпи цього процесу постійно зростають. За цих обставин для підтримування на належному рівні фахової кваліфікації спеціалістів пріоритетного значення набуває неперервна самоосвіта (*Life long learning*), яка має за мету самовдосконалення людини, з тим, щоб вона могла продуктивно діяти, творити як в штатних, так і в позаштатних професійних ситуаціях. Такі психологічні риси фахівця з вищою освітою, як готовність до постійної самоосвіти, здатність у короткий термін пристосуватися до швидкоплинних змін в умовах життєдіяльності, вміння самотужки знаходити творче розв'язання нестандартних професійних проблем, тепер стають ключовими. Нині вища освіта стала необхідною для кожної сучасної людини.

Якісний рівень вищої освіти конкретної країни насамперед визначається обсягами фінансової підтримки її з боку держави. Країни, що перебувають се-

ред світових лідерів, вступивши у добу неоіндустріалізму, постійно посилюють грошово-матеріальну допомогу вищій школі. Доцільність такої стратегії в царині вищої освіти свого часу гранично чітко роз'яснив тогочасний президент США Рональд Рейган, він наголошував: "Ми даємо багато грошей університетам не тому, що багаті, але ми багаті тому, що даємо гроші університетам" [6]. В Україні функціонування вищої освіти в перші 18 років незалежності відбувалось за умов перманентної соціально-економічної кризи. Це не могло не позначитись на обсягах фінансування освіти і науки. І хоч ст. 57 Закону України "Про освіту" зобов'язує інвестувати в освіту не менше 10 % ВВП, насправді протягом 1992–2009 рр. реально виділялися кошти лише в проміжку від 3,5 % до 5,5 % ВВП, що задовольняло тільки 1/3 від наймінімальніших потреб освітньої галузі. Хронічне недофінансування спричинило спочатку стагнацію, а невдовзі й деградацію вітчизняної освіти. Ми поділяємо точку зору, висловлену на шпальтах газети "День" першим проректором Національного гірничого університету (м. Дніпропетровськ) П. Пиловим, про те, що "якість вузівської освіти, як і науки, прямо залежить від фінансування вишів. Про яку інтеграцію освіти з наукою може йтися, коли наша наука отримує копійки, а фінансування бракує навіть на зарплату" [10, 6]. Від себе додамо, що на 2009 р. на вищу школу планувалось виділити 11,2 млрд грн бюджетних коштів, що в розрахунку на одного студента становить в середньому 480 дол. США на рік. Для порівняння наведемо витрати на навчання одного студента у провідних університетах США. Вони становлять на рік у середньому від 35 до 40 тис. дол., а в другорядних ВНЗ не менше 20 тис. дол. на рік. Коментарі зайві. Зауважимо лише одне: за умов наявного фінансування досягти бодай найнижчого рівня освіти європейського ґатунку видається при-

марною мрією, а тим більше завершити не формально-адміністративну, а реальну адаптацію вітчизняної вищої освіти до вимог і критеріїв Болонської системи, заплановану на 2010 р., є, очевидно, нездійсненним завданням.

Констатація кризового стану вищої освіти України стала загальним місцем численних публікацій, в яких подаються результати соціологічних, філософських, психолого-педагогічних, політологічних студій в галузі вищої освіти і вищої школи в Україні [2; 3; 4; 7]. Одні автори нарікають на бюрократизацію і формалізацію впровадження європейських освітніх стандартів, інші — на брак належного фінансування, ще деякі вважають головною перешкодою на шляху реформ недосконале законодавство, а дехто прямо висловлює думку, що перебудова вітчизняної вищої освіти на засадах Болонської декларації може взагалі спричинити знищення національної вищої освіти. Так, харківський соціолог С. М. Вакуленко доходить висновку, що особливих стимулів, в тому числі матеріальних, “до реалізації вимог Болонської декларації, крім адміністративного тиску, в більшості вищих навчальних закладів немає” [2, 50]. Ректор Національного університету “Острозька академія” І. Пасічник зазначає: “Захопившись Болонською системою, ми й так уже втратили багато. Штучне її подальше перенесення у нашу систему освіти може призвести до її руйнації” [10, 6]. На думку дніпропетровських науковців М. Ф. Макаря та А. М. Малівського, Болонський процес загалом не виходить за межі усталеної парадигми освіти доби індустріального європейського суспільства, а його впровадження сприяє подальшому продукуванню “одномірної людини”, функціонера з дещо модифікованими здібностями, сутність яких полягає у здатності до “перезавантаження” та “перепрограмування” в разі потреби адаптуватися до нових умов праці [7, 221]. Автори наголошують, що

теоретичні засади педагогіки Болонського штабу ігнорують особисту самовизначеність, творчу самодіяльність та етичну самоцінність людської істоти. Це знайшло своє відображення у “Галузевих стандартах вищої освіти України”, в яких чітко простежується “операційно-технологічне” ставлення до соціально-гуманітарних дисциплін, підхід до них з позицій на кшталт теорії інформатики. Даний підхід до розробки галузевого стандарту вищої освіти зазначені науковці вважають яскравим прикладом кризи національної системи освіти [7, 222].

Якими ж можуть бути виходи з цієї, здавалося б, безвихідної ситуації? Їх є принаймні два: або різке збільшення фінансування вищої освіти, що в кризових умовах є доволі проблематичним, або ж швидке зменшення кількості студентів у ВНЗ, що, по-перше, неминуче породить нестачу спеціалістів на ринку праці (вже й тепер повсякчас лунають скарги на брак інженерно-технічних кадрів у різних галузях виробництва), а по-друге, зробить вищу освіту практично недоступною для більшості молодих громадян України. Відомо, що Канада має майже на 15 млн населення менше, ніж Україна. Проте там не скорочують кількість студентів і не закривають ВНЗ, а, навпаки, намагаються якомога більше залучити як своїх, так й іноземних студентів до навчання. Тож бачимо, що вирішувати проблему нестачі абітурієнтів потрібно не скороченням держзамовлення, а насамперед шляхом залучення до навчання в Україні значної кількості іноземних студентів. Для них привабливою стороною здобування освіти на наших теренах має бути більш низька оплата за навчання порівняно із західними ВНЗ, що, до речі, масово приваблює до навчання у ВНЗ Канади громадян Великої Британії, США, Франції та інших країн світу. Це дасть змогу певною мірою поліпшити і фінансовий стан українських університетів та ака-

демій. Прикладом цього може служити діяльність МАУП по залученню тисяч іноземних студентів з 25 країн світу до навчання не тільки в Україні, а й за її межами, у 16 зарубіжних підрозділах Академії [9, 2].

У травні 2009 р. на базі МАУП відбулася Міжнародна науково-практична конференція “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ ст.: інтеграція, творчість, інновації”. З програмною доповіддю на пленарному засіданні цієї конференції виступив проректор з наукової роботи МАУП, професор М. Головатий. Він слушно наголосив, що основні пріоритети мають надаватися вітчизняним національним особливостям в освітній галузі [5]. Для успішної перебудови вищої освіти України, відповідно до новітніх викликів і вимог, принципове значення має насамперед не техніко-технологічне забезпечення навчального процесу і не експериментування з різного роду інноваціями, а забезпечення людиноцентричності в освіті. Це означає надання пріоритету духовному вдосконаленню особистості в ході навчання і виховання.

Нині все більша кількість людей на планеті починає усвідомлювати, що саме надмірність і надзвичайне прискорення темпів матеріального прогресу динамічно наближають людство до глобального потрясіння. У цьому зв'язку на чільне місце в освіті загалом і вищій школи зокрема виходить не підготовка високоякісного фахівця-функціонера (як би це не було вигідно з точки зору виключно економічної ефективності), а духовне оновлення особистості на засадах споконвічних мудрих традицій людяності та сакральності життя в усіх його проявах.

З огляду на зазначене, можна зробити такі висновки:

1. Освітньо-наукова діяльність національної вищої школи у ХХІ ст., щоб стати ефективною, має спрямовуватись на розв'язання глобальних і локальних

проблем людства; з цією метою слід забезпечити щільний взаємозв'язок розвитку вищої освіти України із загальноцивілізаційними та культуротворчими процесами людства; зокрема, це потребує виведення фундаментальних, науково-теоретичних і прикладних досліджень на належний рівень, здатний забезпечити науково обґрунтовані відповіді на гострі виклики ХХІ ст.

2. Для успішної реалізації означених у першому пункті завдань слід насамперед домогтися не формального, а дієвого, практичного поєднання освіти і науки, інтеграції навчання та науково-дослідної роботи, співпраці вчених-теоретиків з досвідченими практиками.

3. Потрібно забезпечити безперервний зв'язок навчання з практиками — науково-дослідною, педагогічною, виробничою; перетворення навчання і практичної підготовки на цілісний, послідовний і безперервний процес з метою отримання необхідного обсягу як теоретичних знань, так і практичного досвіду та вмінь відповідно до різних освітньо-кваліфікаційних рівнів; така інтеграція теоретичної і практичної підготовки дасть змогу майбутньому спеціалісту впевнено почуватися на вітчизняному та зарубіжних ринках праці.

4. Поєднуючи навчання з практикою, не слід забувати, що освіта має завжди випереджати практику і суспільний розвиток у цілому; тому одним з провідних завдань вітчизняної соціології освіти є не стільки інтегральне узагальнення фактичного стану сучасної освіти і вищої школи, скільки прогнозування на основі кваліфікованої аналітики провідних світових тенденцій у галузі освіти та перспектив розвитку вищої школи у ХХІ ст.

5. Одним з головних завдань реформування вищої освіти України є впровадження полікультурної освіти, покликаної забезпечити крос-культурну грамотність майбутніх спеціалістів; крос-культурна грамотність передба-

чає розуміння культури інших народів і толерантне ставлення до відмінностей у релігійних та ідеологічних поглядах, до різноманітних культурних традицій; усе це має поєднуватись з напрацюванням вмінь знаходити те, що є спільним і що може бути використано для єднання людей різних культур, розвитком навичок ефективно розв'язувати конфлікти, а також виховувати готовність вести продуктивний діалог з представниками інших культур та етносів.

Введення полікультурного змісту до програм гуманітарної складової вітчизняної вищої освіти сприятиме належній підготовці студентської молоді до життєдіяльності у мультикультурному європейському просторі.

6. Системне поширення і вдосконалення багаторівневої освіти шляхом поєднання загальної, спеціальної середньої і вищої освіти (молодший спеціаліст—бакалавр—спеціаліст—магістр—доктор наук) має здійснюватись у поєднанні з впровадженням дистанційних форм освіти з використанням мультимедійних технологій (Інтернет, теленавчання, кейс-методів, ділові і рольові ігри тощо); дистанційна освіта дає змогу залучити до числа студентів багатьох людей з обмеженими можливостями.

7. Щоб зробити вітчизняну вищу освіту конкурентоспроможною на європейському та інших зарубіжних ринках освіти, слід організувати (можливо, спільно з іноземними вузами-партнерами) підготовку магістрів за програмами на зразок MBA з отриманням випускниками двох дипломів, домовитись із зарубіжними партнерами про стажування студентів у компаніях за обраним фахом; успішна реалізація цього напрямку вдосконалення вищої освіти потребує вивчення на молодших курсах іноземних мов з використанням інтенсивних методик. Вирішення цих завдань передбачає також диверсифікацію навчальних програм, головним критерієм якої є попит ринку на фахівців відповідного

профілю. Прикладами вже розроблених і діючих програм у цьому плані можуть слугувати українсько-канадська програма *CTPL* “Торгова політика і комерційна дипломатія” (дистанційна форма навчання), або ж українсько-німецька сертифікована магістерська програма “Міжнародна економіка”, які активно використовуються для підготовки кваліфікованих фахівців у системі МАУП.

8. Орієнтація вищої освіти на компетенції, тобто на створення умов для розвитку кожним студентом (на основі здібностей і мотивів) власного діапазону особистих і професійних якостей; така орієнтація стає дієвим запобіжником виникнення в процесі професійної реалізації соціально-психологічних станів, які визначаються як “професійна нудьга”.

9. Враховуючи обставину, що вітчизняна вища освіта перебуває у перманентній кризі, одним з проявів якої є прогресуюче скорочення кількості абітурієнтів, доцільно в стислі терміни створити необхідні передумови для значного збільшення притоку іноземних студентів до вітчизняних ВНЗ.

Література

1. *Арапова І. П.* Конкурентоздатність держави та сучасна освіта для дорослих / І. П. Арапова, С. М. Арапов, М. О. Соляніченко // Вища освіта України. — Додаток 3. Т. I (8) — 2008 р. — Тематич. вип. “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. — С. 6–10.
2. *Вакуленко С. М.* Реформування вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу: перші підсумки // Вища освіта України. — Додаток 3. Т. I (8). — 2008 р. — Тематич. вип. “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. — С. 42–50.
3. *Гадяцький В. І.* Критичний погляд на пропозиції змін до Закону “Про вищу

- освіту”: Болонський процес чи сицилійський тупик? // Вища освіта України. — Додаток 3. Т. I (8). — 2008 р. — Тематич. вип. “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. — С. 56–62.
4. *Глазунов С. В.* Методологічні аспекти сучасного викладання та навчання у вищій школі // Вісн. Дніпропетр. ун-ту: Філософія. Соціологія. Політологія. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. — Вип. 17. — С. 411–418.
 5. *Головатий М.* Наукові кроки Академії // Персонал Плюс. — 2009. — 10–16 черв.
 6. *Голос України.* — 1992. — 2 січ.
 7. *Макарець М. Ф.* Гуманістична інтенція філософії та “Болонський процес” / М. Ф. Макарець, А. М. Малівський // Вісн. Дніпропетр. ун-ту: Філософія. Соціологія. Політологія. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. — Вип. 17. — С. 220–224.
 8. *Малькова З.* Развитие образования в мире. На каком мы месте? // Коммунист. — 1991. — № 8. — С. 99–100.
 9. *Прокопенко С.* МАУП: 20 років стабільного розвитку і визнання // Персонал Плюс. — 2009. — 25–31 берез.
 10. *Яка* нам потрібна освіта? // День. — 2009. — 11 черв.

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ В УМОВАХ НЕОБХІДНОСТІ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 51–55

“...потрібен такий спосіб мислення, який дає змогу мати в Лондоні одночасно пам'ятники Карлові I і Оліверові Кромвелю. Така позиція не означає, що не можна критикувати окремих осіб, угруповання чи ідеї, або ставати на якусь з двох протилежних сучасних позицій. Але вона вимагає всеохоплюючого підходу, за якого минулі й сучасні надбання та матеріальні досягнення нації розглядаються як спільне надбання...”

Іван Лисяк-Рудницький

В епоху глобалізації, інтернаціоналізації економічного розвитку особистість як головний інвестиційний ресурс здатна забезпечити інтелектуальний, технологічний прорив у XXI ст. Творення нового духовно-інформаційного простору на основі поєднання національних цілей, інтересів і цінностей із загальноновизнаними гуманітарними стандартами має забезпечити справжній культ духовності, гідно піднести суспільний престиж та авторитет інтелекту, знань, освіченості, сприяти остаточному відродженню духовної конституції українського народу, повернення всіх генетично властивих йому кращих рис, якостей та чеснот і збагачення їх новими, народженими вже сучасною добою [6, 400].

Перед педагогами стоїть конкретна мета, як справедливо зазначав Л. С. Вигодський, підготовка покоління нової епохи відповідно до тієї історичної ролі, яка випала на його долю. По-сучасному звучать слова Софії Русової: “Життя не жде: воно кличе нас до роботи, і доля, щастя нашого народу залежить від того, як ми переведемо в життя дороге, велике гасло: вільна національна

школа для виховання вільної, свідомої, дужої нації”.

Етнопедагогіка — це галузь педагогіки, яка розкриває погляди народу на мету, завдання, форми, методи і засоби навчання й виховання у дусі національних виховних традицій. Це історично складена система народних знань і вмінь у справі навчання й виховання підростаючих поколінь, яка є невід'ємною частиною національної духовності [9; 10]. Поняття народна педагогіка та етнопедагогіка збігаються, однак перше частіше використовують у літературі на означення донаукових педагогічних знань і тих, що існували й існують поза теоріями і науковими системами та впливають з живого досвіду підготовки до життя підростаючих поколінь; друге ж переважно вказує на національну самобутність, етнічну специфіку й оригінальність традиційних педагогічних знань. Термін “народна педагогіка” ввів у науковий обіг в Україні О. Духнович. Якщо терміном “народна педагогіка” оперують здебільшого з метою зіставлення традиційно народних знань з науковими, то термін “етнопедагогіка” підкреслює локальні особливості цих знань.

Етнопедагогічні знання знайшли свій вияв у народних виховних традиціях, фольклорних творах, звичаях та обрядах, ритуалах і святах, якими супроводжуються події у житті дітей і молоді, їхніх іграх, досвіді національного виховання.

Цінність етнопедагогіки в її органічній єдності з укладом життя народу, його історією, культурними і побутовими традиціями, ідеї та засоби народної педагогіки, порівняно з багатьма засобами, ідеями наукової педагогіки, глибше і повніше втілюють у собі національну духовність, тобто національну психологію, філософію, світогляд, ідеологію тощо. Саме тому етнопедагогіка становить основу національної системи виховання.

Головними навчально-виховними засобами етнопедагогіки є: рідна мова, усна народна творчість (фольклор), національна міфологія і символіка, народне мистецтво, національні традиції, звичаї і обряди, народні ігри та іграшки тощо. Ці засоби виховання, що ввібрали в себе досвід тисячолітнього буття народу, як коріння для повноцінного розвитку родинного, громадянського виховання, педагогічної науки, всієї системи національного виховання.

Українська етнопедагогіка складається з розділів: народне дитинознавство, народна дидактика, народна виховна практика (її основа — батьківська педагогіка) і народна педагогічна деонтологія [11].

Українська етнопедагогіка виросла з виховних традицій слов'янського світу; її генетичну основу становить народна педагогіка Київської Русі. Своїм корінням вона сягає сивої давнини — дородового суспільства, в якому формувались традиції громадянського виховання і особливої ролі літніх людей у ньому; материнського роду, де на перший план у вихованні виступає жінка-мати; патріархального ладу, коли у вихованні посилюється роль чоловіка; періоду класового розшарування і закріплення головних виховних функ-

цій за сім'єю, усі ці моменти розвитку етнопедагогіки знайшли своє відображення в її традиційних формах і засобах, а також у вітчизняній педагогічній термінології [1; 3].

У добу Київської Русі сформувались народні виховні ідеали, головними серед яких були: **сповнений власної людської гідності трудівник — селянин — орач і мужній захисник своєї Вітчизни**, що зафіксовано в давньоруських билинах або старинах.

Народна педагогіка у цей період високо цінує християнську доброчесність та освіченість, бо “Учення — світ, а невчення — тьма”.

Традиції етнопедагогіки Київської Русі видозмінювались разом з розвитком українського етносу в наступні епохи. Перейшовши з загальнонародної виховної системи у зв'язку з класовим розшаруванням давньоруського суспільства в нижчі верстви, у сферу етнографічного селянського побуту, виховні традиції українського народу утверджувались у нових поколіннях, і цей процес не переривався ніколи.

Упродовж історичного розвитку українського народу зміни у вихованні молодих поколінь виявлялись у нових традиціях, ідеалах. У них знайшли своє відображення литовське, польське панування, турецько-татарська навала, доба національно-визвольних змагань і Запорозької Січі, занепад української державності й боротьба за її утвердження у XIX–XX ст. Формувалась ментальність українського народу, зміцнювалась його національна самосвідомість, створювались нові виховні ідеали. Виховний ідеал — це досконала особистість, що найбільшою мірою відповідає інтересам народу, виражає сутність його прагнень.

Таким **загальнонаціональним ідеалом на довгі часи стає запорозький козак** — лицар честі й мужній захисник незалежності Батьківщини. У ньому народ втілює своє споконвічне прагнення до волі, своє розуміння національної

гідності українця. Він є уособленням народного розуміння фізичної витривалості, чоловічої вроди, а також високих моральних якостей — поваги до старших, співчуття до скривджених, почуття справедливості, товариськості, душевної щедрості й тонкого гумору. Козацька система виховання, козацький вишкіл, що мали місце у Запорозькій Січі, поширювались по Україні, ставали набутком усіх молодих поколінь нашого народу. Не було і нема вищої оцінки для нашої молоді, ніж оцінка “козак”. Цей ідеал і сьогодні допомагає молодому поколінню усвідомити державотворчі інтереси нашого народу, спонукає до активної діяльності в ім'я України [7, 242].

Виховання вільнолюбства і прагнення до соціальної справедливості посідало в народній педагогіці одне з провідних місць. У XVIII–XIX ст. ця ідея, поряд з ідеалом **козака**, пов'язується з ідеалами **гайдамаки й опришка**, зокрема з ватажком гайдамацького руху на Поділлі Устимом Кармелюком і ватажком опришківського руху в Карпатах Олексою Довбушем.

У XX ст. в українській етнопедагогіці сформувався ще один **ідеал борця за самостійність і незалежність держави**. Це — **січовий стрілець**, що в народній традиції тісно пов'язується з ідеалом козака. Жертовність найкращої частини українського козацтва, покладена на вівтар нашої державності, є могутнім стимулом щодо подолання душевної апатії, національного нігілізму, для пробудження державотворчої активності сучасної української молоді.

Поряд з цими ідеалами, що витворювались у результаті конкретних історичних подій, в українській етнопедагогіці є ще один сталий ідеал — **господар**. Сформований на ґрунті хліборобського устрою життя, цей ідеал завжди відображав інтереси всього українського народу; з ним пов'язувалися надії на творче вдосконалення людини через працю. Господар — це порядок і лад у всьому,

достаток, гідне людини життя, слідування народним хліборобським традиціям, спостережливість і кмітливість, стабільність і впевненість у завтрашньому дні, забезпечена старість і щаслива доля дітей [8, 340–342].

В українській етнопедагогіці чітко простежуються **головні принципи, або засадничі ідеї, виховання**: природовідповідність, культуровідповідність, народність виховання, його трудовий характер, зв'язок виховання з життям, єдність виховного й освітнього елементів у єдиному педагогічному процесі.

Виховання тісно пов'язане з вихованням патріотизму, як однієї з найважливіших моральних якостей особистості. Григорій Ващенко розрізняв патріотизм стихійний, несвідомий і свідомий. На його думку “несвідома любов до Батьківщини і полягає в тому, що людина органічно зростається з рідною природою, своїми земляками, в першу чергу зі своєю родиною й сусідами, з національними традиціями, світоглядом і мовою. Ця любов, будучи навіть стихійною, несвідомою, часто досягає великої напруженості...” [2, 287].

Саме ця любов стає основою свідомої любові до Батьківщини, справжнього патріотизму. “Справжній патріот, — писав Г. Ващенко, — любить Батьківщину в цілому і не відвертається від неї тому, що її нарід має деякі негативні риси або тому, що в минулому він робив ті чи інші помилки... Справжній патріот не обмежується пасивною любов'ю до свого краю і народу, до його сучасного й минулого, до його мови й культури. Він активно працює для свого народу, прагнучи піднести його культуру й добробут, переборювати його негативні риси й вдосконалювати риси позитивні. Для патріота дорога честь своєї Батьківщини, і він захищає її словом і ділом... Кожний нарід, як і кожна людина, має своє покликання. Справжній патріот мусить знати його і всі сили свої спрямувати на здійснення цього покликання.

Найвищою формою патріотизму є жертвенна любов до Батьківщини” [2, 288].

Ідеал (з грецьк. — першообраз) — це уявлення про найвищу досконалість, котра як взірець, норма і мета визначає спосіб і характер діяльності людини або соціальної групи. Він є усвідомлення суб’єктом діяльності своїх потреб та недовершеності наявної дійсності й, відповідно, необхідності її реального перетворення. Ідеал, на думку фахівців, виступає як певна єдність об’єктивного і суб’єктивного. Об’єктивність ідеалу полягає в тому, що він виникає як об’єктивна необхідність у розвитку суспільства, вказуючи на його реальний стан та об’єктивні тенденції подальшого поступу. Суб’єктивність ідеалу пов’язана з тим, що він є суб’єктивним за своєю формою. Залежно від сфер людської життєдіяльності формуються суспільні, політичні, етичні, виховні, наукові ідеали, утворюючи своєрідний світоглядний і регулятивний стержень цілепокладаючої діяльності людини. В різних типах культури формуються різні ідеали, які залежать не лише від типу культури, а й від рівня її розвитку. В силу

цього, ідеал є не тільки соціально-культурним, а й історичним поняттям [5, 231].

Поняття українського виховного ідеалу, на авторитетну думку професора О. Вишневського, найбільш глибоко розкрито в працях Г. Ващенка: “Виховний ідеал”, “Тіловиховання як засіб виховання волі і характеру”, “Проект системи освіти в самостійній Україні” та ін.

В основу своїх поглядів на ідеал українського національного виховання Г. Ващенко поклав закони віри в ідеали добра, намагання творити і відстоювати це добро. Вихована на цих засадах людина у своїй поведінці керується вірою, утверджуючи її навколо себе і в самій собі.

Водночас людина народжується і живе як єство соціальне, у конкретному

національному середовищі, належить до певної спільноти, що вирізняється серед інших спільнот особливим енергетичним полем, своєю мовою, культурою, зв’язками з минулим, звичаями і обрядами і яка зветься нацією. Саме звідси, з походження людини, починається для неї поняття свого етносу, народу, нації. Звідси її коріння [3, 83].

Таким чином, ідеал українського виховання ґрунтується на двох головних цілях: служіння Богові та служіння своїй нації. Бог — це абсолютна Правда, Любов, Справедливість, Краса тощо. Нація — реальна земна спільнота, в житті якої повинні реалізуватися її власні та загальнолюдські цінності. У педагогічному сенсі виховний ідеал — це людина, яка служить Богові та Україні. Зміст цих понять репрезентує вершину піраміди цінностей виховання. Бог є Абсолют, а водночас джерело моралі і Головний Моральний Авторитет. Він єдиний для всіх людей, і цим визначається вселюдський характер моралі та вселюдські моральні обов’язки людини. Поняття України репрезентується передусім як згусток тих цінностей (ідеалів, понять, норм), які впливають з обов’язків людини щодо свого народу і своєї Вітчизни.

Формула “служіння Богові і Україні” в системі поглядів Г. Ваценка впливає на зміст виховання і має ключову роль. По-перше, вона вказує на ідеальну природу цінностей, які засвоюються людиною найперше з допомогою віри. Бо ідеали і віра завжди йдуть в єдності, не існують окремо. По-друге, ідеал служіння Богові й Україні вказує на ієрархію в системі. Бог і мораль, що від Нього, — це те, з чого починається людина. Батьківщина — це те, що є другим після Бога. Місце цих понять у свідомості людини чітко визначене. Водночас обидва вони, ці поняття, у системі розташовані над іншими ярусами піраміди цінностей і надають їм своє звучання [4, 17].

Як бачимо, Г. Ващенко у трактуванні виховного ідеалу спирається на виховну традицію українського народу, на етнопедагогіку. Його погляди впливають з наукових засад наших духовних попередників — митрополита Іларіона, Володимира Мономаха, Івана Вишенського, Петра Могили, К. Ушинського, Г. Сковороди, П. Юркевича, Т. Шевченка, І. Франка та ін.

Виховним ідеалом, на думку Г. Ващенка, “треба визнати лише той, що витримав іспит історії, найбільш відповідає психології народу та його призначенню, увійшов у психіку народних мас, відбитий у народній творчості і в творах кращих митців і письменників, що стали духовними провідниками свого народу” [1, 104].

Розроблений Г. Ващенком ідеал українського виховання, який втілений у конкретних історичних постатях та літературних образах, виступає синтезом загальнолюдського і національного і, на наш погляд, найбільше відповідає українській традиції та потребам сучасного виховання в умовах консолідації сучасної української нації та необхідності зміцнення національної єдності.

Література

1. *Ващенко Г.* Виховний ідеал. Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. — Полтава: Ред. газ. “Полтавський вісник”, 1994. — 191 с.
2. *Ващенко Г.* Виховання волі і характеру. — К.: “Школяр”, 1999. — 385 с.
3. *Вишневський О.* Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. — Львів, 1996. — 238 с.
4. *Вишневський О.* Григорій Ващенко на тлі актуальних завдань сучасної української педагогіки (етюди системного аналізу) // Ващенко Г. Твори. Т. 4. Праці з педагогіки та психології. — К.: “Школяр” — “Фада” ЛТД, 2000. — С. 3–29.
5. *Завгороднюк В.* Ідеал // Філософський енциклопедичний словник. — К.: Абрис, 2002. — С. 231.
6. *Карпенко М. М.* Освіта як засіб соціалізації та самореалізації особистості // Україна в 2005–2009 рр.: стратегічні оцінки соціально-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. Ю. Г. Рубана. — К.: НІСД, 2009. — С. 398–411.
7. *Медвідь Ф.* Етнопедагогіка // Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. — К.: МАУП, 2005. — С. 241–242.
8. *Медвідь Ф.* Виховання української еліти системою національної освіти в умовах консолідації сучасної української нації // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. — К., 2006. — Т. 2. — С. 337–346.
9. *Стельмахович М. Г.* Народна педагогіка. — К., 1996.
10. *Сявавко Є. І.* Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. — К., 1974.
11. *Українське народознавство:* Навч. посіб. / За ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. — Львів, 1994.

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРА ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 56–60

Розвиток теорії і практики освітнього менеджменту в сучасних умовах модернізації управління всіх сфер життєдіяльності держави і суспільства перетворився в рушійну силу освітнього процесу. Він стає фактором якості вітчизняної освіти в період її входження в єдиний європейський та світовий простір. Зазнають змін мета, завдання, зміст управління освітніми системами, змінюються стиль і система освітнього менеджменту, підвищується відповідальність керівників навчальних закладів за наслідки прийнятих рішень. А це означає, що управлінська діяльність у галузі освіти стає професією, яка потребує підвищення компетентності управлінців усіх рівнів. Менеджер освіти — це професійний керівник освіти, який здобув спеціальну підготовку. Враховуючи особливості управлінської діяльності загалом в галузі освіти, і, як відмічають науковці Л. М. Карамушка, Г. М. Коджаспірова, С. С. Пальчевський, С. Д. Резнік та ін., її “подвійний” предмет, він має здійснювати як організаторську, так і педагогічну діяльність. Отже, майбутній фахівець має бути добре підготовлений до такої професійної освітньої діяльності, яка включає два напрями: менеджерський і педагогічний. Здійснити це можливо лише за умови упровадження сучасних інноваційних освітніх технологій, серед яких інтерактивне навчання займає особливе місце.

Поняття “*інтерактивна* (від англ. *inter* — поміж-, серед-, взаємо-, *act* — діяти, отже *interact* — взаємодіяти) *педагогіка*” відносно новий: його ввів у 1975 р. німецький дослідник Ганс Фріц. Інтерактивність у навчанні можна визначити як взаємодію суб’єктів викладання і учіння, перебування їх у режимі бесіди, діалогу, спільної дії. **Суть інтерактивного навчання** полягає у тому, що навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної, активної взаємодії усіх його суб’єктів. Викладач в інтерактивному навчанні виступає як організатор процесу навчання, консультант, фасілітатор, який ніколи не “замикає” навчальний процес на собі [7, 10]. У процесі інтерактивного навчання вирішуються такі **завдання**: 1) формування у студентів навичок продуктивного спілкування в умовах навчального процесу; 2) розвиток вмінь аргументувати свою точку зору, чітко формулювати і ясно висловлювати свої думки; 3) розвиток здібностей аналізувати складні ситуації, причини їх виникнення, знаходити способи та засоби їх розв’язання; 4) виявляти головне і другорядне; вдосконалювати процеси уваги, пам’яті і мислення.

У методичній і науковій літературі розглянуто значну кількість різноманітних підходів до форм, методів інтерактивної навчально-пізнавальної діяльності і особово-творчої співпра-

ці на рівні викладач—студенти. Серед них — у дисертаційних дослідженнях науковців: Л. А. Аврамчук, О. В. Євдокимова, В. І. Клочко, З. М. Корневої, Л. М. Таборовець та ін.; у підручниках, посібниках: І. Д. Бега, В. І. Бондара, М. Й. Варія, С. С. Вітвицької, Н. Е. Гронлунд; І. М. Дичківської, М. Б. Євтуха, І. А. Зязюна, Л. М. Карамушки, Г. О. Ковальчук, Н. Є. Мойсеюк, С. С. Пальчевського, О. Пометун, Ю. Л. Трофімова, А. Фасолі та ін. Окремі сторони інтерактивного навчання розкриваються в психолого-педагогічних періодичних виданнях. За останні три роки тільки в журналі “Педагогіка і психологія” опубліковано більше 20 статей, які тією чи іншою мірою мають відношення до визначеної проблеми. Це — публікації Т. Л. Антоненко, Є. М. Бачинської, І. Д. Бега, І. В. Голованьова, Н. Б. Гонтаровської, І. А. Добрянського, О. Є. Остапчука, І. А. Добрянського, М. Ф. Степка та ін. Отже, проблеми інтерактивного навчання достатньо ґрунтовно досліджувались науковцями. Але необхідно відмітити, що окремі суттєві сторони даного процесу залишились недостатньо визначеними. Особливо це стосується його технологічних аспектів.

Слово “технологія” (гр. *techne* — майстерність, мистецтво і *logos* — наука, вчення) загалом означає, що це вчення про майстерність. Раніше цей термін відносили тільки до виробничої сфери, тобто технологія підвищення ефективності масового випуску однотипного продукту. Використання цього терміну у педагогіці і сьогодні носить дискусійний характер. Хоча, ще в кінці минулого століття (1986 р.), **за визначенням ЮНЕСКО, педагогічна технологія** — це системний метод планування, застосування й оцінювання всього процесу навчання й засвоєння знань шляхом обліку людських і технічних ресурсів і взаємодії між ними для досягнення найефективнішої системи освіти.

Технологія забезпечення активності майбутніх менеджерів у галузі освіти зумовлена такими **особливостями**: 1) “вимушена активність”, примусова активізація їх мислення в навчальній діяльності; 2) підвищення емоційного включення суб’єктів навчання (студентів) творчим характером заняття; 3) обов’язковістю безпосередньої взаємодії студентів між собою, а також із викладачем; 4) формуванням колективних зусиль, інтенсифікацією процесу навчання. Бажано також враховувати, що технологія інтерактивного навчання націлена на розвиток пізнавальної сфери майбутніх освітянських менеджерів і свідоме, активне осмислення та засвоєння ними інформації, але використання її можливо тільки тоді, коли суб’єкт навчання вже володіє основами необхідної інформації, отриманої, як правило, традиційними методами. Тому не бажано протиставляти традиційні й інноваційні методи. Бажано знаходити розумні їх поєднання і використовувати сильні сторони залежно від завдань навчального процесу і ситуацій, які виникають.

Аналіз літературних джерел [1; 2; 10; 11], наші дослідження свідчать, що основними умовами організації інтерактивного навчання є: 1) проблемність; 2) співробітництво і кооперація; колективна взаємодія; 3) управління формуванням і розвитком індивідуально-психологічних особливостей суб’єктів навчання; залучення студентів у постійну активну діяльність: виступати на заняттях, аналізувати, оцінювати, класифікувати тощо; 4) зміна моделі викладача: він співорганізатор, партнер, інтерпретатор, консультант (традиційно — організатор, інформатор, консультант).

Важливе значення в процесі інтерактивного навчання мають зв’язки між студентами, їхня взаємодія та співпраця. Результати навчально-пізнавальної діяльності досягаються взаємними зусиллями учасників процесу, студенти

беруть на себе спільну з викладачем відповідальність за результати навчання.

Зазначимо, що сьогодні в процесі навчання майбутнього спеціаліста, у тому числі менеджера в галузі освіти, пануючою є тенденція щодо зниження рівня їх активності в навчально-пізнавальній діяльності. Це пов'язано насамперед з тим, що майже всі викладачі вищого навчального закладу надають перевагу лекційним заняттям. Лекції лише інколи перериваються випадково виникаючим обговоренням певної проблеми або бесідою. Дехто доволі рідко, але включає в процес навчання гру, розігрування рольової ситуації або роботу в малих групах. За даними досліджень домінуючою є ситуація, коли лише 23 % викладачів вважають проблемну лекцію основним методом навчання; 14 % — систематично включають в лекцію елементи роботи та дискусії [4; 5; 8–10].

Виходячи із сказаного, інших аспектів оптимізації та інтенсифікації навчально-пізнавальної діяльності бажано звернути увагу на ефективне використання викладачами **методів** інтерактивного навчання в процесі підготовки менеджера освітніх організацій [4; 5; 8; 9]. Серед них вагоме місце займають такі:

1. Ділової гри, тобто метод імітації ситуацій, моделюючих професійну чи іншу діяльність шляхом гри, за відповідними правилами. Але при цьому перевагу необхідно віддавати не інноваційним формам активізації діяльності на занятті (семінар-вікторина, чи по типу пізнавально-розважальних телепередач), а рольовим іграм: семінар-школа, ВНЗ, коледж тощо. У процесі такої гри програються ситуації, які дають змогу краще зрозуміти і засвоїти складні термінології для заучування і сам характер діяльності освітньої організації.

2. Драматизації (інсценування, розігрування за ролями змісту навчального матеріалу на занятті) і театралізації

(театральні вистави різних жанрів згідно з навчальним матеріалом в позааудиторний час, з великою кількістю учасників, об'ємні за часом, з декораціями та іншими атрибутами), які і сьогодні серед освітян мають широкую зацікавленість.

3. Дискусії — організації спільної колективної діяльності, в ході якої здійснюється інтенсивне і продуктивне рішення групового завдання шляхом обміну думками, в якому учасники відстоюють особисті суб'єктивні точки зору по темі заняття і здійснюється взаємодія логічними доказами на думку, позиції і установки. За допомогою даного методу створюється обстановка вільного відтворення наявних знань, емоційно наповнена атмосфера, психологічна напруга, що сприяє ефективному засвоєнню знань, формуванню вмінь та навичок менеджера освітньої організації. Водночас забезпечується залучення всіх учасників в активну взаємодію, перетворення їх у суб'єктів пізнавальної діяльності.

4. Мозкової атаки (брейнстормінг) — метод активізації мисленнєвих процесів шляхом спільного пошуку вирішення складної проблеми, запропонований американським психологом А. Осборном. За його допомогою можна вирішувати достатньо складні проблеми підготовки спеціаліста. Цей метод не тільки навчає культурі спільного обговорення ідей, а й долати стереотипи та шаблони мислення.

5. Синетики — метод колективної творчої діяльності та навчального дослідження, заснований на цілеспрямованому використанні інтуїтивно-образного, метафоричного мислення учасників. Це поєднання різномірних елементів, побудованих на аналогії. Пошукова діяльність здійснюється як принципово сумісна. Обговорення та відбір емоційно-образних, метафоричних аналогій ведеться в умовах тісної міжособистісної взаємодії.

6. Інверсії — перевертання, перестановка слів, речей, явищ, порушуючи їх порядок; доказ тези, протилежної тій, яка щойно була доведена. Цей метод інколи називають методом контрольних запитань, наприклад, ставляться запитання: А якщо це зробити навпаки? А якщо змінити форму? А якщо у цю форму вкласти інший зміст? і т. ін.

7. Фокальних об'єктів — метод, в основі якого використовуються прикмети кількох випадково вибраних об'єктів, переносять на розглядуваний (фокальний, тобто той, хто знаходиться у фокусі уваги) об'єкт, в результаті чого отримується незвичне сполучення, яке дає можливість подолати психологічну інерцію і рутинність. Наприклад: товстолистова особистість, могутня особистість, вічна особистість, отримані при накладці випадкового об'єкта “фікус” на фокальний — “особистість”, можна прийти до оригінальних ідей.

8. Метод евристичних запитань використовується для збирання додаткової інформації в умовах проблемної ситуації або для упорядкованості наявної інформації в процесі вирішення творчих завдань. Цей метод іде від давньоримського теоретика ораторського мистецтва Квінтіліана, який рекомендував своїм учням ставити собі сім запитань: хто? (суб'єкт), що? (об'єкт), навіщо? (мета), де? (місце), чим? (засіб), як? (метод), коли? (час). Якщо ці питання у відповідній послідовності поєднати між собою (1–2, 1–3, і т. д., до 1–7; 2–1, 2–2...2–7 і т. д.), вони народжують чимало нових, інколи цілковито несподіваних запитань.

Названі активні методи інтерактивного навчання мають свою перевагу перед класичними. Розумне і цілеспрямоване їх використання значно інтенсифікує процес навчання, створює атмосферу напруженого пошуку, викликає у студентів позитивні емоції і переживання. Методика, технологія використання цих методів висуюють

підвищені вимоги до майстерності викладача.

Таким чином, можна констатувати, що інтерактивний режим навчання є найбільш бажаним і виправданим для підготовки управлінців у галузі освіти. Щоб бути ефективно задіяними у ньому, викладачі мають використовувати повсякденний інструментарій і відповідні технологічні етапи. Думка переважної частини викладачів про необхідність витратити багато часу на інтерактивне навчання — є хибною. Необхідно змінювати погляди на викладацьку діяльність, власне як на класичну систему засвоєння знань. Технологія інтерактивного навчання — це така організація навчального процесу, при якій неможливо не брати участь у пізнавальному процесі: кожен студент або має відповідне рольове завдання, за яке він повинен звітувати, або від його діяльності залежить якість виконання поставлених перед групою пізнавальних завдань. При підготовці менеджера освітньої організації необхідно підкреслити, що методика інтерактивного навчання має двояке значення: він готується, по-перше, як управлінець і водночас як педагог, організатор навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів навчання. Знання, практичні вміння та навички, здобуті у ВНЗ, використовуватимуться ним у викладацькій діяльності.

Література

1. Антоненко Т. Л. Психологічні основи впливу ціннісно-сислової сфери на професійне становлення майбутнього фахівця // Педагогіка і психологія. — 2009. — № 4.
2. Гонтаровська Н. Б. Концептуальні засади створення інноваційного освітнього середовища. // Педагогіка і психологія. — 2010. — № 1.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. — К., 2004.

4. *Карамушка Л. М.* Психологія управління. — К., 2003.
5. *Найдьонов І. М.* Навчально-методичний комплекс дисципліни “Основи психології та педагогіки”. — К., 2009.
6. *Найдьонов І. М., Ігнатюк А. І.* Методика викладання фінансово-економічних дисциплін. — 2-ге вид. — К., 2005.
7. *Найдьонов І. М.* Інтерактивне навчання в системі підготовки менеджера // Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку. Вип. 1 / МАУП. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”. — 2010. — С. 77–81.
8. *Резник С. Д., Вдовина О. А.* Преподаватель вуза: технология и организация деятельности. — М., 2010.
9. *Резник С. Д.* Управление кафедрой. — М., 2009. — С. 226–248.
10. *Пошетун О., Пироженко Л.* Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. — К., 2003.
11. *Самаріна С.* Нові технології навчання. — К., 2004.

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРА В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ В ПЕРІОД АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 61–65

Адаптація дитини до нових суспільних відносин, удосконалення і розвиток її різнобічних комунікативних дій з іншими людьми та формування вміння спілкуватися — все це дуже важливі передумови міцного фізичного та психічного здоров'я та нормального розвитку особистості. Розвиток особистості дошкільника — не автоматичний процес, який реалізується сам по собі, а відбувається за активної участі самої дитини. Здатність встановлювати і закріплювати міжособистісні контакти передбачає і здатність адаптуватися до соціального середовища в момент його змінювання. Така здатність притаманна всім живим організмам, тому що є життєво необхідною для їх існування.

Більш високорозвинені організми мають вищі адаптивні можливості. Людина відрізняється від тварин здатністю не тільки активно пристосовуватися до нових умов, а й вмінням свідомо змінювати ці умови, впливати на ситуації, або передбачати їх та психологічно налаштовуватися на подолання труднощів адаптації. Зворотний зв'язок “людина — середовище” є якісно новим у теорії соціалізації. Така свідома установка на нові умови життя називається соціалізацією, або соціальною адаптацією.

Висока адаптивна здатність людини до соціуму не є вродженою, вона постійно розвивається як наслідок повсякчасного розширення та поглиблення зв'язків лю-

дини з навколишнім середовищем. Уже в період раннього дитинства розвиваються функціональні зрушення в системі вищої нервової діяльності людини як результат активної взаємодії із зовнішнім світом. Нагромадження та переробка інформації в мозку дають змогу дитині засвоювати суспільний досвід соціального середовища завдяки виховному впливу і відповідно змінювати свою поведінку та внутрішній світ (І. М. Сеченов, Г. С. Костюк, В. А. Роменець).

Виховний вплив у дошкільному закладі відрізняється від того виховного впливу, який дитина отримувала в сім'ї. У зв'язку з цим і виникають адаптаційні проблеми. Розглянемо стратегію і тактику організації і змісту педагогічної роботи у дошкільному закладі. Особливо поглиблено цим питанням займається психолог дитячого садка. Напрямами його професійної діяльності в адаптаційний період є: робота з дорослими (батьками та вихователями) і з новоприбулими дітьми.

Робота з батьками. Проводяться індивідуальні консультації для кожної сім'ї, анкетування на тему “Що Ви знаєте про адаптацію?”, вивчення медичної картки дитини, індивідуальні бесіди про особливості розвитку дитини і виховання в сім'ї. Комп'ютер можна успішно використовувати під час колективних бесід із мамами і татами, створюючи презентації в програмі *Power Point*. На-

очність допоможе батькам зрозуміти складну проблему. На початку навчального року плануються теми, які будуть корисними для всіх батьків. Наприклад:

- Що таке адаптація та соціалізація?
- Сфери та фази соціалізації дитини.
- Етапи соціальної адаптації.
- Стили і стадії соціалізації дітей.
- Як пом'якшити адаптацію дитини до дитячого садка?

За *першою* темою дорослих стисло ознайомлюють із позиціями різних наукових шкіл про поняття “адаптація”, про її біологічні та соціальні сторони, тісний зв'язок із психічним розвитком та індивідуальними можливостями організму дитини, значення атмосфери в родині й особливості виховання в цей період. Зокрема, розповідають про два впливи соціалізації.

Один несвідомий, глибокий — то спадщина фізична, — дитина має той антропологічний склад, який має її рідний народ і який складається під впливом клімату, раси, географічної зони, фізичного складу її предків. Не менше значення має і те соціальне оточення, в якому розпочинає своє життя дитина (С. Ф. Русова). У соціалізації людини розрізняють дві органічно пов'язані між собою складові: соціалізація свідомості та соціалізація діяльності (А. Й. Капська). Соціалізація свідомості кожної людини відбувається шляхом залучення її до духовних надбань свого народу, до “духу нації”, до етносоціальних традицій. Особистість усвідомлює традиції насамперед як потребу успадкування й опанування кращого досвіду, випробуваного часом і спрямованого на задоволення життєвих потреб, але дія традиції не обмежується відбором доцільного.

Розвиток особистості передбачає постійне подолання одних видів соціально організованих стереотипів і набуття оптимальних, утворення оновлених зразків задоволення миттєвих потреб, опанування незнаних досі со-

ціальних моделей, тобто оволодіння соціальною діяльністю.

Тема *другої* бесіди знайомить із тим, що соціалізація у ранньому віці відбувається у трьох основних **сферах**: діяльності, спілкуванні, самосвідомості:

- У сфері діяльності здійснюється подальше розширення й урізноманітнення її видів, відбір пріоритетів, осмислення опанованих зразків.
- У сфері спілкування розширюється, удосконалюється, ускладнюється коло контактів; підвищується питома вага таких, що визначаються програмово-життєвими інтересами і вимагають для цього відповідної майстерності комунікації й вольових зусиль для їх здійснення.
- У сфері самосвідомості вирішується проблема рушійних сил саморозвитку (потреби й мотиви), спрямованих на формування образу власного “я” як активного суб'єкта діяльності, осмислення своєї соціальної належності, соціальної ролі.

Соціальний розвиток можна уявити як процес входження особистості в нове соціальне середовище та інтеграцію з ним (за О. Л. Кононко). При цьому дитина послідовно долає три **фази** свого становлення:

- Перша фаза, коли вона засвоює суспільні норми, оволодіває відповідними формами і засобами діяльності, реалізує об'єктивну необхідність “бути такою, як усі”, що досягається втратою певних індивідуальних рис (адаптація).
- Друга фаза породжується загостренням протиріччя між досягнутим дитиною результатом адаптації і незадоволеною потребою виявити свою індивідуальність, трансформувати її в групі дітей (індивідуалізація).

- На третій фазі відбувається інтеграція дитини з групою дітей: вона прагне зберегти лише ті індивідуальні риси, які відповідають необхідності розвитку групи, а також власній потребі здійснити певний особистісний внесок у життя групи. До певної міри і група змінює свої норми, перейнявши ті риси, які вона вважає ціннісно значущими для свого розвитку.

Під час *третьої* зустрічі з батьками можна ознайомити їх із **етапами** соціальної адаптації дітей раннього віку:

- Перший етап від народження до 6 місяців. Під час цього етапу комунікативна діяльність базується на фізичних контактах та емоційних невербальних стосунках. Дитина позитивно реагує на знайомих людей, ще не виявляє страху до незвичних ситуацій та незнайомих людей. Звикання до нових умов відбувається легко, швидко, якщо спостерігається збереження елементарних звичок та режиму дня.
- Особливо гостро відбувається соціальна адаптація на другому етапі від 7 до 18 місяців життя. Набуті соціальні зв'язки із оточенням, швидко та багатогранне їх збагачення — з одного боку, слабка мобільність нервових процесів — з другого призводить до конфліктів у разі ламання динамічного стереотипу.
- Третій етап соціальної адаптації — 18–36 місяців — сприятливіший, проходить більш благополучно. Інтенсивний розвиток мовлення та мовленнєвого спілкування допомагає дитині засвоїти певні норми поведінки в різних ситуаціях, вчить узагальнювати аналогічні вимоги дорослого та власні дії, орієнтуватись у нових умовах,

передбачати наслідки своєї та чужої поведінки.

Розповідаючи батькам про **стилі** адаптації (*четверта* бесіда), слід зупинитись на їх видах: *творчий* стиль характеризується тим, що людина активно змінює умови нового середовища, намагається пристосувати їх до себе і, таким чином, сама адаптується; *конформний* стиль — людина пасивно сприймає і приймає нові умови і обставини життя, пристосовується до них; *унікаючий* стиль — людина не хоче або не може адаптуватися до нових умов. Вочевидь, стиль адаптації впливає на її важкість. Виділяють три **стадії** адаптаційного процесу: гостра, підгостра, фаза компенсації.

П'ята бесіда спрямована на практичну діяльність: психолог дає поради, як пом'якшити адаптаційний період, яка роль батьків у цьому. Зокрема, рекомендує дотримуватись таких умов:

- Підтримувати тісний зв'язок із вихователем, цікавитися поведінкою дитини в садочку.
- Орієнтувати дитину на позитивне ставлення до ДНЗ.
- Ніколи не обманювати дитину (в який час обіцяли забрати її додому — так і робити).
- Хвалити її перед родичами і знайомими (уже велика — ходить у садочок).
- Дотримуватись режиму дня завжди, навіть у вихідні дні (у дитини формується динамічний стереотип).
- Якщо нічого не допомагає, порадитися з лікарем.
- Створити спокійну обстановку вдома.
- Набратися терпіння, щоб пережити цей час.

Для створення презентацій можна використовувати як текстовий матеріал, так і таблиці, діаграми, фотографії дітей тощо.

Робота з вихователями. Із педагогами проводять педагогічні ради із

комп'ютерною презентацією. Питаннями для обговорення можуть слугувати такі теми: “Психічний розвиток дитини раннього віку і соціальна адаптація”, “Зміст педагогічної роботи у період адаптації дітей раннього віку”.

На *першій* педраді психолог ознайомлює вихователів із науковим розумінням процесів адаптації та соціалізації, фазами, етапами та стадіями адаптації, особливостями адаптаційного періоду в групах дітей раннього віку. На *другій* педраді можна порекомендувати педагогам спостерігати за поведінкою кожної дитини, підходити індивідуально до спілкування. Напередодні цієї педради психолог вивчає медичні картки новоприбулих дітей, проводить індивідуальні бесіди про особливості розвитку дитини і виховання в сім'ї, спостерігає за поведінкою дітей, визначає, до якого рівня соціалізації належить кожна дитина. Із результатами цієї роботи він і знайомить педагогів. Ознайомлення із порівневим періодом передбачає цільову спрямованість педагогічної роботи. Зокрема, для дітей першого рівня адаптації характерна важка адаптація. Такі діти часто хворіють, можуть мати хронічні захворювання, погано сплять або їдять (або і те і друге), пасивні на заняттях, мають низький рівень розвитку. Вони погано йдуть на соціальний контакт або, навпаки, зовсім не відходять від дорослого. У роботі з такими дітьми можна порадити такі педагогічні умови:

- Поступове введення дітей в організовану діяльність (протягом місяця).

- Збереження “вільного режиму” до моменту переходу їх на другий рівень адаптації.
- Повтор навчального матеріалу попередньої групи протягом першого кварталу.
- Інтенсивне використання музикотерапії.
- Проведення індивідуальних занять із сенсорного виховання.
- Виховання страхів засобами малювання.
- Активне індивідуальне спілкування (емоційне, вербальне).
- Систематична (три рази на тиждень) театралізована діяльність з метою релаксації.
- Проведення ігор-емпатій.
- Організація щотижня “емоційного дня” — дня спілкування, театру, ігор. Це — день, вільний від організованих занять.

Педагогічна робота з дітьми. Основним методом роботи психолога є спостереження за поведінкою дітей. Наприклад, на різних видах занять визначаємо, як дитина засвоїла програмний зміст. Результати спостереження визначаються за 3-бальною системою і фіксуються в таблиці (табл. 1, використовуємо *Excel*):

Аналіз такої таблиці дає можливість з'ясувати, який вид діяльності найбільше подобається дітям, який інформаційний матеріал легше засвоюється. На основі цього можна зробити відповідні діаграми і показати їх вихователям. А щоб побачити рівень розвитку кожної дитини, можна зробити таблицю

Таблиця 1

Прізвище дитини	Фізкультура	Мовлення	Рідна природа	Музика	Образотворче мистецтво
Марченко Ю.	3	1	1	2	2

Таблиця 2

Ранок	Апетит	Сон	Поведінка на заняттях	Поведінка під час прогулянки	Спілкування з дорослими	Спілкування з дітьми	Вечір

“Карта психічного розвитку дитини”. І в цьому допоможе комп’ютер. Наприклад, “Карта психічного розвитку Сергія Волонька”.

У другому рядочку психолог у довільній формі фіксує свої спостереження за поведінкою дитини, особливо звертаючи увагу на її емоційний стан. Бажано відмічати і дати спостережень,

щоб визначити динаміку адаптаційного процесу (табл. 2).

Наші експериментальні дослідження і великий практичний досвід показали, що ця методика допомагає правильно організувати психолого-педагогічну роботу з дітьми раннього віку в період їхньої адаптації до умов дошкільного закладу.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 66–71

В Україні сьогодні відбуваються процеси осмислення проблем соціальної роботи та соціального обслуговування з позиції системного аналізу та системного підходу. Такий підхід дає змогу об'єктивно оцінити стан та перспективи розвитку соціальної роботи на основі визнаних у всьому світі методологічних принципів теорії соціальних систем.

Одним із центральних у системному підході є поняття “система”. У науковій літературі спостерігається розмаїття визначень щодо зазначеної категорії. Так, Д. Каретов визначає соціальну систему як певний набір інтеграційних елементів, що функціонують у раціональному режимі [1, 112]. Е. Юдін розглядає зазначену систему як “сукупність елементів, підбір яких визначається метою наступної діяльності, спрямованої на досягнення певного результату” [8, 75]. Проте більшість авторів усе ж схиляється до трактування системи як впорядкованої сукупності взаємодіючих компонентів, як цілісного утворення, що складається із частин; як комплексу взаємодіючих структурних елементів, які в процесі інтеграції утворюють певну цілісність.

За типологією, наведеною у соціологічному енциклопедичному словнику [7, 668–674], розрізняють такі системи:

- соціальну, прикладом якої можуть бути соціальні спільноти;
- кібернетичну, яка включає системи різної природи: технічні, біологічні, соціальні;

- комунікативний простір як частину об'єктивного світу, всередині якого циркулює інформація;
- соціетальну як систему відносин і процесів, що розглядаються на рівні суспільства загалом;
- соціотехнічну — одну з підсистем соціальної організації, яка утворюється у сфері взаємодії людського фактора виробництва та його технічної і технологічної бази;
- дії як сукупності різних рівнів соціальної реальності, які об'єднуються у певне ціле за принципом інформаційно-кібернетичної моделі.

За іншими критеріями можна виокремити й такі типи систем: матеріальні, абстрактні, статичні, динамічні, детерміновані, ймовірні, закриті і відкриті.

Загальна теорія систем (Л. Берталанфі, І. Міллер, А. Умов, У. Ешбі та ін.) дає можливість виокремити групу суттєвих ознак для визначення основних засад системного підходу до соціальної роботи. До найважливіших із цього ряду ознак можна віднести такі:

- а) система — сукупність взаємодіючих і взаємозалежних частин;
- б) система — частина (підсистема) об'єктивної реальності, дійсності, один з її об'єктів; будь-яка система не існує сама по собі. Вона завжди функціонує і розвивається у певному середовищі;
- в) система являє собою цілісність;

г) складовим системи властива різноманітність;

д) у кожній системі закладений механізм її самозбереження, саморуху і саморозвитку;

е) система завжди є внутрішньо організованою;

ж) за рівнем розвитку системи можуть поділятися на надскладні, розвинені і слабборозвинені елементарні [5, 148].

Система як цілісність набуває нових властивостей, нових характеристик, які не властиві її складовим елементам. Водночас окремі елементи, що утворюють комплекс, також отримують нові властивості, інтегративні якості.

Будь-яка система, з огляду її зовнішніх властивостей, — це об'єкт з безліччю складових — підсистем та елементів, природа яких залежить від певних чинників. Чим складнішою є система, тим різноманітнішим є комплекс її підсистем та елементів. Між елементами системи встановлюються певні відносини і зв'язки. Завдяки цьому сукупність підсистем та елементів перетворюються в єдине ціле, у якому властивості системи є не просто сумою властивостей, а певною інтегративною якістю системи як цілого.

Усі об'єкти й суб'єкти, підсистеми та елементи функціонують у часі та просторі, у тісному взаємозв'язку стійкості та мінливості, а загалом — розвиваються як єдине ціле. Тому, вивчаючи окремі елементи системи як ізольовані або автономні частини, неможливо отримати адекватну, максимально повну інформацію. Сутність будь-якої системи можна розкрити лише через виявлення та вивчення її структури, яку характеризує передусім стійкість, якісну визначеність системи. Водночас систему не можна зрозуміти, не дослідивши інших її характеристик — функціонування всіх підсистем та елементів, основні тенденції і закономірності розвитку системи загалом. Аналіз структури та функцій є необхідною умовою вивчення будь-якої

соціальної системи, в тому числі і системи організації соціальної роботи.

Виходячи з поділу систем на дві групи: неживі та живі системи, ми відносимо соціальну роботу, соціальні організації та їх підсистеми до другої групи.

Що ж являє собою, виходячи з цих позицій, соціальна робота як система? Якою мірою використовується і може бути використаний системний підхід у соціальній роботі?

Насамперед підкреслимо важливість урахування для характеристики соціальної роботи всіх видів систем та їх властивостей. При цьому слід мати на увазі, що “соціальна система” є системою особливого класу. Поряд з організаціями, спільнотами, офіційними та іншими групами, до цього класу систем, на нашу думку, належить і соціальна робота, яка охоплює як людей (соціальних працівників, волонтерів і клієнтів), так і відносини, що виникають між ними. Тобто ми можемо з повним правом визначити соціальну роботу як соціальну систему.

Не викликає жодних заперечень факт, що головним елементом будь-якої соціальної системи є людина (особа) з її потребами та інтересами, культурою і світоглядом, цінностями та світобаченням, побутовим, економічним становищем та соціальним статусом. Специфічними елементами системи соціальної роботи є потенційні клієнти — люди, які опинилися у складній, кризовій ситуації і потребують соціальної підтримки і захисту.

Соціальну роботу можна розглядати як достатньо об'ємну загальну соціальну систему, що містить підсистеми меншого рівня. На зразок зазначених підсистем ми розглядаємо соціальну роботу як: а) науку; б) навчальну дисципліну (цикл навчальних дисциплін); в) вид професійної діяльності та г) спеціальність у системі вищої освіти.

Кожний з цих елементів загальної системи у свою чергу можна охаракте-

ризувати як окрему цілісну систему. Так, соціальну роботу як науку можна вважати системою за рядом ознак. По-перше, маючи міждисциплінарний характер, вона охоплює знання із суспільних, природничих і технічних наук, пов'язані з головним її об'єктом — людиною як біосоціальною істотою. По-друге, ця наука стала системою, оскільки вона володіє необхідними ознаками наукових дисциплін (наявність професійних друкованих періодичних видань, організацій, навчальних кафедр, дисциплінарних підручників, системи підготовки професійних кадрів). По-третє, соціальну роботу як науку можна розглядати як систему, зважаючи на те, що їй властиві невід'ємні елементи науки (категоріальний апарат, закономірності, принципи, методи). По-четверте, їй властивий системний характер, оскільки вона включає дві органічно взаємопов'язані складові: теоретичну і прикладну (емпіричну).

Соціальна робота, як і будь-який інший вид людської діяльності, має свою структуру, кожний елемент якої є необхідним, він органічно пов'язаний і взаємодіє з іншими і виконує особливі функції. Як зазначалося вище, такого роду структури називаються цілісними системами. Отже, соціальна робота являє собою цілісну систему. Це твердження можна детальніше обґрунтувати шляхом аналізу структури соціальної роботи.

У структурі соціальної роботи можна виокремити кілька відносно самостійних, але водночас і залежних один від одного елементів. Це — суб'єкт, об'єкт, мета, зміст, форми, методи, засоби управління і функції [4, 1–26].

Цілком зрозуміло, що будь-яка схема спрощує явища чи предмети, які вивчаються, тому їй не слід надавати абсолютного значення. Проте вона дає наочне уявлення про предмет. Послідовність перерахованих елементів не випадкова: будь-яка діяльність здійснюється в напрямі від суб'єкта до об'єкта; власне

суб'єкт не випадково стоїть першим. Саме він є головним чинником, що визначає сутність і характер діяльності.

У свою чергу кожний із цих елементів можна інтерпретувати як певну систему. Так, соціальна робота у масштабі всієї країни, регіону, області, району міста, тобто тієї чи іншої території, є системою з *погляду* охоплення всіх верств і груп населення, які потребують захисту, підтримки, допомоги; з *погляду* необхідності створення і функціонування різних видів соціальних закладів, об'єднання зусиль усіх організацій, підприємств, державних і недержавних, окремих осіб, які опікуються цією діяльністю; з *погляду* використання всіх відомих у теорії і практиці функцій, форм і методів управління, усіх напрямів соціальної роботи, які могли б забезпечити ефективні результати соціальної допомоги і захисту людей.

Соціальну роботу можна трактувати як систему і з погляду поєднання професійної та непрофесійної діяльності таких її елементів, які займають різні за важливістю місця і відіграють далеко не однакові за значущістю ролі у її функціонуванні. У сфері соціальної роботи в Україні професійній діяльності належить домінуюче місце, хоча значним є і її непрофесійний компонент. При цьому ми маємо на увазі діяльність різного роду громадських, благодійних та волонтерських організацій, а також окремих людей, які, не маючи спеціальної освіти, добровільно, на волонтерських засадах, надають елементарну допомогу клієнтам (наприклад, таку як організація харчування та доставка продуктів додому; матеріальна допомога у купівлі медикаментів, товарів першої необхідності; супровід у медичні заклади; підтримка відповідних гігієнічних умов проживання людей похилого віку, надання елементарних соціально-побутових послуг і т. п.).

Соціальна робота (в усіх її чотирьох аспектах — як наука, як навчальна дис-

ципліна, як вид професійної діяльності і як спеціальність у системі вищої освіти) природно являє собою і вид інформаційної системи, оскільки в ній присутня інформація, без якої неможлива реалізація її цілей і завдань.

Соціальна робота, з одного боку, є статичною системою (характеризується певною стабільністю протягом певного проміжку часу), з другого — вона є динамічною, тому що підлягає кількісним і якісним змінам, про що свідчить досвід її розвитку в Україні протягом останніх десяти років.

Соціальна робота є відкритою системою, тому що її “функціонування” зумовлюється іншими системами (економічною, політичною та ін.), водночас вона здатна впливати на них (викликає зміни, зокрема, в соціальній, економічній політиці, у підходах до вирішення соціально-економічних проблем тощо).

Системному підходу до аналізу соціальної роботи надають перевагу і в зарубіжній літературі. Проте в цих працях простежуються тенденції як до ускладнення, так і до спрощення трактування системності соціальної роботи.

У праці Пейна Малкольма зазначається: “Система описує ситуацію клієнта, виділяючи чотири фактори: 1) проблеми, що стосуються соціальної ролі (тип, тривалість, здатність копіювання (імітації); 2) проблеми навколишнього середовища: тип, важкість, тривалість; 3) розумові “розлади”; 4) фізичні “розлади” [3, 103, 104]. У цій же праці подається тлумачення поняття “системні теорії”, яке характеризується як концепції двосторонніх відносин між елементами, що становлять єдине ціле. Ці концепції визначають відносини між людьми, групами, організаціями, громадами та факторами взаємовпливу навколишнього середовища [3, 104].

В американській “Енциклопедії соціальної роботи” наведене таке пояснення системи: “Діюча система соціального обслуговування має суттєво відрізня-

тися від нинішньої — фрагментарної та неадекватної. Нова система повинна характеризуватися рядом принципових моментів. Збалансованість і цілісність — необхідні властивості системи, які надають їй можливість ефективно діяти в кризових ситуаціях” [6, 273, 274].

У навчальному посібнику “Практика соціальної роботи” аналізується сутність практики соціальної роботи через призму системного підходу. При цьому увага акцентується на системі взаємовідносин соціального працівника з клієнтами, розкриваються основні типи цих відносин, зазначаються чинники, що впливають на організацію діяльності соціальних служб і соціальних працівників. По суті, у цій книзі виокремлюються підсистеми соціальної роботи у їх розмаїтті та функціональному призначенні, а також подається характеристика можливостей соціальних систем [2].

Системний підхід у працях зарубіжних авторів полягає як у застосуванні загальних понять, що визначають базові характеристики об’єктів і суб’єктів соціальної роботи, так і у використанні понять, з допомогою яких описується внутрішня будова підсистем та елементів систем соціальної роботи, а також процеси функціонування і розвитку підсистем соціальної роботи. Зазвичай, виокремлюються такі підсистеми соціальної роботи, як “соціальна робота за місцем проживання”, “соціальна робота в армії”, “соціальна робота в поліції”, “соціальна робота у промисловості”, “соціальна робота у сільській місцевості”, “соціальна робота в школі”. За іншими критеріями: “соціальна групова робота”, “соціальна індивідуальна робота”, “соціальне обслуговування різних категорій населення” тощо.

Застосування теорії систем як методології соціальної роботи і системного аналізу як найважливішого знаряддя у процесі здійснення практичної соціальної роботи, безумовно, базується на тому, що системність — це стабільна

властивість усіх складних соціальних об'єктів, з якими доводиться мати справу в реальності.

Системний підхід у теорії соціальної роботи — це узагальнення, конкретно-наукове висвітлення методології принципів, понять і методів системних досліджень проблем соціальної роботи.

Водночас системний підхід — це така форма загально-наукових методологічних досліджень, згідно з якою соціальна робота дослідниками і практиками сприймається не лише як теорія, технологія, практика, навчальна дисципліна і нова для України професія, а як невід'ємний компонент цивілізації, сучасних модернізацій і соціальних технологій, як систематизуючий фактор соціальної політики, функціонування і розвитку суспільства загалом, державної системи соціальної безпеки, як феномен щоденного життя різних соціальних верств населення, кожної сім'ї і особистості, як невід'ємний елемент системи соціального обслуговування і соціального забезпечення населення.

Незважаючи на міжнаціональні кордони та етнорегіональну специфіку, соціальна робота є системою міжнародного характеру. Соціальна робота, здійснювана в Україні, є невід'ємною часткою міжнародної, міжнаціональної, складної сучасної системи соціальної роботи, яка здійснюється в різних країнах світу.

Системний підхід передбачає ставлення до соціальної роботи як до багатовимірного феномена. Як справедливо зазначає Пейн Малкольм, цінність системного підходу полягає не в тому, що він дає відповіді на всі запитання, а в тому, що він пропонує спосіб, як їх аналізувати, а вже потім визначати оптимальну стратегію дій [3, 23].

Системно-структурний аналіз процесів соціальної роботи є основою для становлення і розвитку відповідної теорії і практики.

Застосування системного підходу до соціальної роботи передбачає чоти-

ри послідовні етапи його реалізації. На першому визначається сфера системного аналізу соціальної роботи, на другому — проводяться необхідні дослідження (системно-структурний аналіз). На третьому — розробляються інваріантні способи вирішення певних соціальних проблем і визначається оптимальний. На четвертому — відбувається конкретна реалізація комплексу завдань у сфері соціальної роботи на основі сучасних технологій соціальної роботи за участю професійних працівників.

На наше переконання, розуміння соціальної роботи як системи дасть можливість працівникам соціальних служб уникнути звуженого, одностороннього підходу до соціального обслуговування населення, сприятиме розробці державних стандартів соціального обслуговування, виробленню критеріїв і показників ефективності соціальної роботи та вирішенню питання ліцензування у сфері соціального обслуговування.

Література

1. Каретов Д. Интеграция как системное понятие. — Кострома: КГПУ, 1999. — 241 с.
2. Практика социальной работы / Под ред. К. Ханвея и Т. Филпорта. — Амстердам-Киев, 1996. — 317 с.
3. Пейн Малкольм. Сучасна теорія соціальної роботи / Пер. з англ. — К., 2000. — 456 с.
4. Социальная работа / Отв. ред. В. И. Курбатов. — Ростов н/Д: Феникс, 2000. — 576 с.
5. Тюття Л. Т., Иванова И. Б. Соціальна робота: теорія і практика: Навч. посіб. — К.: Знання, 2008. — 574 с.
6. Энциклопедия социальной работы / Пер. с англ.; Отв. ред. В. В. Негодин. — М.: Зорис, 1994. — 671 с.
7. Энциклопедический социологический словарь / Под общ. ред. Г. В. Осипова. — М.: Наука, 1995. — 872 с.
8. Юдин Э. Г. Методология науки. Системность. — М.: Эдиториал, 1997. — 444 с.

Розглядаються різні підходи до трактування соціальної роботи як в Україні, так і в зарубіжних країнах у контексті системного підходу. Базуючись на концепціях таких авторів, як П. Малкольм, К. Ханвей, Т. Філпорт та ін. можна стверджувати, що для організації і здійснення соціальної роботи характерним є системний підхід, відповідно, соціальна робота являє собою соціальну систему.

Рассматриваются различные подходы к объяснению сущности социальной работы как в Украине, так и других странах в контексте системного подхода. Базируясь на концепциях таких авторов, как П. Малкольм, К. Ханвей, Т. Филпорт и др. можно утверждать, что для организации и осуществления социальной работы характерным является системный подход, соответственно социальная работа представляет собой социальную систему.

The current paper contains the analysis of different approaches to defining the concept of social work both in Ukraine and abroad within the scope of systemic approach. Taking into consideration the ideas of such authors as P. Malcolm K. Hanway, T. Fillport and others it is possible to state that planning and carrying out social work is characterized by system approach; therefore social work is a social system.

СИНЕРГЕТИКА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 72–73

В настоящее время в связи с высокой динамичностью социальных изменений и информационных процессов перед обществом, системой образования, масс-медиа ставится качественно новая задача по формированию и развитию у человека специфических навыков и умений, которые смогут обеспечить соответствие его психических состояний степени информационно-эмоциональной нагрузки в течение всей жизни.

Кризис высшего образования, в том числе и университетского, большинство исследователей связывают с чрезмерной специализацией (“профессионализацией”) этого образования и утилитарным отношением к нему.

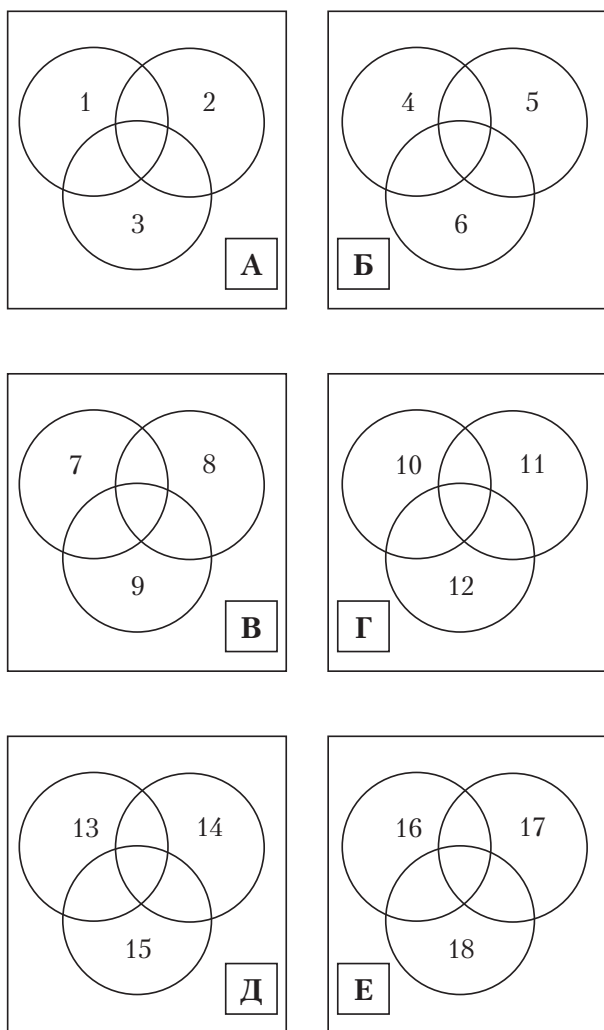
В современных условиях конкурируют три типа парадигм образования: просветительская (опирается на традиции просвещения); индустриальная (учитывает реалии индустриального общества, но не может обеспечить развитие образования в условиях общесистемных социальных изменений); постиндустриальная (формируется вместе со становлением постиндустриального общества).

Интеграция зарубежного опыта, интернационализация систем образования, повышающая результативность обучения и престиж будущих специалистов на основе сотрудничества различных государств, позволяет создать дополнительный капитал — эффект синергии на базе творческой деятельности в сфере высшего образования (рис., вариант А).

В свою очередь, использование передовых принципов высшего образования, заимствованных из области инновационной образовательно-воспитательной деятельности вузов, может улучшить качество подготовки специалистов, что рассматривается как эффект синергии (рис., вариант Б).

Дополнительный интеллектуальный капитал в сфере высшего образования может быть создан на основе применения современных образовательных (рис., вариант В), психолого-педагогических технологий (рис., вариант Г), интерактивных форм и методов обучения (рис., вариант Д). Одним из вариантов создания и получения синергетического эффекта является применение комплекса форм и методов оптимизации образовательной деятельности (рис., вариант Е).

В условиях пересмотра старых парадигм, роли и возможностей государственных органов, углубления демократических тенденций, быстрого роста личностных и общественных потребностей в высшей школе важным источником получения синергетического эффекта является стремительное развитие параллельно с государственным частным сектором образования, обеспечение тенденции ускоренного расширения свободного образования. Это совпадает с положениями доклада Туринской группы Европейского фонда образования и созвучно взглядам руководителей ряда государств в отно-

Примеры синергии создаваемого эффекта в сфере высшего образования

А) в рамках сотрудничества различных государств (1–3 — государства);

Б) в рамках применения принципов высшего образования (4–6 — принципы);

В) в рамках применения образовательных технологий (7–9 — виды образовательных технологий);

Г) в рамках применения педагогических технологий (10–12 — виды педагогических технологий);

Д) в рамках применения интерактивных форм и методов обучения (13–15 — разновидности интерактивных методов);

Е) в рамках применения комплекса форм и методов образования (16–18 — формы и методы образования).

шении того, что обучение должно базироваться на праве каждого человека свободно выбирать качественное образование всех видов, которое наиболее отвечает его природе.

Успешное решение указанных задач в значительной мере зависит от уровня, содержания форм и методов управления, эффективно обеспечивающих соответствие обучения и воспитания социальным потребностям, запросам личности и мировым достижениям системы образования в условиях интеграции и глобализации.

По нашему мнению, национальная инновационная система может формироваться и развиваться лишь специалистами, которые имеют способность к постоянному обновлению и накоплению знаний. Формирование такого качества у будущих специалистов возможно лишь при условии, когда студенты под руководством преподавателя-исследователя сотрудничают над определенной научной проблемой. Нарботка студентом собственных приемов получения новых знаний, определенных научных умений, овладение технологиями поиска новой информации и т. п. является основой его соответствия как специалиста тем требованиям, которые вытекают из концепции экономики знаний.

Сегодня студент должен иметь представления о требованиях, которые будет предъявлять ему выбранная профессия в лице работодателя и уровня профессионального (карьерного) роста. В настоящее время студенты ни психологически, ни организационно не готовы определить для себя приоритеты в собственном образовании. Поэтому самой важной задачей в деятельности педагога является помощь студенту в организации учебной и иных видов деятельности.

ЦІННІСНІ ПРІОРИТЕТИ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ПОСТКРИЗОВОЇ МОБІЛІЗАЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ СПІВРОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 74–77

Сучасна світова фінансово-економічна криза актуалізувала проблеми вибору подальшого вектора розвитку країн периферії та напівпериферії (до яких належить Україна). В українських умовах наслідки фінансово-економічних негараздів помножуються на хронічні демографічну, соціально-економічну та світоглядну кризи, що сукупно створює умови, наближені до національної катастрофи.

Класичні економічні теорії та “Вашингтонський консенсус” довели свою неспроможність вирішити концептуальне завдання трансформації аутсайдерів у світові соціально-економічні лідери. Як ефективну альтернативу доцільно розглянути національні мобілізаційні моделі розвитку. На зразок доказів ефективності застосування мобілізаційних моделей наводиться широке коло успішних прикладів: індустріально-мобілізаційна модель Ф. Ліста (Німеччина у XVIII ст.); мобілізаційна модель О. Бісмарка (Німеччина у XIX ст.); “Новий курс” Т. Рузвельта (США); мобілізаційна модель економічної модернізації Ш. де Голля (Франція); німецька повоєнна мобілізаційна модель експортної експансії Л. Ерхарда; японська повоєнна інноваційна модель; китайська мобілізаційна модель індустріального прориву; окремі дослідники додають

до цього переліку Індію на сучасному етапі розвитку. Усі перераховані ефективні мобілізаційні моделі базувалися на активному використанні людського капіталу: населення зазначених країн брало на себе всі витрати (матеріальні, фізичні, ментальні), які були пов’язані з трансформаційним періодом. Мобілізаційна модель у своїй основі спирається на потужний ціннісний потенціал, який, у свою чергу, залежить від ефективності національної системи освіти.

Сучасні трактування мобілізаційної моделі розвитку характеризуються своєю різноманітністю та широким діапазоном підходів, виокремлюючи три основні параметри: 1) культурні цінності, які формують політичні завдання (наприклад, прискорення темпів економічного зростання); 2) владу, якою володіють структури (уряд, партії, соціальні об’єднання всередині країни й іноземні інститути, які впливають на процеси в країні); 3) поведінку політиків та рядових членів суспільства (Ч. Ендрейн запропонував таку класифікацію існуючих соціально-економічних систем: народна (племінна), бюрократична, узгоджувальна, мобілізаційна) [4, 19, 20].

На думку Ч. Ендрейна, мобілізаційна система функціонує відповідно до особливих фундаментальних принципів, політичних стилів і методів здійснення

соціально-економічних перетворень. У мобілізаційних системах не розподілені матеріальні інтереси — ведення війни, індустріалізація нації, електрифікація інфраструктури, удосконалення системи охорони здоров'я — та ідеологічні цінності; таким “світським” завданням надається характер “святості” [4, 21], тобто формується ставлення до будь-яких соціально-економічних змін як до важливої частини перебудови національної структури в цілому.

Важливою передумовою успішності мобілізаційного розвитку національних економік стає здатність запровадити заходи, спрямовані на поєднання ентузіазму з особистою зацікавленістю, господарським розрахунком, тобто позитивний потенціал полягає в активному узгодженні матеріальної основи життєдіяльності та духовності, яка в умовах глобалізму відіграє важливу роль внутрішнього стабілізатора, посилює національний імунітет проти псевдоцінностей “дикого” капіталізму.

У деяких аспектах підходи Б. Гаврилишина наближаються до визнання ефективності мобілізаційного розвитку національних економік, про це свідчить теоретичне поєднання ціннісних настанов з соціально-економічним розвитком окремих націй-держав, їх політико-економічною структурою. Соціальна життєздатність суспільства вимагає певної відповідності між прагненнями-сподіваннями і досягненнями-здійсненнями, між мрією і реальністю, усвідомленням своїх прав і їх реалізацією [1, 12]. Особливе занепокоєння викликають задекларовані можливості у країнах з перехідною економікою і реальна здатність втілити їх у життя переважною більшістю населення. Пропаганда успішного “західного, елітарного” життя у засобах масової інформації формує в суспільстві потреби, які об'єктивно не можуть бути задоволені продуктивними силами нації при існуючій системі розподілу і перерозподілу доходів, у тому числі за

допомогою неформальних інститутів, не зовсім прозорих схем і значного відчуження населення від задекларованої національної стратегії розвитку, яка фактично не виконується.

Популяризація ідеї вседозволеності та гедонізму, яка підкріплюється фактами повсякденного життя, свавілля найбільш успішної меншості, нехтування національними інтересами є особливо небезпечними за відсутності чітко сформульованих стратегій досягнення високого рівня добробуту пересічного громадянина, який більш-менш чітко виконує встановлені правила і процедури, підпорядковується формальним інститутам. Відсутність сприятливого співвідношення між прагненнями і можливостями їх реалізації створює песимістичні настрої, пригнічує позитивну творчу енергію суспільства.

Найбільш сприятливими для ефективного розвитку нації є групово-кооперативні цінності, які визнають особу частинкою всесвіту і суспільного ладу, тобто кожен покликаний відігравати власну роль у ньому, добровільно підпорядковувати себе вищим цілям, виконувати свої обов'язки і реалізовувати своє призначення шляхом кооперативної взаємодії з іншими [1, 15]. Егалітарно-колективістські цінності характеризуються величезною мобілізуючою силою [1, 122], проте вони не достатньо враховують схильність людини до конкуренції, яка надає системі більшої гнучкості та можливості пристосовуватися до викликів зовнішнього середовища.

Крайнощі індивідуалістсько-конкурентних цінностей не прийнятні в світі, де скорочуються простори і вичерпуються ресурси, де існують складні взаємозалежності в суспільствах та між ними. Повністю колективістський спосіб існування недостатньо віддзеркалює істинну природу людини, притаманні їй інстинктивні схильності. Неминучими і вірогідними здаються поширення та утвердження групово-ко-

оперативних цінностей, які дають змогу людині пристосовуватись до співвітчизників, зберігаючи індивідуальність, підпорядковувати себе певним спільним цілям і вищим пріоритетам, не вдаючись до фізичного примусу, регламентованих законодавчих правил, громіздкого багатодісного бюрократичного апарату [1, 178, 179]. Поступова тенденція до просування групово-кооперативних цінностей спостерігається у країнах-лідерах, тоді як у решті світу продовжується нищівна критика традиційних для них інститутів та ціннісних установок і пропаганда індивідуалістсько-конкурентних принципів, які є руйнівними в умовах глобалізму.

За визначенням енциклопедичного словника, мобілізація (франц. *mobilisation*, від лат. *mobilis* — рухомий) — приведення кого-небудь або чого-небудь в активний стан; зосередження сил та засобів для досягнення якої-небудь мети [3, 461].

В організаційному контексті поняття мобілізації означає [2, 2, 3]: 1) "заклик до групи з приводу спільної справи"; 2) "об'єднання всієї енергії для здійснення якоїсь справи". Мобілізація — феномен колективний: працівник, який сконцентрований на здійсненні своїх індивідуальних обов'язків, не є мобілізованим співробітником. Навпаки, якщо енергія більшості співробітників сконцентрована на здійсненні колективних завдань, тоді можна казати, що кожний із них є мобілізованим, оскільки він докладає всю свою енергію для спільних цілей. Бути мобілізованим означає також сприяти тому, щоб й інші співробітники були успішними, сприяти поліпшенню соціального клімату й підняттю командного духу, збільшенню внеску кожного в колективний успіх [2, 3].

Мобілізація будується на добровільному прийнятті співробітниками не прописаних у контрактах типів поведінки, функціями яких є допомога іншим у підвищенні результативності і в поліпшенні соціального клімату, сприяння

добробуту інших та подовженню життєдіяльності організації. Основою зазначених трансформацій виступають п'ять поведінкових параметрів [2, 3]: 1) альтруїзм; 2) професійна свідомість; 3) спортивний дух; 4) чемність; 5) громадянська добродіяльність.

В успішних компаніях спостерігаються вісім соціальних поведінкових типів [2, 4]: 1) допомога іншим (намагання допомогти колегам стати більш результативними у виконанні своїх обов'язків; передавання співробітникам своїх знань і досвіду); 2) міжособистісна фасилітація (вияв уваги, підбадьорювання, підтримка інших, зміцнення командного духу, вирішення конфліктів); 3) координування з іншими (попереднє обговорення з колегами своїх дій, турбота про їх наслідки, координування дій з колегами); 4) спортивний дух (прийняття існуючих обмежень, правил, процедур; сконцентрованість на позитивних моментах, а не на труднощах, солідарність з приводу прийнятих рішень); 5) безперервне вдосконалення (внесення конструктивних рішень, пропозицій і запровадження змін, розвиток компетенцій); 6) участь у внутрішньому суспільному житті (участь у зібраннях, соціальних заходах, залучення до акцій соціального характеру); 7) організаційна лояльність (намагання захистити організацію, коли її критикують; допомога в пошуку кадрів поза організацією; просування продукції та послуг організації); 8) орієнтація на клієнта (бездоганність, люб'язність і чемність відносно клієнтів, поліпшення якості послуг).

Подібні тенденції спостерігаються на рівні національних утворень, коли критична маса громадян відчуває свою причетність до результатів соціально-економічної діяльності держави в цілому, бере активну участь у здійсненні перетворень на локальному, регіональному й національному рівнях. Специфіка мобілізаційного розвитку полягає в його позаекономічній інституційній основі;

економічні механізми є лише інструментами та важелями, які можуть допомогти скоординувати зусилля та сконцентрувати наявні ресурси на пріоритетних напрямках.

Таким чином, в Україні спостерігається необхідність на рівні освітніх закладів запровадити такі концептуальні ціннісні засади навчання:

- 1) збільшити в навчальному процесі частку методик, які спрямовані на групові та колективні проекти;
- 2) розширити практику працевлаштування не окремих успішних студентів, а ефективних команд, на основі проведення конкурсів проектів;
- 3) стимулювати участь студентів у розробці та наповненні курсів дисциплін.

Завдяки запропонованим заходам можна буде поступово здійснити перехід від надмірно індивідуалістських ціннісних установок сучасної молоді до

посилення кооперативістських тенденцій і схильності до компромісів, що є основою здійснення трансформацій на національному рівні.

Література

1. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє / Пер. з англ. — К.: Наук. думка, 1990. — 208 с.
2. Карапетян Т. Концепция мобилизации // Мобилизация персонала. — 2008. — № 11. — С. 2–6.
3. Новый иллюстрированный энциклопедический словарь / Ред. кол.: В. И. Бородулин, А. П. Горкин, А. А. Гусев, Н. М. Ланда и др. — М.: БРЭ, 1998. — 912 с.
4. Эндрейн Ч. Ф. Сравнительный анализ политических систем. Эффективность осуществления политического курса и социальные преобразования / Пер. с англ. — М.: Изд. дом “ИНФРА-М”, Изд. “Весь мир”, 2000. — 320 с.

Досліджуються напрями оптимізації ціннісних пріоритетів освіти в контексті подолання наслідків сучасної світової фінансової кризи та формування конкурентоспроможної соціально-економічної моделі співрозвитку України.

Исследуются направления оптимизации ценностных приоритетов образования в контексте преодоления последствий современного мирового финансового кризиса и формирования конкурентоспособной социально-экономической модели местного развития Украины.

The thesis researches the directions of optimization of values' priorities of the education in the context of overcoming the consequences of the modern global financial crisis and forming of the Ukrainian competitive socioeconomic co-development model.

ОСОБЛИВОСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 78–81

Ефективність освітнього процесу багато в чому визначається методикою викладання. В умовах переходу до Болонської системи передбачено провести зміни до навчальних планів, у результаті чого кількість аудиторних занять значною мірою скорочується, а кількість годин на самостійне опрацювання матеріалу практично становить 50 %. А отже, поступово нівелюється різниця між денною та заочною формами навчання. Широке використання уніфікованих методів і перехід на виключно письмове засвоєння знань формально знижує роль викладача в безпосередньому процесі навчання. Тоді як рівень підготовки і ефективність навчання перебувають у прямій залежності від взаємодії ланки викладач — студент [1]. У процесі навчання студент повинен навчитися розбиратися не тільки в змодельованих, а й реальних економічних процесах. У даному випадку головну роль у підготовці студентів відіграє їх самостійна робота, особливий розвиток навичок самостійного пошуку при виконанні рефератів, курсових та інших дослідницьких робіт. Використання навчальної і допоміжної літератури може мати більший ефект, якщо за наявності певних умов активно впроваджувати в процес навчання Інтернет. У цьому випадку межі спілкування студентів із викладачем розсуваються і в просторі, і в часі [2].

Студенти заочної форми навчання змушені 6–10 тижнів на рік проводити у навчальному закладі на установчих заняттях, залікових і екзаменаційних сесіях. Це вкрай не вигідно працедавцям, що неминуче позначається і на студентах. Іногородні студенти несуть значні витрати на поїздки і проживання під час сесій. Як правило, невисока якість підготовки фахівців, однією з основних причин якої є практично повна відсутність спеціальних навчальних матеріалів і консультацій з викладачами в міжсесійні періоди. Усе це не стимулює студентів до здобування нових знань, а лише мотивує до швидкого проходження даного “навчання” та отримання кваліфікаційного документа. Одним із виходів зазначеної проблеми є широке використання дистанційної освіти, телекомунікаційних технологій.

Природно, для того щоб вибір був зроблений на користь застосування елементів дистанційного навчання, треба, щоб їх використання було для студента зручним (менше проблем з працедавцем та ін.) й економічно вигідним (ціна додаткових навчальних матеріалів й освітніх послуг має бути меншою, ніж вартість проїзду і проживання під час сесії).

Дистанційне навчання у вигляді заочного навчання зародилося на початку XX ст. Нині заочно можна здобути вищу

освіту, вивчити іноземну мову, підготуватися до вступу у ВНЗ і т. д. Проте через погано налагоджену взаємодію між викладачами і студентами і відсутність контролю над процесом навчання студентів-заочників у періоди між екзаменаційними сесіями якості подібного навчання виявляється гіршою за ту, що можна отримати на денній формі навчання.

Сучасну фазу розвитку дистанційного навчання можна схарактеризувати як телекомунікаційну. Це фаза спілкування, фаза трансферу інформації і знань. Навчання і робота сьогодні — синоніми: професійні знання старіють дуже швидко, тому необхідне їх постійне вдосконалення. Світова телекомунікаційна інфраструктура дає можливість створення систем масового безперервного самонавчання загального обміну інформацією, незалежно від часових і просторових поясів.

Дистанційне навчання дає можливість вчитися жителям регіонів, де немає інших можливостей для професійної підготовки або здобуття якісної вищої освіти, немає університету потрібного профілю або викладачів необхідного рівня кваліфікації.

Використання елементів дистанційного навчання значною мірою здатне допомогти подолати труднощі, які відчуває українська система заочної освіти.

Використання дистанційного навчання на заочному факультеті має бути прийнятне для ВНЗ з економічної точки зору, для цього необхідно забезпечити максимальне використання вже розроблених і створюваних у виші навчальних матеріалів (електронних підручників, тестових систем, друкарської допомоги тощо).

Найбільш економічно вигідне дистанційне навчання іногороднім студентам, при цьому навіть серед них не всі погодяться перейти на нову технологію.

Розглянемо організацію процесу навчання.

1. Для вивчення предмета студент купує навчальний посібник перед початком семестру. Оптимальною є наявність друкованого варіанту для самостійної роботи вдома та електронного варіанту, що поєднує можливості читання тексту, якісних ілюстрацій, довідкового матеріалу, глосарію, тестування, анімації тощо. При цьому вивчати предмет студент може в зручній для нього годині впродовж усього семестру.

2. Для закріплення отриманого матеріалу студент має можливість поставити викладачеві запитання по електронній пошті. Викладач призначає ряд “контрольних точок”. Студент зобов’язаний пройти комп’ютерні тести (з відправкою результатів викладачеві) або відповісти на контрольні питання по *e-mail*. Важливо, щоб контакт з викладачем здійснювався протягом усього семестру.

3. Часткова заміна лабораторних робіт експериментами на моделюючих програмах.

4. Прийом іспиту або заліку на першій стадії бажано проводити при особистому контакті студента з викладачем.

Для роботи з електронними навчальними курсами студенти можуть використовувати власні комп’ютери або комп’ютери, що на роботі.

На сьогодні в МАУП вже активно використовуються елементи дистанційного навчання в навчальному процесі у телеуніверситеті.

Навчальний процес системи дистанційної освіти, спираючись на передові технології, має ряд унікальних якостей, таких як гнучкість, адаптивність, модульність, економічна ефективність, орієнтованість на споживача. Під технологіями дистанційного навчання маються на увазі технології переробки наочного змісту освіти, організації самостійних, індивідуальних і групових занять, навчальної практики, моніторингу атестації, а також технології підготовки навчальних посібників і матеріалів, що за-

безпечують ефективно і якісно навчання на відстані. Характерними особливостями дистанційного навчання, порівняно з традиційними формами (очна, заочна, вечірня та їх комбінації), є:

- переробка наочного змісту освіти та підготовка навчально-методичної допомоги;
- організація ефективного і якісного навчання (та самонавчання), його моніторинг.

Урахування психологічних аспектів дистанційного навчання спрямоване на підвищення ефективності провідної форми навчання студентів — самостійну роботу. У свою чергу, самостійність у навчанні пов'язана з певними організаційними формами роботи і зі змістом самостійної пізнавальної діяльності.

До складу пізнавальної самостійності студентів включаються три основні компоненти: мотиваційний, змістовно-операційний і вольовий. Мотиваційний компонент характеризується прагненням до діяльності, яке виникає на основі усвідомлення суперечності між виниклою пізнавальною потребою і важливістю її задоволення власними силами.

Важливим інтегрованим чинником типології дистанційних університетів є сукупність використовуваних у навчальному процесі педагогічних методів і прийомів. Вибравши як критерій спосіб комунікації викладачів і учнів, ці методи (прийоми) можна класифікувати таким чином:

- Методи навчання за допомогою взаємодії учня з освітніми ресурсами при мінімальній участі викладача та інших вчителів (самонавчання). Для розвитку цих методів характерний мультимедіа підхід, коли за допомогою різноманітних засобів створюються освітні ресурси: друкарські, аудіо-, відеоматеріали, і, що особливо важливе для електронних університетів, — навчальні матеріали, що

доставляються по комп'ютерних мережах [3].

- Методи індивідуалізованого викладання і навчання, для яких характерні взаємини одного студента з одним викладачем або одного студента з іншим студентом (навчання “один в одного”). Ці методи реалізуються в дистанційній освіті в основному за допомогою таких технологій, як телефон, голосова пошта, електронна пошта. Розвиток теленавчництва, опосередкованого комп'ютерними мережами, є важливим компонентом навчального процесу в електронних університетах.
- Методи, в основі яких лежить демонстрація студентам навчального матеріалу викладачем або експертом, при якому ті, хто навчається, не відіграють активної ролі в комунікації (навчання “один для багатьох”). Ці методи, властиві традиційній освітній системі, отримують новий розвиток на базі сучасних інформаційних технологій. Так, лекції, записані на аудіо- або відеокасетах, що читаються по радіо або телебаченню, мають доповнюватися в сучасному дистанційному освітньому процесі так званими проблемними “e-лекціями” (електронними лекціями), тобто лекційним матеріалом, що поширюється за допомогою комп'ютерних мереж та так званих “альтанок” або “систем дощок оголошень”. Проблема e-лекція може бути підбіркою статей або витягів з них, а також навчальним матеріалом, які готують самі студенти до майбутніх дискусій. На базі технології “електронної дошки оголошень” розвивається також метод проведення навчальних електронних симпозіумів, що є серією виступів кількох авторитетів (“перших спікерів”).

- Методи, для яких характерна активна взаємодія між усіма учасниками навчального процесу (навчання “від багатьох до багатьох”). Значення цих методів та інтенсивність їх використання істотно зростає з розвитком навчальних телекомунікаційних технологій. Іншими словами, інтерактивні взаємодії між самими студентами, а не тільки між викладачем і студентами, стають важливим джерелом здобуття знань. Розвиток цих методів пов’язаний з проведенням навчальних колективних дискусій і конференцій. Технології аудіо-, аудіографічних і відео-конференцій дають можливість активно розвивати такі методи в дистанційній освіті. Особливу роль у навчальному процесі дистанційних університетів відіграють комп’ютерні конференції, завдяки яким всі учасники дискусії обмінюються письмовими повідомленнями як у синхронному, так і в асинхронному режимі, що має велику дидактичну цінність. Комп’ютерно-опосередковані комунікації дають змогу активніше використовувати такі методи навчання, як дебати, моделювання, рольові ігри, дискусійні групи, мозкові атаки, метод Дельфі, метод номінальної групи, форуми, проектні групи. Так, метод “мозкової атаки” є стратегією взаємодії, що дає змогу групам студентів ефективно генерувати ідеї. Цей метод заохочує членів групи мислити творчо і розвивати ідеї інших членів групи. Основною метою методу мозкової атаки є створення фонду ідей за певною темою. При мозковій атаці виключається критицизм,

заохочуються вільні асоціативні думки.

Але заочне та дистанційне навчання мають і слабкі сторони. Це передусім можливе погіршення якості освіти, зумовлене такими чинниками:

- можливою відсутністю у філіях достатньої кількості кваліфікованих педагогічних кадрів;
- неможливістю швидкого створення необхідної матеріальної навчально-лабораторної бази у філії;
- економічною недоцільністю розгортання у філії повнокомплексних лабораторних комплексів і лекційних мультимедійних систем через малу кількість студентів;
- відсутністю у філіях традицій і досвіду постановки і проведення науково-дослідних та навчальних робіт і експериментів.

Вирішення зазначеної проблеми — це розробка нового покоління навчальної техніки з використанням комп’ютерних моделей, анімаційного і фізичного моделювання досліджуваних об’єктів, процесів і явищ.

На зміну колишній моделі навчання має прийти нова модель, заснована на таких положеннях: у центрі — розвиток здібності до самонавчання; в основі навчальної діяльності — співпраця усіх учасників навчального процесу.

Література

1. *Андреев Е. Г.* Педагогика в работе лектора. — М., 1974.
2. *Основы педагогического мастерства: Учеб. пособие для пед. учеб. заведений / Под ред. И. А. Зазюна.* — М., 1989.
3. *Савельев В. П., Туляков Ю. Т.* Самостоятельная работа — важная составная часть учебного процесса. — Симферополь, 1993.

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ВИКЛАДАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, **82–86**

Політологія — це одна з наймолодших навчальних дисциплін у державах пострадянського простору. Ідеологія СРСР проголошувала науку про політику псевдознанням, а всі її категорії розглядались крізь призму дихотомії соціалізм-капіталізм. Саме це стало причиною недостатньо високого рівня викладання політичної науки в Україні.

Наслідками переслідування науковців за найменший відхід від партійних догм є насамперед відсутність багато-парадигмального підходу та різнобічної методології. Вплив марксизму на дослідження політичних явищ послабився лише в кінці 80-х років, проте однобічний погляд, захоплення філософськими аспектами політологічної проблематики ще й досі помітний.

Не менш загрозливою є й схильність трактувати політологію як дисципліну, що позбавлена чітких законів, методів та принципів. Саме таке ставлення позбавляє політичну науку об'єктивних критеріїв істинності.

Питання про передумови становлення, проблеми та перспективи політичної науки вже неодноразово розглядалось українськими дослідниками, зокрема, у дисертаційних дослідженнях та монографіях С. Рябова [1], І. Горбатенко [2], Ф. Рудича [3–4], ряді публікацій В. Полохала [5], Ф. Кирилюка [6]. Подібні проблеми аналізують і російські політологи О. Бойцова [7], А. Кулик [8].

Проте, невирішеність зазначених вище проблем спонукає глибше усвідомити прояви недостатньо високого рівня самої політичної науки і проаналізувати можливі напрями викладання цієї дисципліни. Особливої актуальності це питання набуває в умовах, коли дійсністю стає заміна політології як загальнообов'язкової навчальної дисципліни у вищих навчальних закладах на вибірковий спецкурс.

Отже, з'ясуємо напрями вдосконалення викладання політології, що базується на аналізі основних слабких сторін політології в Україні, а також врахуванні зарубіжного досвіду у вирішенні цього питання.

Для вирішення поставленої мети спочатку виокремимо основні проблеми політичної науки, серед яких дослідники називають:

- Політична наука в Україні не надає практичних знань, занадто близька до філософії і носить абстрактний характер. На ранніх етапах свого розвитку політичні науки були тісно пов'язані з політичною філософією та конституціоналізмом (академічна політологія). Проте, розвиток суспільних наук сприяв виокремленню політологічної проблематики. Під впливом позитивізму та біхевіоризму було розширено застосування точних соціологічних та психологічних методів у політичних дослідженнях. Це сприяло обґрунтованості та

незаангажованості результатів аналізу політичних процесів та явищ [5].

Досить актуально у цьому контексті звучать слова західного політолога Х. Клінгеманна: “Для політології як дисципліни є важливим розвиток надійної системи збирання даних, що описує основні характеристики через порівняльний аналіз, щоб зачепити питання ідентичності і виконати завдання представництва інтересів на національному, європейському та глобальному рівнях” [9; 115].

- Відсутність чітких вимог щодо фахівця з політології та їх нормативного затвердження. На практиці це проявляється в тому, що часто дипломовані політологи не знаходять місця роботи. Разом з цим ледь не кожен вважає себе найкращим політтехнологом, політконсультантом, політиком і політологом, не маючи для цього абсолютно ніяких підстав. Тобто відбувається масовий наплив дилетантів і непрофесіоналів. Це приховує в собі небезпеку компрометації цієї науки.

У навчальному процесі такий стан речей можна пояснити порядком виокремлення спеціальностей: не за галузями наукового знання, а за науковим проблемами. Така риса притаманна лише державам пострадянського простору. Наприклад, у Франції традиційним є поділ на такі спеціальності, як 1. Політична теорія (теорія політики та історія політичних ідей). 2. Публічні (державні) інститути різного рівня та різних гілок влади. 3. Політична участь та тиск громадян (партії, групові об'єднання, суспільна думка). 4. Міжнародні відносини [10].

- Використання політології для обґрунтування дій правлячої еліти, маніпулювання громадською думкою, або, за влучним висловлюванням С. Рудича, спроби “зробити її зовнішньо респектабельною служницею чинної влади” [5; 35].

Останнє виявляється у відсутності традицій незалежності гуманітарної

науки. Певні групи вчених зберегли й посилили свою залежність від влади, інші — зайнялися теоретичним обслуговуванням інтересів партій і рухів. Такі дослідження найчастіше проводяться некваліфіковано і заангажовано.

Як зазначають дослідники особливостей викладання у західноєвропейських державах, засадничим принципом організації освітнього процесу є теза: чим складнішою є навчальна програма, тим більшу свободу вибору мають студенти. Здобуваючи базову освіту в головній школі, учень має засвоїти обов'язковий мінімум предметів, що дає йому можливість відразу почати працювати або спробувати продовжити освіту.

Така свобода, звісно, накладає і більшу відповідальність. А тому більш освічені члени суспільства разом із засвоєнням знань із різних галузей сучасної науки виховують у собі здатність самостійно ухвалювати рішення і відчуття відповідальності за наслідки цих рішень. Іншим важливим результатом такої диференціації є те, що, обираючи той чи той фах у вищому навчальному закладі, студент спирається на вже наявні знання, здобуті в школі. Тобто, навчальні програми університетів можуть і мають бути побудовані не як загальні ознайомчі курси з різних галузей фундаментальних і застосовних наук, а як поглиблене вивчення сучасних наукових проблем, що уможливорює залучення студентів до дослідницької діяльності.

Принцип свободи вибору у вищій школі зреалізовано найбільш потужно в освітній системі ФРН. Там студенти мають обов'язково обрати до своєї спеціальності (*Hauptfach*) ще й другу спеціальність (*Nebenfach*), набір і послідовність вивчення предметів у межах цих спеціальностей здебільшого обирають самі студенти. Це створює таку освітню ситуацію, в якій свобода і відповідальність зростають пропорційно до ускладнення й поглиблення освіти від початкової школи до закінчення університету [11].

Підсумовує сказане український дослідник М. Іванов, який стверджує: повноцінна освіта неможлива без демократії [12].

Стосовно викладання цей лозунг може означати дискусії з актуальних проблем буття, самоврядні засади організації навчання, зустрічі з політиками — все це стає важливою протидією проявам упередженості викладання. Саме від цього залежать толерантність і конструктивна критика, несприйняття всього, що намагаються нав'язати.

Для подолання радянської догматизації знання, в тому числі політологічного, слід відмовитись від моноцентричних уявлень на користь визнання співіснування різних, що не піддаються зведенню в єдине ціле, наукових ідей, стилів мислення, між якими можливий продуктивний діалог. Адже, основними характеристиками політичного знання є його постійна незавершеність, виключення оцінок, що претендують на кінцеву істину.

Тому навчання не повинно зводитися до простого передавання знання. Перетворення переданої інформації в знання відбувається через її творче осмислення студентом, співвіднесення з особистим досвідом і переживаннями, нормами соціального оточення. Завдання викладача в освітньому процесі — створення сприятливих умов для активного осмислення інформації. Це залучення тих, кого навчають, до дослідницьких проектів, їх участь у публічних дискусіях.

Простіше кажучи, класична лекція і семінар мають бути доповнені цілим рядом сучасних тренінгових технологій, процесом вільного обговорення.

Також варто змінити класичні форми контролю. Реферати, курсові, контрольні роботи найчастіше спрямовані на відтворення інформації, а не її аналіз, тому особливого значення при оцінюванні знань слід надавати оригінальності та творчому підходу до вирішення завдань.

Важливим є застосування наочності. Цим дидактичним принципом часто нехтують у викладанні гуманітарних наук. Проте, наприклад, використання презентацій для наочності має ряд переваг, серед яких стимулювання зацікавленості, вплив на ще один канал сприйняття інформації, зручність читання лекції (основні моменти не треба диктувати), можливість більш образного сприйняття інформації (використання ілюстрацій, відео), можливість розставляти акценти за допомогою шрифтів, кольорів, ефектів появи, місця розташування.

Отже, сучасний навчальний процес передбачає перехід до співробітництва і співтворчості, стимулювання критичного мислення, пошукової дослідницької діяльності. Це можливо, насамперед, через організацію індивідуальної роботи студентів, оскільки вона сприяє виробленню навичок формування власних суджень у процесі аналізу матеріалів і підготовки письмових звітів та усних повідомлень. При зіставленні різних позицій та установок виробляється здатність логічно мислити. Розвиток умінь чітко й доступно викладати та захищати власну позицію, вислуховувати думки опонентів і дискутувати сприяє формуванню відкритої політичної культури.

Також важливо змінити ставлення до мети навчання та викладання. Демократичні зміни, що відбулися за час існування молоді української держави, висунули на порядок денний проблему формування відповідної суспільної свідомості.

Незважаючи на ухвалені в Україні документи [13–17], що покликані спрямувати розвиток освіти і виховання відповідно до сучасних вимог, лишається не до кінця з'ясованим питання про методи розв'язання таких завдань, як формування активного, свідомого громадянина, підготовленого до участі в економічному, культурному і політичному житті.

Ключовими лишаються проблеми формування громадянської культури членів суспільства, що ґрунтується на демократичних цінностях, свідомій участі в політичному житті, умінні користуватися легальними засобами і прийомами виборчого механізму для підтримки політичних сил, націлених на реалізацію об'єктивних інтересів більшості суспільства.

Тобто, варто усвідомити тісний взаємозв'язок політичного розвитку і політичного виховання. Адже політична освіта може виступити своєрідним механізмом формування громадянського суспільства та його включення, поряд з державою, у вирішення регіональних і глобальних проблем. А тому державні освітні органи мають всіляко сприяти реалізації ключової ролі політичної освіти у формуванні сучасної політичної культури громадян, яка виступає своєрідною умовою стабільного просування країни шляхом демократизації.

Варто підкреслити і можливості забезпечення свободи як чинника ефективного функціонування демократичної політичної системи через заходи гуманітарної політики. Уряд покликаний виступити стимулятором та соціальним замовником культурної саморегуляції соціуму. У відповідь духовній кризі державні органи мають створити інституціоналізовані структури впливу та оформити офіційно-державну культуру. Нині політична наука має охопити всі без винятку верстви населення, особливо державних службовців, що мають здійснювати свої повноваження, послуговуючись науковим знанням.

Люди, що за своєю природою схильні і хочуть вірити у привабливі політичні гасла, мають бути здатними перевірити їх на основі висновків політичної науки і вимог реального життя. Тільки тоді громадяни зможуть зробити свідомий вибір і нести за нього відповідальність.

Водночас, формування національної політичної науки не повинно виключа-

ти марксистське бачення та досягнення дослідників, що працювали на теренах СРСР. Адже повне заперечення історичного минулого, по-перше, не сприяє процесу політичної соціалізації, а по-друге, так само може стати основою одностороннього, заангажованого ставлення до політичних явищ.

Таким чином, проведений аналіз дає підстави говорити, що причинами багатьох суперечностей у галузі викладання політичних наук є негативне ставлення до політичної науки в радянський період, хибний підхід до викладання в цілому як до процесу насадження ідей, вигідних для правлячого режиму, привчання до конформізму та посередності.

Водночас, серед несприятливих чинників формування сучасної політичної науки в Україні варто зазначити і перехідний характер української політичної системи, недосконалість системи загальної та вищої освіти, а також недооцінка ролі політичної освіти для формування високого рівня політичної культури та громадянської свідомості.

Тому підвищення рівня викладання політичних наук передусім залежить від державної гуманітарної політики, реформування системи освіти в цілому, фінансування освітньої та наукової галузі.

Проте, деяких зрушень можна досягти і на рівні конкретних ВНЗ. Серед таких заходів можна назвати:

- збагачення навчальних програм курсами практичного спрямування із застосуванням конкретних та чітких методів досліджень;
- збільшення питомої ваги вибіркових курсів та посилення професіоналізації різних спрямувань.

Багато моментів у цьому процесі залежать і від самого викладача. На нього покладається завдання:

- використання проблемних лекцій із залученням студентів до вирішення певних теоретичних проблем, що водночас активізує їхню увагу;

- поєднання традиційних методів викладання та тренінгових технологій на семінарі;
- стимулювання самостійних висновків, пошуку нових не вирішених проблем, критики існуючих підходів, класиків політичної думки під час дискусій і виконання письмових робіт;
- застосування новітніх технологій, у тому числі мультимедійних та дистанційного навчання.

Отже, формування національної політичної науки залишається актуальним завданням системи освіти. Для його успішного досягнення провідними принципами мають стати свобода навчання та викладання, врахування національних особливостей, неупередженість, орієнтація на людину, націленість на формування свідомої громадянської позиції індивіда, що, в свою чергу, стане гарантією демократії та сприятиме ефективному суспільно-політичному розвитку.

Література

1. Рябов С. Політична наука в Україні ХХІ століття: стан та перспективи розвитку. — К.: Навч.-метод. центр "Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні", 2005. — 104 с.
2. Горбатенко І. А. Політична наука і освіта в Україні та її вплив на розвиток суспільства і формування особистості // Актуальні проблеми політики. — Одеса, 2005. — Вип. 25. — С. 377–383.
3. Рудич Ф. Політологія в Україні: теоретичний та прикладний аспект // Наукові записки ІНВП НАН України. — К., 1997. — № 7. — Вип. 1 — С. 10–23.
4. Рудич Ф. Політологія в Україні: теоретичний та прикладний контекст // Віче. — 1997. — № 7. — С. 24–36.
5. Полохало В. Політологія посткомуністичних суспільств в Україні і Росії (до методології політичного аналізу) // Політична думка. — 1998. — № 2. — С. 9–22.
6. Кирилюк Ф. М. Українська політологія: рівень розвитку, проблеми // Політологічний вісник. — 1993. — № 4. — С. 24–32.
7. Бойцова О. Ю. Политическая наука в XX в.: общие характеристики и основные этапы становления // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 12, Полит. науки. — 2001. — № 1. — С. 5–18.
8. Кулик А. Н. Политическая наука в России: кризис или переход на новую модель развития? // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 12, Полит. науки. — 1997. — № 1. — С. 93–114.
9. Клингеманн Х. Д. Сравнительный анализ политической науки в Западной Европе // Полис. — 2008. — № 3. — С. 97–115.
10. Фавр П. Политическая наука во Франции // Полис. — 1996. — № 6. — С. 109–116.
11. Кебуладзе В. Вивчаючи європейський досвід: освітня система Німеччини та її значення для України // "Європейський освітній портал" <http://www.eu-edu.org/ua/news/info/163>
12. Іванов М. Що таке "громадянська" і що таке "політична освіта" // Політичний менеджмент. — 2003. — № 2. — С. 41–50.
13. Закон України "Про освіту" // ВВР України. — 1996. — № 21.
14. Закон України "Про загальну середню освіту" // Голос України. — 1999. — 23 черв. — С. 5–7.
15. Закон України "Про професійно-технічну освіту". — Голос України. — 1998. — 10 берез. — С. 6–9.
16. Указ Президента України "Про Концепцію підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів в Україні" № 1322 // Офіц. Вісн. України. — 2000. — № 50.
17. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства" № 1697 від 15 верес. 1999 р. // Офіц. Вісн. України. — 1999. — № 37.

ПРОБЛЕМА ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ В ПЕДАГОГІЦІ РОЗВИТКУ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 87–95

“Для того щоб ми могли практикувати, тобто щоб у нас були грамотні педагоги, психіатри, інженери, що вміють бачити й діяти, потрібно в процесі навчання їх у школі й вузі начиняти їхні голови правильними поняттями. Якщо в них будуть правильні поняття, вони будуть уміти діяти й розбиратися в ситуації”.

Г. П. Щедровицький

Відомий консультант Б. Карлоф у своїй праці “Ділова стратегія” визначає чотири основні функції, які є у виробничій організації: виробництво, маркетинг, розвиток і управління [8]. В іншій праці відзначає, що для діагностики лідерства необхідно досліджувати п’ять галузей, де найважливішою є сфера розвитку людей [9, 12, 13].

Якщо погодитися з ним, то виникає сумнів у правильності розуміння ролі й місця розвитку в організаційній діяльності людей, і зокрема педагогічній.

Треба розібратися в поняттях — це необхідно не тільки тому, що вони використовуються людьми в процесі мислення, а для того, за словами Р. Декарта, щоб позбавити людство від половини оман, від маніпуляцій усвідомлення того, що відбувається у світі. Необхідність уточнення й розуміння цього поняття диктується значущістю знань про розумові процеси, форми й засоби розвитку.

З’ясуємо роль і місце поняття “розвиток” у педагогічній діяльності. З цією метою дослідимо поняття “педагогіка” з використанням методу роботи з текстами (МРТ), розробленого О. С. Анісімовим [2] (табл. 1).

Якщо проаналізувати визначення, наведені у таблиці 1, то вимальовується

висновок, що в ці визначення закладене різне сутнісне навантаження.

Освіта — процес педагогічно організованої соціалізації, який здійснюється в інтересах особистості й суспільства. В освіті поєднуються навчання і виховання, що забезпечує культурну наступність до виконання соціальних і професійних ролей (розвитку немає) [15, 62].

Однак, педагогіка вищої школи, на думку російських учених, розуміється “як галузь педагогічної науки, що вивчає теоретичні й практичні проблеми розвитку особистості студентів і їхньої професійної підготовки у виші” [15, 118].

Виходячи з такого розуміння педагогіки, під “педагогічною технологією” розуміється сукупність засобів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання й виховання, що дають змогу успішно реалізовувати поставлені освітні цілі” [15, 128]. Виходячи саме з такого розуміння педагогіки визначені сучасні принципи навчання й виховання [15, 190–194].

Для науково обґрунтованої навчально-виховної діяльності, на основі закономірностей процесу навчання, сформульовані вихідні керівні положення, що визначають систему вимог до спрямованості, змісту й організації навчання (табл. 2).

Аналіз ролі і місця поняття “розвиток” у педагогічній діяльності

№	Зміст, автори	Аналіз змісту з використанням методу роботи з текстами (МРТ)
1	Педагогіка — соціальна наука, яка об'єднує, інтегрує ...дані всіх ...наук, пов'язаних з формуванням людини. (Енциклопедія освіти. — К.: Юрінком, Інтер, 2008 — С. 184)	Виокремлена сутність педагогіки
2	Педагогіка — наука про навчання та виховання підростаючих поколінь. (Гончаренко Г. Український педагогічний словник. — К.: Либідь, 1997. — С. 250)	Функція розвитку не передбачається
3	Педагогіка (грц.) багатогранний термін, який означає: 1) різні ідеї, уявлення, погляди на стратегію (цілі), зміст і тактику (технологію) виховання, навчання, освіти; 2) галузь наукових досліджень...; 3) спеціалісти...; 4) навчальний предмет...; 5) мистецтво... виховання. (Педагогический энциклопедический словарь. М.: Бол. Гос. энциклопедия. — 2003. — С. 186)	Функція розвитку не розглядається
4	Педагогіка... — галузь науки, що розкриває сутність, закономірності освіти, роль освітніх процесів у розвитку особистості... (Российская педагогическая энциклопедия. У 2-х томах. Т. 2. — М.: Бол. Гос. Энциклопедия, 1993. — С. 110)	Розвиток не окрема функція, а результат освітніх процесів

Однак подивимося критично на сформульовані принципи, наведені в табл. 2. Частину цих принципів можна тлумачити як вимоги об'єктивних законів функціонування або розвитку, частину як правила, а частину — як побажання.

Сформульовані вони в єдиному контексті загальних принципів теорії діяльності. Однак при їх визначенні не враховано, що принципи мають від-

повідати умовам дійсності. Це дуже добре розумів П. Дракер, який говорив, якщо будуть використовуватися класичні принципи американського менеджменту без врахування умов їхнього застосування, то організацію, керувану на їхній основі, чекає руйнування. Отже, необхідно усвідомити надзвичайно важливу роль і місце понятійної системи в розвитку педагогічної науки і практики.

Поняття принципу виховання і навчання

Принципи виховання [15, 190–194]:	Принципи навчання в школі і виші [15, 190–194]:	Принципи військового навчання [4, 161–168]:
(основні ідеї або ціннісні підстави виховання людини): -природодоцільність виховання; -культуродоцільність виховання; зосередження на розвитку особистості; -додатковість виховання — спосіб опису при аналізі альтернативних, суперечливих ситуацій	- зв'язок навчання із життям; - науковість і посилені труднощі навчання; - систематичність і послідовність навчання; - свідомість і творча активність учнів при керівній ролі вчителя; - наочність навчання і розвитку теоретичного мислення учнів; - міцність результатів навчання і розвитку пізнавальних сил учнів; - колективний характер навчання і врахування індивідуальних особливостей учнів; - позитивність емоційного фону навчання	-соціальна обумовленість і науковість; -практична спрямованість підготовки; -цілеспрямованість, системність і послідовність у навчанні; -доступність і високий рівень труднощів навчання; -свідомість, активність і умотивованість навчання, міцність оволодіння компонентами професійної компетентності; -диференціальний та індивідуальний підхід; -комплексність і єдність навчання і виховання

Концепції навчання і шляхи реалізації їх потенціалу

У педагогіці вищої школи використовуються різні концепції і теоретичні положення, які безпосередньо спрямовані на інтенсифікацію навчального процесу (табл. 3).

Усі теоретичні концепції мають на меті не стільки формування у слухачів знань, навичок і вмінь, скільки розвиток здібності до організації і управління діяльністю тих, хто навчається. Узагальнюючи те прогресивне, що є в теорії навчання, й з огляду на те, що людина є системою, яка самокерується, для максимального сприяння розумовому розвитку і підвищенню творчої активності тих, хто навчається, можуть бути запро-

поновані теорія і практика самоменеджменту.

Спираючись на цей концептуальний висновок можна націлюватись на підвищення якісного рівня підготовки професіоналів.

Взаємозв'язок основних категорій педагогічної теорії

Звертається увага на споконвічні тлумачення поняття закон, принцип, мета і т. п. На їх взаємозв'язок у загальній системі категорій теорії управління педагогічними процесами (рис. 1).

Закони буття й управління. Під законом розуміються об'єктивно існуючі, постійні причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами і явищами, що характе-

Таблиця 3

Аналіз сутності концепцій, теорій педагогіки розвитку

Концепції, теорії, автори	Сутність концепції, теорії
Асоціативно-рефлекторна концепція (Д. Н. Богоявленський, Ю. А. Самарін та ін.)	За основний елемент процесу засвоєння навчального матеріалу взято асоціацію, а як провідні процеси пізнавальної діяльності — аналіз і синтез і похідні від цих логічних операцій — абстракцію та узагальнення
Теорія поетапного формування розумових дій (П. Я. Гальперін, Н. Ф. Талізін)	У будь-якій дії є дві частини: орієнтовна й виконавча. При орієнтуванні створюється загальна модель виконання дії, що розучується, обставин, у яких вона виконується, план її виконання, форма контролю і способи корекції виконання
Теорія модульного навчання (Н. Д. Нікандров, П. Юцкявичене)	Сутність у тому, що той, кого навчають, одержує можливість більше або повністю самостійно працювати за індивідуальною навчальною програмою, що має чітку мету дій, банк інформації і методичне керівництво, при варіюванні функції викладача від інформаційно-контролюючої до консультативно-координуючої
Концепція розвиваючого навчання (Л. С. Виготський, Л. В. Занков та ін.)	Вести навчання на високому рівні труднощів, швидким темпом, при забезпеченні провідної ролі теорії, усвідомленні слухачами необхідності активного навчання й врахуванні їхніх особливостей, систематичній роботі над загальним розвитком
Теорія й методика проблемного навчання (А. М. Матюшкін, М. І. Махмутов та ін.)	Шляхом створення й вирішення проблемних завдань і ситуацій, що являють значні і водночас посильні труднощі, подолання яких породжує прагнення до самостійного здобуття нових знань, формується потреба в подальшому розвитку, зміцнюється впевненість у власних силах і здібностях, посилюється мотивація до навчання, пізнавальний інтерес
Теорія застосування змістовних узагальнень (В. В. Давидов)	Обґрунтовуються положення про продуктивність технологічного ланцюжка: спочатку повідомлення узагальнених теоретичних положень, а потім — факти, приклади, експериментальні дані, що підкріплюють і підтверджують істинність узагальнень. Тим самим поглиблюється розуміння досліджуваного матеріалу, робиться більш плідним співвідношення індуктивної і дедуктивної логіки у навчанні

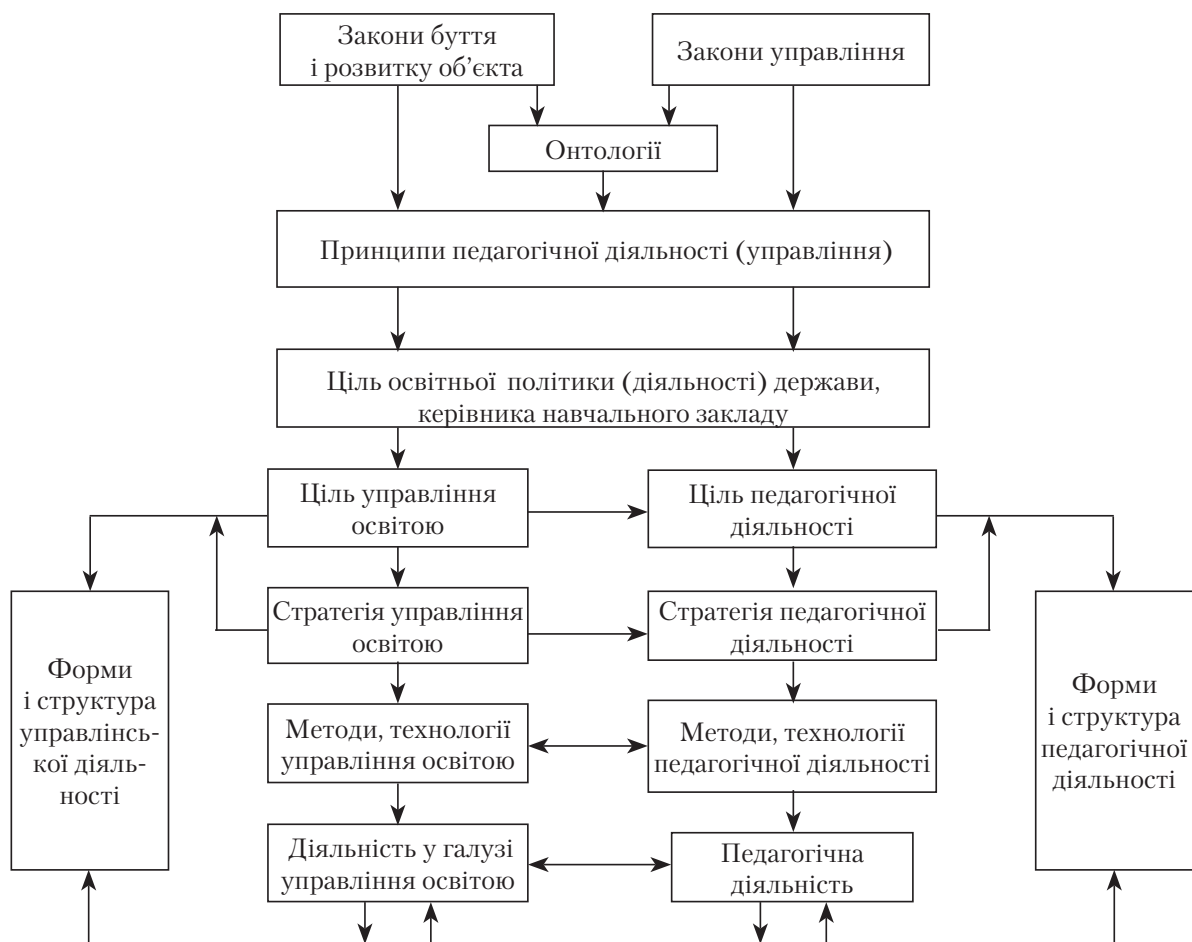

Рис 1. Взаємозв'язок основних понять теорії управління освітою

ризуються загальністю, необхідністю та повторюваністю. Закон починає діяти при створенні відповідних умов. Знання об'єктивного закону дає можливість: уточнити зв'язки, що відповідають його сутності; вивчити умови чинності закону; розкрити принципи, що визначають вимоги цього закону; вибрати методи його практичної реалізації.

Закони проявляються в діяльності людей, вони об'єктивні й не залежать від їхньої свідомості, волі, бажань. Виходячи з цього, кажуть, що люди самі творять історію й одночасно є і авторами і дійовими особами.

Онтології. Онтологія — це такий конструкт думки, що має своїм змістом сутність буття в цілому, і виражений у найбільш абстрактних засобах мовного опису [1]. Онтологія дає змогу в процесі пізнання реальності виходити із сут-

ності явища, що відбувається. Розуміння, у цьому випадку, відповідає не випадковому, істотному пізнанню, а той, хто пізнає, слідує внутрішнім підставам буття того, що пізнається. Онтологія — це гранична абстракція сутності досліджуваного об'єкта або явища. Зміст мислення, що пізнає, у цьому випадку стосується не стільки проявів сутності, скільки самої сутності.

Принципи діяльності (управління). Принцип — це вимоги об'єктивного закону управління і правила їх виконання в управлінській діяльності. Принципи включають вимоги і правила. У літературі можна зустріти або перше, або друге. Об'єктивні труднощі в цьому випадку визначаються не розробленістю теорії діяльності, де були б розкриті закони і відповідні їм принципи. Відсутність усталених положень теорії управління

спонукає фахівців робити не завжди обґрунтовані висновки. Функції і внутрішня структура системи управління освітньою діяльністю визначається структурою цілей освіти (деревом цілей).

Ціль. Ціль є складною категорією теорії управління, що має багато визначень. Ціль у кібернетиці — характеристика поведінки системи, спрямованої на досягнення певного кінцевого стану [16]. Цілі організації у системі менеджменту — “прогнозовані, плановані й бажані результати, які мають бути досягнуті організацією і на досягнення яких спрямована її діяльність” [2].

Складність діяльності керівника навчального закладу спричиняє її багатоцільовий характер, ієрархію цілей, їх пріоритетність. При цьому гомеостатичність і цілісність системи вимагають встановлення певної рівноваги між різними цілями. Усі цілі (дерево цілей) визначаються місією навчального закладу, що виражає її суспільне призначення в структурі суспільного поділу праці, що склалася, а також інтереси самого керівника навчального закладу. Характеристики цілей розписані в численних підручниках, але ми підкреслюємо наступне: ціль визначає організаційну, функціональну структуру, систему управління й механізм управління навчальним закладом; ціль є системоутворюючим, системоорганізуючим фактором усієї діяльності навчального закладу.

Стратегія, методи, технології. Стратегія визначається метою навчального закладу і впливає на зміни його структури. Стратегія є ланкою в ланцюжку “принципи управління — цілі — стратегії — методи — прийоми”. Стратегія є організуючим початком усіх прийомів, методів, технологій, що дають можливість досягти поставлених цілей за умови її відповідності об’єктивним законам. Стратегія спирається на представлення про сутність діяльності керівника навчального закладу (онтології), про

стан системи в минулому, теперішньому і прогнозованому майбутньому. Стратегія, як правило, задається абстрактно заданою нормою — метою, програмою, проектом, планом, методом і т. п.

Стратегії розробляються відповідно до вимог об’єктивних законів буття й управління і правил їх реалізації у практичній діяльності (принципи) і організують, поєднують прийоми і способи діяльності людей з досягнення ними погоджених цілей. Наша версія визначення стратегії пов’язує її з поняттям норми. Стратегія є функцією засобу побудови і перетворення конкретних норм діяльності. У стратегії насамперед убачається майбутня дія, а не її засобово-розумова основа [2], як у методі. Метод відповідає за правильність розумових процедур, стратегія — за організуючий початок майбутнього і наступної дії. Стратегії і методи мають одну логіко-розумову генетичну базу, але з різними фокусуваннями, пов’язаними з розходженням замовлення на нормативні узагальнення [2]. Методи — результат усвідомлюваної діяльності абстрактного мислення, при конкретизації якого ми маємо методики і технології.

Стратегічна діяльність. Не тільки на практиці, але й у теорії управління категорія “діяльність” і на стратегічному, і на тактичному рівні використовується як синонім слів “робота”, “праця”. Тут криється принципова помилка. Діяльність — дуже складне поняття. Діяльність стратегічного рівня характеризується абстрактністю, вимагає розвинених стратегічних здібностей, а тактичний рівень характеризується конкретністю завдань, які виникають ситуативно і рішення яких мають проходити в рамках стратегії.

Щодо проблем використання соціально-педагогічних та психологічних технологій в управлінні розвитком педагогів і студентів, то вони фіксуються вже в самому понятті “розвиток”.

Сутність поняття “розвиток”

Обґрунтованість теоретичних висновків і цінність практичних рекомендацій із вирішення часткової проблеми є залежним від правильного розуміння тих явищ і процесів, які щодо зазначеної проблеми носять переважно загальний характер. Виходячи із цього системного принципу, спробуємо розібратись у

поняттях і почнемо з розуміння терміна “розвиток” (табл. 4)

Визначення поняття “розвитку” використовуються у різних значеннях. Процес розвитку не універсальний і не однорідний. У ході розвитку діють різноспрямовані процеси. Загальна лінія прогресивного розвитку переплітається зі змінами, які ведуть до так званих

Таблиця 4

Визначення поняття “розвиток”

№	Визначення	Джерело	Ключові слова
1	2	3	4
1	Розвиток людських ресурсів означає вміле забезпечення й організацію процесу навчання з метою досягнення організацією поставлених цілей...	Керування ефективністю і якістю: Модульна програма: Пер. з англ. (під ред. І. Прокопенко, К. Норта): У 2 ч. — Ч. 11. — С. 18	Уміле забезпечення й організація процесу навчання
2	Розвиток персоналу — сукупність організаційно-економічних заходів служби управління персоналом організації у галузі навчання персоналу, його перепідготовки і підвищення кваліфікації	Управління персоналом: Енциклопедичний словник (під ред. А. Я. Кибанова. — М.: Інфра-М, 1998. — С. 299)	Сукупність організаційно-економічних заходів
4	...розвиток персоналу... тобто здійснення заходів, що сприяють повному розкриттю особистісного потенціалу працівників і росту їхньої здатності вносити вклад у діяльність організації	Веснін В. Р. Практичний менеджмент персоналу (М.: Юрист, 1998. — С. 190)	Розкриття особистісного потенціалу працівників і ріст їхніх здібностей
5	Розвиток — вищий тип руху, зміни матерії і свідомості, перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового. Розвиток характеризується специфічним об'єктом, структурою, джерелом, формами, спрямованістю. Розвиток не просто змінюється, а з перетворенням у внутрішній будові об'єкта, у його структурі, що являє сукупність фізично зв'язаних між собою елементів, зв'язків і залежностей	Філософська енциклопедія. — М., 1967. — Т. 4. — С. 452	Тип руху, зміни матерії і свідомості
6	Розвитком об'єкта є розкриття або подальша актуалізація його внутрішніх споконвічних потенцій... як автономне явище в силу внутрішніх закономірностей	Зенов'єв А. А. Логічна соціологія (М.: Соціум, 2002)	Розкриття внутрішніх споконвічних потенцій
7	Розвиток — це процес незворотних, спрямованих і закономірних змін, що приводить до виникнення кількісних, якісних і структурних перетворень психіки і поведінки людини. Основними властивостями розвитку, що відрізняють його від усіх інших змін, є незворотність, спрямованість, закономірність	Психологія людини від народження до смерті (СПб., 2002. — С. 21)	Процес незворотних, спрямованих і закономірних змін
8	Розвиток людини — освоєння нею внутрішнього, індивідуально-психологічного і зовнішнього суспільного потенціалу можливостей. Провідну роль у розвитку людини відіграє навчання. Будь-яке навчання сприяє розвитку	Педагогіка: педагогічні теорії, системи, технології (під ред. С. А. Смирнова. — М.: Академія, 1999. — С. 8)	Освоєння внутрішнього і зовнішнього потенціалу

тупикових ходів еволюції або навіть спрямовані у бік регресу [14]. Поняття “розвиток” часто використовується поруч із поняттями “дозрівання” й “ріст”. Ріст — це кількісні зміни в ході вдосконалювання тієї або іншої психічної функції. “Якщо не вдається виявити якісних змін — це ріст” [12]. Дозрівання — процес, плин якого залежить від успадкованих особливостей індивідуума. Воно є послідовністю попередньо запрограмованих змін не тільки зовнішнього вигляду організму, але і його складності, інтеграції, організації і функцій.

Розвиток, дозрівання й ріст взаємозалежні: дозрівання і ріст — зміни кількісні, що слугують основою для розвитку якісних. В остаточному вигляді організм є продуктом не функціонального дозрівання, а функціонального розвитку: він функціонує, розвиваючись, і розвивається, функціонуючи [12]. Основними формами розвитку є філогенез і онтогенез. Психічний розвиток у філогенезі здійснюється шляхом становлення психічних структур при біологічній еволюції виду або соціокультурної історії людства в цілому. У ході онтогенезу формуються психічні структури протягом життя даного індивіда, іншими словами, онтогенез — це процес індивідуального розвитку людини. Надалі, говорячи про розвиток, матимемо на увазі процес індивідуального психічного розвитку.

На наш погляд, причиною розходжень поняття “розвиток” (табл. 3) можна пояснити його некоректним використанням у практичній діяльності, що допускається в силу нерозуміння таких понять, як “навчання” й “освіта”. Навчання, на думку багатьох, означає підготовку до тієї або іншої діяльності, виконання певних обов’язків. Освіта включає навчання, виховання й розвиток людини. Навчання й виховання завжди передбачає кінцевий результат змін людини. Це результат “замовлен-

ня” суспільства на зміну людини [1]. Наприклад, підготовка фахівця відповідно до вимог державного стандарту і норм. В освіті ритм зміни, зону найближчого розвитку в реальних межах часу й обставин визначає людина, що досягає мети самозміни. Людина будує траєкторію і темп своєї зміни залежно від умов і самовизначення. Однак, цінності самовизначення мають бути “вирощені”, а освітні системи повинні сприяти підвищенню культури людини. На сьогодні — це цілком функція самоменеджменту, який розвивається стихійно.

Розвиток як об’єкт управління

На підставі раніше отриманих значень терміну “розвиток” і взаємозв’язку з ним інших понять, діяльність педагогів по керуванню розвитком студентів подамо у вигляді схеми (рис. 2).

З рисунка видно, що розвиток людини — це внутрішня діяльність по зміні кількісних і якісних показників, які проявляються в діяльності, та його спадкових програмах, що відповідають біологічному і соціальному кодам і умовам керуючих впливів зовнішнього середовища. Умови зовнішнього середовища — це наслідок діяльності соціуму і природи, що формують певні фактори впливу. Вплив зовнішнього середовища на студента в навчальному закладі проявляється через системну діяльність викладачів по керуванню його навчанням, вихованням, розвитком.

При цьому під освітою розуміють процес педагогічно організованої соціалізації студента, яка здійснюється в інтересах особистості і суспільства [13], або освоєння культурної спадщини суспільства і пов’язаного з ним рівня індивідуального розвитку [11]. Під навчанням розуміють спільну діяльність педагога і студента по пізнанню явищ навколишнього світу, їх закономірностей, історії розвитку та освоєння способів діяльності [11]. Виховання — це процес цілісного впливу, мета якого

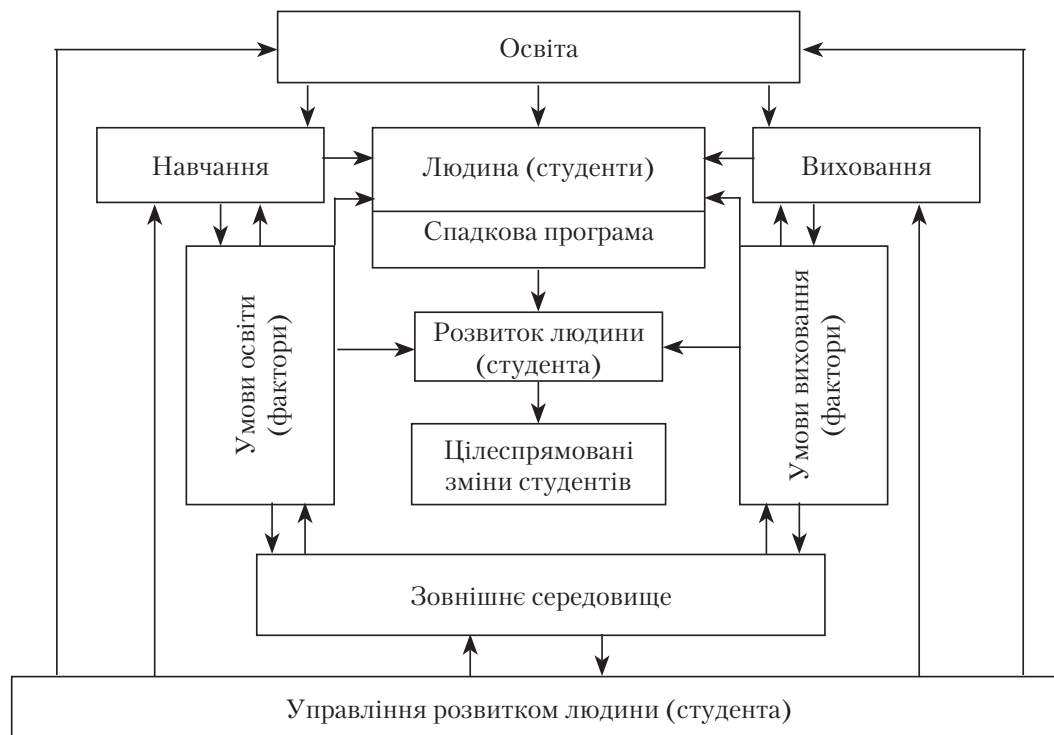

Рис. 2. Управління розвитком людини

в нагромадженні студентом необхідного для життя в суспільстві соціального досвіду і формування в нього системи цінностей [11]. Навчання відрізняється від виховання організованістю. При навчанні має бути реалізований державний освітній стандарт. У вихованні стандарту немає. І навчання, і виховання спрямовані на розвиток людини (див. рис. 2). Навчання допомагає нагромадити досвід у науковій і предметній сферах, а виховання — у соціальній. Професійна освіта — підготовка фахівців початкової, середньої і вищої кваліфікації для роботи у певній галузі діяльності.

Отже, щоб успішно вирішити проблеми розвитку педагогіки, необхідно обґрунтувати систему понять, які використовуються в цій сфері людської діяльності. Треба розібратися в поняттях, оскільки поняття — одна з логічних форм мислення, основа понятійного мислення, якому, як обґрунтовує у своїх роботах Ю. В. Громико, у нашій системі освіти ми не навчаємо, і це ще одна проблема. Необхідно відрізнити поняття логіки від понять, якими користують-

ся в повсякденному житті виходячи зі змістів, сформованих психологічним досвідом, “моделлю миру” людини.

Література

1. Анисимов О. С. Основы метаанализа. — В 2-х т. — М., 2007.
2. Анисимов О. С. Метод работы с текстами (МРТ). — М., 2008. — 682 с.
3. Выготский Л. С. Лекции по психологии. — СПб.: Союз, 1997. — 144 с.
4. Военная дидактика. — М.: ВА РВСН им. Петра Великого, 2000. — 806 с.
5. Гальперин П. Я., Талызина Н. Ф. Современная теория поэтапного формирования умственных действий. — М. — 1979, 185 с.
6. Давыдов В. П. Основы педагогической психологии высшей школы. Курс лекций. — М.: Академия ФСБ, 1997. — 270 с.
7. Инновационное обучение: стратегия и практика. — М., 1994. — 217 с.
8. Карлоф Б. Деловая стратегия. — М.: Экономика, 1991. — 239 с.
9. Карлоф Б., Седерберг С. Вызов лидеров. — М.: Дело, 1996. — 352 с.

10. *Коротков Э. Н.* Технология проблемно-деятельностного обучения в вузе. — М.: ВПА, 1990. — 170 с.
11. *Леонтьев А. Н.* Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Политиздат, 1975. — 304 с.
12. *Мазур И. И., Шатило В. Д., Ольдерогге Н. Г.* Управление проектами. — М.: “Экономика”, 2001.
13. *Педагогика: Педагогическая теория, системы, технологии* / Под ред. С. А. Смирнова. — М.: Академия, 1999.
14. *Пижае Ж.* Избранные труды. М.: Педагогика, 1969. — 327 с.
15. *Российская педагогическая энциклопедия.* В 2-х т. М.: Бол. Гос. энцикл. — Т. 2. — 1999.
16. *Словарь по кибернетике* / Под ред. В. С. Михалевича. — К.: Гл. ред. Украинской Совет. энцикл., 1989. — 751 с.
17. *Философский энциклопедический словарь.* — М.: ИНФРА-М, 2002. — 575 с.
18. *Щедровицкий Г. П.* Психология и методология. — Т. 2. Вып. 1. — М.: Путь, 2004. — 368 с.

Розглядається проблема розуміння й використання в сучасній педагогіці поняттєво-категоріального апарату як засобу науково обґрунтованої діяльності у сфері навчання, виховання й розвитку. Розкриваються основні концепції навчання і шляхи реалізації їх потенціалу. Показані особливості розуміння розвитку людини як функції педагогічної діяльності.

Рассматривается проблема понимания и использования в современной педагогике понятийно-категориального аппарата как средства научно обоснованной деятельности в сфере обучения, воспитания и развития. Раскрываются основные концепции обучения и пути реализации их потенциала. Показаны особенности понимания развития человека как функции педагогической деятельности.

The problem of understanding and use in modern pedagogics of concept-category vehicle as facilities of the scientifically grounded activity is put in the field of teaching, education and development. Raskryyutsya basic conceptions of teaching and way of realization of their potential. The features of understanding of development of man as functions of pedagogical activity are rotined.

К ВОПРОСУ МОНИТОРИНГА ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНТОВ И УЧЕНИЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ В СОВРЕМЕННЫХ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ УСЛОВИЯХ УКРАИНЫ

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 96–99

Обеспечение высоких показателей здоровья детей, подростков и молодежи является в Украине важнейшей государственной и общественной задачей.

Согласно наиболее полному определению, здоровье — это состояние полного физического, духовного и социального благополучия, а не только отсутствие болезни и физических дефектов. К показателям здоровья относятся: физическое развитие, иммунологическая реактивность, заболеваемость, смертность, рождаемость, а также ухудшение самочувствия. Это различные болезненные явления, которые рассматриваются как физиологические признаки болезни или физиологические и другие сдвиги неизвестного значения.

Здоровье каждого человека формируется под влиянием комплекса факторов социальной и экологической среды жизнедеятельности. Установлено, что среди основных групп факторов, влияющих на здоровье, удельный вес образа жизни составляет — 49–53 %. Образ жизни — это способ существования, который основывается на взаимодействии между условиями и конкретными моделями поведения человека. Здоровый образ жизни — это способ жизнедеятельности, направленный на сохранение и укрепление здоровья.

К проявлениям здорового образа жизни относятся: отказ от курения и злоупотребления алкоголем, рациональное питание, двигательная активность, включая занятие физкультурой и спортом, соблюдение режима дня и т. д. Проявлениями неправильного образа жизни считают: злоупотребление алкоголем, курение, несоблюдение режима дня, нерациональное питание, неблагоприятный психологический климат, вызванный частыми конфликтами, и т. д. Особенно неблагоприятно неправильный образ жизни отражается на состоянии здоровья детей, подростков и молодежи.

По данным специалистов, за время обучения в школе отмечается ухудшение состояния здоровья учащихся. Дальнейшие отрицательные изменения в состоянии здоровья молодежи происходят после окончания школы, в период обучения в высших и средних учебных заведениях. Одна из причин этого явления — неправильный образ жизни молодых людей.

Поэтому с теоретической и практической точек зрения представляется актуальным выполнить исследование и установить, как изменяется образ жизни студентов по сравнению со школьниками.

Основная задача состоит в выполнении сравнительного анализа образа жизни и состояния здоровья старшеклассников и студентов с последующей разработкой гигиенических и педагогических рекомендаций.

Исследования выполнены в г. Алчевске (Луганская область) с высокой плотностью жилищной и промышленной застройки и крупными производствами черной металлургии и коксохимии. Проведенная работа является составляющей внедряемого в городе государственного социально-гигиенического мониторинга (СГМ). С целью изучения образа жизни проведено анкетирование 646 учащихся 9–11 классов в возрасте 15–17 лет в 10 общеобразовательных школах города и 200 студентов различных курсов вуза технического профиля — Донбасского горно-металлургического университета (ДонГТУ). Школьники и студенты добровольно ответили на вопросы, ответы на которые характеризуют образ жизни: курение, употребление спиртного, соблюдение режима дня, занятие утренней гимнастикой и т. д.

Для оценки самочувствия, как одного из наиболее динамичных показателей здоровья, школьникам и студентам было предложено добровольно ответить на вопросы: “Предъявляешь ли ты жалобы на ухудшение самочувствия?” по следующим признакам: головная боль, головокружение, чувство тяжести в голове, бессонница, сонливость, общее недомогание, нервно-психическая усталость, физическая усталость и т. д. Ответы на указанные вопросы были распределены в зависимости от частоты предъявления жалоб (см. табл.): никогда, реже одного раза в месяц (иногда), чаще одного раза в месяц (часто).

Результаты исследования и их обсуждение. Согласно данным сравнительной оценки образа жизни старшеклассников и студентов ДонГТУ г. Алчевска

установлено, что среди студентов, по сравнению со школьниками старших классов, выше удельный вес лиц: употреблявших крепкие спиртные напитки — $16,50 \pm 2,62$ % против — $7,90 \pm 1,06$ % (в 2,1 раза при $p < 0,01$) и легкие спиртные напитки — $70,50 \pm 3,21$ % против — $56,50 \pm 1,95$ % (в 1,2 раза при $p < 0,001$), несвоевременно (в 23.00 и позже) отходивших ко сну — $82,50 \pm 2,69$ % против — $56,19 \pm 1,95$ % (в 1,5 раза при $p < 0,001$), допускавших физиологически недостаточную продолжительность сна (менее 9 часов в сутки) — $92,00 \pm 1,92$ % против — $69,20 \pm 1,82$ % (в 1,3 раза при $p < 0,001$), не питавшихся в учебном заведении — $50,00 \pm 3,53$ % против — $29,26 \pm 1,79$ % (в 1,7 раза при $p < 0,001$), подвергавшимся стрессам в учебном заведении — $45,50 \pm 3,52$ % против — $29,93 \pm 1,09$ % (1,5 раза при $p < 0,001$).

Следовательно, студенты, по сравнению со школьниками старших классов, в значительно меньшей степени соблюдают здоровый образ жизни. Это, по-видимому, связано с двумя причинами. Во-первых, с сокращением свободного времени у студентов для осуществления отдельных элементов здоровой модели поведения (соблюдения режима дня, питания, занятия утренней гимнастикой и т. д.), по сравнению со школьниками. Во вторых, — с появлением у студентов большей, чем у школьников, свободы поведения и независимости от родителей и учителей, что прежде всего отражается на увеличении склонности к вредным привычкам — курению и употреблении спиртного. Кроме того, увеличение удельного веса молодых людей, подвергавшихся стрессу в вузе, по сравнению со школой, можно объяснить значительным увеличением умственной и психологической нагрузки в студенческий период.

На следующем этапе при помощи таблицы выполнен сравнительный анализ самочувствия старшеклассников и студентов промышленного г. Алчевска.

Удельный вес старшеклассников и студентов, предъявлявших жалобы на ухудшение самочувствия (в %)

Жалобы	Удельный вес учащихся, предъявлявших жалобы					
	никогда		иногда		часто	
	$M \pm m$	p	$M \pm m$	p	$M \pm m$	p
Головокружение	$55,57 \pm 1,95^*$ $45,52 \pm 3,52$	< 0,02	$31,43 \pm 1,83$ $43,00 \pm 3,50$	< 0,01	$13,00 \pm 1,32$ $11,50 \pm 2,25$	> 0,05
Чувство тяжести в голове	$59,13 \pm 1,93$ $39,00 \pm 3,45$	< 0,001	$28,02 \pm 1,77$ $37,50 \pm 3,42$	< 0,02	$12,85 \pm 1,32$ $23,50 \pm 3,00$	< 0,01
Бессонница	$57,12 \pm 1,95$ $48,00 \pm 3,53$	< 0,05	$29,57 \pm 1,80$ $39,50 \pm 3,46$	< 0,02	$13,31 \pm 1,32$ $12,50 \pm 2,34$	> 0,05
Сонливость	$23,84 \pm 1,68$ $12,00 \pm 2,30$	< 0,001	$27,86 \pm 1,76$ $24,00 \pm 3,02$	> 0,05	$48,30 \pm 1,97$ $59,00 \pm 3,48$	< 0,01
Умственная усталость	$46,75 \pm 1,96$ $24,00 \pm 3,02$	< 0,001	$32,35 \pm 1,84$ $40,00 \pm 3,46$	> 0,05	$20,90 \pm 1,60$ $36,00 \pm 3,39$	< 0,001
Нервно-психическая усталость	$49,07 \pm 2,00$ $28,00 \pm 3,17$	< 0,001	$30,19 \pm 1,81$ $45,50 \pm 3,52$	< 0,001	$20,74 \pm 1,60$ $26,50 \pm 3,12$	> 0,05
Физическая усталость	$17,03 \pm 1,48$ $8,00 \pm 1,92$	< 0,001	$42,57 \pm 1,95$ $41,00 \pm 3,48$	> 0,05	$40,40 \pm 1,93$ $51,00 \pm 3,53$	< 0,05
Раздражительность	$17,80 \pm 1,50$ $9,00 \pm 2,02$	< 0,001	$60,06 \pm 1,93$ $69,50 \pm 3,25$	< 0,02	$22,14 \pm 1,63$ $21,50 \pm 2,90$	> 0,05
Психическая возбудимость	$39,17 \pm 1,92$ $24,00 \pm 3,02$	< 0,001	$47,52 \pm 1,96$ $64,00 \pm 3,39$	< 0,001	$13,31 \pm 1,34$ $12,00 \pm 2,30$	> 0,05
Неприятные ощущения в сердце	$49,92 \pm 1,97$ $32,50 \pm 3,31$	< 0,001	$40,56 \pm 1,93$ $47,50 \pm 3,53$	> 0,05	$10,52 \pm 1,21$ $20,00 \pm 2,83$	< 0,01
Неприятные ощущения в животе	$30,65 \pm 1,81$ $25,50 \pm 3,08$	> 0,05	$53,41 \pm 1,96$ $52,00 \pm 3,53$	> 0,05	$15,94 \pm 1,44$ $22,50 \pm 2,95$	< 0,05
Боли в суставах	$50,77 \pm 2,00$ $41,00 \pm 3,48$	< 0,02	$38,70 \pm 1,92$ $40,00 \pm 3,46$	> 0,05	$10,53 \pm 1,21$ $19,00 \pm 2,77$	< 0,01

* Примечание: данные о самочувствии старшеклассников — в числителе, а о самочувствии студентов — в знаменателе.

Согласно полученным данным среди старшеклассников, по сравнению со студентами, статически достоверно выше удельный вес лиц, не предъявлявших частые жалобы на: головокружение — в 1,2 раза ($p < 0,02$), чувство тяжести в голове — в 1,5 раза ($p < 0,001$), бессонницу — в 1,2 раза ($p < 0,05$), сонливость — в 2 раза ($p < 0,001$), умственную усталость — в 1,9 раза ($p < 0,001$), нервно-психическую усталость — в 1,8 раза ($p < 0,001$), физическую усталость — в 2,1 раза ($p < 0,001$), раздражительность — в 2 раза ($p < 0,001$), психическую возбудимость — в 1,6 раза ($p < 0,001$), неприятные ощущения со сторо-

ны сердца — в 1,5 раза ($p < 0,001$) и боли в суставах — в 1,2 раза ($p < 0,02$).

В то же время, среди студентов, по сравнению со школьниками старших классов, достоверно выше удельный вес лиц, предъявляющих частые жалобы на: чувство тяжести в голове — в 1,8 раза ($p < 0,01$), сонливость — в 1,2 раза ($p < 0,01$), умственную усталость — в 1,7 раза ($p < 0,001$), физическую усталость — в 1,3 раза ($p < 0,05$), неприятные ощущения со стороны сердца — в 1,9 раза ($p < 0,01$), неприятные ощущения со стороны живота — в 1,4 раза ($p < 0,05$) и боли в суставах — в 1,8 раза ($p < 0,01$).

Эти болезненные явления указывают на отрицательные функциональные изменения, происходящие в различных системах организма: нервной (головноекружение, чувство тяжести в голове, бессонница, сонливость, умственная усталость, нервно-психическая усталость, раздражительность и психическая возбудимость), пищеварительной (неприятные ощущения со стороны живота), сердечно-сосудистой (неприятные ощущения со стороны сердца) и опорно-двигательной (боли в суставах). Указанные функциональные изменения в дальнейшем могут привести к заболеваниям этих и других систем.

Таким образом, значительное увеличение удельного веса студентов, не соблюдающих здоровый образ жизни, по сравнению со старшеклассниками, сопровождается ухудшением самочувствия.

С целью формирования здорового образа жизни и профилактики ухудше-

ния состояния здоровья школьников и студентов необходимо медицинским работникам, педагогам, преподавателям вузов и средних специальных учебных заведений, психологам и родителям молодых людей обеспечить воспитание у детей, подростков и молодежи “идеологии” здорового образа жизни, как личностно значимую жизненную потребность. При этом важно организовать раннее выявление, установление причин и коррекцию у молодых людей первых отклонений в состоянии здоровья, проявляющихся в ухудшении самочувствия.

Мониторинг образа жизни, а также показателей здоровья детей, студенческой и ученической молодежи следует осуществлять в Украине повсеместно по единым программам и рассматривать как составляющую государственного социально-гигиенического мониторинга (СГМ).

ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ: СПЕЦИФІКА, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ АДАПТАЦІЇ ДО БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 100–103

Розвиток суспільних відносин, соціально-економічні й політичні зміни в Україні та входження її до світового співтовариства потребують структурної реформи системи вищої освіти, її модернізації відповідно до положень Болонської декларації.

Запровадження Болонського процесу базується на шести ключових принципах: введення двоциклового навчання, запровадження кредитної системи, контроль якості освіти, розширення мобільності, забезпечення працевлаштування випускників, забезпечення привабливості європейської системи освіти.

Через відмінність української вищої освіти від європейської та невизнання вітчизняного диплома в Європі, впровадження в Україні новітньої моделі організації навчального процесу потребує проведення серйозних реформ, і для досконалого втілення Болонського процесу у вітчизняну освіту потрібно:

- визначення статусу (місця) освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” і “магістр” у сфері праці;
- визначення категорії “кваліфікація” випускника ВНЗ (академічна або професійна) та принципів її встановлення;
- затвердження нового переліку спеціальностей і спеціалізації бакалаврів і магістрів та відповідних кваліфікацій згідно з потребами

ринку праці України та європейськими вимогами;

- розробка та затвердження нового покоління галузевих стандартів вищої освіти нових спеціальностей і спеціалізацій освітньо-кваліфікаційних рівнів “бакалавр” і “магістр” з урахуванням особливостей КМСНОП і можливістю укрупнення дисциплін на основі програм підготовки бакалаврів і магістрів;
- розробка та вдосконалення навчальних і робочих навчальних планів з урахуванням кредитно-модульної системи організації навчального процесу та на підставі структурно-логічних схем, що містяться у програмах підготовки бакалаврів і магістрів, із метою забезпечення фундаментальності, сучасності, практичної спрямованості та міждисциплінарних зв’язків.

Запровадження кредитно-модульної системи сприяє використанню відповідної моделі організації навчального процесу, яка базується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (кредитів), що зменшує навантаження на студентів, оскільки зумовлює відсутність сесій, а навчання відбувається таким чином, що впродовж семестру студенти складають

модулі, сума результатів яких і є семестровою оцінкою. Відповідно до Болонського процесу, контроль якості навчання у структурних підрозділах з боку керівництва передбачає:

- факультетський і ректорський контроль знань студентів за циклами дисциплін і рівнями підготовки;
- планові й позапланові перевірки якості проведення викладачами навчальних занять (на рівнях кафедри, факультету, університету);
- контроль і аналіз планування, організації та рівня ефективності самостійної роботи студентів;
- контроль організації та якості проведення практик;
- планові комплексні перевірки навчально-методичної роботи інститутів, факультетів і кафедр, зокрема якості планування та організації навчальної і методичної роботи;
- аналіз ефективності науково-методичної роботи на кафедрах і факультетах, а також значущість ролі методичної комісії факультету (інституту) в управлінні якістю навчання;
- вивчення думки студентів про якість викладання, що є обов'язковою умовою при переобранні викладачів;
- аналіз участі студентів у плануванні та організації навчального процесу;
- контроль організації та проведення семестрової атестації студентів, дипломного проектування та захисту;
- проведення експертизи навчально-методичних матеріалів і моніторингу інформаційно-методичного забезпечення навчальних дисциплін та спеціальностей через створення бази даних інформаційно-методичного забезпечення навчального процесу.

Усі зазначені аспекти контролю якості навчання нерозривно пов'язані з підвищенням рівня мотивації студентів до навчання, що досягається за допомогою:

– удосконалення рейтингових систем оцінювання знань, підвищення ступеня відкритості та оперативності доведення результатів оцінювання до студентів, а в перспективі — створення баз даних і відповідних сайтів рейтинг-листів (PCO);

– удосконалення схем визначення інтегральних рейтингів студентів за кожний семестр (навчальний рік) і відповідності термінів засвоєння певної програми підготовки;

– упровадження заходів щодо стимулювання студентів на підставі їхніх індивідуальних інтегральних рейтингів із використанням іменних і державних студентських стипендій, преміювань тощо;

– удосконалення процедури відбору бакалаврів на магістерську підготовку відповідно до їхніх індивідуальних інтегральних рейтингів;

– підвищення рівня проведення факультетських та університетського конкурсів дипломних проектів і робіт;

– залучення студентів до науково-дослідної та інженерно-конструкторської роботи у різних організаційних формах, зокрема, у вигляді створення СКБ для виконання замовлень малих підприємств і фірм, а також запровадження конкурсів студентських наукових праць та інженерних розробок;

– поширення практики проведення академічних і факультетських конкурсів (олімпіад) як фахових, так і з окремих дисциплін, а також активізація участі університетських команд в українських і міжнародних змаганнях.

Привабливість ЄПВО повною мірою сприймається українською університетською спільнотою та студентством, проте не завжди є розуміння стратегічної мети Болонського процесу, його

пріоритетів, а головне — немає чіткого усвідомлення власного місця в ньому, а також відсутня програма конкретних дій з імплементації принципів Болоньї у вітчизняний освітній простір та інтеграції України в ЄПВО.

Необхідне чітке розуміння того, що Болонський процес не передбачає уніфікації змісту освіти та нівелювання національних особливостей освітніх систем країн-учасниць. Кожна країна має зберегти національну самобутність і надбання у змісті освіти й підготовці фахівців, гармонійно поєднуючи їх з інноваційними прогресивними підходами до організації вищої освіти, властивих ЄПВО.

Одним з об'єктивних обмежень щодо інтеграції української системи вищої освіти до Європейського простору є невизначеність перспектив і принципів взаємовідносин України та ЄС. Незавершеність адаптації національного законодавства до стандартів європейського права, а також неготовність європейських країн та ЄС до ліквідації міграційних перешкод для громадян України суперечать принципу мобільності у Болонському процесі та не дають можливості повною мірою реалізувати його в Україні.

В Україні Болонський процес гальмується відсутністю у сфері освіти громадських структур, які б співпрацювали з асоціаціями освіти, та наукових досліджень Європи; бракує також інформаційного обміну та інформування громадськості про переваги ЄПВО; недостатньо проводиться відповідних самостійних наукових і соціологічних досліджень.

Участь України в Болонському процесі потребує системної реорганізації національного простору вищої освіти з акцентуванням уваги на проблемних стратегічних напрямках, і основні зусилля пропонується сконцентрувати на реалізації **наступних заходів**:

1. Завершення розробки та прийняття необхідної законодавчо-нормативної бази задля реформування національ-

ного освітнього простору відповідно до зобов'язань України як країни — учасниці Болонського процесу.

2. Реформування структури органів державної влади, які відповідають за вищу освіту, з метою оптимізації мережі ВНЗ України.
3. Створення системи оцінки якості вищої освіти за європейськими стандартами і нормами.
4. Реалізація комплексного підходу до запровадження системи *ECTS* із урахуванням змістовного аспекту програм і наближення навантаження викладачів до європейських стандартів.
5. Розширення об'єднаної діяльності ВНЗ України та ВНЗ інших країн щодо запровадження спільних програм і присвоєння спільних ступенів.
6. Наявність державних гарантій і фінансового забезпечення мобільності студентів та професорсько-викладацького складу в міжнародному освітньому просторі.
7. Поглиблення соціального партнерства ВНЗ з роботодавцями, громадянами і соціальними об'єднаннями, а також залучення їх до процесу вироблення і прийняття рішень щодо проблем вищої освіти. Створення системи гарантій співробітництва студентства, профспілок, бізнес-партнерів у рамках Болонського процесу, зокрема, для постійного збільшення обсягів працевлаштування випускників першого циклу — бакалаврів.
8. Законодавче та інституційне забезпечення, фінансова підтримка процесу інтеграції вищої освіти, наукових досліджень і виробництва.
9. Розвиток соціального виміру Болонського процесу в напрямі забезпечення доступності вищої освіти всім верствам населення, а також впровадження принципу освіти протягом життя, освіти для дорослих і неперервної професійної освіти.

Література

1. *Сорбонська* декларація. — 25 трав. 1998. — Париж.
2. *Болонська* конвенція, спільна заява міністрів освіти країн Європи. — 18–19 черв. 1999. — Болонья.
3. *Конвенція* європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій. — 29–30 берез. 2001. — Саламанка.
4. *Комюніке* зустрічі міністрів вищої освіти країн Європи. — 18–19 трав. 2001. — Прага.
5. *Комюніке* конференції міністрів вищої освіти. — 19–20 верес. 2003. — Берлін.
6. *Тимчасове* положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців.
7. *Болонський* процес у фактах і документах (Сорбонна — Болонья — Саламанка — Прага — Берлін) / Упоряд.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин. — Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. — 52 с.
8. *Товажнянський Л. Л., Сокол Є. І., Клименко Б. В.* Болонський процес: цикли, ступені кредити. — НТУ "Харківський політехнічний інститут", 2004. — 143 с.
9. *Національна* доповідь щодо вступу України в Болонський процес. — 31 с.
10. *Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І.* Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 рр.) / За ред. В. Г. Кременя. — Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2004 — 147 с.
11. *Журавський В. С., Згуровський М. З.* Болонський процес: головні принципи входження в європейський простір вищої освіти. — К.: Політехніка, 2003. — 30 с.

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 104–108

Гуманістична сутність проведення в Україні правової реформи полягає у формуванні правової культури та набутті глибоких правових знань студентами вищих навчальних закладів як юридичного, так і технічного спрямування. Сучасна вища школа покликана формувати у молодих людей правове мислення та глибоке розуміння відповідальності перед суспільством за рівень професійних знань та застосування їх у житті держави.

Знання правових засад своєї майбутньої діяльності робить сучасного фахівця найбільш компетентним у всіх галузях права завдяки ретельному вивченню основ правознавства та інших спеціальних правових дисциплін, що закладені у програмний курс вищих навчальних закладів і є складовою майбутньої професії керівника та спеціаліста підприємств будь-яких форм власності.

Грунтовне вивчення та застосування правових знань у реальних умовах виробництва та життя є засобом здійснення правової реформи на шляху вдосконалення системи вищої освіти в Україні. Для втілення цієї мети має бути створена відповідна навчальна база правових дисциплін з використанням різноманітних форм навчання, що так необхідні в роботі зі студентською молоддю вищих навчальних закладів. Компетентність керівника та спеціаліста щодо правових засад діяльності підприємства, на якому вони працюють, залежить від якісного

вивчення нормативних актів чинного законодавства та вміння їх застосування в сучасних ринкових відносинах. На даному етапі розвитку українського суспільства юриспруденція тісно пов'язана з іншими науками, такими як: філософія, фінанси, економіка, психологія, та галузями виробництва, без яких сьогодні неможливо опанувати сучасний ринок.

Інноваційне навчання (лат. *innovatio* — оновлення, зміна) зорієнтоване на динамічні зміни у навколишньому світі навчальної та освітньої діяльності, і ґрунтується на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості.

Специфічними особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в оновлюваних ситуаціях.

Розвиток системи і змісту навчання в сучасному світі відбувається у контексті глобальних освітніх тенденцій, серед яких найпомітнішими є:

- масовий характер освіти та її неперервність як нова якість;
- значущість освіти для індивіда і суспільства;
- орієнтація на активне освоєння людиною способів пізнавальної діяльності;
- адаптація освітнього процесу до запитів і потреб особистості;

орієнтація навчання на особистість, забезпечення можливостей її саморозкриття.

Основна мета сучасної вищої юридичної освіти полягає в тому, щоб створити таку систему навчання, яка б забезпечувала задоволення освітніх потреб кожного студента відповідно до його схильностей, інтересів і можливостей.

Перехід навчання з використанням інноваційних форм вимагає такої педагогічної технології, яка б забезпечила студенту розвиток його мотиваційної сфери інтелекту, самостійності, колективізму, схильностей, умінь здійснювати самостійне керівництво навчально-пізнавальною діяльністю. Тому перед педагогічною практикою постала проблема пошуку технології навчання, що дає змогу розв'язати цю проблему. На сьогодні такою технологією, на думку багатьох теоретиків та практиків, є модульне навчання, яке є частиною інноваційного.

Модульне навчання зародилося в кінці 60-х років XX ст. в англomовних країнах. Принцип його полягав у тому, що студент більш самостійно може працювати із запропонованою йому індивідуальною навчальною програмою, яка включає цільовий план дій, банк інформації і методичне керівництво щодо досягнення поставлених дидактичних цілей.

Основні принципи модульності:

- наявність самостійної групи ідей (знань), якими оволодівають студенти за допомогою дидактично доцільних засобів;
- формування самостійно спланованої, цілісної одиниці навчальної діяльності, яка сприяла б досягненню студентом чітко визначених цілей. Складаються автономні порції навчального матеріалу для студентів. За умов модульності студент дістав право вибору шляхів індивідуального навчання.

Сутність модульного навчання полягає в тому, що студент більш самостійно

або повністю самостійно може працювати із запропонованою йому індивідуальною навчальною програмою, що містить:

- 1) цільову програму дій;
- 2) банк інформації;
- 3) методичне керівництво по досягненню поставлених дидактичних цілей.

При цьому педагоги можуть застосовувати різноманітні форми функцій — від інформаційно-контролюючих до консультативно-контролюючих.

Таким чином, принципові відмінності модульного навчання від традиційного полягають у наступному:

- зміст навчання подається у закінчених, самостійних комплексах — модулях, що є одночасно банком інформації та методичним керівництвом із її засвоєння;
- взаємодія педагога і студента у навчальному процесі здійснюється за допомогою модулів, що забезпечують свідоме самостійне досягнення студентами певного рівня підготовки.

Основний дидактичний засіб модульного навчання — модульна програма, що складається з окремих модулів. Підготовка модульної програми і відповідних модулів є трудомісткою роботою, що потребує значної предметної і педагогічної компетентності.

Модульні програми і відповідні їм модулі будуються відповідно до таких загальних принципів:

- 1) цільового призначення відповідного інформаційного матеріалу;
- 2) поєднання комплексних, інтегруючих і приватних дидактичних цілей;
- 3) повноти навчального матеріалу в модулі;
- 4) відносної самостійності елементів модуля; реалізації зворотного зв'язку;
- 5) оптимальної передачі інформаційного і методичного матеріалу.

Введення модульного навчання у навчальний процес у вищому навчальному закладі слід здійснювати поступово. Можна поєднувати традиційну систему навчання з модульною.

Провідні фахівці та науковці України з юриспруденції визначили нові концепції правової освіти, форми юридичного навчання та шляхи їх вдосконалення у вищій школі. Серед яких: В. Тацій, Ю. Шемшученко, П. В. Абашкіна, Н. Г. Багаутдінова, В. І. Байденко, Г. П. Касянович та ін., які в своїх наукових працях систематизували курс правової освіти, визначили всі існуючі форми навчання як денної, вечірньої, заочної, так і екстернатної; здійснили класифікацію всіх видів навчання як аудиторної та позааудиторної систем.

Серед яких:

- *різновиди лекцій*: учбово-програмна, вступна, установча, підсумкова, лекція, що застосовується для читання спеціального курсу;
- *форми семінарських занять*: семінар, що проводиться методом бесіди, тематичний, реферативний, науково-практичний, науково-теоретичний, семінар-диспут, семінар з докладом, монографічний.

Під час проведення семінарських занять зі студентами можливе використання опорного конспекту, в якому стисло викладені правові відносини у вигляді простих логічних схем. Навчальний курс, визначений в опорному конспекті, сприяє кращому осмисленню його, а візуальне відображення певних понять дає змогу краще їх засвоїти. Проблемні питання, відокремлені пунктирними лініями, дають можливість деталізувати їх та зосередити увагу на більш важливих визначеннях навчального курсу. Окремі схеми опорного конспекту можуть бути використані як матеріали візуального супроводження за-

няття в системі технічного забезпечення навчального процесу.

До числа засобів забезпечення теоретичного курсу навчання студентів можуть бути віднесені: самопідготовка, консультації, співбесіди, захист письмових робіт, поточний та рубіжний контроль виміру знань з метою отримання інформації щодо якості навчального матеріалу.

Важливе місце серед сучасних форм навчання займає позааудиторна робота, яка складається з:

- екскурсій, пов'язаних з демонстрацією процесу в умовах практичного виробництва (судового процесу, слухання справ у господарському суді тощо);
- проведення теоретичних, науково-практичних конференцій, олімпіад, конкурсів студентських наукових робіт;
- зустрічей із провідними фахівцями та дискусії “за круглим столом” з важливих правових питань сучасності.

Найбільш важливою сферою в системі правової освіти є виховання студентської молоді в дусі поваги до закону, чіткому виконанні та дотриманні його. Вивчення правових дисциплін у вищих технічних навчальних закладах має проводитись з максимальним наближенням їх до потреб тієї галузі та господарської діяльності, до праці в яких готують себе молоді фахівці. У процесі вирішення ситуаційних завдань під час практичних занять необхідно навчити студентську аудиторію самостійно приймати рішення та орієнтуватися в складних життєвих ситуаціях з врахуванням вимог чинного законодавства, і в цьому напрямі значну допомогу студентам надає така форма навчання, як проведення “ділової або рольової гри”.

Ділова (рольова) гра — це модель правової ситуації та сукупність нор-

мативно-правових актів, які дають можливість учасниками гри приймати рішення спираючись на закони. Вона спонукає до вивчення програмного матеріалу і практики; навчає діловій взаємодії з колективом, демонструє необхідність застосувати теоретичне знання до конкретних життєвих ситуацій, сприяє формуванню практичних навичок, допомагає самостійно приймати обґрунтовані рішення.

Ігрове проектування — це об'єднання аналізу конкретної ситуації розподілом ролей.

Залежно від поставлених цілей і завдань, місця й умов проведення навчального процесу імітаційні моделі можна класифікувати на операційно-рольові і навчальні (ділові). Операційно-рольова гра — форма створення предметного і соціального середовища професійної діяльності, моделювання систем відносин, характеристик для визначеного виду практичної роботи. За допомогою навчальних (ділових) ігор можна змоделювати адекватні умови для придбання навичок фахівця. При цьому навчання має колективний характер. Під час ділових ігор студенту пропонується виконувати дії, які є основою його професійної діяльності. Відмінність полягає в тому, що результати прийнятих ним рішень відбиваються на моделі, а не в реальній ситуації. Це дає можливість не боятися негативних результатів прийнятих рішень, кілька разів повторювати визначені дії для закріплення навичок їх виконання.

За допомогою проблемно-орієнтованих (методологічних) ігор визначають складні проблеми і шляхи їх вирішення у різних сферах. Вони потребують більше часу і можуть бути рекомендовані як методи підвищення кваліфікації. Атестаційні ділові ігри використовують при атестації кадрів, для визначення їх компетентності. У ході такої гри керівник визначає помилки контрольних гравців і пропонує способи вдосконалення фахових здібностей.

Навчальні рольові ігри розвивають аналітичні здібності, сприяють прийняттю правильних рішень у різних соціально-психологічних і виробничих ситуаціях. Ці ігри необхідно використовувати для зменшення періоду адаптації молодих фахівців, закріплення в них відповідних навичок і вмінь.

Навчальні педагогічні ігри використовуються для вибору оптимальних рішень, що навчають методам і прийомам діяльності в реальних умовах. Ця гра потребує від учасників знань не тільки конкретної теми, а й основ педагогіки і психології, у формі таких ігор можна проводити самостійну роботу студентів, практичні і семінарські заняття, на яких можна виносити матеріал довільного змісту, уже викладений у лекційному курсі, але який потребує повторення, деталізації і творчого осмислення.

Таким чином, усі існуючі форми навчання в системі вищої освіти слід зазначити необхідними щодо використання їх та здійснення подальшого вдосконалення на шляху побудови правової держави та формуванні нової особистості.

Також можна зазначити, що основна мета сучасної вищої юридичної освіти полягає в тому, щоб створити таку систему навчання, яка б забезпечувала задоволення освітніх потреб кожного студента відповідно до його схильностей, інтересів і можливостей. Тому перед педагогічною практикою постала проблема пошуку технології навчання, з допомогою якої можна було б розв'язати цю проблему.

Література

1. *Конституція України* // ВВР України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. *Закон України “Про освіту”* від 12 квіт. 1991 р. // ВВР України. — 1991. — № 34.
3. *Закон України “Про вищу освіту”* // ВВР України. — 2002. — № 20.

4. *Абашикіна П. В.* Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз / АПН України; Ін-т педагогіки і психології професійної освіти. 2-ге. вид. — К.: Вибір, 2002. — 168 с.
5. *Багаутдинова Н. Г.* Высшая школа сегодня и завтра: пути преодоления кризиса. — М.: Экономика, 2003. — 425 с.
6. *Байденко В. И.* Болонский процесс: Курс лекций. — М.: Логос, 2004. — 208 с.
7. *Болонський процес: Нормативно-правові документи / Європейський ун-т* // Тимошенко (уклад.). — К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2004. — 101 с.
8. *Болонський процес: тенденції, проблеми, перспективи.* — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. — 221 с.
9. *Касянович Г. П.* Педагогіка вищої школи: Навч.-метод. посіб. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Каф. педагогіки. — Л., 2000. — 100 с.
10. *Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології: Монографія / Кол. авт.* — К.: МАУП, 2005.

РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 109–112

Розглядаються проблемні питання сучасної освіти, розвиток освіти в умовах ринкової економіки та суперечності, що існують між сферою вищої освіти та ринком праці, а також питання соціалізації молоді. Пропонується ряд засад, якими варто керуватись при реформуванні вищої освіти в Україні.

Широкомасштабні зміни в політичному, соціально-економічному житті нашої держави, зростаючі вимоги суспільства до якісної освіти все виразніше спонукають як до радикальних реформ в українській освіті, так і до поступових, хоча іноді і непопулярних кроків для її системного вдосконалення.

Особлива місія сучасної школи — підготовка молоді до активної участі у житті суспільства, яке неперервно змінюється. Освіта при цьому набуває все більш універсального значення, оскільки вона допомагає кожному громадянину набуті необхідних навичок і визначитися щодо свого професійного майбутнього. Тому розвиток освіти є одним з пріоритетних напрямів діяльності української держави [1].

XXI ст. в усіх сферах життєдіяльності людини і суспільства в цілому висуває нові завдання. Це ставить перед людиною, а отже, і перед освітою — сферою, що готує молоде покоління до життя, — небачені раніше, невідомі завдання. Освіта XXI ст. — це освіта для людини. Її стрижень — розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для

творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни.

Сучасна освіта має сприяти розвитку демократичної культури, формуванню необхідних для проживання у європейському співтоваристві компетентностей, політико-правових і соціально-економічних знань в умовах ринкових відносин.

Світ на порозі XXI ст. переживає інтенсивний розвиток інтеграційних процесів постіндустріального суспільства, яке потребує відповідної форми регіональної політичної та економічної організації відповідно до вимог ринкової трансформації. Сучасні демократичні тенденції вимагають від громадянина не лише політичної активності, а й усвідомлення власної ролі і значення в житті суспільства, а також вчинків згідно з власними переконаннями і цінностями. Важливими умовами демократичного суспільства є громадянська освіченість, компетентність, виховання поваги до прав людини, толерантності, вміння знаходити компроміс. Необхідно, щоб громадяни знали свої права та обов'язки, дотримувались закону, мислили критично і незалежно [2]. Усе це має ретранслюватися системою освіти та виховання особистості в суспільстві.

Зміст освіти вважається одним з основних засобів цілеспрямованого навчання, він має ґрунтуватись на основних цінностях та ідеях європейського демократичного ринкового суспільства (права людини, рівність, мир, соціальна справедливість, демократія, безпека громадян, плюралізм, відкритість, відповідальність, партнерство, повага до навколишнього середовища).

На жаль, в Україні за роки незалежності склалися несприятливі умови для розвитку вищої освіти. Багато суперечностей періоду становлення ринкової економіки не стимулюють її розвиток. Однією з головних є суперечність між сферою вищої освіти і ринком праці. Якщо на початку 90-х років минулого століття студенти були зацікавлені здобути різноманітні базові знання, щоб бути затребуваним на ринку праці, коли промисловість випускала високотехнологічну продукцію, то сьогодні ситуація інша. На ринку праці стали затребувані переважно працівники сфери послуг, де не потрібні фундаментальні природничі та інженерні знання. Об'єктивно у студентів знизився стимул до набуття таких знань, до якісної, передової освіти.

Існують і внутрішні суперечності в системі вищої освіти. По-перше, якість підготовки молоді в загальноосвітній школі суттєво знизилась, особливо з циклу природничих дисциплін — математики, фізики, хімії, біології. По-друге, вища школа в нашій країні суттєво “відрізана” від передової науки. Дедалі більше простежується відхід від моделювання, новітніх інформаційних технологій у викладанні багатьох дисциплін, лекції не містять передових ідей, вони стають поверховими, без глибокого наукового підґрунтя. По-третє, сьогодні можна говорити про формування “нової ментальності” в освіті, суть якої полягає у відході від таких фундаментальних принципів, як: “навчання — це важка, щоденна праця” [3].

Приходячи в цей світ, людина піддається процесу соціалізації (чи свідомо включається до неї), тому що в своєму житті вона має відтворити чинну систему суспільних відносин, щоб не відчувати себе “соціальним ізгоєм”.

Соціалізація — це процес повної інтеграції особистості в соціальну систему, в ході якої відбувається її пристосування. На думку М. Ф. Головатого, соціалізація — процес входження індивіда в соціум, при якому змінюється структура особистості та структура суспільства [4].

Саме поняття “соціалізація” почало активно вживатися починаючи із 40-х років у працях американських дослідників А. Госліна, І. Толмена, Є. Маккобі. З кінця 60-х проблема соціалізації знову стає в центрі уваги. Зокрема, представники біхевіоризму розглядали соціалізацію як процес соціального навчання, представники гуманістичної психології розглядали соціальне становлення і розвиток як самоактуалізацію Я-концепції.

Деяко новими у сфері проблеми соціалізації є погляди В. Лісовського. Він запропонував концепцію соціалізації—ювентизації. Тобто, роль молодого покоління не лише в тому, що воно засвоює соціальні установки та відповідні ролі у суспільстві, повторюючи в кожному новому поколінні одні й ті самі властивості. Такий підхід повністю виключав би прогрес, рух вперед. Тому варто розвивати у молоді почуття нового, ініціативу, творчість. Це є своєрідний процес омолодження, протистояння інерції та застою, іншими словами, це “ювентизація”. Під цим терміном розуміється, що молодь вносить у суспільство значні зміни (впливає на нього).

Таким чином, процес ювентизації — це вплив молоді на суспільство. За своїм змістом ювентизація є специфічним видом творчості. Треба зазначити, що ювентизація може набувати крайніх

форм, коли молодь відкидає досвід попередніх поколінь, або псевдоноваторство, альтернативні рухи.

Оптимальним способом співвідношення соціалізації і ювентизації може бути процес, коли молодь не просто пристосовується до суспільства, а стає суб'єктом соціальної діяльності. Такий підхід дає можливість молоді стати глядачем і водночас ініціативним автором історичних подій. Головна якість соціалізації–ювентизації — це соціальна активність, тобто вироблення відповідних соціальних позицій особистості.

Вітчизняна освіта завжди славилася своєю широтою та глибиною. Її завданням було не тільки надавати знання та вміння, а й насамперед формувати особистість, її загальну культуру, світосприйняття і світогляд. Подібні функції вітчизняної вищої освіти давали підстави стверджувати, що ВНЗ виховує інтелігенцію, в якій поєднуються як високий рівень професійної підготовки, так і гідні моральні риси особистості.

Тому виховання у ВНЗ є визначальним чинником і необхідною складовою у полі культурної освіти, бо абстрактне виховання, що не пов'язане з традиціями, менталітетом, нагальними та майбутніми потребами українського соціуму, не може бути реалізоване повноцінно. Культурна й освічена особистість — це вільно мисляча, толерантна, відкрита людина, здатна до усвідомленого етичного вибору в широкому світі культурних цінностей, духовно-етичного та творчого саморозвитку; саме така особистість має стати “продуктом” інтелектуально-розвивальної та виховної діяльності у вищій школі [5].

Необхідність реформування системи освіти України, її удосконалення і підвищення рівня якості є найважливішою соціокультурною проблемою, яка значною мірою зумовлюється процесами глобалізації та потребами формування позитивних умов для індивіду-

ального розвитку людини, її соціалізації та самореалізації у цьому світі.

Отже, стратегічними завданнями реформування вищої освіти в Україні є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні. Цей трансформаційний процес має ґрунтуватися на таких засадах:

1) національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні і примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати громадянина держави Україна, гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави;

2) розвиток вищої освіти має підпорядковуватись законам ринкової економіки, тобто закону розподілу праці, закону конкуренції, оскільки економічна сфера є винятково важливою у формуванні логіки суспільного розвитку. При цьому необхідно враховувати не менш важливі чинники — соціальні, політичні, духовного життя, суспільної свідомості, культури та морально-психологічних цінностей;

3) розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у тому числі європейських. Зокрема, привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти, забезпечити інформацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем. Вищій школі необхідно орієнтуватись не лише на ринкові спеціальності, а й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу, вийти на творчі, ділові зв'язки із замовниками фахівця.

Література

1. Вакарчук І. Особлива місія сучасної школи // Освіта. — 20–27 серп. 2008 р. — С. 2–5.
2. Копернік С. Г. Концепція змісту освіти для європейського виміру України / С. Г. Копернік, Н. Ю. Кузьмина, О. В. Овчарук, Л. І. Паращенко, Ф. З. Степанов, І. Г. Тараненко. — К., 2005. — С. 14.
3. Згуровський М. З. Наша мета — найвищий рівень освіти // Щотижнева газета Нац. техн. ун-ту України “КПІ” “Київський політехнік”. — 2006. — № 25.
4. Головатий Н. Ф. Социология молодежи: Курс лекций. — К., 1999. — С. 25.
5. Бойко А. Проблеми розвитку української освіти в умовах євроінтеграції // Вища освіта України. — 2008. — № 2. — С. 34–39.
6. Кириченко И. С. Образование и проблемы социализации молодежи // Молодежь и будущее Украины: Материалы Второй Всеукраинской студенческой научно-практической конференции (14 апр. 2004 г., г. Донецк) / Отв. ред. В. И. Носков. — Донецк: ДИУ, 2004. — 333 с.

Розглядаються пропозиції щодо реформування вищої освіти в Україні, зокрема, як привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти, забезпечити інформацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем.

Предлагаются меры по реформированию высшего образования в Украине, в частности, как привести законодательную и нормативно-правовую базу высшего образования Украины к мировым требованиям, соответственно структурировать систему высшего образования и ее составляющие, упорядочить перечень специальностей, пересмотреть содержание высшего образования, обеспечить информацию учебного процесса и доступ к международным информационным системам.

The author has submitted proposals to reform higher education in Ukraine, to bring legislative and regulatory framework of higher education in Ukraine to international requirements, according to structure higher education system and its components, organize the list of specialties, content of higher education, the educational process to provide information and access to international information systems.

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВНЗ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 113–116

Протягом останніх років в Україні на ринку освітніх послуг все частіше пропонуються різноманітні види інтерактивного навчання. Це зумовлено передусім зростанням інтернетизації України (показник, що з'явився у статистичних звітах наприкінці 90-х років і демонструє все більш активне зростання, зокрема, з 7 % у 2000 р. до, приблизно, 35 % у 2009 р.), тобто збільшення можливості доступу до Інтернет не лише у великих містах, а й на периферії. Не менш важливим фактором зростання попиту на дистанційне навчання є сама його специфіка — мобільність, демократичність, доступність у часі та просторі, нарешті, його загальна співзвучність нинішньому темпу та способу життя, складу мислення та способу сприйняття інформації сучасними споживачами освітніх послуг.

У Національній доктрині розвитку освіти констатується: “Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше вдосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві”.

У Концепції розвитку дистанційної освіти в Україні читаємо: “Дистанційна освіта — це форма навчання, рівноцінна з очною, вечірньою, заочною та

екстернатом, що реалізується, в основному, за технологіями дистанційного навчання...”. Проте, в Україні відсутня нормативно-правова база, яка б регламентувала і забезпечувала діяльність навчальних закладів у напрямі впровадження дистанційної освіти як рівноцінної форми навчання з очною, заочною та екстернатом.

У процесі накопичення досвіду організації дистанційного навчання освітніми закладами в Україні вже сформувались певні закономірності, достатньо чітко визначились відмінності від інших форм навчання у методичному забезпеченні, реалізації навчальних планів, структуризації навчального матеріалу, виборі видів навчальних занять та способів спілкування викладача зі студентами, що безпосередньо пов'язано із вибором програмного забезпечення навчання, започатковано наукову роботу щодо визначення термінології дистанційної освіти (ДО) тощо. Ці питання висвітлювались у багатьох публікаціях, зокрема, авторами — практиками дистанційного навчання О. І. Воловік, І. І. Журавльової, а також вітчизняними авторами — О. М. Птахіна, В. М. Черінко, зарубіжними — А. М. Галимовим, М. Ф. Лапенко, І. А. Сабаєвим та ін.

На нашу думку, слід зазначити, що стрімкий розвиток дистанційного навчання та вочевидь зростаючий попит

на нього диктує необхідність доопрацювання існуючої нормативно-правової бази. Актуальність цього питання зумовлена необхідністю розробки відповідної системи стандартів та регламентації упровадження інтерактивного та дистанційного навчання у систему вищої освіти в Україні. Адже напрацьований навчальними закладами досвід потребує не лише систематизації, а й певного законодавчого закріплення, тим більше, що підстави для цього були закладені на державному рівні майже одночасно з появою ДО в Україні.

Окреслимо можливі напрями співпраці всіх учасників освітнього середовища, які зацікавлені у розвитку всіх форм інтерактивного навчання у ВНЗ та його адаптації як до вимог вітчизняного правового поля, так і до діючих міжнародних норм.

Передусім визначимо шляхи можливої стандартизації та регламентації тих складових, що обов'язково мають місце при впровадженні дистанційного навчання вищими навчальними закладами.

Упровадження дистанційного навчання безпосередньо регламентовано на сьогодні на державному рівні наступними документами:

- Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (затверджено МОН України 20 грудня 2000 р.).
- Закон України “Про Національну програму інформатизації” (зі змінами, внесеними згідно із законом № 2684-III (2684-14) від 3 вересня 2001 р., ВВР, 2002 р., № 1, ст. 3).
- Положення про дистанційне навчання, яке затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 січня 2004 р. № 40.
- Програма “Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці” на 2006–2010 рр., затвердженої постановою Кабінету

Міністрів України від 7 грудня 2005 р. № 1153.

- Положення про координаційну раду з розвитку ДН. (Наказ МОН України про створення координаційної ради з питань розвитку ДН від 26 квітня 2004 р. № 335).
- Наказ МОН “Про затвердження Правил використання комп'ютерних програм у навчальних закладах” від 12 грудня 2004 р. № 903.

Концепцією розвитку дистанційна освіта в Україні була визначена як одне з першочергових завдань створення Системи дистанційної освіти (СДО), яка стане частиною освітньої системи України та буде інтегруватись в Європейський та світовий освітній простір “...як рівноцінної форми навчання з видачею державних документів, а також дистанційного навчання за окремими курсами чи блоками курсів — з видачею свідоцтв (сертифікатів) відповідних навчальних закладів системи дистанційної освіти”. Ці базові положення, що закладені у Концепції, знайшли логічне доповнення у наказі МОН України “Про затвердження Положення про ДО”, де було визначено, зокрема, функції СДО, до яких належать, у тому числі, “...об'єднання зусиль навчальних закладів регіону для забезпечення розвитку дистанційного навчання за всіма напрямками, у тому числі, та освітніми рівнями” та “...апробацію та впровадження технологій дистанційного навчання в освітній процес за базовими напрямками підготовки”. Також варто, на нашу думку, згадати про визначені Положенням стандарти у дистанційному навчанні, зокрема те, що дистанційна форма навчання базується на державних стандартах вищої, професійно-технічної та загальної середньої освіти і технологіях дистанційного навчання.

Усі наведені вище положення були і залишаються важливими для виник-

нення, формування і розвитку ДН у навчальних закладах нашої країни, вони є впливовими факторами трансформації навчального середовища, його модернізації.

Але на сьогодні очевидна нагальна необхідність оновлення та доопрацювання існуючої бази, адже є доволі багато питань, які важко регламентувати лише на рівні конкретного навчального закладу.

Щоб відповісти на питання, чому подальший розвиток нормативної бази ДО, та навіть його відповідність Закону про вищу освіту в Україні, все ж таки досі лишаються багато в чому справою самих ВНЗ, спробуємо спочатку з'ясувати, чи немає у самих згаданих вище державних нормативних документів “підводних каменів”, які створюють певні труднощі всім учасникам навчального процесу.

Слід звернути увагу, на наш погляд, на п. 6 Концепції, де визначені конкретні етапи впровадження СДО, і перераховані конкретні складові, що в більшості не були втілені через об'єктивні причини. Згадаємо лише ті, які взагалі не отримали розвитку на державному рівні:

- розробка стандартів ДО (втілено частково на рівні НЗ);
- розробка засад фінансування СДО (не втілено);
- створення матеріально-технічної бази регіональних і локальних центрів ДО (мають місце спроби створення окремими НЗ);
- розробка і впровадження системи підлг щодо використання комп'ютерних мереж і телекомунікаційної інфраструктури для складових СДО (юридичних і фізичних осіб — не втілено);
- упровадження системи ліцензування, атестації та акредитації закладів ДО (не втілено).

Об'єктивні причини, через які ці вагомні положення не були реалізовані, — це, на нашу думку, їх не повна відповід-

ність існуючій законодавчій базі (у тому числі, сформованій уже після прийняття Концепції), що регламентує надання освітніх послуг, передусім у сфері вищої освіти. У цьому контексті особливо слід звернути увагу на останній пункт зазначеного переліку, адже він безпосередньо пов'язаний із умовами, в які поставлені студенти ВНЗ, що здобувають дистанційну освіту. На сьогодні загальноприйнятим є таке твердження: якщо метою навчання є отримання диплома державного зразка, очна здача сесії є обов'язковою. Якщо ж йдеться про отримання корпоративного сертифіката — очна здача не потрібна. Проте жодних нормативних підстав для цього (крім локальних положень ВНЗ), наскільки нам відомо, немає. Але правова невизначеність, яка викликана відсутністю системи атестації і акредитації закладів ДО, і, водночас, відсутністю чіткого місця дистанційного навчання у системі ліцензування ВНЗ, очевидно, потребує прийняття певних рішень щодо змін законодавчого поля у цьому напрямі. Можливо, потрібно просто відповісти на питання: “Чи потрібна така акредитація?” На цьому шляху першочерговим є узагальнення та уніфікація того величезного досвіду українських ВНЗ, що був накопичений за останні роки в галузі впровадження та розвитку ДН.

Якщо спробувати, наприклад, узагальнити складові забезпечення навчального середовища, матимемо такий перелік:

- методичне забезпечення — методики, рекомендації з технології дистанційного навчання з урахуванням дидактичних і психологічних аспектів;
- програмне забезпечення — мережні системні програми, комп'ютерні навчальні програми, інструментальні середовища для створення навчальних програм;
- технічне забезпечення — персональні ЕОМ для організації

сервера, персональні і мережні комп'ютери;

- інформаційне забезпечення — конспекти лекцій, підручники та інші методичні матеріали на паперових і магнітних носіях, довідники, бази даних з методичних матеріалів;
- організаційне забезпечення — нормативні документи держави та організацій, визначальні структури організацій, що ведуть дистанційне навчання, міжнародні зв'язки.

Цей перелік, звісно, не є вичерпним чи остаточним, але в цілому він відображає підходи різних ВНЗ, що зафіксовані в їх положеннях про ДО. Аналогічне узагальнення конкретного досвіду функціонування СДО може дати можливість внесення пропозицій щодо змін у законодавчому полі.

Література

1. *Дистанційний курс*: Навч. посіб. 3-тє вид. // За ред. В. М. Кухаренка. — Харків: НТУ "ХПІ", "Торсінг", 2002. — 320 с.
2. *Дистанційний навчальний процес*: Навч. посіб. // За ред. В. Ю. Бикова та В. М. Кухаренка. — К.: Міленіум, 2005.
3. *Журавлева И. И.* Модель организации дистанционного обучения: опыт и перспективы // Образовательные технологии и общество. — 2005. — Июль.
4. *Сабаев И. А.* Проблемы создания дистанционного обучения (ДО) и смешанного обучения (СО) // Образовательные технологии и общество. — 2009. — Окт.
5. *Птахіна О. М.* Модель взаємодії учасників педагогічного процесу в системі дистанційного навчання // Вісн. Луганськ. нац. ун-ту — 2010. — № 12(199).
6. *Черінько В. М.* Спосіб навчання у системі дистанційної освіти // Електронна збірка наук. праць Київ. держ. академії водного транспорту.

Я. Ф. МЕДВІДЬ

старш. викладач

О. М. ПОПОВИЧУК

магістр

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

РОЛЬ ОСВІТИ В СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТА-ЮРИСТА

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 117–120

Стан суспільства, правосвідомість його громадян залежать, як відомо, від питань виховання та освіти. В сучасних умовах розбудови правової держави і становлення структур громадянського суспільства в Україні значно зростає роль правової освіти та виховання, адже без глибоких правових знань еволюційний розвиток суспільства неможливий. На державному рівні розроблена і діє Національна програма правової освіти населення, затверджена Указом Президента України від 18 жовтня 2001 р. [2]. Серед основних завдань Програми є, зокрема, підвищення правової підготовки населення. Одним з основних напрямів реалізації Програми є координація діяльності органів законодавчої влади, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, навчальних і культурних закладів, наукових установ, видавництв, видавничих організацій, засобів масової інформації у сфері правової освіти.

Правова освіта — один з головних елементів формування правової культури і правової свідомості населення. Вона є складовою системи освіти в цілому і органічно пов'язана з правовим вихованням. Становить комплекс державних та інших заходів, спрямованих на досягнення мети правової освіти.

Правова освіта здійснюється на основі Національної програми правової освіти населення (затвердженої Президентом України 18 жовтня 2001 р.). Програма передбачає створення необхідних умов для набуття широкими верствами населення правових знань і навичок у їх застосуванні, забезпечення доступу громадян до джерел правової інформації, а також визначає основні напрями правоосвітньої діяльності та першочергові заходи щодо їх реалізації. Набуття громадянами України необхідного мінімуму правових знань забезпечується розгалуженою мережею загальних та спеціалізованих навчально-виховних закладів незалежно від форм власності, широким правовим інформуванням через ЗМІ та культурно-освітні установи. Правова освіта має здійснюватися в усіх дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах і закладах післядипломної освіти.

З метою координації і методичного забезпечення правової освіти утворено Всеукраїнську міжвідомчу координаційно-методичну раду з правової освіти населення, яка є постійно діючим дорадчим органом при Мін'юсті України. Головою ради за посадою є міністр юстиції. Рада діє на основі положення про неї (затвердженого Кабінетом

Міністрів України 29 травня 1995 р.) [4, 37].

В останні роки система юридичної підготовки фахівців в Україні зазнала істотних змін. З підвищенням значення права у житті суспільства суттєво розширились межі правової діяльності у сферах державного будівництва, економіки, забезпечення суспільного порядку, а відтак значно збільшився престиж юридичної професії, попит на юристів. Помітно поширилась мережа вищих юридичних навчальних закладів. Якщо у недалекому минулому центри юридичної освіти і науки зосереджувалися в основному у містах Києві, Харкові, Львові, Донецьку, Одесі, то сьогодні фахівців з вищою юридичною освітою готують у вищих навчальних закладах як державної, так і приватної форм власності практично в усіх регіонах України.

Освіта — це основа не лише інтелектуального, а й культурного та духовного розвитку особистості, суспільства і держави. Сучасний юрист, на наш погляд, — це насамперед всебічно розвинена людина, особистість, яка є носієм кращих соціальних цінностей, високої моралі і якостей. Це людина, яка гармонійно поєднує в собі фаховий, інтелектуальний, творчий і культурний потенціал.

Як відомо, юридична освіта посідає особливе місце в системі вищої освіти, оскільки глибоко пов'язана з формуванням суспільної свідомості та правосвідомості, виступає запорукою подальшої розбудови України як правової та демократичної держави і, що конче важливо, сприяє реалізації в суспільстві принципу верховенства права. Досвід розвинених країн світу свідчить про те, що ґрунтовна, націлена на потреби практики освіта становить основу їх економічного, політичного, соціального і культурного добробуту.

Поряд з цим інформація про найновіші надбання в галузі науки, освіти та культури — це безпосереднє науко-

ве спілкування, висока духовність і європейський масштаб загальнокультурної підготовки майбутнього фахівця юридичної сфери діяльності. Вважаємо, що інноваційні форми навчання та виховання сприяють інтенсивному розвитку інтелектуальних здібностей студентів, посиленню у навчально-виховному процесі морально-етичної складової, формуванню в майбутніх фахівців практичних навичок тощо. Адже призначення сучасної юридичної освіти полягає в тому, щоб передати майбутньому правнику глибокі загальнокультурні основи, комунікативні здібності, критичність і культуру мислення, здатність приймати самостійні рішення, загалом підготувати професіоналів, які сповідували б принцип верховенства права та мали активну громадянську позицію [1].

Правова соціалізація — процес засвоєння індивідом взірців правової поведінки, правових норм та цінностей, необхідних для успішного функціонування людини у даному суспільстві. Правова соціалізація охоплює всі процеси залучення до правової культури, за допомогою яких людина набуває здатність брати участь у соціально-правовому житті.

Деякі з цих факторів діють упродовж усього життя, створюючи або змінюючи установки індивіда, наприклад, засоби масової інформації, деякі — на окремих етапах життя [3, 366].

Юридична освіта — це сукупність організаційно-виховних, інформаційних, процесуальних та інших заходів, за допомогою яких здійснюється процес професійного відбору кадрів, їх правового виховання та навчання для вирішення практичних завдань соціального життя, задоволення законних потреб та інтересів членів суспільства.

Юридична освіта базується на певних принципах:

- Безперервність та поступове ускладнення навчального процесу. Без-

перервність полягає у тому, що кожна навчальна дисципліна є логічним продовженням попередньої. Наприклад, вивчення окремих галузей права починається після засвоєння курсу теорії держави і права. Господарський процес вивчається слідом за господарським правом, цивільний процес — після цивільного права. Щодо ускладнення процесу навчання, то воно виявляється у поступовому переході від засвоєння первинних понять про державу та право до розгляду концепцій права, сучасних проблем тієї чи іншої юридичної науки.

- Поєднання загальних та спеціалізованих знань у процесі навчання. Всім студентам юридичних закладів даються знання, необхідні для юриста будь-якого профілю, які становлять базову основу юридичної освіти. Разом з тим, з урахуванням характеру майбутньої спеціалізації випускників, їхні знання цілеспрямовано поглиблюються у відповідних галузях права: для експертів-криміналістів — спеціалізовані знання в галузі криміналістики, для слідчих — у галузі кримінального процесу, судової медицини, судової психіатрії, бухгалтерії, для адвокатів та юрисконсультів — у галузі цивільного права та процесу, господарського права та процесу.

- Поєднання теоретичного та прикладного у юридичному навчанні. Виявляється в апробації теоретичних положень на практиці, у максимальному наближенні юридичного навчання до життєвих реалій, у вирішенні конкретних ситуацій за допомогою та урахуванням фундаментальних досліджень сучасної юридичної науки.

- Творчий підхід до розв'язання наукових проблем та практичних ситуацій. Виробити у студентів почуття зацікавленості до нового, прагнення до творчого пошуку шляхів розв'язання визначених завдань на основі глибо-

кого осмислення правових та інших соціальних явищ, з використанням сучасної методології виховання нетерпимості до догматизму та схоластики.

У сучасних умовах завдання юридичної освіти полягають у тому, щоб дати студентам повноцінні юридичні знання з навчальних дисциплін в обсязі програми, виробити навички умілого застосування теоретичних положень у ході практичної діяльності, сформува-ти у студентів переконаність у тому, що із закінченням навчального закладу не закінчується процес пізнання, що тільки безперервне вдосконалення своїх знань, збагачення їх досягненнями теорії та практики — ключ до успіху в діяльності кожного юриста.

Відомо, що юридична наука, як і будь-яка інша, розвивається, прогресує за умови поповнення її корпусу молодими вченими. Тому, поряд з випуском фахівців-практиків, необхідно дбати про виявлення та вирощування з числа обдарованих студентів осіб, здібних до наукової праці, допомагати їм в реалізації своїх творчих можливостей.

Мета освіти — всебічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності суспільства. Водночас освіта є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального та економічного розвитку суспільства і держави. Тому формування правової свідомості громадян за допомогою правової освіти і виховання є головним напрямом державної політики, а юридична освіта, як складова освіти громадян, — справа державного значення. Правове виховання здійснюється через педагогічну і соціально-правову допомогу молоді в розвитку її правової культури, розумінні ролі права в суспільстві, формуванні навичок правомірної поведінки.

Зазначені цілі лежать в основі вивчення спеціальних юридичних дисциплін. Але для того, щоб виконати ці завдання, буде недостатнім вивчити зі

студентами норми чинного законодавства або роздивитися конкретні прецеденти судової практики — необхідний глибокий науковий аналіз досліджуваних правових явищ. Тільки комплексний системний підхід, що міститиме в собі і вивчення норми права, і її трактування, і особливості її застосування, і її наукове обґрунтування, може дати очікуваний нами результат — розвинути у студента спроможність логічно мислити, міркувати, виробляти свою точку зору, уміння самостійно приймати рішення в складній юридичній ситуації.

Література

1. *Бошицький Ю.* Сучасний юрист — особистість творча // Правовий тиждень. — 2009. — № 21 (147). — 26 трав.
2. *Національна* програма правової освіти населення. Затверджена Президентом України від 18 жовтня 2001 р // Офіц. Вісн. України. — 2001. — № 43.
3. *Популярна* юридична енциклопедія / Кол. авт.: В. К. Гіжевський, В. В. Головаченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — 528 с.
4. *Юридична* енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: "Укр. енцикл.", 1998. — Т. 5: П — С. — 2003. — 736 с.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 121–125

Становлення української політичної нації як сучасної європейської спільноти нероздільно пов'язане з активним, складним, а часом і суперечливим процесом формування національної ідентичності. Дати правильні відповіді на виклики єдності та консолідації суспільства як цілісного демократичного політичного організму можливо за умови глибокого розуміння особливостей цього процесу [1].

Реалізація європейського вибору України має спиратися на сучасні підходи до формування української нації. Прискорення процесу формування модерної української ідентичності, прийнятної і привабливої для абсолютної більшості українських громадян, має розглядатися як пріоритетне національне завдання, стати об'єктом практичної політики держави [2].

Дуже важливим пріоритетним завданням сьогодні є збереження національної ідентичності в суспільстві в цілому та системи вищої освіти України зокрема. Проблема національної, або етнічної, ідентичності привертає особливу увагу вчених порівняно недавно — після Другої світової війни, та особливо актуальною вона стала починаючи з 60-х років XX ст. Останнім часом дана тема набула злободенного характеру, тому що питання національної ідентичності стало визначальною рисою міжнародної та внутрішньодержавної політики багатьох країн, яка істотно позначилась

на всіх сферах життєдіяльності людини, в тому числі й у галузі освіти. Також її значущість підтвердили учасники парламентських слухань “Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізаційних викликів: проблеми та шляхи збереження”, які відбулися 9 грудня 2009 р. Вони усвідомлюють необхідність розв'язання проблем, що склалися в гуманітарній сфері, формування нової, дієздатної, вираженої стратегії державної політики, оскільки від цього залежить стан національної безпеки та суверенітет держави.

Поняття “*ідентичність*” полісемантичне по суті й інтерпретується соціологами, політологами, філософами, антропологами, педагогами та представниками інших професій відповідно до їхнього фахового бачення. Дефінуємо цей термін (англ. “*identity*”): тотожність, однаковість; справжність, істинність; індивідуальність, особа [4].

Термін “*ідентифікація*” (англ. *identification*) означає: уподібнення, встановлення тотожності об'єктів на підставі тих чи інших ознак, цілеспрямований свідомий процес зіставлення одного об'єкта з іншим, за сукупністю певних ознак чи властивостей, як прийом, з допомогою якого встановлюється ідентичність чи відмінність об'єктів, та був легітимізований на рівні соціальних наук Зигмундом Фрейдом, фундатором психоаналізу, який використовував це поняття для позначення процесів і ре-

зультатів емоційного самоототожнення індивіда з іншими людьми, групами, соціокультурними зразками та ідеалами. Згодом це явище набуло ширшого значення і нині його інтерпретують визначальним механізмом соціалізації особистості, засобом якого засвоюються соціальні норми, ролі, ідеали, цінності та моральні якості.

Тепер щодо питання *національної ідентичності* (англ. *national identity*). Проаналізовані джерела дають таке визначення: усвідомлення власної згоди та причетності до низки цінностей стосовно рідної мови, релігії, етичних норм, культурної та освітньої спадщини, які закріплені в єдиній системі політичних та громадських організацій держави. Національна ідентичність — це не якась притаманна нації апіорна даність, а система світоглядно-орієнтаційних асиметрів, яка набуває структуризованого вигляду лише в результаті соціальної взаємодії [3].

Розглянемо *елементи національної ідентичності*.

Те, що ми розуміємо під “національною ідентичністю”, обіймає ще й певне відчуття політичної спільноти, нехай навіть не дуже виразне. У свою чергу політична спільнота означає принаймні якісь спільні інституції і єдиний кодекс прав та обов’язків для всіх членів спільноти. Вона потребує також визначеного соціального простору, добре демаркованої обмеженої території, з якою члени спільноти ототожнюють себе і до якої відчують свою належність. Звісно, це специфічно західне уявлення про націю. Але саме західний досвід справив могутній, та навіть головний вплив на наше уявлення про одиницю, яку ми називаємо “нацією”. Новий вид політичного об’єднання — раціональна держава — і новий вид спільноти — територіальна нація — виникли спочатку на Заході в тісному зв’язку одна з одною. Вони наклали свій відбиток на всі наступні незахідні уявлення, навіть коли

ті відхилялись від їхніх норм. Варто докладніше придивитись до цієї західної, або “громадянської”, моделі нації. Передусім це здебільшого просторове або територіальне уявлення. Згідно з цим поглядом нації мають володіти компактними, чітко визначеними територіями. Народ і територія мають, так би мовити, належати одне одному, як-от, приміром, давні голландці вважали, ніби їх породило відкрите море і вони виковують (у буквальному розумінні слова) землю, якою володіють і яку обернули на свою власність. Але земля, про яку йдеться, не може бути просто де-небудь, це не перший-ліпший клаптик суходолу. Вона є і повинна бути “історичною” землею, “рідним краєм”, “колискою” нашого народу. “Історична земля” — це така територія, де місцевість і народ чинили взаємний і сприятливий вплив упродовж низки поколінь. Рідний край стає скарбницею історичної пам’яті та асоціацій, місцем, де жили, працювали, молились і боролись “наші” мудреці, святі й герої. Усе це робить рідний край унікальним. Його річки, узбережжя, озера, гори й міста стають “священними” — місцями шаноби й захоплення, внутрішнє значення яких під силу збагнути тільки втаємниченим, тобто свідомим членам нації. Ресурси тієї землі теж стають винятковою власністю народу; “чужинці” не мають права використовувати та експлуатувати їх. Національна територія має стати самодостатньою.

Другим елементом є ідея *patria*, батьківщини, сукупності законів та інституцій з єдиною політичною волею. Вона потребує принаймні кількох спільних регульованих інституцій, які виражатимуть спільні політичні почуття та цілі.

Можна помітити, що разом із розвитком відчуття правової та політичної спільноти з’являється й відчуття юридичної рівності серед членів цієї спільноти. Її повним виявом є розмаїті різновиди “громадянства”, визначені соціологами, зокрема громадянські та юридичні

права, політичні права та обов'язки і соціоекономічні права. Згідно з західною концепцією саме юридичні й політичні права становлять найсуттєвіший елемент західної моделі нації. З цього випливає мінімум взаємних прав та обов'язків членів нації і відповідне не надання цих прав та обов'язків чужинцям. Впливає також і спільний кодекс законів, що стоять над місцевими законами, та інституції, що утверджують їх, суди останньої інстанції тощо. Не менш важливим є визнання, що в принципі всі члени нації юридично рівні, і навіть багатії і можновладці коряться законам батьківщини.

І нарешті, юридична рівність членів політичної спільноти на їхній демаркованій батьківщині начебто вимагає і певної системи вартостей і традицій — спільних для всього населення або принаймні для його “серцевинної” спільноти. Іншими словами, нації повинні мати певну систему спільної культури та громадянської ідеології, низку спільних порозумінь і сподівань, почуттів та ідей, що пов'язують населення з його рідним краєм. Завдання створити спільну громадську, масову культуру було доручене інститутам народного згуртування, надто державній системі освіти і засобам масової інформації. Відповідно до західної моделі національної ідентичності нації розглядають як культурні спільноти, члени яких об'єднані спільною історичною пам'яттю, міфами, символами і традиціями.

Історична територія, політико-юридична спільнота, політико-юридична рівність членів, спільна громадянська культура та ідеологія — ось компоненти стандартної західної моделі нації. З огляду на вплив Заходу на сучасний світ, вони лишаються суттєвими елементами, хоч і в трохи зміненій формі, багатьох незахідних концепцій національної ідентичності.

Генеалогії і нібито спільне походження, мобілізація народу, рідна мова,

звичаї і традиції — ось елементи альтернативної, етнічної концепції нації, концепції, яка відображає зовсім інший шлях “формування націй”, пройдений багатьма спільнотами у Східній Європі і Азії, і становить потужний політичний виклик.

Тож можна зробити висновки, що за конкурентними моделями нації стоять певні спільні погляди на те, що, власне, становить націю, відрізняючи її від усіх інших видів колективної культурної ідентичності. Серед цих поглядів є й думка, що нації — це територіально обмежені сукупності людей, які повинні мати власні батьківщини; що їхнім членам притаманна спільна масова культура, спільні історичні міфи та історична пам'ять; що члени нації мають взаємні юридичні права та обов'язки за умови існування єдиної правової системи; що саме нації властиві поділ праці й система виробництва, які дозволяють членам нації пересуватися в межах своєї території. Існують принципи та вимоги, спільні для всіх націоналістів, і з ними великою мірою погоджуються навіть їхні критики, що потім можуть оплакувати глобальний поділ людства, спричинений тими вимогами, і конфлікти, породжені існуванням таких націй.

Наявність спільних тверджень дає можливість сформулювати *найголовніші риси національної ідентичності*:

- 1) історична територія, або рідний край;
- 2) спільні міфи та історична пам'ять;
- 3) спільна масова, громадська культура;
- 4) рідна мова;
- 5) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів;
- 6) спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території.

Багатогранну силу національної ідентичності можна проілюструвати, поглянувши на деякі *функції*, які вона виконує для груп та індивідів. Відповідно до

згаданих вище вимірів ті функції задля зручності можна поділити на “зовнішні” й “внутрішні” об’єктивні наслідки [5].

До *зовнішніх функцій* належать територіальні, економічні та політичні. Нації, по-перше, визначають певний соціальний простір, у якому члени нації мають жити і працювати, і демаркують історичну територію, що розміщує спільноту в часі й просторі. Крім того, вони забезпечують індивідів “святими місцями”, об’єктами духовного та історичного поклоніння, які розкривають неповторність “духовної географії” тієї чи іншої нації.

З погляду економіки нації гарантують здобуття контролю над територіальними ресурсами, зокрема й людськими. Вони виробляють також єдиний поділ праці, сприяють пересуванню товарів та робочої сили, розподілу ресурсів між членами нації у межах батьківщини. Визначаючи членство, кордони і ресурси, національна ідентичність дає можливість раціонально обґрунтувати національні ідеали.

А з погляду політики національна ідентичність править за опору для держави та її органів. Добір політичних функціонерів, регуляція політичної діяльності, вибори урядів спираються на критерії національного інтересу, який нібито відображає національну волю та національну ідентичність даного населення. Та, мабуть, найочевиднішою політичною функцією національної ідентичності є легітимація запроваджених юридичними інституціями єдиних юридичних прав та обов’язків, які визначають осібні вартості й характер нації і відображають прадавні звичаї і обряди народу. Покликання на національну ідентичність становить сьогодні головний засіб легітимації громадського порядку та солідарності.

Національна ідентичність виконує, крім того, ще й вужчі, *внутрішні функції* для індивідів у спільнотах. Найочевиднішою є згуртування членів як людей “од-

нієї національності” і “громадян”. Нині цього досягають завдяки обов’язковій, стандартизованій державній системі масової освіти, з допомогою якої державна влада сподівається прищепити вірність нації й самобутню однорідну культуру; саме цій діяльності більшість урядів, перебуваючи під впливом націоналістичних ідеалів культурної автентичності та єдності, віддаються з великим завзяттям.

Нація покликана також розвивати соціальні зв’язки між індивідами та класами, створюючи набір спільних вартостей, символів і традицій. Використовуючи символи — прапори, монети, гімни, однострої, пам’ятники й церемонії, — членам нагадують про їхню спільну культурну спадщину і культурну спорідненість; відчуття спільної ідентичності й належності зміцнює й надихає їх. Нація обертається на гурт “натхнених вірою”, спроможних долати труднощі й перешкоди.

І нарешті, відчуття національної ідентичності стає могутнім засобом самовизначення й самоорієнтації індивіда у світі крізь призму колективної особистості та своєї самобутньої культури. Саме завдяки спільній неповторній культурі ми спроможні дізнатися, “хто ми такі” в сучасному світі. Заново відкривши ту культуру, ми “заново відкриваємо себе”, своє “автентичне Я” — або ж принаймні саме так видається багатьом зневіреним і дезорієнтованим індивідам, яким судилось змагатися з надміру мінливим і непевним сучасним світом [5].

Процес самовизначення і самоорієнтації великою мірою є ключем до національної ідентичності, проте він становить ще й елемент, який породжує найбільше сумнівів та скепсису. З огляду на широке розмаїття людських уподобань та оцінок ми навряд чи здивуємось, що націоналісти, їхні критики і решта з нас будуть нездатні дійти згоди щодо критеріїв національного самовизначення та орієнтації.

Тож можна зробити висновки:

- формування цілісної національної ідентичності громадян України здатне значною мірою сприяти зміцненню єдності країни;
- формування модерної української ідентичності впливатиме на виховання у молодого покоління почуття патріотизму, зростання особистості на засадах духовності, моральності, толерантності, створення умов для її інтелектуального, культурного та фізичного розвитку, а також реалізації наукового та творчого потенціалу молодих громадян;
- вироблення стратегії, спрямованої на збереження національної ідентичності в умовах глобалізаційних викликів, зосередить увагу на творенні єдиного культурного простору, забезпеченні активного функціонування української мови в усіх сферах життя суспільства, поверненні Україні її національного інформаційного суверенітету, формуванні системи розповсюдження і пропаганди наукових історичних знань як основи відродження та збереження історичної пам'яті;
- створення системи виховної роботи, що базується на традиціях, звичаях, морально-етичних цінностях українського народу, формуватиме в учнівської та студентської молоді громадський

світогляд та національну свідомість;

- дотримання законодавства про мови приведе до обов'язкового спілкування державною мовою у навчально-виховній діяльності;
- загальнонаціональна ідентичність громадян України забезпечить створення єдиного науково-освітнього простору;
- концепція формування національної ідентичності створить більш сприятливі умови для розвитку української культури, науки, освіти, мистецтва, інтеграції України у європейський та світовий культурний і освітній простори.

Література

1. *Науково-аналітичний* матеріал “Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізаційних викликів: проблеми та шляхи збереження” // Нац. ін-т стратегіч. досліджень. — 30 верес. 2009. — № 293/541.
2. *Інформаційно-аналітичні* матеріали до парламентських слухань на тему “Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізаційних викликів: проблеми та шляхи збереження” // Верховна Рада України. — груд. 2009 р.
3. *Сміт Е.* Національна ідентичність: Монографія. — К.: Основи, 1994.
4. *Oxford English Dictionary.* Revised Edition. — Oxford University Press. — 1998.
5. *Anthony D. Smith.* National Identity. — London, Pinguin Books. — 1991. — 226 p.

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 126–130

Проблема підтримки підростаючого покоління та сприяння його успішній соціальній адаптації, вступу у доросле життя була актуальною в усі часи. Вона завжди перебуває в полі зору представників різних галузей знань — соціології, філософії, педагогіки, психології тощо.

Соціальна адаптація особистості здійснюється за допомогою різного набору засобів. До них належать: навколишні продукти матеріальної культури, елементи духовної культури, стиль і зміст спілкування, методи заохочення і покарання у сім'ї, групах ровесників, виховних та інших соціалізуючих організаціях тощо. За допомогою цих засобів та заходів поведінки особистості і цілої групи людей приводиться у відповідність із прийнятими у даному суспільстві зразками, нормами, цінностями [3].

Кожне суспільство, держава, соціальна група виробляє у своїй історії становлення певний набір позитивних і негативних, формальних і неформальних санкцій — засобів навіювання, переконання, приписів та заборон, засобів спонукання і тиску, засобів вираження визнання, відзнаки, нагород, що безпосередньо впливають на соціалізацію і соціальну адаптацію дітей.

Проте, найбільше допомога щодо соціальної адаптації потрібна тим, хто опинився на вулиці, занедбаним, поки-

нутим, безпритульним дітям і підліткам, чисельність яких в Україні за останні роки, на жаль, катастрофічно зростає.

Проблема дитячої безпритульності та бездоглядності не нова для України. На думку вітчизняних учених, безпритульність є відображенням політико-економічного і культурного стану соціуму, закономірним наслідком криз перехідного етапу розвитку країни.

Сьогодні потрібно невідкладно і терміново впроваджувати у життя програми по запобіганню виходу дітей на вулицю та повернення безпритульних “дітей вулиці” у родини, тобто сприяти їх позитивній соціальній адаптації.

Але, слід пам'ятати, що досягти позитивних результатів у питаннях соціальної адаптації з безпритульними дітьми не завжди легко, оскільки, як правило, вони проявляють надмірну замкнутість, настороженість, несприйняття багатьох доброзичливих форм поведінки щодо них. Робота з ними потребує неабиякого терпіння, такту і гнучкості, усвідомлення того, що результати будуть очевидні не відразу. Тільки тривале цілеспрямоване спілкування з ними, реальні дії щодо поліпшення їхнього життя, включення їх у процес самореалізації, самотворення забезпечуватимуть помітні зміни у їх побуті, соціальному бутті, вселятимуть їм оптимістичне бачення світу і себе в ньому.

Важливе місце щодо питань соціальної адаптації безпритульних дітей займає вулична соціальна робота — це інноваційний метод соціальної роботи, сутність якого полягає в наданні соціальними службами послуг особам, які цього потребують. Вона є першим кроком у системі реабілітаційної роботи, ланкою між дитиною і всією системою соціальної адаптації.

Останнім часом розширюється спектр цієї роботи залежно від специфіки її об'єкта. У зв'язку із цим, на нашу думку, слід розрізняти: роботу з дітьми, які більшу частину свого часу перебувають на вулиці, та роботу з безпритульними і бездоглядними “дітьми вулиці”.

Вулична соціальна робота — це прогресивна форма соціальної роботи, спрямована на позитивну адаптацію індивіда, яка включає в себе:

- профілактично-діагностичну, консультативну роботу, організацію продуктивного дозвілля та пропаганду здорового способу життя серед дітей та підлітків, які більшу частину свого часу проводять на вулиці;
- надання необхідної комплексної соціально-педагогічної, психологічної, юридичної допомоги безпритульним і бездоглядним дітям.

У процесі здійснення соціальної роботи спеціалісти, постійно взаємодіючи з представниками інших закладів, поступово проводять дитину через різні етапи адаптації у суспільстві і залучають різні ресурси. Вуличну соціальну роботу слід спрямовувати на залучення дітей до соціально-педагогічного закладу, беручи до уваги те, що між вуличним життям, з одного боку, й перебуванням у родині, з іншого, мають існувати перехідні, проміжні ланки, наприклад, центри тимчасового перебування [2].

Важливим закладом у наданні допомоги безпритульним вуличним дітям

є спеціалізований центр денного перебування, у якому можна забезпечити такі послуги, як: харчування, перша медична допомога, душ, елементи психологічної діагностики та психотерапії, навчання виживанню, елементи навчання за шкільною програмою, робота з батьками та залучення їх до виховання, мобілізація зусиль громадськості для розв'язання проблеми тощо.

Дитина може вільно приходити і залишати такий центр. Така форма роботи сприяє переходу дитини на наступні етапи соціальної адаптації — до притулку або інтернату.

Положення, на яких ґрунтується діяльність притулку з безпритульними “дітьми вулиці”, з відомих причин тісно пов'язані з принципами реабілітаційної роботи, завданням якої є: розробка ефективних методів соціальної терапії і корекції, компенсації, ігротерапії, спрямованих на відновлення фізичного, психічного, морального, духовного здоров'я дитини та адаптації її в суспільстві [4].

Діяльність притулку для неповнолітніх ґрунтується на таких принципах:

- принцип демократизації;
- принцип творчої діяльності, самодіяльності і самостійності;
- принцип гуманізації взаємин усіх учасників реабілітаційно-виховного процесу;
- принцип психологізації реабілітаційно-виховного процесу;
- принцип індивідуалізації та диференціації;
- принцип врахування інтересів і потреб дитини.

Вважаємо, що притулок для неповнолітніх — це заклад, де здійснюється первинна соціальна адаптація безпритульних дітей і формується підґрунтя для наступного повернення дитини до нормального життя в суспільстві [1].

Узагальнюючи досвід функціонування і діяльності притулків за останній час слід відзначити, що ефективність соціалізаційного процесу з дитиною

у притулку значною мірою залежить від грамотної роботи психолога, педагога, соціального працівника та загального процесу виховної роботи, їх взаємозв'язку. Тому що реабілітаційна робота з такими дітьми у закладах соціальної реабілітації виявляється не тільки надзвичайно складною, а й потребує комплексної роботи усіх. На наш погляд, лише об'єднання спільних зусиль дадуть змогу спрямувати невичерпну енергію безпритульних “дітей вулиці” у русло самовизначення і самореалізації.

Основними напрямками діяльності працівників закладів соціальної реабілітації мають бути:

1. Вивчення мікросоціуму, у якому перебував вихованець. Це здійснюється з метою вивчення причин протиправної поведінки, а також для створення програми корекційної роботи з дитиною. “Діти вулиці” вступають у зв'язки з дітьми, подібними собі. Ці зв'язки тимчасові і здійснюються з метою задоволення спільних інтересів: вживання психотропних речовин, пошуків спільної ночівлі, харчування. Вони виникають випадково і не відрізняються стабільністю.

2. Культурно-інформаційний підхід у процесі соціалізації вихованця закладу соціальної реабілітації є ще одним важливим напрямом діяльності працівників притулків. Здійснення цієї роботи передбачає залучення учнів до сучасної культури (у її широкому розумінні) через інформування про її надбання. Діти повинні отримати інформацію про зовнішній світ у всіх його проявах, етичні і правові норми, соціальні відносини тощо. У цьому напрямі планування роботи має бути спрямоване, в основному, на роботу не в замкненому просторі закладу соціальної реабілітації, а поза ним: на проведення екскурсій, відвідування культурних закладів, навчання вмінню відшукувати інформацію.

Навчання дитини сімейним стосункам здійснюється шляхом бесід про роль жінки і чоловіка у сім'ї, про обов'язки членів сім'ї: батьків перед дітьми і дітей перед батьками. У цьому напрямі соціальні працівники доводять вихованцям, що сім'я — це не тільки біологічне об'єднання людей з метою створення потомства, а й соціальна одиниця, яка забезпечує психологічний захист дитини і кожного члена сім'ї, виконує виховну функцію, передає дітям соціальний досвід. У плані навчання дитини сімейним стосункам значну роль відіграють тренінги, які практично навчають дитину регулювати свої стосунки з батьками, іншими членами сім'ї та реалізовувати себе як члена сім'ї.

3. Робота, спрямована на подальшу реалізацію життєвих планів конкретної дитини. У цьому напрямі соціальний педагог дізнається про плани і мрії підлітка на майбутнє, пояснює йому, що він самостійно, без допомоги інших, має реалізувати їх. Тобто, все залежить від нього самого. Роль соціального працівника у цьому випадку — роль консультанта і радника: як правильно вихованцю реалізувати свої плани на майбутнє, якими шляхами.

4. Підготовка мікросоціуму до випуску вихованця. Орієнтація вихованця на самостійне життя і самостійне вирішення ним проблем — важливий компонент соціалізації підлітка. Але в подальшій реабілітаційній роботі з вихованцем, вже після його випуску із закладу соціальної реабілітації, головну роль відіграватиме мікросоціум, у якому він перебуватиме, насамперед сім'я і загальноосвітня школа, а також оточення поза сім'єю і загальноосвітньою школою.

Виходячи з цього, завданням соціального працівника є і підготовка мікросоціуму до прийому підлітка, співпраці з ним. З цією метою соціальний працівник повинен консультувати батьків вихованця щодо його індиві-

дуальних особливостей, організації контролю над ним, а також з питань подальшого налаштування на навчання і працю. Водночас, соціальний працівник має поінформувати педагогічний колектив загальноосвітньої школи, де навчатиметься неповнолітній, про рівень соціальної адаптації вихованця, зміни, які відбулися в ньому, а також про те, що не вдалося виконати у роботі з підлітком, повинен дати рекомендації щодо особливостей навчально-виховної роботи з ним.

5. *Здійснення соціально-правового захисту вихованців.* Соціальний працівник у своїй діяльності є особою, яка порушує питання про відновлення прав вихованців закладу соціальної реабілітації, якщо вони порушені. Завдання соціального захисту вихованців соціальний працівник виконує спільно із органами з охорони дитинства за місцем проживання неповнолітнього.

6. *Після випуску вихованців здійснюється перевірка їх соціальної адаптації.* Цей напрям роботи має конкретну і неформальну направленість. Він не зводиться до “обміну довідками” із закладами, де навчається або працює випускник, які підтверджують, що він там навчається. Соціалізація вихованця здійснюється безпосередньо за місцем навчання, праці і проживання випускника.

Вважаємо, що, використовуючи у своїй діяльності наведені умови, колектив закладів соціальної реабілітації: забезпечує кожній дитині максимально можливий розвиток її здібностей та успішну соціальну адаптацію на основі її індивідуально-психологічних особливостей і навчальних можливостей; використовує у педагогічній практиці етико-гуманістичний принцип взаємин вихователів і вихованців; спрямовує виховний процес на актуалізацію психоемоційної сфери підлітка; органічно

поєднує правову грамотність і правову свідомість із свідомістю моральною.

Отже, можна сказати, що соціальна адаптація безпритульних дітей у закладах соціальної реабілітації — це багатосторонній взаємообумовлений процес взаємодії дитини, працівників закладів соціальної реабілітації і соціального середовища, який передбачає як її включення в систему суспільних відносин шляхом її адаптації, навчання і засвоєння соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, у ході яких формується унікальна, неповторна особистість.

Таким чином, питання соціальної адаптації безпритульних дітей в сучасному українському суспільстві є надзвичайно важливим і актуальним та потребує продуманої політики держави, основні напрями якої мають спрямовуватись на розробку програм чіткішої співпраці соціальних установ, медичних закладів, загальноосвітніх закладів щодо профілактики безпритульності і правопорушень неповнолітніх, підвищення рівня культури сімейних відносин та відповідальності батьків за виконання своїх обов'язків, розробку проектів комплексної діяльності правоохоронних органів, молодіжних організацій, місцевих органів виконавчої влади, органів опіки та піклування, закладів освіти. Лише скоординована політика держави і небайдужість нашого суспільства щодо цієї вразливої категорії населення стануть запорукою позитивних зрушень у цій сфері в найближчому майбутньому.

Література

1. *Дети-беженцы.* Рекомендации по обеспечению защиты и помощи. — Женева, 1994. — 205 с.
2. *Притулки для неповнолітніх: статус та особливості роботи* / Матеріали на до-

- помогу працівникам притулків для неповнолітніх. — К.: НФС “Студцентр”, 1998. — 152 с.
3. Сейко Н. А. Соціальна педагогіка: Курс лекцій. — Житомир: Вид-во ЖДПУ, 2002. — 260 с.
4. Теорії і методи соціальної роботи: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. — К.: Академвидав, 2005. — 328 с.

Аналізується поняття та основні напрями соціальної адаптації безпритульних дітей у сучасному українському суспільстві та обґрунтовується необхідність продуманих дій політики держави в комплексній діяльності компетентних структур.

Проанализировано понятие и основные направления социальной адаптации беспризорных детей в современном украинском обществе и обоснована необходимость продуманных действий политики государства в комплексной деятельности компетентных структур.

In the article the concept and main directions of socialization of homeless children in modern Ukrainian society are analyzed and necessity of taking complex actions by government is defined.

СТИСЛА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІН У ЗМІСТІ НАВЧАННЯ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ У 80-Х РОКАХ ХХ СТ.

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 131–133

На сучасному етапі розвитку українського суспільства великої актуальності набувають реформаційні процеси в галузі освіти. Пріоритетними завданнями національної освіти є розбудова нової системи освіти. Щоб обрати найефективніший шлях реформування системи освіти, який би поєднував позитивний національний досвід та враховував глобальні тенденції, слід звернути увагу на реформаційний досвід зарубіжних країн.

Друга половина ХХ ст. була позначена прискоренням науково-технологічного прогресу, що став каталізатором якісних змін виробництва і спричинив економічні та політичні планетарні зміни. Це спонукало західноєвропейські уряди прийняти ряд заходів щодо модернізації освіти: підвищення рівня її якості, гнучкості та конкурентоспроможності. Такі зміни висувають нові вимоги до характеру освіти. Україна не залишається осторонь цих процесів. Так, у Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст. наголошується, що сучасна система освіти розвивається як державно-громадська. Вона має враховувати регіональні особливості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг. Нова модель системи управління сферою освіти має бути відкритою і демократичною. У ній передбачається

забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, внаслідок чого змінюються навантаження, функції, структура і стиль центрального та регіонального управління освітою.

У цьому контексті надзвичайно важливим є вивчення системи освіти на засадах глобалізації та демократизації різних країн світу. Великий інтерес являє досвід формування системи освіти провідних розвинених країн світу, насамперед Великої Британії.

Проблема модернізації освіти Великобританії висвітлена у роботах таких зарубіжних дослідників, як М. Пітерс, Р. Велт, Л. Жаллад, В. Масеманн, С. Кліїс, Д. Делорс, Є. Фромент, В. Трендс, Д. Філіпс, В. Кампос, И. Гудсон, Г. Орфілд, Б. Саймон. Значну наукову цінність для дослідження становлять праці вітчизняних учених, присвячених сучасним процесам змін у системі освіти зарубіжних країн: А. А. Сбруєва, М. В. Ларинова, Л. М. Гриневич, О. В. Матвієнко, Т. М. Десятов, А. В. Парінов, А. Кирда, О. Бочарова, Г. Г. Поберезська, Т. А. Хоменко.

Англійська освітня система характеризується відомим прагматизмом, тобто спрямованістю на практику. В цьому її відмінність від так званих енциклопедичних систем, таких, наприклад, як у Франції, Росії, Україні, де панує праг-

нення навчити дітей якомога більшої кількості дисциплін і в обов'язковому порядку.

Крім притаманного всім країнам Заходу поділу шкіл на привілейовані, де навчають еліту, і масові, які дають спрощену освіту, акцент у Великій Британії робиться на виховання вільної особистості, яка вміє зробити власний вибір.

В історії освіти Великої Британії було кілька важливих реформ, одні з них були більш вдалим, інші — менш. Можливо, один з основних напрямів змін в школах стосується змісту освіти. З кінця 80-х років проводиться робота по насиченню низки обов'язкових дисциплін, створенню достатньо поглиблених стандартів.

Згідно з Законом про реформування освіти 1988 р. у школах з I по XI клас було введено 10 основних предметів: англійська, математика, природничі науки, історія, географія, технологія, музика, творчість, фізична культура, іноземна мова. Релігія повинна вивчатися відповідно до попереднього закону, таким чином, усього 11 обов'язкових дисциплін.

У документах департаменту освіти за 1994 р. підкреслюється: 1) зміст освіти для дітей 7–11 років зменшується; 2) зменшується кількість жорстких рекомендацій для шкіл і вчителів щодо змісту освіти, і замість 1 тис. конкретних завдань освіти зараз надається 200 загальних описів стандартів у різних сферах знань; 3) національний навчальний план (*National Curriculum*) “буде, як і раніше, сприяти підвищенню стандартів; водночас надаючи вчителям більше професійної свободи”.

Вочевидь, намагання надати англійській освіті фундаментальний академічний характер вступали у протиріччя з традицією вирішувати більшість питань безпосередньо в навчальних закладах, залишаючи значну частину вибору вчителям, студентам та їхнім батькам.

Уряд вдавався до великого впливу на шкільні заклади з метою переорієнтування освіти з гуманітарної на таку, яка готує до життя і діяльності у високотехнологічному суспільстві. Включення природничих наук і технологій (передусім інформаційної технології) до обов'язкових дисциплін у 1988 р. мало сприяти вирішенню цього завдання. При цьому важливо не лише піднімати рівень навчання цієї дисципліни для обраних учнів, а й навчати всіх учнів.

Іншим важливим напрямом розвитку змісту освіти, у світлі подальшої інтеграції в Європейській Союз, є підвищення рівня викладання іноземних мов. Якщо в ряді країн Європи, таких як Данія, Швейцарія, Швеція та ін., учні вивчають у школі декілька мов, Великобританія відстає і в цьому відношенні. Така ситуація пояснюється тим, що англійська мова перетворилася на міжнародний засіб спілкування. Тим не менш, багато хто у Великобританії розуміє, що для вільного пересування робочої сили, яке забезпечується домовленостями Європейського Союзу, необхідне знання інших мов. Викладання іноземних мов поширюється, проникає в початкові школи. Ставиться питання про введення цього предмета в ряд обов'язкових повних середніх школах. Проводиться експеримент по викладанню ряду дисциплін, наприклад, історії або географії, іноземною мовою — французькою, німецькою або іспанською.

Слабкою ланкою англійської системи освіти завжди було професійно-технічне навчання. М. Маклін відмічає: “Культурна ізоляція англійських шкіл стосується також підготовки до праці. Більша частина критики середньої освіти була сфокусована на антипромислових настроях, які вони (школи) підтримували. Англійські школи традиційно орієнтувалися на загальну освіту і погано готували до праці. Робітники Великобританії гірше орієнтувалися в світі ніж їхні колеги з інших країн світу.

В останні роки у Великій Британії засновуються центри партнерства бізнесу й освіти. До їхніх завдань входить пошук найкращих форм взаємодії підприємств і школи. До ради директорів цих центрів входять як бізнесмени, так і діячі освіти. Керівники підприємств, представники промисловості і бізнесу входять до 90 % піклувальних рад шкіл Великобританії.

Співпраця сфер освіти і бізнесу прослідковується і в створенні нового типу середніх шкіл — міських технологічних шкіл. Вони дають широку загальну освіту з акцентом на природничі науки і технології. Технологічні коледжі отримують додаткові субсидії від уряду, великих підприємств і компаній. Освіта в них безкоштовна, відбираються здібні учні.

Розроблюються і втілюються різноманітні проекти по розвитку зв'язків між бізнесом, промисловістю й освітою. У 1995 р. департамент освіти об'єднався з деякими відділами департаменту зайнятості, створивши департамент освіти і

підготовки. Ця міра покликана сприяти підвищенню якості професійно-технологічної освіти, підготовки молоді до світу праці.

Таким чином, Великобританія, вставши на шлях реформ у кінці 80-х років, активно проводить їх і тепер. Уряд консерваторів намагається утримати правління в своїх руках. Однак зроблено деякі поступки для вчителів та шкіл: вони можуть самостійно обирати частину змісту освіти. Державні освітні стандарти впроваджуються в школах усе ширше, але їх обсяг дещо скоротився.

Розвиток освіти ХХІ ст. потребує високого рівня підготовки працівників, знання іноземних мов, здатність працювати з новітніми інформаційними технологіями.

Розвиток зв'язків між бізнесом і освітою, розширення вивчення іноземних мов, природничих наук й інформатики — все це слугує підвищенню якості освіти і в результаті, підвищенню конкурентоспроможності Великобританії в сучасному світі.

РОЛЬ САМООСВІТИ В САМОІНДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 134–139

Будь-яка система національної вищої освіти ґрунтується передусім на духовних і соціальних засадах, які покликані визначити сенс і ціннісні орієнтації психолого-педагогічної діяльності соціального інституту освіти, а також оптимальне співвідношення між загальнолюдським, національним і особистісним у системі взаємодії “людина — світ”. Висвітлення соціологічних аспектів організації самоосвіти в Україні потребує насамперед окреслення специфічного історичного контексту формування української освіти, який зумовив ту неординарну роль, яку відігравала самоосвіта в процесі національно-культурної самоідентифікації свідомого українства.

Нині поняття “ідентичність” отримало поширення у культурологічній, психологічній, соціологічній та філософській літературі. Воно походить від латинського терміну — *identificare* — і має те саме значення, що й українське слово “тотожність”. Відповідно “самоідентифікація” — це, дослівно за смислом, процес досягнення тотожності із собою, або ж самоототожнення. Самоідентифікація своїми передумовами має:

- рефлексію;
- порівняння себе із самим собою та іншими;
- саморозпізнання шляхом самопізнання на засадах самоосвіти;
- самовизначення через самоактуалізацію.

Поняття ідентичності, самоідентичності, ідентифікації та самоідентифікації тісно пов’язані з поняттями “автономність”, “автентичність”, “ексцентричність”, “індивідуальність”, “оригінальність”, “особистість”, “самобутність”, “самовизначеність”, “самодостатність”, “унікальність”. З 60-х років XX ст. поняття “ідентичності” посіло центральне місце в орієнтованих на культуру та освіту дискурсах, а з кінця 80-х років минулого століття, з настанням доби постмодерну виразно виявилась тенденція до універсалізації вживання понять “ідентичність” і “самоідентифікація” як системні категорії у міждисциплінарних дослідженнях культурно-освітніх феноменів з позицій постмодернізму та на засадах методології постструктуралізму.

У другій половині XIX ст. серед слов’янських народів Європи, в Іспанії, в країнах Латинської Америки питання культурної ідентичності та самоідентифікації починають розглядатись у тісному взаємозв’язку з питаннями етнічного та національного самовизначення, а також з проблемами етнокультурної орієнтації (наприклад, західники і слов’янофіли в Російській імперії, панслов’янизм Кирило-Мефодіївського товариства в Східній Україні, германофільство і москвофільство в Галичині, вчення про латиноамериканську сутність Леопольда Сеа, Гаоса-і-Гонсалеса Поли та ін.). Німецькі, британсь-

кі і французькі теоретики націоналізму — Й. Г. Фіхте, Г. В. Ф. Гегель, Ф. Гізо, Г. Т. Бокль, А. Токвіль — виходили у своїх міркуваннях з припущення, що природа націй ірраціональна. Вона визначається єдністю крові, мови і культурних традицій. В Україні особливо вагомого значення для формування національної ідентичності у період бездержавного існування набула самоосвіта. У ті часи офіційні освітні інституції були провідниками чужинських культурних впливів, покликаних знищити самобутність українського етносу й асимілювати його. За цих умов фундаментальною засадою національно-культурної самоідентифікації українського народу стає самоосвіта, що здійснюється у різних соціокультурних формах.

Соціально-психологічними засадами самоосвіти виступають соціокультурні принципи, покладені в основу теоретичного розуміння процесів соціалізації та інкультурації індивіда в конкретно-історичному соціумі. Розробка зазначених принципів в Україні започаткована видатним мандрівним філософом Г. С. Сковородою. Прагнення до самоосвіти філософ відзначав як природну схильність людини до пізнання і самопізнання. У творах Сковороди неодноразово наголошується на необхідності самостійного опанування “книжною премудрістю”, яка є найважливішим джерелом знань і фундаментальним засобом духовного самовдосконалення особистості. Сковорода адаптував стосовно українських соціокультурних умов філософський принцип самопізнання, який в його інтерпретації протягом тривалого часу відігравав вельми значну роль у становленні етнічно-національної самоосвіти. Вирішальне значення у цьому принципі належало внутрішній свободі особистості, тотожній з цілеспрямованістю, зібраністю, високою самодисципліною. Поруч з ними самообмеження також виступає важливою передумовою належної самоорганізації

в усіх сферах життєдіяльності, у тому числі в царині самоосвіти. Виховання дисципліни і самообмеження скеровано на формування потреби в суспільно корисній діяльності, яка носить антропогенний характер, тобто забезпечує передусім збереження і відтворення життя. Практичне розгортання творчих потенцій особистості в процесі самоосвіти неможливе без їх нормативного оформлення, тобто самоорганізації. При цьому важливо суворо дотримуватись пропорційності у співвідношенні творчого і нормативного компонентів самоорганізації освітньої діяльності. В іншому випадку самообмеження може призвести до вузькоспеціалізованої обмеженості.

Наголос на самоосвіті в Україні робився вітчизняними філософами, психологами і педагогами не лише з огляду на соціально-психологічні риси українського національного характеру, а й зважаючи на соціально-політичні обставини буття українського соціуму. З давніх-давен помітними були дві протилежні тенденції у цьому напрямі: антидержавна і продержавна, які завжди розвивалися в складному і дуже суперечливому взаємозв'язку. Освіту в Україні часто нав'язували чужі народи: польський, російський, німецький. Державні освітні установи були неукраїнськими. Українці мусили вчитися в цих неукраїнських навчальних закладах; хто ж не міг або не хотів учитися у чужинських державних установах, але тягнувся до знань, займалися самоосвітою або ж навчалися у недержавних інституціях [7, 192].

Протягом XIX–XX ст. на духовне життя українців помітно впливав феномен, який прийнято називати українською ідеєю. Стисло її сутність виклав В. Липинський: “Українство є боротьба за політичне та культурно-національне незалежнення Української Землі” [4, 81]. Під впливом національної ідеї етнічно скерована самоосвіта прагне до організаційного оформлення в різ-

ного роду самодіяльних утвореннях, які, з соціологічної точки зору, можуть бути означені як соціальні інституційні структури самоосвіти. Так, у ході революційних подій 1848–1849 рр. в Австро-Угорській імперії у Львові було створено одну з перших українських політичних організацій — Головну руську раду. З ініціативи цієї ради в жовтні 1848 р. у Львові відбувся Собор руських вчених, на якому було засновано “Галицько-руську матицю” [3, 334]. Головним завданням цього культурно-освітнього та літературно-видавничого товариства проголошувалось піднесення освітнього рівня українського населення Галичини шляхом залучення його до різних форм самоосвіти. З цією метою по селах і містечках відкривалися українські читальні, а у Львові на кошти місцевої громади відкрито Народний дім, який став осередком просвітницької діяльності.

Важливу роль у процесі підйому культурно-освітнього рівня і становлення національної самосвідомості українства відігравала УГКЦ [5, 90, 91]. Священники УГКЦ були на той час чи не єдиним освіченим прошарком у середовищі українців Галичини і Закарпаття. Тому духовенство займалось не тільки суто релігійними справами, а й, не в останню чергу, культурно-просвітницькою роботою. Саме в друкарнях УГКЦ народною мовою видавались часописи і навчальні посібники, художні твори і наукові праці. Канонік Пряшівської єпархії Олександр Духнович (1813–1865) у 1850 р. заснував культурно-освітнє товариство “Литературное заведение Пряшовское”, яке, зокрема, займалось захооченням русинів до самоосвіти. Було спеціально видано “Книжицу читальную для начинающих”, що користувалася популярністю серед слов’янського населення Закарпаття і певною мірою сприяла протидії його тотальній мадяризації.

У 50-х роках XIX ст. у Петербурзі була створена перша громада, яка пок-

лала початок громадівському руху в Україні. Петербурзька громада налагодила видання двомовного часопису “Основа”, а також за допомогою фінансової підтримки меценатів Г. Галагана, Ф. Симиценка і В. Тарновського (старшого) та добровільних пожертв почала видавати українські навчальні посібники, які студенти-хлопомани і народовці використовували для викладання в українськомовних недільних школах. Одну з перших українських недільних шкіл було відкрито в Києві 11 жовтня 1859 р. Ініціатором її відкриття став видатний учений, лікар і педагог М. І. Пирогов (1810–1881), який обіймав посаду куратора Київського навчального округу. У 1869 р. у Харкові засновано організацію української інтелігенції “Товариство грамотності”. Метою своєї діяльності товариство задекларувало поширення письменності серед селянства і розвиток на цих засадах самоосвіти.

Спираючись на організаційну структуру Петербурзької громади, П. Куліш започаткував видавництво “Сільської бібліотеки”, у рамках якої були опубліковані художні твори Т. Шевченка, М. Вовчка, Г. Квітки-Основ’яненка, Г. Барвінок, О. Стороженка, П. Куліша — всього 40 так званих “книжечок-метеликів”. Залученню українських селян до самоосвіти з метою пробудження в них національної самосвідомості сприяли і три “ходіння в народ” хлопоманів-народовців. Рух хлопоманів-народовців складався в основному зі студентів Київського університету св. Володимира переважно польського походження. Лідерами цього руху стали В. Антонович, П. Житецький, Т. Рильський, П. Чубинський. У 1859 р. хлопомани організували в Києві підпільну семирічну школу для українського юнацтва, яка стала ще однією соціальною інституцією патріотичної освіти, що спонукало до усвідомленої самоідентифікації молодих людей, які навчалися в ній.

Після польського повстання 1863 р. розпочалися гоніння на рухи хлопоманів і громадівців та на українську мову, культуру і освіту взагалі. Міністр внутрішніх справ Російської імперії П. Валуєв видав 18 липня 1863 р. циркуляр про заборону української мови. Одним із наслідків появи цього циркуляру стало закриття україномовних недільних шкіл. З цього приводу один із фундаторів вітчизняної культурології і соціології культури І. Огієнко писав: “Заборона рідної мови у всьому житті нашому довела тільки до руйнування. По школах нищили саму душу вкраїнську, перекручуючи її на московську. Освіта падала, бо в школі її давали мало, а позашкільну освіту крепко забороняли” [5, 237].

Репресії проти недержавних соціальних інститутів україномовної освіти зумовили зростання значення самоосвіти в процесі національно-культурної самоідентифікації українства. Нові соціальні інституції культурно-освітнього спрямування тепер здебільшого виникають у Галичині. Ю. Лавровський (1821–1873 рр.) став основоположником культурно-освітнього товариства “Руська бесіда” у Львові. Товариство поширювало українську книжку по селах і містечках, організовувало хати-читальні, видавало народною мовою календарі тощо. 8 грудня 1868 р. у Львові виникла нова форма самодіяльної національно-освітньої інституції — “Просвіта” [3, 349]. Просвітянський рух швидко поширився Галичиною, а з 1905 р. і на Сході України та навіть за її межами у місцях компактного проживання українців. Одна з перших просвіт на теренах Російської імперії була заснована в Кам’янець-Подільському. Просвіти всебічно сприяли ліквідації неписьменності та самоосвіті передусім серед селянства. У Галичині просвіти проіснували до 1939 р. При підтримці УГКЦ просвіти відкривали в галицьких містечках Народні доми, які ставали вогнищами культур-

но-освітньої активності свідомого українства.

У 1873 р. у Львові за фінансової підтримки цукрозаводчика В. Симиренка та полтавської поміщиці Є. Скоропадської було засновано Літературне товариство ім. Т. Шевченка (з 1892 р. — Наукове товариство ім. Т. Шевченка, скорочено НТШ). Поряд з організацією науково-дослідної роботи НТШ брало активну участь у всебічному сприянні всім формам самоосвіти українського населення. НТШ проіснувало до 1940 р. У жовтні 1989 р. його діяльність була відновлена у Львові. З ініціативи М. Грушевського в 1907 р. у Києві на зразок НТШ було створено Українське наукове товариство [2, 163]. Важливу роль у підготовці української, патріотично налаштованої інтелігенції відігравали Український (Таємний) Університет у Львові і Українській Вільний Університет, що базувався спочатку в Празі, а згодом у Мюнхені [7, 192]. Переважно через самоосвіту і через подібні інституції і відбувалась усвідомлена національно-культурна самоідентифікація українців. Завдяки таким організаційним формам самоосвіта на теренах України та за її межами, в середовищі української діаспори, набула статусу соціальної інституції.

Особам, що здобули освіту в недержавних національних навчальних закладах, були властиві суперечливі потяги. З одного боку, у них виявлялося тяжіння до встановлення національної державності, з другого — помітними були анархістські, антидержавні настрої, оскільки існуючі державні установи були їм чужі. Це призводило до значної політизованості самодіяльної української гуманітарної освіти і надавало їй гострого конфронтаційного, конфліктного характеру [1, 109]. Особливо гострим в Україні було мовне питання. Як і культура взагалі, так і освіта українців дуже часто були неадекватними їхній мовній формі. Національний український ін-

терес виражали мовами інших народів: російською, польською, німецькою [7, 193]. Визначні українські літератори, іноді з політичних причин, у своїй творчості були двомовними або, навіть, тримовними (О. Кобилянська, П. Куліш, Т. Шевченко, Л. Українка, І. Франко). Отже, зміст і форма культури й освіти не збігалися, і це наклало відбиток на психологію українців. З одного боку, були прагнення й енергія користуватися будь-якими мовами, виявляючи через них свою творчу особистість, пропагуючи національну ідею та національні цінності, прокладаючи їм шлях. З другого боку — страждання від неможливості або труднощів самовиразу рідною мовою.

Істотний внесок у створення належної бази мовно-гуманітарної самоосвіти українців у XIX–XX ст. зробили професійні лінгвісти та літератори. Значення мови в культурному поступі нації вони підносили у своїх роздумах до рівня філософських узагальнень. “Мова, — зазначав І. Огієнко, — це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова — душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... В мові — наша стара й нова культура, ознака нашого національного визначення” [5, 239, 240].

Педагогічні та психологічні ідеї, світоглядні та методологічні принципи, методичні засоби і прийоми національної самоосвіти розроблені знаними педагогами і соціальними психологами Г. Ващенком, В. Мудрим, С. Русовою, М. Сікорським, Я. Яремою та ін. й донині становлять безцінний духовний скарб, джерело розвитку методології освіти молоді Української держави. У творах цих визначних соціологів, психологів, зокрема педагогів, проводиться думка про те, що важливою соціально-психологічною засадою всіх форм самоідентифікації людини виступає самоактуалізація, яка знаходить свій вияв у

прагненні кожної особистості якомога повніше розгорнути свої природні фізичні та набуті соціокультурні, інтелектуальні, комунікативні, етичні, естетичні здібності, навички, вміння у процесі діяльності. Завдання викладача полягає в тому, щоб пробудити в учнів і студентів це прагнення до максимального використання своїх потенційних творчих можливостей.

Нині зростання ролі самоосвіти в царині української вищої школи зумовлене реформуванням вітчизняної системи освіти на засадах Болонської декларації. Наказом МОН України № 49 від 23 січня 2004 р. було затверджено Програму дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі української вищої освіти і науки. Програмою, зокрема, передбачається впровадження Європейської кредитно-трансферної системи (*ECTS*) в усіх національних галузях освіти та використання її як бази для визначення якості навчання. *ECTS* працює в рамках концепції “Навчання впродовж усього життя” (*Life long learning*). У зв’язку з цим планується істотно перерозподілити навчальне навантаження на користь самостійної роботи студентів (СРС). Згідно зі стандартами Болонської угоди студенти мають опрацьовувати самостійно до 2/3 загального обсягу програмного навчального матеріалу [8, 238]. Цілком очевидно, що реалізація окресленого завдання потребує подальшої розробки і вдосконалення соціально-психологічних засад самоорганізації навчання, акцент в якому сьогодні робиться на самоосвіті. Отже, самоосвіта була і залишається суттєвою передумовою самоідентифікації особистості.

Література

1. Гришук М. Специфічні аспекти української філософії освіти // Філософія і наука за умов формування

- інформаційного суспільства: морально-етичні та світоглядні проблеми: Тези Всеукр. наук. конф. "XXII Читання, присвячені пам'яті засновника Львівсько-Варшавської філософської школи К. Твардовського". 9–11 лют. 2010 р. — Л.: Вид-во НУЛП, 2010. — С. 109–110.
2. *Дорошук Н.* Культурницька діяльність українства між двома революціями (1907–1917 рр.) // Київська старовина. — 2000. — № 2. — С. 160–168.
 3. *Кордон М. В.* Українська та зарубіжна культура: [курс лекцій]. — К.: ЦУЛ, 2002. — 508 с.
 4. *Липинський В.* Листи до Братів-Хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму // Філософська і соціологічна думка. — 1991. — № 10. — С. 75–92.
 5. *Огієнко І.* Українська культура. — К.: "Абрис", 1991. — 272 с.
 6. *Повторева С. М.* Роль УГКЦ у захисті прав і духовному становленні українського народу / С. М. Повторева, В. П. Савельєв // Гуманізм. Людина. Духовність. — Дрогобич: Вимір, 1995. — Кн. 2. — С. 78–95.
 7. *Савельєв В.* Філософія освіти в Україні у першій половині XX ст. / В. Савельєв, С. Повторева // Наук. зб. Укр. Вільного Університету. — Мюнхен–Львів, 1995. — Т. 17. — С. 187–193.
 8. *Шаповалова Н. В.* Організація самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах у контексті адаптації до принципів Болонського процесу / Н. В. Шаповалова, Л. Л. Панченко, Л. В. Процак // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. — Тематичний вип. № 3. — Вісн. нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. — 2009. — Додаток 4. — Т. 2(14). — С. 237–241.

НАЦІОНАЛЬНА ОСВІТА ЯК ЗАПОРУКА МІЦНОГО ТА СТАБІЛЬНОГО ПОЛІТИЧНОГО МАЙБУТНЬОГО КРАЇНИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 140–142

Освіта є одним з головних пріоритетів прогресивного, демократичного суспільства. Показник рівня освіти є показником рівня національної ментальності, а також суспільно-соціального рівня населення.

Варто пам'ятати, що саме виховання дитини на патріотичних та громадянських засадах починається з перших його кроків у навчанні. Слід відмітити і стан якісного та кількісного рівня працездатності кадрів у нашій країні, а також зацікавленість держави в їхніх послугах, що прямо залежать від наукових відкриттів та досягнень молодих спеціалістів та вітчизняних учених загалом.

Виходячи з потенційної можливості поліпшити освітньо-науковий стан населення в державі, застосувавши при цьому модельно-аналітичний метод, наведемо деякі факти з минулого та порівняємо їх із сьогоденням.

Наприклад, розглядаючи праці видатних вчених можемо зазначити, що досягнення в освіті та науці на теренах пострадянського простору були чи не найвагомішим досягненням у прагненні бути першим і найсильнішим. Враховуючи той факт, що нині освіта залишається найголовнішим пріоритетом в ідеологічному забезпеченні держави, а тому і національної безпеки та державного суверенітету. Можемо навіть сьогодні побачити і почути той факт,

коли національна освіта — освіта, що викладається державною мовою та має державний стандарт, досить повільно, проте впевнено перетворюється в програму навчання та програмування на засадах іноземних стандартів, в тому числі і ментальних особливостей, зокрема культурних. Так, збільшується кількість іноземних шкіл, які вводять власні суворі правила та вимоги щодо спілкування та поведінки, досконалого вивчення мови та культурних особливостей. Дійсно, знання можуть стати у пригоді, проте якщо вони будуть спрямовані в русло маніпуляції на користь іншої держави, то навізання цього ми отримаємо лише “інкубатор” на власній території. Це, в свою чергу, повертає нас у ті часи, коли під час перебудови та падіння Радянського Союзу спеціалісти високого рівня масово залишали територію радянських республік та були прийняті на роботу до іноземних роботодавців.

Також залишається незрозумілою роль та значення педагога в нашій країні та суспільстві загалом. З одного боку, рівень освіти вимагає категоричних змін до пристосування світової освітньої реформи, а з другого — низька забезпеченість та незацікавленість держави у кваліфікованих педагогічних кадрах (що відбивається у відсутності держзамовлення у навчальних закладах молодих спеціалістів) призводить до застою національної освіти.

ти, яка орієнтується в основному на ще радянські стандарти освіти, що, в свою чергу, діє як гальмуючий фактор на освітню трансформацію, та неготовність базової школи забезпечити рівень знань майбутніх абітурієнтів, придатних до реалій європейської системи навчання.

Тобто, відштовхуючись від прийняття європейських стандартів освіти, це не означає сліпо наслідувати вимоги та критерії даної програми навчання. Можливо, вагомим фактором є зацікавлення, мотивування необхідності якісного навчання у світорозумінні учнів, студентів. Якщо для одних існує вагомий стимул грошового заохочення, то для інших потрібно створити середовище, атмосферу ідеологічного піднесення розуміння потрібного національного розвитку як обов'язкового, невід'ємного фактора високого рівня освіти. Що це дасть у перспективі розвитку освіти?

По-перше, ідеологічне піднесення національного розвитку освіти стане культурним, духовним та ментальним базисом української освіти.

По-друге, це забезпечить національні пріоритети у розвитку та піднесенні державної політики до педагогів та працівників освіти в цілому.

По-третє, забезпечення спрямованості на посилення викладання національної освіти відмежовує нас від ризику остаточної русифікації населення, що, в свою чергу, є загрозою зникнення української культури.

І загалом, по-четверте, — кожна країна прагне виховувати громадянина-патріота, свідомого, мислячого громадянина, а не симбіоз суспільно-політичної думки різноспрямованих, а подекуди антидержавних політичних об'єднань.

Варто відмітити, що одним із основних факторів, можливо базовим, є виховання на патріотичних засадах, так би мовити національне виховання.

Великий вплив на дітей справляє повсякденна поведінка дорослих, їхній

приклад. Сила впливу прикладу на молодших школярів ґрунтується на нахилі дітей до наслідування. Не маючи достатніх знань, переконань і життєвого досвіду, діти дуже уважно придивляються до поведінки довколишніх людей. Цю схильність педагоги помітили порівняно давно. Ще Я. А. Коменський відзначав, що маленькі діти вчатьсЯ раніше наслідувати, ніж пізнавати.

Сила впливу прикладу полягає і в тому, що довколишні не нав'язують дітям своїх поглядів, учинків, діти самі помічають їх, вони привертають їхню увагу і сприймаються дітьми як взірець поведінки.

Комплексну реалізацію завдань у вихованні нової людини, як зазначено в програмі "Освіта" (Україна ХХІ ст.), мусить об'єднати національне виховання, яке має бути спрямоване на формування у молоді та дітей світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної та світової духовної культури, досягнення високої культури міжнаціональних відносин. Особливу увагу необхідно зосередити на пріоритетних напрямках реформування виховання:

- формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;

- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу;

- формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою;

- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх етносів, що населяють Україну;

- утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, добра, працелюбності, інших доброчинностей;

— формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;

— формування у дітей і молоді вміння міжособистісного спілкування та підготовка їх до життя в умовах ринкових відносин.

Література

1. *Баранов С. П.* Педагогика. — М. Просвещение, 1987. — 368 с.
2. *Дроб'язко П.* Українська національна школа: витоки і сучасність. — К.: Академія. — 1997. — 181 с.
3. *Концепція національного виховання* // Освіта, 1996. — 7 серп.
4. *Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Сергійчук З. О.* Основи національного виховання. — К.: ІСДО, 1993 — 152 с.
5. *Легенький Г. И.* Цель и способы воспитания. — М.: Педагогика, 1990.
6. *Савін М. В.* Педагогіка. — К.: Вища шк. — 1980. — 309 с.
7. *Українська національна система виховання: Концепція.* — К.: Либідь, 1991.

АКТИВНІСТЬ СТУДЕНТІВ — ОСНОВА ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 143–146

Проблеми оптимізації та інтенсифікації навчального процесу у вищій школі завжди були актуальними в системі підготовки спеціаліста. Значне місце серед них займає проблема активізації аудиторії у навчанні [7; 10; 11]. Відомо, що ефективність навчальних занять визначається не тільки діяльністю викладача, а й ступенем активності та зацікавленості студентів, які беруть участь у навчально-пізнавальному процесі, а також тим, наскільки в них вироблена позитивна постанова на навчально-пізнавальну діяльність взагалі, і на конкретний навчальний предмет зокрема. Підсумок діяльності студентів є показником результату триєдиної діяльності викладача: навчальної, виховної та організаційної. Водночас, такі науковці, як Т. Л. Антонечко, А. А. Максименко, О. Пометун, С. Самаріна сьогодні визначають, що спостерігається тенденція щодо зниження рівня активності студентів на заняттях. Це підтверджують і наші багаторічні дослідження із зазначеної проблеми.

Важливою умовою активності студента на занятті є його **увага** з першої і до останньої хвилини. К. Д. Ушинський приділяв дуже велике значення саме увазі студентів та вважав її надзвичайно важливим фактором, що сприяє успішності навчання і виховання. Він вважав, що кожен вихователь повинен вміти звернути увагу студента на бажаний предмет, відзначаючи, що для цієї мети аналіз уваги вказує вихователю кілька

напрямів: посилення враження; пряма вимога уваги; заходи проти неувважності; цікавість викладання. Проте, проведені дослідження [10, 9], практика проведення занять в Інституті міжнародної економіки та фінансів МАУП свідчать, що студенти бувають неувважними близько 40 % часу. На лекції за перші десять хвилин запам'ятовують 70–80 % інформації, а за останні десять хвилин лише 20 %. Отже, проблема концентрації уваги на занятті залишається важливою умовою ефективності навчального процесу.

Відомо, що увага може бути різноспрямованою: на предмети, що нас оточують (зовнішня), на власні почуття, думки і переживання (внутрішня). Враховуючи це, викладачеві не слід орієнтуватися тільки на увагу, що виражається студентами зовні, він має постійно контролювати їх діяльність, щоб з'ясувати, чи всі вони активно сприйняли основний навчальний матеріал і чи вироблене в них розуміння сутності питання, основи якого були подані раніше або викладаються на даному занятті [1; 4; 6].

Психологи звертають увагу на необхідність організувати не тільки довільну, а й, що найбільш важливо, мимовільну увагу студентів [2; 5; 9]. Цьому сприяють, по-перше, певні подразники, що характеризуються такими особливостями: сила та несподіванка подразника (сильний звук, яскравий спалах, різкий запах, слабкий звук у тиші і т. д.); новизна, незвичайність, контрастність подразника

(нові наочні посібники); підвищення голосу або раптова пауза. По-друге, необхідно дотримуватися умов, які дають можливість підтримувати стійку довільну увагу студентів під час навчальних занять: виразне розуміння конкретного завдання, що виконується; звичні умови роботи; збудження у студентів непрямих інтересів; створення сприятливих умов для діяльності. По-третє, підтримуючи увагу студентів під час навчального процесу, необхідно пам'ятати про основні його властивості: зосередженість (утримання уваги на одному об'єкті допомагає, наприклад, посилити інтерес до цього об'єкта, процесу, явища); стабільність уваги (тривалість утримання уваги на даному об'єкті, процесі, при активній роботі з якими вона може скласти максимум 15–20 хв, а потім необхідні перемикання уваги, короткий відпочинок, що дає змогу знову повернути увагу до колишнього об'єкта, процесу); обсяг уваги (кількість об'єктів, символів, що сприймаються одночасно з достатньою ясністю, для окремих змістових шматків, логічних посилок — $7 + 2$); розподіл уваги; перемикання уваги.

Ефективність навчально-пізнавальної діяльності залежить не тільки від уваги студентів, а й від ступеня їх самостійності під час занять. Час, який має студент для виконання навчального плану, становить дві складові: робота у ВНЗ за розкладом занять і позааудиторна самостійна робота. Щоб виконати весь обсяг самостійної роботи, необхідно займатися по 3–5 годин щодня. Починати самостійні позааудиторні заняття слід з перших днів семестру, пропущені дні будуть загублені назавжди, компенсувати їх пізніше посиленими заняттями без зниження якості роботи і її продуктивності неможливо. Перші дні семестру дуже важливі для того, щоб включитися в роботу, установити певний порядок, рівномірний ритм на весь семестр.

Самостійні заняття вимагають інтенсивної розумової праці, яку необхідно не

тільки правильно організувати, а й стимулювати. При цьому дуже важливо вміти підтримувати стійку увагу до досліджуваного матеріалу. Вироблення уваги вимагає значних вольових зусиль. Саме тому, якщо студент зауважує, що він часто відволікається під час самостійних занять, йому треба змусити себе зосередитися. Подібну процедуру необхідно проробляти постійно, тому що це тренування уваги. Стійка увага з'являється в тому випадку, коли людина ставиться до справи з цікавістю [5; 6; 8].

Переваги навчання, яке активізує самостійну творчу роботу студентів, стають особливо переконливими при порівнянні занять так званого “викладаючого” характеру із заняттями, на яких велику питому вагу займає самостійна робота студентів [11, 65]. На заняттях “викладаючого” характеру, як правило, ставляться питання, що зводяться до простого пригадування та відтворення вивченого раніше матеріалу. Подібні питання не стимулюють самостійну роботу студентів по осмисленню досліджуваного матеріалу. У цьому випадку не створюються умови для того, щоб вони могли самі вирішувати навіть прості проблеми (ускладнення), зіставляти факти, виявляти причинно-наслідкові зв'язки і т. п. Такий метод навчання не сприяє розвитку пізнавальної самостійності й активності студентів. Самостійність у навчально-пізнавальній діяльності на заняттях характеризується і рівнем аналітичного мислення студентів. Людина не може творчо мислити, проявляти глибину розуму, гнучкість, кмітливість, не володіючи певними знаннями.

Отже, науковці визначили, що основу самостійної діяльності становлять навички контролю та самоконтролю, тобто постійне спостереження студентів за власною роботою, аналіз і самоаналіз, знаходження помилок своїх та товаришів по навчанню, виправлення їх, здатність вдосконалювати навчально-пізнавальну діяльність на цій основі. Само-

контроль і особливо взаємний контроль студентів у справі активізації, навчально-пізнавальної діяльності стає засобом та стимулом підвищення їх активності і зацікавленості у навчальному процесі.

Необхідно також підкреслити, що після прослуховування лекцій або самостійного вивчення літератури по заданій темі студенти повинні починати підготовку до заняття відповідно до його плану, який, як правило, вручається їм не пізніше, ніж за 5–10 днів до початку майбутнього заняття. Підготовку до заняття бажано здійснювати у такій послідовності. По-перше, спочатку усвідомлюються тема, яка передбачена планом заняття. При цьому необхідно зрозуміти важливість теми, місце і роль кожного питання в розкритті теми, а також найбільш істотні положення кожного питання (їх сутність), що мають найбільш теоретичне і практичне значення [20, 11, 12]. По-друге, при підборі літератури надається перевага джерелам більш високого рівня (підручникам, навчальним посібникам, законам, постановам державних органів, іншим нормативним актам), а потім підбираються конспекти лекцій, статті в журналах і газетах за їх найменуваннями і заголовками. При цьому в першу чергу використовуються матеріали більш пізніх видань. За необхідності можуть підбиратися і використовуватися довідники, щорічники, звітні й статистичні матеріали [20, 12].

Аналіз літературних джерел [2; 7; 9] свідчить, що не менш важливою вимогою до навчально-пізнавальної діяльності студентів на заняттях є наявність у них навичок навчальної праці. Тому на заняттях крім знань, умінь і навичок, які формуються у майбутніх фахівців, формуються їхні загальні вміння і навички навчальної праці. Організованість і дисциплінованість студентів на заняттях і стиль взаємовідносин характеризують коректність їхнього ставлення до викладача та один до одного, загальний настрій групи і психологічний клімат за-

нять, що створений загальною організацією навчального процесу, вимогливістю і стилем керівництва даного викладача. Основу змісту спільної діяльності викладача занять студентів становить навчальна та інша інформація, а “знаряддями праці” слугують слово, мова, розповідь. Усе це визначає і характеризує загальну атмосферу занять, загальну установку студентів на діловий, творчий підхід до навчально-пізнавальної діяльності.

Принципи навчання, на відміну від методів, не вибирають. Ними має керуватися викладач у повсякденній практичній діяльності. На кожному занятті реалізуються основні принципи роботи з навчальною інформацією, порушення їх не допускається. Наприклад, принцип науковості може бути порушений у тому випадку, коли викладач припускається неточностей, нехай навіть незначних, теоретичних основ предмета, який викладається, тобто властивих навчальній інформації.

Ефективність навчання багато в чому залежить від реалізації викладачем принципу проблемності у навчанні [3; 7; 12]. Характер проблем визначається конкретною темою навчального матеріалу. Постановкою проблеми створюється проблемна ситуація, яка являє собою практичне або теоретичне ускладнення, що приводить студентів до виявлення недостатності раніше набутих знань, особистого досвіду для пояснення нових фактів і явищ, тобто до протиріччя між знанням і незнанням. Створення проблемної ситуації спрямовує студентів на самостійний пошук відповіді. Проблема ситуація може виникнути у ході виконання навчально-практичного завдання, спостережень за життєвими явищами, фактами, що вимагають теоретичного пояснення, і т. п. [9, 197, 198].

Найважливішим фактором успішності навчального заняття, як свідчать дослідження [1; 2; 11], є особистість викладача, який має бути насамперед

фахівцем. Він повинен: володіти матеріалом — відрізнати істотне від несуттєвого, установлювати взаємозв'язки, проводити аналогії і наводити приклади; тримати себе в курсі останніх подій у своїй професійній сфері; встановлювати всі види контактів зі студентами — логічний, психологічний і моральний, що забезпечить ефективність заняття. Навчальне заняття слід організувати так, щоб студенти постійно відчували підвищення складності виконуваних завдань, отримували позитивні емоції від переживання власного успіху в навчанні, були зайняті напруженою творчою роботою. При комунікативній взаємодії зі студентами викладачеві бажано: давати студентові можливість відчувати власну значущість; краще розуміти студента; підвищувати свій авторитет у студентському середовищі; уміло впливати на позицію студента. Водночас, ефективність навчальних занять визначається не тільки діяльністю викладача, а й ступенем активності і зацікавленості студентів у навчально-пізнавальному процесі [2; 7; 11]. Активність студентів — основна характеристика ефективності навчальних занять, їх результативності.

На активність студентів на заняттях значно впливає його зміст. При відборі змісту навчального процесу бажано дотримуватись таких правил: ставленням студентів до змісту; вибір того змісту, який важливий для студентів і за своїм рівнем складності відповідає їхній підготовленості; співвідношенням змісту до коштів навчання; вибір змісту, що необхідний для розуміння проблеми і який можна наочно і зрозуміло викласти; співвідношенням змісту до часу його викладення, тобто вибору такого змісту, який можна викласти у відведений на це час. Разом із цими правилами значу роль відіграють і умови проведення заняття, методи, доступні засоби і переваги викладача.

Таким чином, аналіз літературних джерел, наші дослідження свідчать, що в останні роки у навчально-пізнавальній діяльності студентів спостерігається тенденція до зниження їх активності на заняттях. Подолання цього негативного явища передбачає використання різноманітних форм, методів, інноваційних технологій у викладацькій діяльності. Бажано використовувати інноваційні інтерактивні технології, оптимально-інтенсивні психолого-педагогічні засоби впливу на особистість студента.

Література

1. *Антонечко Т.Л.* Психологічні основи впливу ціннісно-сислової сфери на професійне становлення майбутнього фахівця // Педагогіка і психологія. — 2009. — № 4.
2. *Василевський С. М.* Лекционное преподавание в высшей школе. — Горький, 1959.
3. *Дичківська І. М.* Інноваційні педагогічні технології. — К., 2004.
4. *Ковальчук Г. О.* Активізація навчання в економічній освіті. — К., 2003.
5. *Максименко А. А.* Методика подготовки и чтения лекций: Метод. пособие. — М.: ИПК СК, 1996.
6. *Найдьонов І. М.* Навчально-методичний комплекс дисципліни “Основи психології і педагогіки”: Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та допов. — К., 2009.
7. *Найдьонов І. М., Ігнатюк А. І.* Методика викладання фінансово-економічних дисциплін: Навч. посіб. — 2-ге вид., із змін. та допов. — К., 2005.
8. *Педагогічна майстерність: Підруч.* / За ред. І. А. Зязюна. — К., 2006.
9. *Педагогический менеджмент: Ноу-хау в образовании: Учеб. пособие.* — М., 2006.
10. *Пометун О.* Інтерактивні методики та система навчання. — К., 2007.
11. *Преподаватель вуза: технологии и организации деятельности: Учеб. пособие* / Под ред. С. Д. Резника. — М.: ИНФРА-М, 2010.
12. *Самаріна С.* Нові технології навчання. — К., 2004.

ЮРИДИЧНА ОСВІТА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 147–149

Принципові зміни в діяльності державного апарату, правовому регулюванню у сфері економіки, фінансів, торгівлі, перехід суспільства до соціально орієнтованої ринкової економіки вимагають якісних змін в ідеології і методиці підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації. Отже, сьогодні абсолютно чітко має бути окреслена модель фахівця-юриста і, як її складові, модель особи і модель підготовки. Модель фахівця має відповідати вимогам до професіоналів-юристів майбутнього.

Відбулася якісна зміна соціальної значущості юриспруденції. Юридична професія стала однією з найпрестижніших. Разом з тим, кроки із реформування юридичної сфери в державі обмежуються законодавством і перебудовою юридичної практики. Ефективність реформування як у правовій сфері, так і в масштабах усього суспільства безпосередньо залежить від рівня кваліфікації юридичного корпусу держави. На сьогодні насиченість країни юристами недостатня. Їх підготовка здійснюється в основному для правоохоронних органів, де зосереджена переважна більшість юридичних кадрів. Разом з тим, в органах державної влади і управління, у сфері економіки багато посад, що вимагають правової підготовки, посідають фахівці без юридичної освіти. Та і в системі правоохоронних органів фахівців з вищою юридичною освітою замало [1].

Нині система вищої юридичної освіти складна і взаємодіє з політичними,

економічними, культурними і соціальними системами. У цих умовах вища юридична освіта не може бути пасивною, а має істотно і динамічно впливати на навколишнє середовище, формуючи цивілізоване демократичне правове поле. У цьому полягає його позитивна роль і просвітницька місія.

Універсальний підхід, пов'язаний з конкретними умовами дня нинішнього і характером освіти в цілому, дасть можливість краще визначити основні напрями розвитку вищої освіти, орієнтування їх на кінцевий результат.

Тенденції і проблеми в системі вищої юридичної освіти окреслюють п'ять напрямів, а саме: відповідність вищої юридичної освіти сучасним вимогам, зміст освіти, якість освіти, фінансування й управління, співпраця і соціальне партнерство.

З моменту проголошення незалежності держава істотно вплинула на формування власної системи вищої юридичної освіти. Сформована мережа вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку юридичних кадрів по освітньо-кваліфікаційних рівнях молодшого фахівця, бакалавра, фахівця і магістра.

На сьогодні маємо неодиначні випадки, коли навчальні заклади без відома МОН України і професійної ради відкривають відособлені структурні підрозділи, що здійснюють освітню діяльність за фахом "Правознавство" з порушенням ліцензійних вимог [2].

Нерівномірний розподіл вищих навчальних закладів і їх ліцензійного

обсягу породжує певні соціальні проблеми, оскільки для молоді різних регіонів створюються нерівні можливості для здобуття вищої юридичної освіти. Сьогодні необхідно, при плануванні зарахування, враховувати матеріальне становище рядової сім'ї, яка поки не має фінансової можливості відправити випускника школи на навчання у віддалену область, місто.

Разом з тим не всі вищі навчальні заклади, особливо непрофільні (такі, що отримали ліцензію на право підготовки юристів), забезпечують їх якість на рівні державних вимог.

Що на сьогодні може сприяти внутрішній інтеграції галузі вищої юридичної освіти? Це — кардинальне оновлення змісту освіти. Воно ще значно відстає від глобальних тенденцій розвитку суспільства, від потреб формування вільної особистості в умовах демократизації суспільства. Все більше виявляється така серйозна проблема, як недостатня відповідність освітньої юридичної сфери характеру і змісту українських реформ. Спроби модернізувати змістовну сторону на всіх рівнях за рахунок введення в навчальні плани окремих дисциплін або збільшення обсягів тільки призвели до перевантаження студентів.

Це позбавило їх можливості поглиблювати свої знання самостійно, набувати навичок самоосвіти [3]. Перевантаження студентів регламентоване аудиторною роботою. У навчальних закладах ще не прижився культ знань, який істотним чином, враховуючи високий рівень професійної юридичної освіти, допомагає випускникам знаходити свою нішу на ринку праці. Головне завдання полягає у постійній адаптації змісту вищої юридичної освіти за допомогою освітніх і професійних програм до потреб суспільства.

Потребує термінового завершення розробка державних стандартів вищої юридичної освіти. Це дасть можливість визначити критерії щодо спроможності

ВНЗ здійснювати підготовку юридичних кадрів.

Відповідно до вимог стандартів необхідно сформулювати зміст вищої юридичної освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями, передбачивши їх спадкоємність і безперервність.

Згідно з вимогами державних стандартів доречне проведення низки організаційних заходів, пов'язаних з реалізацією змісту освіти за допомогою кадрового і навчально-методичного забезпечення, матеріально-технічної бази, системи доступу і діагностики знань. Ухвалення державних стандартів вищої юридичної освіти забезпечить умови і відповідальність за надання якісних освітніх послуг відповідно до вимог цих стандартів [5].

Актуальним є вирішення ще однієї проблеми — потрібно терміново забезпечити вищі юридичні навчальні заклади відповідною організаційно-розпорядчою і методичною документацією.

Якість науково-педагогічних кадрів відіграє визначальну роль в умовах трансформації суспільства до нових соціально-економічних відносин. Завдання, які виконують вищі юридичні навчальні заклади, мають високий рівень складності. Отже, це вимагає від науково-педагогічного персоналу не тільки високого рівня компетентності, а й волі займати передові позиції, виходячи з етичних цінностей відповідно до вимог якості. Політика забезпечення якості вимагає створення ефективної системи відбору науково-педагогічних кадрів на основі їх здібностей і вміння здійснювати навчально-виховний процес [6].

Не меншу вагу в реалізації політики якості має система управління службовою кар'єрою викладачів, визнання їх соціального статусу і фінансове забезпечення цього статусу.

Якість викладацького персоналу все більшою мірою залежатиме від його реакції на радикальні зміни у сфері інфор-

матизації і технологізації навчального процесу. У сучасних умовах необхідно широко використовувати можливості нових інформаційних і комунікаційних технологій, реалізовувати новаторські концепції і методи, хоча при нинішній фінансовій обмеженості це дуже складне завдання. Воно полягає в забезпеченні ВНЗ сучасною комп'ютерною технікою і створенні на базі провідних юридичних установ системи перепідготовки і підвищення кваліфікації викладачів в плані застосування в навчальному процесі інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Отже, для поліпшення юридичної освіти в умовах адаптації законодавства України до міжнародних і європейських стандартів необхідно:

- завершити розробку і впровадження державних стандартів вищої юридичної освіти з одночасним впровадженням системи державного контролю за рівнем професійної підготовки юристів;
- вивчити стан забезпечення юридичними кадрами з вищою освітою органів державної виконавчої влади, правоохоронних, судових органів соціального захисту населення і визначити потреби у фахівцях з рівнів підготовки і спеціалізацій;
- розробити і затвердити перелік посад, які можуть обіймати випускники вищих навчальних закладів з юридичною освітою відповідно до освітньо-кваліфікаційного рівня;
- передбачити нові спеціалізації в юридичних навчальних закладах

з урахуванням сучасних видів юридичної практики;

- розвивати міжнародні зв'язки в юридичній освіті, пов'язані з розробкою навчальних програм та інших компонентів освіти, направлених на інтеграцію юридичної освіти у світовий освітній простір;
- створити гнучку розгалужену систему післядипломної освіти шляхом перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців з нових напрямів юридичної науки і практики з оптимальними термінами, періодичністю навчання і забезпеченням оновлення його змісту;
- розробити і прийняти державну програму підтримки видавництва, що випускають юридичну літературу.

Література

1. *Конституція* України, Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // ВВР України від 23 лип. 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. *Закон* України “Про вищу освіту” від 17.01.2002 № 2984-III // ВВР України від 17 трав. 2002. — № 20. — Ст. 134.
3. *Постанова* Кабінету Міністрів України “Про програму розвитку юридичної освіти на період до 2005 р.” від 10 квітня 2001 р. № 344.
4. *Журавський В.* Проблеми юридичної освіти // *Дзеркало тижня.* — № 3 (428) 25–31 січ. 2003
5. *Електронна* адреса. — <http://law-edu.dp.ua/yurydychna-osvita-v-ukrajini.html>
6. *Електронна* адреса. — <http://pro-zakon.com/node/758>

ЗАСАДИ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЗА ДІАЛОГОМ ПЛАТОНА “ЗАКОНИ”

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 150–155

Що може бути більш актуальним для нашого сьогодення, як не бажання віднайти оптимальний шлях до змін та впровадження в нашу реальність найбільш розумної моделі розвитку на всіх рівнях існування — від публічно-політичного до глибоко приватно-особистісного життя. І ніхто не заперечуватиме, що питання виховання та освіти тут займає далеко не останнє місце, адже це основа нашого майбутнього — як окремої людини, так і країни й навіть усієї цивілізації. Пропонуємо читачам з цього приводу короткий огляд настанов та порад давньогрецького мислителя Платона, який створив не лише загальновідомі утопічні проекти законо- і державотворення, а й надзвичайно цінні, актуальні в реаліях нашої повсякденної буденності принципи, врахування яких щонайменше допоможе розібратися в сучасному перенасиченому інформацією світі, а в розумних цілях зможе вивести на якісно новий рівень знань, сформуванню моделі правильного бачення розвитку суспільства та держави, критично оцінити проекти освітньої реформи в Україні та можливість їх втілення.

На жаль, дослідники питання виховання та освіти не заглиблюються так далеко в історію політичної та правової думки. Хоча, насправді, коріння будь-якої сучасної науки сягають давньогрецької культури і так чи інакше торкаються найбільшого її світоча — Пла-

тона. Започаткування нових теорій і розробок гуманітарної сфери XX ст. найчастіше звертало свій погляд на доробок античного мислителя і завжди знаходило там цікаві думки, міркування і актуальні питання для шукача. І освітня галузь тут аж ніяк не виняток.

Відтак, приступаючи до практичного законотворення, підкувавшись у теоретичних питаннях, ключових моментах та цілях законодавства, Платон у своєму діалозі “Закони” вважає за найдоцільніше починати будь-яке унормовування життя людей в державі із регламентації шлюбних стосунків та народження дітей. Однак, розглядати ці питання можна лише у тісному взаємозв’язку із проблемами виховання, як невід’ємною частиною людського існування загалом, і вкрай важливою на ранньому етапі життя кожної людини зокрема, а також освіти — найголовнішого заняття молоді й інструмента творення особистості. Відтак, закони про виховання та освіти громадян стають вирішальним підґрунтям, базисом усього законодавства та життя людей у державі.

Передусім слід зазначити, що приписи про виховання та освіти дітей швидше нагадуватимуть повчання й настанови, ніж норми законів. Адже у приватному та сімейному житті кожної людини є безліч дрібничок, що відбуваються не на очах у всіх. Тут під впливом особистого страждання, задоволення і бажання легко виникають явища, що

вступають у протиріччя з порадами законодавця, тому й виникають небажані звички громадян, найрізноманітніші й несхожі одна на одну, у великому ж масштабі — це лихо для держави (Закони VII 788ab) [1, 238]. Тож давньогрецький філософ прагне роз'яснити основоположні принципи, викласти саму сутність і вісь питання виховання та освіти, на яку, як на каркас, можна буде в практичному законотворенні нанизувати деталі, уточнення і, власне, норми, що набудуть у процесі розвитку держави форму закону. Такі конструктивні засади і сьогодні існують, — у кожного народу свої, у вигляді звичаїв, традицій, переказів та усних настанов старших поколінь молоді. Але законодавцю важливо не заблукати у такому народному спадку, вміти правильно зорієнтуватися і розпізнати істинне від обліпленого столітніми нашаруваннями несуттєвого, а також вивести найважливіші та принципові питання на державний рівень, під загальний контроль.

Для правильного розуміння процесу раннього розвитку дитини слід звернути увагу на цікаві зауваження філософа з цього приводу. Ми читаємо, що жодна жива істота не народжується на світ, володіючи усім тим розумом, який належно їй мати в дорослому віці. Допоки ж ця істота не набуде властивої їй розумності, вона лютує й кричить щось незрозуміле, а як встане на ноги, починає без толку скакати. У цьому, до речі, криється початок задоволення, музичного і гімнастичного мистецтв, почуття ритму та гармонії (Закони II 653de; II 672) [1, 101, 123]. Тож звідси логічно вивести таку пораду: не турбуватися надміру й не перешкоджати активності дитини, але завжди слід належно спрямовувати її в необхідне русло.

Кожна душа, якій від народження властивий страх, з часом, у разі бездіяльності, ще більше до нього призвичаюється і набуває аж ніяк не мужності, а боягузтва. Мужність та добродетель

у душах дітей виховується з перших років життя в тренуванні переборювати напади боягузтва і страху. Тому спокійний душевний настрій — чимала частина хорошого стану душі, так само як поганий настрій — чимала частина поганого душевного стану (Закони VII 791ab) [1, 241]. Доведення цих принципів до загальнодержавного рівня потребує не стільки впровадження наказового характеру, скільки необхідності доведення до кожного громадянина правильного розуміння, а відтак і коректного ставлення до такого тонкого механізму, як формування нової людини, закладання міцних підвалин для подальшого розвитку гармонійної, сильної особистості.

Платон застерігає, що для молоді найкращим і найдоцільнішим є стан, коли забезпечується необхідне і немає приводу до заздрощів. **Не золото слід заповідати дітям, а побільше совісті.** І не варто розраховувати, що її можна вселити наказами, цього неможливо досягнути й запізнілими порадами та словесними вимогами мати в усьому сором. Розумний законодавець скоріше порадить старшій людині самій соромитися молодих і більше остерігатися, як би хто з молоді не побачив негідного вчинку й не почув від них будь-якого поганого слова. Адже юнаки завжди будуть цілком безсоромні там, де не соромляться навіть старці. *Найкраще виховання молодих людей, та й самих себе, є не в переконаннях, а в явному для всіх здійсненні в особистому житті того, в чому є намагання переконати інших* (Закони V 729ac) [1, 180, 181].

Платон робить окреме зауваження і наголошує на неприпустимості впадання в крайності у вихованні: від вседозволеності та надмірної опіки до абсолютних заборон і утисків. Зніженість робить характер дитини важким, дратівливим і дуже вразливим до дрібничок, навпаки ж, надмірно грубе підкорення чужій волі дітей робить їх

приниженими, неблагородними, ненависниками людей, так що врешті-решт вони стають непридатними до суспільного життя (Закони VII 791d) [1, 242]. Держава прагне піклуватися про всіх дітей водночас, що не так вже й легко, тому законодавець намагається передусім навчити відчувати і розуміти ту міру не впадання в крайнощі, яку застосовуватимуть громадяни в кожному конкретному випадку. Тож закон дає лише узагальнені настанови для можливості правильного вибору і коректної поведінки в кожному конкретному випадку.

Відтак, підсумовуючи розмірковування, Платон вважає (що анітрохи не суперечить сучасній науці в цій галузі), що найголовніші риси характеру та звички кожної дитини закладаються саме у віці до трьох років, починаючи від зачаття. Тому важливим є те, щоб вагітна жінка особливо піклувалася про власний стан, не зазнавала багаточисленних несамовитих насолод, як і страждань. Бажано, щоб цей проміжок часу вона з дитиною прожила в радісному, безтурботному і тихому настрої. А загалом цілком правильним було б це твердження до всього життєвого шляху кожної людини. Нагадує тут філософ і золоте правило, що завжди й у всьому варто дотримуватися середини (Закони VII 792e-793a) [1, 243].

Кожен вік, як відомо у педагогіці, має свої особливості та нюанси, на які слід зважати. В унормуванні законів про виховання це також важливо враховувати. Тому філософ звертає увагу на ключові моменти розвитку дитини в різний віковий період, вводячи та встановлюючи загальні вимоги. Так, наприклад, за своїм душевним складом діти від трьох до шести років потребують забав і саме на цьому слід будувати їх виховання. У дітей цього віку забави виникають самі собою, коли діти збираються разом, вони вигадують їх навіть

самі. Годувальницям лише слід наглядати за скромністю та нерозбещеністю своїх підопічних (Закони VII 793e-794a) [1, 244, 245]. Важливість перших ігор суттєва для щастя кожної людини і держави загалом з точки зору виховання законслухняності та легкості для людини в усьому й завжди дотримуватися правил (Закони VII 797a-799a; VII 819b-820d) [1, 248–250; 273, 274].

Законодавець не повинен допускати, щоб виховання дітей було чимось дургорядним і йшло навмання. Навпаки, це найперше, з чого має почати законодавець. Якщо він хоче створити належну турботу про дітей, йому слід вибрати з числа громадян людину, найкращу в усіх відношеннях, і, наскільки це можливо, саме її призначити піклувальником за дітьми (Закони VI 765d-766b) [1, 216, 217].

Отже, розглянувши найважливіші принципи догляду і піклування за дітьми віком до шести років, підсумовуючи викладене, спробуємо дати визначення, що таке виховання? Під цим терміном Платон розумів те, що з дитинства веде до доброчесності, змушуючи людину пристрасно бажати і прагнути стати досконалим громадянином, який вміє відповідно до справедливості підкорятися чи володарювати. Виховання ж, що має своїм предметом і ціллю гроші, могутність або будь-що інше, позбавлене розуму і справедливості, низьке і неблагородне, а відтак, зовсім негідне носити цього імені. Не можна недооцінювати вихованість, адже вона — найпрекрасніше з того, що мають найкращі люди. Якщо ж виховання відхилиться від свого істинного шляху, але це ще можливо виправити, то кожен в міру власних сил повинен упродовж усього свого життя виправлятися і повертати себе до блага (Закони I 644b) [1, 92]. Такі, здавалося б, нехитрі правила здатні забезпечити, на думку філософа, гармонію та лад у державі загалом і в душі

людини зокрема. Не хитрі, але так рідко згадувані та дотримувані норми.

Які переваги принесе державі один правильно вихований хлопчик або правильно поставлений хор? Усього лишень від одного, звичайно ж, державі невеликий зиск. Але якщо говорити про виховання загалом, то виховані діти легко стануть хорошими людьми, з бажанням підтримуватимуть в усьому лад, з гідністю долатимуть життєві труднощі. І все інше вони робитимуть прекрасно, у тому числі й перемагатимуть ворогів. Виховання, зазначає Платон, веде до перемоги, перемога ж подекуди — до невихованості через гордості, самовпевненість та пихатість. Не варто забувати про цю небезпеку, щоб не сповнитися й безлічі інших пороків (Закони I 641bc) [1, 89].

Людина, що бажає стати гідною в будь-якій справі, повинна з перших років свого життя вправлятися, то бавлячись, то серйозно до всього ставлячись. Вихователю ж слід надати відповідні знаряддя, подібні до справжніх, та закласти початки належних кожному знань. Найважливішим у навчанні Платон визнавав належне виховання, що вносило в душу дитини любов до того, чим він зараз грається, а потім буде серйозно вдосконалюватися (Закони I 643bd) [1, 91]. Іншими словами, вже з раннього віку варто спостерігати за схильностями тієї чи іншої дитини і розвивати її зацікавлення в потрібному напрямі, надаючи їй можливість пізнавати речі, пов'язані з її захопленням, нехай ще в іграшковому вигляді, і вправлятися у вмінні ними орудувати. У цій цитаті можна знайти відлуння й інших важливих поглядів та концепцій сучасної педагогіки та психології, про які не варто забувати. А також наскрізну думку багатьох філософських систем, що кожна людина має займатися в житті тією справою, до якої вона схильна від народження.

На межі шестирічного віку норми виховання плавно перетікають у закони про освіту і, зливаючись в єдину неподільність, створюють підґрунтя, основу для гармонійного існування здорового та щасливого цілісного суспільства.

На важливість усестороннього розвитку дитини і в цілому особистості філософ неодноразово наголошує у своїй творчості. Наявність шкіл та обов'язковість їх відвідування має бути встановлена законом, що не було характерним давньогрецькому суспільству і багато століть по тому, але аж ніяк, на щастя, не піддається сумніву сьогодні. Старий і малий, хлопчик і дівчинка повинні неодмінно здобути освіту. Пояснення цьому, можливо, прозвучить незвично для сучасної людини, але й воно важливе для розуміння повноти сутності, до того ж може бути трансформоване для сьогодення, адже діти більше належать державі, ніж своїм батькам, і саме так воно є, коли суспільство живе як цілісний монолітний організм (Закони VII 804c-805a) [1, 256, 257].

Після досягнення дітьми шестирічного віку, хлопчики та дівчатка розділяються, але всі без винятку мають навертатися до навчання. Хлопчики найперше вправляються у гімнастичних вправах, дівчатка ж можуть обирати види занять за бажанням, однак усім без винятку відповідно до закону треба стати вправними у володінні зброєю (Закони VII 794c-795d) [1, 245, 246]. Відтак дуже нерозумно не навчати разом та однаково як чоловіків, так і жінок. Оскільки держава, таким чином, стає вдвічі слабшою, замість того, щоб бути вдвічі могутнішою завдяки єдності праці та цілі. Тому допускання такого розподілу стало б найбільшою помилкою законодавця, на думку філософа (Закони VII 805a) [1, 257].

Отже, перший освітній закон звучатиме, на погляд мислителя, таким чином: щоранку, на світанку, усі діти по-

винні відправлятися до вчителів. Як без пастуха не можуть жити одомашнені тварини, так і *діти не можуть обійтися без керівника*. Однак дитину набагато складніше взяти в руки, аніж будь-яку іншу живу істоту. Адже чим менше розум дитини спрямований у потрібне русло, тим більше стає вона балуваною, нестримною та ще й переважає всіх інших істот у нахабності (Закони VII 808d-809a) [1, 261].

У суто ж навчальному процесі важливість і порядок викладання наук усім дітям за Платоном буде таким: передусім грамота, потім гра на кіфарі та щонайменше лічба, оскільки це застосовується у військових справах, домогосподарстві та в державному управлінні. Також слід отримати корисні відомості про божественний круговорот зірок, Сонця та Місяця, оскільки кожній державі належало б встановити відповідні закони, громадянам отримати правильне розуміння, а кожному небесному тілу отримувати від людей належну увагу згідно з їх природою. Для вивчення всіх наук визначаються терміни та вимоги їх опанування, які не може ніхто на власний розсуд змінювати (Закони VII 809c-810b) [1, 262]. Відтак розширення світогляду кожної дитини, прищеплення їй основних понять, правил і порядку не лише на життєво необхідному рівні, а й у плані розуміння світобудови, певних релігійних понять, орієнтації в суспільному надбанні (досягненнях науки, культури і мистецтва — в сучасному розумінні), тобто знову ж таки передбачається всебічний розвиток особистості й виховання соціально свідомої, суспільно активної та корисної людини і громадянина.

Важливість науки про числа Платон не міг не зауважити окремо. Адже він вважав числове розподілення і різноманіття числових відношень корисним для всього, незалежно від їх відірваності від життя чи з належним практичним

застосуванням (Закони V 747ac) [1, 199]. Однак, небезпека будь-якої науки криється в можливості використання її не лише на добро, а й на шкоду. Таку небезпеку можна враховувати тільки у виховних заходах та в обсягах викладу матеріалу в конкретних випадках, запобігти ж цьому стовідсотково просто неможливо.

З точки зору Платона, у поданні молоді нових знань слід бути обережним з крайнощами і викладом матеріалу через протилежності, це може вносити взаємну плутанину і створювати лише труднощі для засвоєння, а молодим людям необхідно сприймати все якомога точніше. Крім того, призначені їм для вивчення науки аж ніяк не є незначними і їх набагато більше, ніж здається (Закони VII 812e) [1, 265]. У сучасних умовах вибір наук для викладання молоді в кілька разів більший за можливе й доцільне їх впровадження, однак, проаналізувавши думку й аргументації давньогрецького мислителя, можна виробити розумні критерії їх відбору в сучасних реаліях, дотримуючись правильності не лише у виборі предмета, а й чіткій регламентації способів, методів та інших критеріїв подання матеріалу.

Отже, коротко проаналізувавши міркування давньогрецького філософа про найкращий, на його думку, порядок виховання та освіти у найбільш наближеній до досконалості, але реальній в умовах нашого світу державі, може скластися враження про надмірну загальність — але це всього лише принципи нового законодавства про освіту та виховання, а не самі закони. Водночас деякі питання можуть видатися дещо несуттєвими як для визначення принципів у цій галузі — тоді варто ретельніше проаналізувати не лише діалог “Закони”, а й усю творчість Платона, і тоді стануть зрозумілими як витoki, так і особлива увага до цих питань мис-

лителя. Тож доробок давньогрецького мислителя заслуговує на ретельніше вивчення та врахування в реформуванні української системи освіти та виховання особистості сьогодення.

Література

1. *Платон. Законы* / Платон. Собр. соч. в 4 т. Т. 4 // Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи. — М.: Мысль, 1994. — С. 71–437.
2. *Асмус В. Ф.* Платон. — 2-е изд. — М.: Эдиториал УРСС, 2005. — 160 с.
3. *Лосев А. Ф., Тахо-Годи А. А.* Платон. Аристотель. — 3-е изд., испр. и доп. — М.: Молодая гвардия, 2005. — 392 с.
4. *Нерсисянц В. С.* Платон (Из истории политической и правовой мысли). — М., Юрид. л-ра, 1984. — 104 с.
5. *Нерсисянц В. С.* Политические учения Древней Греции. — М., Наука, 1979. — 263 с.
6. *Нерсисянц В. С.* Право и закон: Из истории правовых учений. — М.: Наука, 1983. — 366 с.

БАР'ЄРИ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 156–160

Проблема комунікації особистості юнацького віку з бар'єрами спілкування представлена лише у загальному соціально-психологічному аспекті такими вченими, як: Б. Ананьєв, А. Бодалев, Л. Веккер, Е. Кузьмін, Б. Ломов, Н. Мясищев, А. Ярмоленко. Саме ці автори сформували наше наукове світобачення і етику досліджуваної роботи, адже ми намагались кожний підхід перевіряти і закріплювати власними спостереженнями і експериментом.

У період зрілої юності відбувається суттєва перебудова особистості, зумовлена змінами соціальної ситуації розвитку. Ці зміни можуть бути пов'язані зі вступом до вищого навчального закладу, початком трудової діяльності тощо. У цьому віці молода людина мусить самостійно приймати та реалізовувати рішення, розробляти життєві плани, будувати власне життя. Вона переходить від пізнання світу до його перетворення, починає активно самостверджуватись у професійній діяльності.

Вибір професії та навчання у вищій школі свідчать про професійне самовизначення людини. Це дуже непростий і важливий етап, оскільки від правильного вибору професії залежить майбутнє людини, її самореалізація, задоволеність життям. Професійне самовизначення відбувається з урахуванням життєвих цінностей особистості. Якщо головним

для неї є суспільний престиж, визнання, то професію вона обирає, орієнтуючись на існуючу в суспільстві пріоритетність щодо професій. При виборі професії зважають і на соціальні, матеріальні вигоди (соціальний статус, заробітну плату, пільги та ін.). Нерідко професійний вибір є результатом пасивної згоди з бажанням батьків або романтичного, некритичного інтересу до певної професії. Цілком імовірно, що такий вибір може спричинити у майбутньому глибокі розчарування, спонукати людину до запізнених пошуків себе у професії, стримувати її соціальний та особистісний розвиток. З огляду на це, важливо, щоб професійне самовизначення відбувалося свідомо, на основі всебічного врахування уподобань, здібностей, можливостей особистості, відповідності їх вимогам спеціальності, що обирається.

Вищий навчальний заклад є найважливішим етапом опанування професії, початком професійного становлення. Воно полягає в активному, свідомому утвердженні людини у професійній позиції на основі засвоєння певної системи знань, норм, цінностей, оволодіння професійними вміннями. У зрілому юнацькому віці відбувається адаптація студента-новачка до навчального закладу, діяльності в умовах вищої школи. Колишній школяр мусить суттєво перебудувати свої уявлення про навчання,

звички, поведінку, на нових засадах забезпечити власну самоорганізацію.

Працівникам освіти добре відомо, що успішність педагогічної діяльності на різних її етапах значною мірою залежить від урахування специфіки психологічного розвитку студентів у перехідні періоди їхньої життєдіяльності. Перехід із середньої школи у вищий навчальний заклад, коли істотно змінюється соціальна ситуація розвитку юнака, вважається одним із найбільш рельєфних періодів розвитку особистості. До того ж, другий щабель освіти збігається за часом із досягненням юнацького віку, що супроводжується появою специфічних процесів у свідомості і самосвідомості юнака.

На практиці це виглядає так, що на момент закінчення школи далеко не всі діти мають необхідні знання і, що особливо важливо, розвиток (інтелектуальний, емоційний, моральний), достатній для успішного оволодіння програмами вже першого етапу вищої освіти.

Чимало студентів виявляються психологічно не готовими до подолання труднощів, пов'язаних із новою організацією навчальної роботи та незвичними формами педагогічної взаємодії з викладачами.

Аналіз стану комунікативної активності сучасних юнаків виявляє численні проблеми в процесі міжособистісного спілкування, взаємодії, відносин. Водночас, причини тих чи інших бар'єрів у спілкуванні, дефектне, деструктивне спілкування здебільшого мають психологічний характер. У цьому зв'язку дедалі більшої значущості набирає діяльність практичного психолога з надання психологічної допомоги юнакові. Практика свідчить, що психолог може подати психологічну допомогу людині у процесі консультування і психологічної підтримки. Крім того, можлива психологічна допомога в процесі розвитку та здобуття навичок ефективної комунікації. Така діяльність потребує професій-

ної, у тому числі особистісної, підготовки практичних психологів.

Питання про ефективність людського спілкування — універсальне. Бар'єри спілкування можуть бути пов'язані з характеристиками людей, їх прагненнями, поглядами, мовними особливостями, з манерами спілкування. І причини багатьох конфліктів, взаємних розбіжностей і невдоволення людей як в особистій, так і в професійній сферах не в останню чергу криються саме в нерозумінні прийомів ефективного спілкування, у невмінні ними користуватися.

У цілому основними умовами будь-якого практичного спілкування є вміння і навички людини використовувати так звані розуміючі й директивні прийоми реагування при взаємодії з іншими людьми. Ефективне спілкування має містити в собі розуміючі й директивні прийоми реагування і по можливості виключати агресивні й принизливо-поступливі реакції при взаємодії з іншими людьми.

В умовах людської комунікації можуть виникати специфічні комунікативні бар'єри. Вони носять соціальний, або психологічний, характер. З одного боку, такі бар'єри можуть виникати через відсутність розуміння ситуації спілкування в більш глибокому плані, що існують між партнерами. Це можуть бути соціальні, політичні, релігійні, професійні відмінності, які не тільки породжують різну інтерпретацію цих самих понять, які використовуються в процесі комунікації, але й зовсім інше світосприйняття, світорозуміння, світобачення. Такого роду бар'єри породжуються об'єктивними соціальними причинами. Звісно, що процес комунікації здійснюється і за наявності цих бар'єрів: навіть воєнні противники ведуть переговори. Але вся ситуація комунікативного акту значно ускладнюється через їх наявність.

З другого боку, бар'єри при комунікації можуть носити і суто виражений

психологічний характер. Вони можуть виникнути або внаслідок індивідуальних психологічних особливостей (наприклад, надмірна скромність одного з них, скритність, тобто присутність риси, яка називається “некомунікабельність”), або коли склалися між тими, хто спілкується, особливі психологічні стосунки: неприйнятність у взаєминах один одного, недовіра і т. д.

Комунікативні бар’єри виникають на міжособистісному рівні: у повідомленні відправника, в обміні думками між відправником і одержувачем, у виборі носія (електронна пошта, комп’ютер, офіційна мова тощо). Вони залежать від індивідуальних особливостей учасників комунікації, від уміння співрозмовників перетворювати думки в слова, слухати і концентрувати увагу. У зв’язку з цим виокремлюють такі бар’єри, як: межа уяви, словниковий запас відправника інформації, словниковий запас одержувача, його здатність розуміти значення слів, обсяг запам’ятовування.

За умов людської комунікації на шляху отримання інформації постають різні бар’єри.

При цьому мікробар’єри пов’язані із *зовнішнім середовищем*, у якому здійснюється комунікативний процес, і виявляються в інформаційному перевантаженні (бар’єром стає занадто велика кількість інформації); розмаїтті носіїв (газети, телебачення, конференції, звіти консультантів тощо); перевантаженні інформацією, що призводить до знецінення її змісту; вмінні користуватися інформацією (ексклюзивні дані дають змогу використовувати їх для впливу на інших; доступ до джерел обмеженої інформації, тобто тієї, яка призначена для внутрішнього користування, розширює владні повноваження індивідів).

Мікробар’єри — це специфічні комунікативні бар’єри. Називаються різні причини їх виникнення: особливості інтелекту тих, хто спілкується; неод-

накове знання предмета розмови; різні лексикон і тезаурус (сукупність понять з певної галузі знань); відсутність єдиного розуміння ситуації спілкування; психологічні особливості партнерів (наприклад, надзвичайна відвертість чи надзвичайна інтелігентність одного з них, інтуїтивне сприймання світу чи напористість іншого); соціальні, політичні, професійні, релігійні відмінності тощо.

Б. Поршнев виокремлює три форми комунікативних бар’єрів, які різняться за ступенем прозорості: *уникання, авторитет, нерозуміння*. Йдеться про те, що за своєю психологічною природою комунікативний бар’єр є механізмом захисту від небажаної інформації. Психологічна перешкода, яку реципієнт встановлює на шляху небажаної, стомливої чи небезпечної інформації, може бути різного ступеня прозорості. Практично непрозорим бар’єром є *уникання*. Втекти від небажаної інформації та її впливу можливо як фізично (уникання не передбачає контакту із самим носієм такої інформації), так і психологічно (забування інформації або “заглиблення в себе” під час слухання). Другий бар’єр — *авторитет* — діє таким чином: інформація потрапляє до свідомості, але на цьому шляху вона істотно знецінюється через суб’єктивне зниження авторитетності її джерела, тобто, зрештою, стає ненадійною й малозначущою. Третій бар’єр — *нерозуміння*, найтонший спосіб знизити вплив інформації шляхом її перекручення до невпізнання, надання їй нейтрального смислу.

На основі проведеного аналізу типів існуючих бар’єрів у спілкуванні можна зробити такі висновки. Захист від впливу іншої людини в спілкуванні може набувати виду уникнення, заперечення авторитетності чи джерела нерозуміння. В усіх випадках результатом спрацьовування того чи іншого бар’єрного механізму буде неприйняття впливу — воно не буде сприйняте і, отже, не

матиме ніякого впливу. Підставами для захисту є різні ознаки.

Не слід уявляти собі ці бар'єри в комунікації як результат свідомого, довільного і спрямованого захисту від впливу. У реальному спілкуванні бар'єри присутні у вигляді незалежних механізмів, що дані людині для захисту, але їх справжня природа людині не відома.

Очевидно, що, крім зовнішніх бар'єрів, існує і деякий внутрішній захист, що визначає ставлення людини до вже прийнятої і зрозумілої, але водночас неприємної, небезпечної інформації.

Внутрішні бар'єри — якісь внутрішні перешкоди проти інформації, що може спричинити сильну перебудову всіх уявлень людини, змінити її поведінку.

Зрозуміло, що інформація, яка загрожує перебудовою світоуявлення, зустрічає опір. Її можна або викинути, або надати їй іншого значення. Це можна зробити різними способами.

Практично для всіх людей важливо вміти спілкуватися таким чином, щоб їх правильно розуміли, щоб їх слухали і чули. Тому важливо знати способи подолання бар'єрів.

Керувати ефективністю спілкування можуть обидва партнери — той, хто говорить, і той, хто слухає. І кожен з них може зіграти свою роль як у підвищенні, так і в зниженні ефективності спілкування.

Подолання уникнення містить у собі керування увагою партнера, аудиторії, власною увагою.

Стосовно проблеми виходу із ситуації утрудненого спілкування, то, як вважають дослідники, це можливо за умови дотримання принципів рівності (зв'язок двох або більше рівноактивних, рівноунікальних суб'єктів), взаємної детермінації (взаємодія суб'єктів, які впливають один на одного), усвідомлення себе та оточення через їхнє сприйняття своєї особистості (здатність бути суб'єктом перетворення поведінки і свідомості че-

рез сприйняття себе оточенням), нерівності взаємної детермінації (ідеться про особистісний спосіб існування кожного із партнерів), неоднаковості (визнається право партнера бути індивідуальністю). Важливою умовою виходу із ситуацій утрудненого спілкування є рефлексія та механізм усвідомлення себе. Отож людина, яка не усвідомлює себе в ролі суб'єкта спілкування, не має чіткого внутрішнього образу, так чи інакше приречена на тертя і збої у спілкуванні.

Крім розглянутих шляхів запобігання труднощам спілкування, рекомендуються й інші засоби, зокрема корекція спілкування.

Вона має будуватися на основі діагностики труднощів мотиваційного характеру. Йдеться про те, що змінювати необхідно не лише зовнішній, операціональний бік спілкування, а й розкривати глибинні причини утруднень. Таке поєднання дасть змогу гармонізувати, оптимізувати й гуманізувати людську взаємодію. Отож, корекційна робота має враховувати вік, стать, індивідуальні особливості людини, специфіку соціалізації, вид діяльності. Її слід спрямовувати не стільки на відпрацювання необхідних навичок спілкування, скільки на корекцію ставлення до інших людей і пов'язаної з цим самооцінки, подолання внутрішніх конфліктів, самосвідомості. Для цього спеціалісти радять застосовувати такі форми, як навчання самоаналізу, застосування групового соціально-психологічного тренінгу. При цьому в поведінковому тренінгу варто застосовувати рольову гру, групову дискусію, різні інноваційні ігри.

Завданнями дослідження передбачається:

1. Визначити критерії ефективності комунікативної активності особистості в юнацькому віці.
2. Виявити характерні для навчальної групи юнаків індивідуально-психологічні проблеми спілкування.

3. Розробити технологію корекційного впливу на комунікаційні дії юнаків з бар'єрами спілкування в навчальній групі.
4. Розробити моделі і форми ефективної комунікативної діяльності в процесі професійного становлення особистості, запропонувати систему її запровадження в практику.

Кінцеве припущення полягає в тому, що одержані в такий спосіб емпіричні дані, після їх математичної обробки, логічного аналізу та психолого-педагогічної інтерпретації результатів, дадуть змогу визначити систему особистісно-орієнтованих засобів конструктивного впливу на аспект міжособистісного спілкування в процесі професійної підготовки студентської молоді.

Література

1. Андреева Г. М. Социальная психология в современном мире: Учеб. пособ. для вузов / Г. М. Андреева, Т. Л. Алавидзе, Е. В. Антонюк; Под ред. Г. М. Андреевой, А. И. Донцовой. — М.: Аспект Пресс, 2002. — 335 с.
2. Платонов Ю. П. Основы социальной психологии / Сер. "Мастерская психологии". — СПб.: Речь, 2004. — 592 с.
3. Психология самосознания: Хрестоматия / У. Джемс, И. С. Кон, В. В. Столин; Ред.-сост. Д. Я. Райгородский. — Самара: Изд. дом "Бахрах-М", 2000. — 479 с.
4. Реан А. А., Коломинский Я. Л. Социальная педагогическая психология. — СПб.
5. Коломинский Я. Л., Панько Е. А., Игуменов С. А. Психологическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция: Учеб. пособие для вузов. — СПб.: Изд. дом "Питер", 2004. — 480 с.

Визначено соціально-педагогічні умови спілкування в процесі професійного становлення особистості; проаналізовано бар'єри міжособистісного спілкування та їх вплив на соціальну адаптацію особистості в процесі її професійного становлення студентів ВНЗ.

Определены социально-педагогические условия общения в процессе профессионального становления личности; проанализированы барьеры межличностного общения и их влияние на социальную адаптацию личности в процессе ее профессионального становления студентов вуза.

This article outlines the social and pedagogical conditions of communication of professional identity, interpersonal communication analysis of barriers and their impact on social adaptation of personality in the process of professional formation of students.

ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ОСВІТЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ: ДІМА-ТЕХНОЛОГІЯ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 161–166

*Вирішення проблеми оцінки подолання негативного стрес-
впливу лівопівкульово-орієнтованого навчання на школярів.*

У передмові до слов'яно-арійських Вед, за даними яких на нашій Батьківщині півтора мільйона років тому існувала правопівкульово-орієнтована цивілізація, зазначено: наша мова була рунічною, образною, а коли у 20–30 роки ХХ ст. багатозначні руни образної слов'янської мови були спрощені до літер з однозначним змістом, слов'янській азбуці вже на вистачало багатьох образів [19, 10]. Наша цивілізація, подібно до стародавньої Греції та Риму, постала класичною лівопівкульовою [5, 84], бо субстратом, який відіграє головну роль у виконанні функцій з однозначним змістом, є ліва півкуля. У книзі “Мозг. Обучение. Здоровье” автори В. С. Ротенберг та С. М. Бондаренко пишуть про те, що наша культура (а культура включає освіту) зорієнтована передусім на розвиток логіко-знакових, лівопівкульових компонентів мислення. В результаті вони швидко стають домінуючими, а зсув у бік абсолютного панування “лівопівкульової” стратегії мислення переважно залежить від соціальних впливів та навчання [16, 175, 176]. Яким чином зсув у бік абсолютного панування “лівопівкульової” стратегії мислення залежить від навчання? Згадані автори пояснюють це таким чином. Оскільки школа орієнтована на розвиток та тренування логічного мислення, всі зусилля педагогів часто

виявляються спрямовані на стимуляцію “лівопівкульових” можливостей. Такий лівопівкульовий стиль навчання, як ключ до замка, підходить до потенційних функціональних можливостей лівопівкульових компонентів мислення, стимулюючи їх розвиток [16, 174, 176].

У тому ж 1989 р., коли в освітнянському просторі з'явилася книга В. С. Ротенберга та С. М. Бондаренка, нами було подано заявку на винахід пристрою “ДІМА” з серії винаходів “ДІМА-технології” — технології для реєстрації динаміки психофізіологічних функцій лівої та правої півкулі мозку людини [11]. Ця технологія допомагає надавати конкретну чисельну оцінку твердженням, які з'являються в освітнянському просторі. До подібних тверджень належить вислів В. В. Клименко в журналі “Початкова школа” від 1993 р. про негативний вплив на школярів лівопівкульової системи навчання та про перенавантаження лівої півкулі мозку внаслідок лівопівкульового стресу [6, 5, 6]. Через 16 років після появи вислову професора В. В. Клименко, у проекті стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. як фактор негативного впливу на школярів розглядається інтенсивне інтелектуальне навантаження [26]. Негативний вплив — це те, що об'єднує інтенсивне інтелектуальне (лівопівкульово-орієн-

товане) навантаження та лівопівкульовий стрес. Це дає змогу лівопівкульовий стрес розглядати як синонім інтенсивного інтелектуального навантаження.

Створення передумов появи лівопівкульового стресу має продовження. У сучасному освітянському лівопівкульово-орієнтованому просторі триває процес реорганізації змісту освіти в напрямі інтенсифікації поглибленого вивчення математики, іноземних мов, економічних, технічних дисциплін, інформаційних технологій тощо [4, 402], які активують логічні, лівопівкульові компоненти мислення. Інакше кажучи, процес реорганізації змісту освіти триває у напрямі інтенсивного інтелектуального навантаження, інтенсифікації вивчення лівопівкульово-орієнтованих дисциплін, тобто в напрямі інтенсифікації лівопівкульового стресу. У цьому відношенні “негативний вплив на школярів інтенсивного інтелектуального навантаження”, який відмічається в проекті стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. — якщо перекласти це на мову причинності, — можна назвати негативним впливом лівопівкульового стресу.

Як оцінити наявність негативного впливу лівопівкульового стресу на школярів та факт подолання цього впливу?

Під час пошуку відповіді на ці питання ми звернули увагу на такі обставини.

По-перше. Сучасна філософія освіти [9] не торкається питання про те, на яку саме півкулю освіта орієнтується. Але східний філософ Лао Цзи не тільки знав, що людина його часів вже перебуває у лівопівкульовому стані, а й радив прагнути дотримуватися правопівкульового стану [8, 38]. З цього випливає, що для компенсації тиску лівопівкульового стресу, для компенсації негативного впливу інтенсифікації лівопівкульово-орієнтованого навчання важливо *використовувати правопівкульово-орієнтовані впливи*.

По-друге. В межах стратегії інноваційного розвитку України на 2010–

2020 рр. відмічається негативний вплив на школярів не тільки інтенсивного інтелектуального навантаження, а й навантаження статичного [26]. Тому для компенсації статичного навантаження *правопівкульово-орієнтовані впливи треба здійснювати у вигляді рухів*.

По-третє. Лівопівкульовий стрес, негативний вплив лівопівкульово-орієнтованого навчання, — за І. Акімовим та В. Клименко, — призводить до того, що більшість учнів перебуває у стані втоми [2, 18]. О. Турсунов вважає [20, 5] (а ми поділяємо його думку), що швидкими динамічними рухами неможливо зняти втоми. Тобто, для зняття втоми *правопівкульово-орієнтовані рухи логічно виконувати повільно*. Тому для зняття втоми підходить, наприклад, методика гімнастики тайцзи-цигун, яку людина під псевдонімом “доктор N” називав “медитацією в русі” [22, 104–106].

По-чверте. На думку члена-кореспондента Академії наук Латвії Арнольда Краукліса, в умовах лівопівкульового стресу у школярів з надмірною активністю лівої півкулі, права півкуля залишається бездіяльною, загальмованою [21, 11]. Тому для оцінки зняття втоми в умовах лівопівкульового стресу є сенс передбачити використання показників надмірної активності лівої півкулі та загальмованості правої півкулі мозку.

По-п’яте. Для того щоб можна було визначати надмірну активність лівої півкулі та загальмованість правої півкулі, потрібна відповідна психофізіологічна технологія. Така технологія вже існує під назвою “ДІМА-технологія”. Як про це свідчить керівник психофізіологічного підрозділу Інституту психології АПН України Т. В. Кружева, ця технологія є інноваційною та сучасною [7].

По-шосте. Важливою обставиною при знятті лівопівкульового стресу є проведення його в межах адаптаційного періоду після прибуття школярів до оздоровчої установи. Наші дослідження з’ясували, що оптимальна тривалість

цього періоду становить три-чотири доби.

Перелічені шість обставин, тобто те, що було знайдено в результаті наших досліджень (а також в роботах А. Краукліса, Т. В. Кружевої, Лао Цзи, І. Акімова, В. Клименко, В. Ротенберга, С. Бондаренка, К. Юнга, О. Турсунова), ми концептуально об'єднали в гіпотезі, яка наведена нижче.

Припускають: якщо зі школярами в межах адаптаційного періоду проводити правопівкульово-орієнтований руховий тренінг, можна подолати негативний вплив лівопівкульового стресу, статичне навантаження на школярів та побачити за допомогою ДІМА-технології прояв ефекту курсу правопівкульово-орієнтованих рухів у зменшенні надмірної активності лівої півкулі та загальмованості правої півкулі мозку.

Ми намагаємося підтвердити гіпотезу подолання негативного впливу лівопівкульового стресу, навчального статичного навантаження на школярів.

Відповідно до окресленої мети були визначені такі завдання:

- 1) провести зі школярами адаптаційний курс правопівкульово-орієнтованих рухів, здійснити до та після цього курсу психофізіологічні обстеження з аналізом результатів за показниками надмірної активності лівої півкулі та загальмованості правої півкулі мозку;

- 2) оцінити, як саме ефект впливу адаптаційного курсу правопівкульово-орієнтованих рухів віддзеркалюється в динаміці обраних показників у проміжку до та після зазначеного курсу.

Методи, контингент та етапи дослідження.

У цілях та завданнях йдеться про латеральні ознаки лівопівкульового стресу та про адаптаційний правопівкульовий (латеральний) вплив. Природно, що для коректного проведення досліджень треба було відібрати однорідний контингент школярів — однорідний за латеральними ознаками.

Тому були використані такі методи визначення латеральних ознак: методи інтерв'ю та проб (опитувач для визначення рухів за методикою В. Ю. Вільдавського, М. Г. Князевої [3]; опитувач для визначення асиметрії мозку за методикою К. Бензигер [23]); ігровий метод у вигляді тесту на ведучу півкулю мозку за руховою перевагою в пробі “хват ключки” за нашою методикою [17]); запатентовані нами рефлексометричні методики [12; 13] та методики динамометричного тестування ведучої півкулі мозку та руки за допомогою проб на виконання поступово зростаючих синхронних стискувань кожною рукою окремого динамометра [14] з використанням електронних приладів “ДІМА” [1; 11]. За правопівкульово-орієнтовану психофізичну рухову методику був обраний комплекс гімнастичних вправ, який ми розробили для підлітків за образом і подобою до тайцзи-цигун [18]. На зразок методики оцінювання ознак лівопівкульового стресу та динаміки цих ознак під впливом правопівкульово-орієнтованого тренінгу була використана комп'ютеризована рефлексометрична методика ДІМА-тест [7]. Латеральним показником надмірної активності був використаний показник наведеної латеральної активності [15, 16]. На зразок латерального показника загальмованості була використана кількість подій гальмування у відповідь на пред'явлення позитивного подразника для даної підсистеми.

Робота проводилась на базі санаторію для батьків та дітей “Тетерів” упродовж 2005–2009 рр. перед завершенням навчального року по мірі прибуття школярів до цієї оздоровчої установи. За даними багаторічних досліджень було зведено дані для 77 учнів. Ця група школярів була сформована як однорідна за функціональною рухливістю (рівень “нижче середнього”), за латеральним статусом (правші з лівопівкульовим типом міжпівкульової асиметрії).

Крім того, група була відібрана таким чином, щоб ефективність роботи мозку школярів відповідала стану втоми (відбирали тих школярів, у яких відсоток правильних відповідей був нижче 67 %). Після ознайомлювального заняття за досвідом розподілення школярів на групи з різним типом сприймання рухово-образної інформації [18], було відібрано 53 школярі, які мали можливість сприймати не по одному руху, а цілісний образ вправ тайцзи-цигун, кожен з яких складається з кількох рухів. З відібраними дітьми впродовж чотирьох діб автор проводив адаптаційний курс гімнастики тайцзи-цигун. До початку та після завершення курсу тайцзи проводили обстеження за авторським ДІМА-тестом. Дані рефлексометричних обстежень ДІМА-тестом були оброблені стандартним пакетом програм “Матстат”. Результати математичної обробки отриманих даних відображені у таблиці.

З таблиці можна побачити, що на проміжку від завершення навчального року, (обстеження о1) до завершення

курсу тайцзи-цигун (обстеження о2) ефективність роботи мозку школярів достовірно збільшилась з 64 % до величини 70 % правильних відповідей. Причому власне в підсистемі лівої півкулі надмірна активність мала достовірне зменшення з 18 % до 12 % ніт, а загальмованість достовірно зменшилась власне в підсистемі правої півкулі мозку з 37 до 29 подій гальмування.

Таким чином, ефект впливу на школярів чотирьохдобового курсу правопівкульово-орієнтованих рухів тайцзи-цигун є достовірно позитивним за динамікою обох ознак, згаданих А. Крауклісом [21], — за показниками надмірної активності та загальмованості відповідних півкуль мозку. Це дає право вважати, що зменшення надмірної активності лівої півкулі мозку та загальмованості правої півкулі є критерієм зняття лівопівкульового стресу та компенсації негативного впливу навчального статичного навантаження. У літературі [5, 91] є підтвердження можливості існування подібної тенденції, коли функції правої півкулі

Номер обстеження	Ефективність роботи мозку, % правильних відповідей	Надмірна активність, % ніт, наведених до даної півкулі		Загальмованість, кількість подій гальмування	
		ЛП	ПП	ЛП	ПП
о1	64 %	18 %	18 %	37	37
о2	70 %	12 %	18 %	35	29
о1 — о2	– 7,0 % ± 2,6 %	6,0 % ± 1,9 %	0 % ± 2,2 %	2 ± 3,3 %	8,0 % ± 3,1 %
<i>t</i>	2,7	3,2	0,0	0,6	2,6
<i>p</i>	0,03	0,02	1,00	0,60	0,03
Чи достовірна різниця?	Так	Так	Ні	Ні	Так

Середньогрупові величини показників надмірної активності, загальмованості в підсистемі лівої півкулі (ЛП) та в підсистемі правої півкулі (ПП) мозку, системоутворюючий показник ефективності роботи мозку під час першого (о1) та другого (о2) обстежень, а також динаміка величин показників на проміжку між обстеженням 1 (о1) та обстеженням 2 (о2)

Примітка: ніт — це натуральна інформаційна тест-одинаця (один ніт відповідає одній фігурі), *t* — величина значущості різниці, *p* — показник оцінювання значущості різниці.

вивільняються від загальмованості під час процедури навіювання, аналогічній процедурі самонавіювання в тайцзи-цигун, — процедурі, яку доктор Н (вслід за Карлом Юнгом) називав медитацією в русі [22].

Отже:

1. Подолання негативного впливу лівопівкульового стресу, навчального статичного навантаження школярів після адаптаційного курсу правопівкульово-орієнтованих рухів тайцзи-цигун віддзеркалюється у тенденції достовірного зменшення показника надмірної активності в підсистемі лівої півкулі мозку та достовірного зменшення загальмованості у підсистемі правої півкулі мозку.

2. Те, що наприкінці навчального року показник ефективності роботи мозку відповідає стану втоми школярів, а після проведення чотирьохдогового курсу тайцзи-цигун ефективність роботи мозку достовірно зростає, дає право вважати, що зменшення надмірної активності у підсистемі лівої півкулі мозку та загальмованості в підсистемі правої півкулі мозку школярів може бути критерієм подолання негативного впливу лівопівкульового стресу та статичного навчального навантаження.

3. Таким чином, за допомогою інноваційної ДІМА-технології вдалося вирішити проблему оцінки подолання негативного стрес-впливу лівопівкульово-орієнтованого навчання на школярів, яка понад 20 років чекала на своє вирішення в сучасному освітянському просторі.

Література

1. А. С. № 1796150 СССР, МКИ А 61В 5/22. Устройство для психофизиологических исследований / И. А. Седаков (Украина); Седаков И. А., Галайчук В. А., Гудзенко Л. И., Гутник Б. И., Ничипорук В. И., Чуприков А. П.; — 8 с.; № 4777589/14; Заявл. 5.01. 90; Оpubл. 23.02.93. Бюл. — № 7.
2. Акимов И., Клименко В. О мальчике, который умел летать, или путь к свободе // Студенческий меридиан. — 1989. — № 3.
3. Вильдавский В. Ю., Князева М. Г. Метод определения и характеристики мануальной асимметрии в онтогенезе // Физиология человека, 1989. — Т. 15. — № 1.
4. Волкова Н. П. Педагогіка: Посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К.: Вид. центр “Академія” (Альма-матер). — 2001. — 576 с.
5. Каструбин Э. М. Ключ к тайне мозга. — М.: “ТРИАДА”. — 1995. — 239 с.
6. Клименко В. В. Про дитячу дипломатію або небажані бажання // Початкова шк. — 1993. — № 1.
7. Кружева Т. В. 20 років розробки психофізіологічної ДІМА-технології // Актуальні проблеми психології. Т. V. Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. Вип. 8 / За ред. С. Д. Максименка. — К.: ДП “Інформ.-аналіт. агентство”. — 2008.
8. Лао Цзы, Дао Де Цзин. Антология даосской философии / Перекл. В. В. Віногорова. — М.: “Товарищество Клышников-Комаров и К”. — 447 с.
9. Лутай С. Ф. Філософія сучасної освіти: Навч. посіб. — К.: “ДАККО”. — 1996. — 256 с.
10. Ніколаєнко С. М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком освіти України: Монографія. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. — 419 с. — www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation...
11. Пат. № 2023422 России, МКИ 5 А 61В 5/22. Динамопреобразователь “ДИМА” / И. А. Седаков (Украина), Седаков И. А. — 7 с.; № 4737270/14; Заявл. 12.09. 1989; Оpubл. 30.11.94. Бюл. — № 22.
12. Пат. № 34961 України, МКП 6 А61В 5/16. Спосіб “ДІМА(см)” визначення типу міжпівкульової асиметрії / І. О. Седаков (Україна); Седаков І. О. — 6 с.; № 99074241; Заявл. 21.07.1999; Оpubл. 15.03. 2001. Бюл. № 2.
13. Пат. № 36954 України, МКП 6 А61В 5/16. Спосіб “ДІМА анв/по” визначення загального та спеціально людського типів вищої нервової діяльності в межах одного тесту / І. О. Седаков (Україна);

- Сєдаков І. О. — 5 с.; № 2000021205; Заявл. 09.02.2000; Опубл. 15.04.2001. — Бюл. № 3.
14. *Патент № 64717* України, МКП 6 А61В 5/16. Спосіб психофізіологічного визначення типу міжпівкульової асиметрії / І. О. Сєдаков (Україна); І. О. Сєдаков, А. І. Єна, Ю. М., Худецький І. Ю. Скалецький. — 10 с.; № 99031155; Заявл. 01.03.1999; Опубл. 15. 03. 2004. — Бюл. № 3.
 15. *Патент № 8996* України на корисну модель, МКП 6 А61В 5/16 Спосіб “ПНІ” оцінки не переробленої людиною інформації / І. О. Сєдаков (Україна); І. О. Сєдаков. — 20 с.; № 2004010265; Заявл. 13.01.2004; Опубл. 15.09.2005. — Бюл. № 9.
 16. *Ротенберг В. С., Бондаренко С. М.* Мозг. Обучение. Здоровье. — М.: “Просвещение”. — 1989. — 240 с.
 17. *Сєдаков И. А.* Успешность профессиональной деятельности хоккеистов в зависимости от типа асимметрии усилий кистевого броска // Индивидуальні психофізіологічні властивості людини та професійна діяльність: Матеріали ІІ наук. конф. — К. — Черкаси. — 1997.
 18. *Сєдаков І. О., Криворучко С. Г., Дудко В. І., Красильников Р. Г.* Використання китайської оздоровчої гімнастики тайцзи для реабілітації постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС дітей та оцінка її ефективності за допомогою ДІМА-технології // Актуальні проблеми психології. Т. V: Психофізіологія. Медична психологія. Генетична психологія. Вип. 4 / За ред. С. Д. Максименка: Зб. Наук. ст. — К.: “Міленіум”. — 2005.
 19. *Славяно-арийские* Веды. Книга первая. Асгард: “Аркор”. — 2001. — 256 с.
 20. *Турсунов О. Г.* Закон аскетизма (лекция, прочитанная в Екатеринбургe) . — К.: “Ведический культурный центр”, ISCON. — 2002. — 32 с.
 21. *Чирков Ю. Г.* Стресс без стресса. — М.: “ФиС”. — 1988. — 176 с.
 22. *Doctor N. Taiji: medytacja w ruchu.* Wydawnictwo “Pusty obtok”. — 1988; по: Хрестоматия по телесно-ориентированной психотерапии и психотехнике / Ред.-сост. В. Ю. Баскаков. — 2-е изд. — М.: “Смысл”. — 1997. — 159 с.
 23. *Rita Carter.* Why men and Women think so differently // Daily Mail. — 20.02.1996.
 24. *Удод О. А.* Інновації в освіті — основа модернізації галузі в сучасних умовах. http://innovosvita.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=24&Itemid=25
 25. *Про підсумки розвитку загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти у 2008/2009 навчальному році та завдання на 2009/2010 навчальний рік.* Рішення колегії Міністерства освіти і науки України. — www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/19_08/proekt.doc
 26. *Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів.* — www.pir.dp.ua/uploads/StrategizInnovRazvitiyaUkr.doc

РОЛЬ ЕКО-ПРАВОВОЇ ОСВІТИ В СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТА-ПРАВНИКА

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 167–169

Соціалізація як процес засвоєння індивідом певної системи знань, досвіду, духовних норм і цінностей передбачає включення його до системи соціальних зв'язків і відносин, вироблених людством і необхідних для його становлення і життєдіяльності в суспільстві. Соціалізація охоплює як соціально-контрольовані процеси цілеспрямованої дії на особистість (виховання), зокрема в процесі навчання, так і стихійні, спонтанні процеси, що впливають на її формування.

Еколого-правова освіта і виховання виникли на стику двох дуже важливих сфер знання — екологічної і правової. Право виконує інформативну, когнітивну функцію, оскільки містить соціально цінну інформацію про правила поведінки людини щодо природи, визначені державою та забезпечені державним примусом. Екологічне право виконує також аксеологічну (ціннісно-нормативну) та виховну функції, оскільки сприяє формуванню установок і ціннісних орієнтацій особи, переходу еколого-правових норм в особисті регулятори поведінки [2].

Однак, доводиться констатувати, що закони молоді громадяни, як правило, не знають, а тому дуже часто ігнорують. Явища правового нігілізму зумовлені не стільки недосконалістю

екологічного законодавства, скільки недоліками в його застосуванні на практиці, недостатньою увагою до екологічних правопорушень у діяльності правоохоронних органів, недотримання принципу невідворотності покарання за них. Неповага до чинного екологічного законодавства зумовлена також його нестабільністю, “війною законів”, критикою навіть нових законів, низьким рівнем еколого-правової свідомості і культури громадян.

Система вищої освіти, зокрема правничої, має забезпечити всебічний і гармонійний розвиток особи, що обов'язково включає в себе не тільки формування екологічної свідомості, а й екологічної культури та світосприймання.

Екологічна свідомість сучасності формується у двох напрямках: усвідомлення соціальності проблеми взаємодії людини і природи та формування екології культури. Ці процеси тісно пов'язані між собою і становлять цілісний процес самоусвідомлення людства через формування особливого типу світогляду — екологічного. Екологія культури, з екологічної точки зору, описується як уклад і рівень досягнень у збереженні природних умов існування суспільства, а з культурологічної — як своєрідна сфера людської

діяльності, спрямована на збереження цих умов.

Культура є не лише засобом життєзабезпечення, а й “мірою опанування людиною самої себе і свого власного ставлення до природи й інших людей” [5].

Сучасну екологічну кризу слід розглядати як екологічно-моральну кризу суспільства тому, що в багатьох сферах виробництва має місце прояв антиприродного егоїзму людини, яка користується благами природи без належної відповідальності й турботи про наслідки техногенного впливу. Разом з тим при вирішенні багатопланової проблеми охорони природи потрібна злагоджена співпраця екологів, економістів, соціологів, юристів, які працюють у цій сфері, з керівниками виробництва та широкими верствами населення, які свідомо або несвідомо негативно впливають на навколишнє середовище. Саме тому в оптимізації взаємовідносин суспільства і природи особливого значення набувають різні форми екологічного виховання та формальної і неформальної екологічної освіти.

Мета екологічного виховання, зокрема майбутніх юристів, полягає у прищепленні людині шани та любові до рідної природи, вихованні у неї почуття моральної відповідальності за її стан, у розвитку екологічної культури в справі оптимізації життєвого середовища в умовах зростаючого впливу техносфери на біосферу. Багатоплановою системою екологічного виховання потрібно, на наш погляд, охопити всі верстви населення.

Мета екологічної освіти полягає у планомірному розвитку знань, які стосуються інтегральної оцінки причин і наслідків техногенного впливу на всі взаємопов'язані блоки біосфери, з метою вирішення проблем шляхом міждисциплінарного підходу практичних завдань охорони життєвого середовища [4, 374].

Екологічне виховання та екологічна освіта як нова галузь педагогічної теорії і практики, яка ще не має чітко сформульованої методологічної платформи. Ця платформа повинна базуватись, на наш погляд, на біосферній, еколого-соціальній та морально-етичній концепції з урахуванням таких постулатів:

- суспільство є складовою біосфери як планетарної моціо-екосистеми і несе моральну відповідальність за збереження її організованості та екологічної стабільності;
- моральний обов'язок людини полягає у збереженні життєвого середовища та раціональному використанні і відтворенні природних ресурсів з урахуванням потреб як сучасних, так і майбутніх поколінь;
- ефективні заходи охорони біосфери мають здійснюватись як на національному, так і глобальному рівнях шляхом міждержавного та міжнародного співробітництва [3, 35].

Система екологічної освіти в межах вищої школи повинна сформувати міждисциплінарний комплекс знань про проблеми взаємодії суспільства і природи, охорони навколишнього середовища і процес регулювання використання природних ресурсів. У силу цього важливо сформувати не лише “екологічну культуру”, а вводити в науковий і практичний обіг поняття про загальну “екологічну переорієнтацію всієї культури в цілому”.

Екологічні знання є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та впливає на стан навколишнього природного середовища [1, 115].

Отже, в сучасних умовах глобальної екологічної кризи значно зростає роль освіти в процесі соціалізації як студента-правника, так і майбутнього юриста, що охоронятиме екологічну безпеку суспільства.

Література

1. *Єсаулов Ю. В., Чайка Н. Г.* Історичні особливості формування податкової системи України // Наук. пр. МАУП. — 2010. — Вип. 1(24). — С. 112–116.
2. *Кравченко С. М.* Питання еколого-правової освіти і виховання // Проблеми екологічної освіти і виховання. Зб. наук.-метод. пр. — Л.: НМК "Тезаурус", 1993. — С. 27–28.
3. *Медвідь М. Ф.* Формування екологічної культури в процесі еко-правової освіти і виховання // Техногенно-екологічна безпека України: стан та перспективи розвитку: Матеріали III Міжвузівської наук.-практ. конф. — Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2008. — С. 33–35.
4. *Медвідь Ф. М.* Український етнос: екологічні реалії і перспективи // Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. — Львів: Місіонер, 2000. — С. 367–377.
5. *Шена В. В.* Екологізація свідомості // Трибуна. — 1991. — № 9. — С. 45.

ПРОБЛЕМАТИКА КОРПОРАТИВНОЇ ЕТИКИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 170–172

Дослідження корпоративної етики бізнесу в останні десятиліття зумовлене, по-перше, проблемою ефективної соціально-психологічної адаптації особистості в соціальному середовищі загалом, в окремому колективі; по-друге, загальною потребою відповісти на низку непростих питань, пов'язаних із суспільною корисністю підприємства; по-третє, в умовах кризового буття для підприємця чи керівника є важливим слідування моральним нормам, законам, без яких не можна поставити егоїзм бізнесу на службу соціальним інтересам, адже моральний бізнес приносить максимальний прибуток, він найбільш вигідний завдяки тому, що є передбачуваним.

Однією з умов функціонування фірми є висока економічна ефективність, що дає змогу задовольняти різноманітні інтереси її власників, працівників, розв'язувати конкретні суспільні проблеми. Однак економічна ефективність має не лише прагматичний, а й моральний вимір. Суспільна корисність фірми обумовлюється не тільки її економічною ефективністю, а й моральним кліматом у колективі, моральним самопочуттям її працівників, корпоративною єдністю, турботою менеджерів про ділові справи і благо кожного працівника, характером її взаємодії із зовнішнім середовищем.

Наукова проблема втілення етичних засад у підприємницьку діяльність — одна з найскладніших у сучасному менеджменті. З різних ракурсів цю тему

розглядали класики соціальної філософії та етичної думки — Сократ, Аристотель, Платон, І. Кант, Г. В. Ф. Гегель, А. Сміт, М. Вебер, М. Бахтін, І. Бентам, Н. Макіавеллі, М. Бубер.

Існує чимало ситуацій, коли менеджмент не знають, не володіють ним, а ще більше — коли знають його поверхово або навіть непогано, але не вміють упроваджувати. Це призводить до помилок, порушень, інших негативних наслідків у діяльності організації. Коли це явище стає масовим, менеджмент перетворюється на свою протилежність — *mismanagement* (некерованість). Це дуже поширено у країнах, де тільки створюється ринкова модель економіки, а сучасний менеджмент лише торує шлях. До таких країн належить і Україна.

Розглянемо своєрідність формування засад корпоративної етики, її обумовленість соціально-статусним становищем і мотиваційними інтересами суб'єктів цієї діяльності та доведемо необхідність їх застосування; розкриємо проблематику корпоративної етики підприємства; визначимо напрями оптимізації етичних принципів в управлінні підприємством.

Вадою сучасного менеджменту в українському бізнесі є брак корпоративної культури. Винятком є хіба що фірми, орієнтовані на Захід. Співпраця із Заходом навчає вітчизняних менеджерів як фахових знань, так і західного стилю спілкування з клієнтами і конкурентами.

Нині корпоративна культура — одна із сильних сторін тільки небагатьох українських компаній. Компанія — це “продовження” людських якостей її керівників і водночас — середовище формування корпоративних цінностей. Психологія вищих керівників компаній визначає корпоративну культуру. У цьому й недолік української культури менеджменту. Вона нетривка і залежна від керівника, який на інтуїтивному рівні визначає, що добре, а що погано.

Корпоративна культура в Україні передається через людей у спадок: новачки потрапляють під тиск “наставників” і діють за їхніми настановами, вливаючись через них у колектив. За таких умов ніколи не впровадити сучасний менеджмент. Багато що залежить від колективу, конкретних виконавців, традицій інтелігентності.

Через низьку корпоративну культуру стиль управління в організації відчужує фахівців із міжнародною менеджерською освітою. Керівники таких організацій будуть змушені зробити рішучі кроки, запросити консультантів для оцінювання системи управління і вироблення відповідної стратегії розвитку менеджменту, і після цього найняти справжніх, освічених менеджерів. А фахівців цієї справи стає все більше. Наприклад, близько тисячі випускників Міжнародного інституту менеджменту (МІМ-Київ) — Магістрів ділового адміністрування — вже працюють у різних компаніях та на підприємствах. Подібні інститути є в Києві, Львові, Дніпропетровську, Черкасах тощо [1, 178].

Нині, коли склалася майже аварійна ситуація з кадровим забезпеченням економічних перетворень, на перший план виходить завдання перепідготовки, перенавчання і підвищення кваліфікації вже працюючих фахівців-управлінців. Потрібно давати людям із базовою підготовкою другу вищу освіту саме з менеджменту і бізнесу, а також підіймати людей з раніше отриманою економіч-

ною освітою на сучасний магістерський рівень менеджменту.

На сучасних українських підприємствах дедалі більше загострюються і диференціюються за великим числом ознак конфлікти між підприємцями та інвесторами; між власниками, директорами і найманими працівниками; між директорами і фінансовими структурами; між особами, які беруть участь і які не беруть участі у менеджменті, а також між акціонерами і найманими менеджерами та фахівцями, між діловими культурами України і Заходу. Тому необхідно прагнути долати ці високі бар’єри, постійно підвищувати кваліфікацію як працівників, так і менеджерів усіх ланок.

Щодо проблеми конфлікту власників і менеджерів компаній, то, на нашу думку, навіть знаючи сучасні концепції управління, менеджери часто не практикують їх через невисоку мотивацію та заборону впровадження нових сучасних методів управління. Тому потрібно домагатися, щоб менеджер відчував себе власником і повадився як власник. У великих компаніях можна мотивувати поведінку найманого менеджера як співвласника фірми, оплачуючи його працю, наприклад, ф’ючерсними акціями (США та країни Західної Європи).

Перейдемо до поглибленого аналізу конфлікту між директорами і працівниками. За результатами дослідження, проведеного багатьма сучасними соціологами та менеджерами, серед директорів 33 % керівників, які виявляють патерналізм до працівників; для них турбота про людей є виявом психологічної інерції та душевною потребою. Але понад 20 % взагалі не говорять про будь-які соціальні аспекти [3, 69].

Які умови можуть забезпечити функціонування управлінських структур?

Швидке зростання підприємства залежить не тільки від того, які у нього керівники, а й від умов, у яких воно працює. Навряд чи хто-небудь заперечува-

тиме, що високі темпи зростання є результатом сприятливих зовнішніх умов.

Як відомо, надійність управління та швидкі темпи зростання економіки визначаються наявністю основних ресурсів: людських, матеріально-технічних, фінансових, інформаційних та стабільним громадським порядком.

Стосовно робочої сили, можна відзначити працєвитість українського народу, а також високий рівень його освіти, що є істотними чинниками зміцнення функцій управління. Як писав “Бізнес уіК”, українські люди “солідні в природничих науках і математичних талантах. Але для застосувань у бізнесі потребують посиленого навчання”.

Якщо говорити про матеріально-технічну базу, сукупність матеріальних засобів виробництва, які використовуються і можуть бути застосовані в економічних процесах, то в Україні основні виробничі фонди є не лише морально застарілими, а й фізично зношеними. За роки тоталітаризму Україна відстала від розвинених країн технічно. За постсоціалістичний період українські промисловці не зуміли імпортувати передову у світі технологію і застосувати її у себе. Найбільший інноваційний потенціал зосереджено в машинобудуванні, аерокосмічній сфері, матеріалознавстві, біотехнології, моторобудуванні, суднобудуванні. Україна відносно багата на власні

природні ресурси, а за різноманітністю та складом мінерально-сировинних ресурсів випереджає такі розвинені країни світу, як США, Канада, Великобританія, Китай, Франція. За географічним положенням Україна є центром Європи. Її транспортні зв'язки базуються на всіх видах транспорту і це буде сприятливим чинником поліпшення українського менеджменту.

Отже, слід розуміти, що дуже якісне управління трапляється не часто і відчувається це по-справжньому лише тоді, коли воно втрачене або загублене. Погіршити якість управління, а відтак і результати діяльності організації — дуже легко, а відтворити його — неймовірно важко.

Література

1. Будзан Б. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи. — К.: “Основи”, 2001. — 349 с.
2. Данюк В. М. Організація праці менеджера: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2006. — 276 с.
3. Коллинз Д. От хорошего к великому. Почему одни компании совершают прорыв, а другие нет. — Изд-во: Манн, Иванов и Фербер, 2008. — 320 с.
4. Осовська Г. В., Осовський О. А. Менеджмент організацій: Підруч. — К.: Кондор, 2009. — 680 с.

МАРКЕТИНГ КАДРІВ ЯК ПРОБЛЕМА КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 173–176

Через плутанину в поняттях у країні не вирішуються стратегічно важливі завдання. Частина людей, наприклад, вважає себе політиками, стратегами, такими не являючись, обіймаючи лише відповідні посади. Більше того, в силу цього, не розуміючи політики, стратегії держави, не завжди ефективно реалізується кадрова політика і кадрова стратегія, які взаємозалежні. А через відсутність критеріїв при відборі на стратегічно важливі посади на вищих ієрархічних рівнях управління країною знаходяться люди, які їм не відповідають. На сьогодні відсутнє розуміння важливості ролі і місця поняття кадрового забезпечення, стратегічного маркетингу особливо. Відсутність стратегічного маркетингу призводить до того, що не визначається стратегічна потреба в кадрах, а це не дає можливості державі формувати належне замовлення системі освіти.

Під кадровим забезпеченням взагалі і системою професійної освіти зокрема розуміється необхідний кількісний і якісний склад її працівників (кадрів). Потреба в цьому складі в часі і просторі організованої діяльності визначається маркетингом (стратегічним) кадрів. Цей маркетинг є складовою кадрової політики в системі освіти, яка, в свою чергу, визначається кадровою політикою держави. Ось тут і починаються неузгодженості, що дозволяють говорити, а чи є у нас в країні стратегічний мар-

кетинг кадрів та кадрова політика, що відповідає цілям суспільства? Та й цілі суспільства може назвати не кожен, хто проживає в ньому. Виходячи із цієї проблеми пропонуємо розглянути концептуально-понятійні основи **маркетингу кадрів**, його роль та місце в системі кадрового забезпечення системи професійної освіти.

1. Понятійна система маркетингу кадрового забезпечення організації.

Поняття кадри визначають сутність поняття кадрова політика. Персонал — це весь склад установ. Кадри — це не лише штатні працівники, а й кваліфіковані кадри, підготовлені до відповідного робочого місця.

Отже, сутністю кадрової політики є забезпечення підготовки відповідного працівника на робочі місця, які з'являються в організації у певний (прогнозований) час її становлення, функціонування та розвитку.

Поняття “політика” має різні значення у людей, що використовують це поняття. Наприклад: “Кадрова політика — комплексна система управління людськими ресурсами, система управління людьми... [11, 457], ...система теоретичних поглядів, ідей, вимог [3, 104], ...система правил [8, 126], ...загальні орієнтири для дій і прийняття рішень, які забезпечують досягнення мети... [5, 691], ...це діяльність органів державної влади і державного управління” [7, 542] і т. д.

Завдяки аналізу визначень, що були дані представниками різних управлінських культур, рівнів розуміння, можна зробити висновок, що термін “кадрова політика” на сьогодні використовується у різних значеннях. Однак, при цьому, можна зробити висновок, що політика — це діяльність, спрямована на досягнення цілі, реалізацію певних принципів, ідеологічних цінностей, чийхось інтересів.

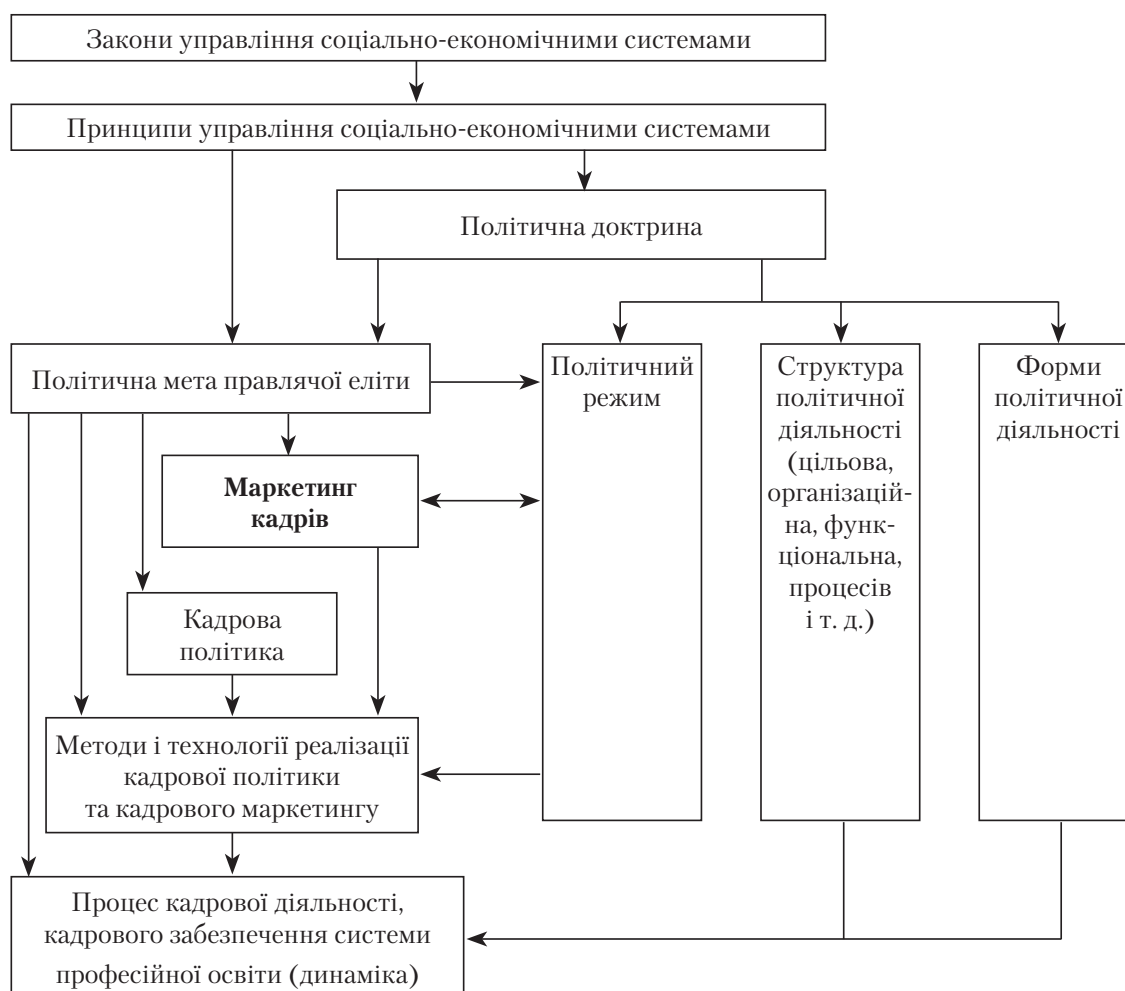
Отже, можна говорити, що політика в рамках діяльнісного підходу — це проектування, побудова системи діяльності персоналу та її реалізація в конкретних умовах. У діяльнісному підході до політики як діяльності можна виокремити: процес, організованість,

структуру, матеріал, механізм, форму [10, 255].

2. Концептуальні основи маркетингу кадрового забезпечення організації.

Під концепцією розуміється провідний задум, що визначає спосіб розуміння, трактування й опису політичних, кадрових ситуацій і ходу діяльності кадрів при реалізації функції кадрового маркетингу, розробці кадрової політики та кадрового забезпечення системи професійної освіти.

Основною особливістю, що фіксується багатьма фахівцями, є те, що функція кадрового маркетингу охоплює владні відносини, політико-державну організацію суспільства. Вони визначають

**Роль і місце маркетингу кадрів
у системі кадрового забезпечення професійної освіти**

цю організацію. Особливість кадрового маркетингу та кадрового забезпечення системи професійної освіти можна начебто уявити, розглядаючи концептуальну модель політичної діяльності (див. рисунок). Виходячи з аналізу взаємозв'язку основних категорій, можна зробити висновок, що різні тлумачення терміну “кадрового маркетингу” залежать від розуміння, інтерпретації поставлених цілей, завдань, функцій.

Центральною категорією виступає політична мета діяльності владної еліти. Вона визначає специфіку функцій управління, політичну (кадрову) стратегію, методи та технології реалізації політики, спрямованість політичної діяльності та кадрового забезпечення системи професійної освіти.

Політична мета визначається вимогами об'єктивних законів управління соціально-економічними системами і правилами їх реалізації (принципами) в реальних умовах, а також політичною доктриною, сформованою правлячою партією чи угрупованням політичних сил. Політична мета пов'язана з політичним режимом, що діє в суспільстві. Під політичним режимом розуміється “сукупність способів, засобів і методів практичного здійснення правлячими колами, головним чином, вищими посадовими особами, державної владної волі” [2, 549]. Політичний режим визначає на основі політичної доктрини і цілі зміст і послідовність дій посадових осіб при реалізації кадрової політики. Під політичною доктриною розуміється Державна ідея, система прийнятих поглядів, концептуальні положення політики. Доктрина має багаторівневу структуру, носить системно-динамічний характер і використовує різні форми політичної діяльності. Вона, реалізуючись через встановлений політичний режим, впливає на політичну діяльність, на всі сторони життя суспільства. Політичний режим дозволяє приймати рішення, ба-

жані правлячій еліті, а всім іншим використовувати його у власних інтересах, зважаючи на становище, яке займають у соціальній ієрархії. Ця властивість характерно проявляється не тільки на рівні великих соціальних систем, а й окремих фірм. При цьому, як показує історія розвитку державних систем та окремих фірм, формується організаційна (корпоративна) культура, яка базується на доктринальних державних положеннях або філософії фірми, що породжує організаційно-стабілізуючі методи управління, стереотипи мислення і т. п. Сформувавши політичну доктрину, що відповідає правлячій еліті, під неї створюється механізм управління організацією, і в подальшому які б рішення не приймалися в інтересах організаційної системи в цілому, вони залишаться на папері, бо відсутній механізм їх реалізації. Більше того, будь-яка особа, яка приймає рішення, може його “втїлити” в життя, якщо воно не суперечить цілям, функціональному змісту, методам управління, механізму прийняття і виконання рішень. Реалізацію політичних рішень можна “бачити” в міжособистісних, міжгрупових, міжнаціональних відносинах [4]. Сама політика виявляється в діяльності виконавчої системи управління державою, яка, в теорії, до політиків не належить, бо перебуває поза політикою.

Отже, концепція — це філософія кадрової політики, що створює її теоретико-методологічну основу. Концепція як система ідей, цілей і пріоритетів діяльності визначає всю кадрову діяльність організації. Концепція стає політикою, коли вона визнається й утверджується як політична установка, стає принципами в управлінні кадровими процесами, висуває завдання стратегічному кадровому маркетингу, обґрунтовує кадрову стратегію.

Кадрова політика — це діяльність персоналу вищого рівня управлінської

ієрархії, спрямування на досягнення стратегічної цілі організації. Політика визначає стратегію [6, 43]. Стратегія, у свою чергу, є абстрактно-нормативним (узагальнений проект, план, програма і т. д.) виразом шляху досягнення стратегічної цілі (цілі політики) сукупними зусиллями персоналу організації (громадянами суспільства) в умовах необхідності принципової зміни напрямку діяльності, зміни ідеалів і цінностей, перебудови системи управління. Стратегічний кадровий маркетинг визначає потреби в кадрах для організацій, країни в цілому, на час реалізації політичної цілі, мети їхньої діяльності. Кадри — це персонал, підготовлений до виконання відповідних функцій в організації, що входить в її штатну структуру. Сутність кадрової політики — забезпечення заповнення у часі й просторі вивільнюваної або прогнозованої в процесі розвитку організації “посадової клітки” підготовленим кадром. Маркетинг кадрів, кадрове забезпечення системи професійної освіти визначається кадровою політикою і кадровою стратегією системи освіти, а вони залежать від політики і стратегії держави.

Література

1. *Анисимов О. С.* Онтологии в рефлексивном пространстве. — М., 2002. — 400 с.
2. *Атаманчук Г. В.* Теория государственного управления: курс лекций / Г. В. Атаманчук. — 4-е изд., стер. — М.: Омега-Л, 2006. — 584 с.
3. *Веснин В. Р.* Практический менеджмент персонала: Пособие по кадровой работе. — М.: Юрист, 1998. — 496 с.
4. *Колтаков В. М., Дмитренко Г. А.* Стратегический кадровый менеджмент: Учеб. пособие. — 2-е изд., перераб. и доп. — К.: МАУП, 2002. — 752 с.
5. *Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф.* Основы менеджмента: Пер. с англ. — М.: Дело, 1995. — 704 с.
6. *Свечин А. А.* Стратегия. — М.: Воениздат, 1926. — 399 с.
7. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка. — М.: “ОНИКС 21 век”, 2003. — 896 с.
8. *Управление персоналом* / Под ред. П. Ю. Базарова, Б. П. Еремина. — М.: ЮНИТИ, 1998. — 423 с.
9. *Философский энциклопедический словарь.* — М.: ИНФРА-М, 2002. — 575 с.
10. *Щедровицкий Г. П.* Избранные труды. — М.: Шк. Культ. Полит., 1995. — 800 с.
11. *Щёкин Г. В.* Социальная теория и кадровая политика: Моногр. — К.: МАУП, 2000. — 575 с.

ПРОБЛЕМИ ЯКОСТІ СЕРЕДНЬОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 177–179

Освіта — це вміння правильно діяти за будь-яких життєвих обставин, і з цим важко не погодитись. Тому кожна мисляча людина, яка хоче жити, працювати у цьому світі, має бути спроможна конкурувати з іншими людьми, а це неможливо без освіти. Людина вчиться впродовж усього життя, а все починається з батьківської науки, потім садочок, школа і так далі людина піднімається по драбині свого знання. Найбільший поштовх до самоактуалізації, саморозвитку дитина отримує в школі. Саме на вчителів покладено відповідальність дати учням знання, вміння, а разом з ними сформувати особистість, яка мислить, може критично оцінювати свої дії, формувати власні принципи і переконання.

Протягом останніх років було багато реформ у цій сфері, разом з ними відбувались і зміни. За ці роки ми “допомоглися” фактичної ліквідації дошкільної освіти в сільських населених пунктах і звели її до мізерних параметрів у містах. Держава практично переклала утримання загальноосвітніх навчальних закладів на плечі педагогічних колективів, батьків та учнів. Безумовно, що однією з важливих причин такого стану в освіті є постійна нестача грошей. Головне, чого нам бракує — це прозорості, продуманої і змістовної реформи освіти і зміни підходів до розуміння якості освіти.

Якість освіти має визначатись за певними критеріями. Серед критеріїв якості освіти виокремлюють:

- рівень навчальних досягнень випускників відповідно до державних стандартів. Проте інформація про навчальні досягнення учнів не відображає повною мірою якості освіти, тому робити висновок про якість навчання у закладі та якість роботи вчителя неправомірно. До того ж навчальні досягнення учня є особистісним та індивідуальним прогресом (розвитком) учня в процесі навчання. А тому до найважливіших критеріїв ми відносимо:
 - розвиток індивідуальних здібностей, творчого потенціалу ліцеїста (траєкторія особистісного розвитку);
 - якість умов навчального закладу: матеріальна база, навчальне і методичне забезпечення, рівень професійної компетентності вчителів тощо;
- рівень сформованості ключових компетентностей, досягнутий випускниками (вимірювання початкового рівня при вступі до ліцею та випуску із ліцею). Зауважимо, у нормативних документах педагогічної науки сьогодні немає єдиного погляду на визначення компетентності учня [1].

Кожна особистість має бути освічена. Під рівнем освіченості ми розуміємо здатність особистості розв'язувати завдання різного характеру, спираючись на засвоєний соціальний досвід. Вихо-

дячи з аналізу результатів шкільної освіти випускник одержує атестат, який би мав свідчити про його готовність до самостійного входження в соціум. Насправді ж сучасний атестат лише констатує успішність учня, а про зрілість, яку учень має набути під час навчання, усі забувають. Зрілість і якість освіти у широкому значенні — це якість життя. Здобуття навчання не є підготовкою до життя — це і є життя, до того ж життя надзвичайно напружене та відповідальне. Говорити про якість освіти і не говорити при цьому про якість життя в цілому теж не правильно, бо освіта особистості відбувається не лише в школі, а й удома, за його межами — у соціумі — спілкуванні з друзями. Отже, якість освіти в широкому сенсі означає якість життя у своїй країні. Таким чином, простежується взаємозалежність цілісного розвитку людини і якості освіти.

Нерозуміння сутності й ознак системи спричиняє в освіті чимало помилок та відсутність прогнозування результатів. Це дуже добре видно на таких прикладах:

- гуманітарна профільна освіта навчальних закладів не є рівноправною з природничим профілем у частині зовнішнього незалежного оцінювання. Для природничого напряму предметами за вибором є фізика, хімія, біологія, географія, для гуманітарного — лише іноземні мови. Економіка і правознавство вже два роки поспіль не входять до переліку предметів зовнішнього незалежного оцінювання за вибором;
- швидке впровадження 12-річної загальної середньої освіти (без перехідного періоду й апробації) не тільки залишає учня без сучасного підручника, а й вищі навчальні заклади у 2012 р. без абітурієнтів;
- концепція профільної освіти не має логічних взаємозв'язків з іншими нормативними та законодавчими документами, а саме: неунормована законодавча ді-

яльність навчально-наукових комплексів, таких як “ліцей — університет” різних форм власності (навіть викладання навчальних дисциплін викладачами університету вважається рахунковою палатою як порушення і злочин).

Зазначені питання потребують негайного вирішення, колегіальна думка членів асоціації директорів столиці пропонує вийти зі складної ситуації таким чином:

1) ввести на перехідний період у 12-річній освіті прискорений трирічний курс (своєрідний екстернат). Це 9–12 класи — за бажанням учнів і батьків, і не лише для ліцеїв і гімназій, а й звичайних ВНЗ, і тоді у 2012 р. будуть зняті не тільки соціальні проблеми “зайвих” викладачів у вишах, а й у наступному 2013 р. не буде 1,5-разового збільшення кількості абітурієнтів;

2) до переліку предметів зовнішнього незалежного оцінювання на 2010 р. долучити основи економіки та правознавства;

3) при вступі до вишів ранжирувати предмети у документі про загальну середню освіту (середній бал атестата), що визначають профіль подальшої освіти.

Також потрібно більш прискіпливо підбирати педагогічний персонал у школи, тому що на педагога покладена велика відповідальність. Діяльність педагога має закласти, з одного боку, основу для майбутньої успішної суспільної реалізації особистості, а з другого — вести дитину протягом навчання і виховання у навчальному закладі як успішну, створюючи зовнішні і передбачаючи внутрішньоособистісні механізми успіху.

Необхідними умовами такого розвитку зрілості є:

- гуманістичний зміст освіти в системі відносин “людина — людина”;
- виховний процес підпорядковується формуванню життєвої стратегії стійкого розвитку особистості, її індивідуальності в нестабільних соціально-економічних умовах розвитку суспільства,

розв'язанню життєвих проблем учня, а також його взаємодії з педагогом;

- технології навчання і виховання мають якісно новий рівень, що забезпечує успіх;
- створюється простір, що сприяє успіху, творчості, досягненню високих результатів, коли престижно добре вчитись і працювати, дотримуватись морально-правових норм взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу;
- взаємодія з батьками спрямована на їх поетапне формування як суб'єктів педагогічного процесу;
- високий рівень інформатизації та ресурсного забезпечення освітнього процесу;
- творча співпраця учителів і батьків у позакласній діяльності.

Найбільші протиріччя (несприйняття) викликає питання — що є критерієм якості освіти сьогодні? Ось деякі відповіді:

- показник вступу до вищих навчальних закладів (цим сьогодні нікого не здивуєш);
- процент переможців (призерів) районних, обласних, всеукраїнських, міжнародних олімпіад, творчих конкурсів. Це — справа невеликої кількості обдарованих, талановитих, геніальних (їх до 5 %);
- комфортність запропонованих умов: транспортне забезпечення, вишукані обіди, психологи, охайні кабінети, вчителі-гувернери;
- кількість комп'ютерів на одного учня у співвідношенні 1 : 2, чи забезпеченість умов для занять спортом (басейни, тренажерні, хореографічні зали);
- кількість заходів та число перемог у різних змаганнях;
- результати зовнішнього незалежного оцінювання.

У кожної людини власна думка щодо цього питання, тому однозначно дати відповідь на нього неможливо.

Для забезпечення якості освіти кожен навчальний заклад має розв'язати комплекс завдань:

- моделювання (на основі аналізу суттєвих досягнень проблем і прогнозу перспективних вимог) бажаного рівня якості, що фактично означає побудову моделі успішного, життєво компетентного випускника;
- забезпечення функціонування навчального закладу, що дасть можливість досягти заданого рівня якості освіти;
- підвищення якості, що означає динамічну заміну вимог до результату освіти і випускника, перехід їх до нової якості;
- діагностування і моніторинг рівня якості освіти [1].

Отже, нова модель якості освіти має будуватись на педагогіці особистості, утвердженні індивідуального підходу до навчання. Вона повинна створити передумови для того, щоб дитина могла якомога глибше пізнати себе, розвинути свої здібності і повною мірою реалізувати себе у зрілому віці.

Змістом сучасного освітнього процесу має стати перехід від знаннєвої школи (знання задля знання) до школи життєтворчості (знання задля успіху), від школи знання до школи розуміння. Якісна освіта — це не лише входження в європейський простір, а й розуміння її як складової самоорганізуючої системи, що вимагає ставлення до освіти як системи і з боку держави, і з боку суспільства. Це передбачає передусім формування нової економічної моделі освіти, яка б базувалась на багатовекторності змісту, діяльності, управління та функціонування.

Література

1. Сазоненко Г. Освіта і управління. Т. 12. — № 3–4. — 2009 р.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 180–182

У XXI ст. виникає нагальна потреба в якісно новій особистості, яка б володіла значно вищим інтелектуальним та життєво-енергетичним потенціалом, ніж представники попереднього покоління людей. Адже наступне тисячоліття, як намагається довести В. А. Трайнев, характеризується такою потужністю інформаційних та комунікаційних технологій, які являють собою, по суті, глобальну інформаційну революцію. Остання за своїм масштабом і наслідками перевершує промислову революцію XIX ст. і науково-технічну середини XX ст. [9, 35]. Таким чином, міжцивілізаційний зсув вибухово сформував на практиці гостру суспільну потребу в якісно нових системах культури, науки та освіти [6, 52, 53].

Зрозуміло, що за цих умов перед педагогічною освітою молодшої української держави постає проблема забезпечення її адекватності науково-технічному та освітянському процесам, що детермінують її стан, напрям та темпи розвитку. На думку проф. В. П. Бега, це пояснюється тим, що саме освіта, як соціальний інститут, є тим механізмом, завдяки дії якого постійно самовідтворюється соціальне тіло як окремої країни, так і соціального світу взагалі [1, 57].

Як відомо, терміном “педагогіка” позначають дві сфери людської діяльності, спрямовані на розвиток людини, — педагогічну науку і педагогічну практи-

ку. Закономірності педагогічної науки і практики взаємопов’язані та взаємообумовлені, але водночас принципово різні: перші стосуються вивчення педагогічних процесів, другі — їх технологій. Усі вони дійсно слугують удосконаленню свого предмета тільки тоді, коли взаємодоповнюються, тобто поєднують ідею та її реалізацію.

На необхідність співвідношення теоретичних знань і педагогічного мистецтва у вихованні вказував ще П. П. Блонський. Він зазначав, що для практичної виховної діяльності однаково потрібні вміння, талант і теоретичні знання. Вміння виробляються особистим досвідом, талант удосконалюється в процесі виховної практики, теоретичні знання формуються в результаті глибокого осягнення сутності розвитку та виховання людини і передаються у вигляді ідей. Лише ідею, а не техніку і талант, може повідомляти одна особа іншій, і тому лише у вигляді теоретичної науки може існувати педагогіка.

Отже, ми виходимо з того, що предметом педагогіки є процес спрямованого розвитку і формування особистості в умовах її виховання, навчання, самовдосконалення. При цьому аналізуємо педагогічну освіту як інструментарій, а особистість у її новому вимірі розглядаємо як продукт педагогічної освіти і критерій її конкурентоспроможності на вітчизняному та європейському ринках освітянських послуг.

Реформу педагогічної освіти потрібно, на наш погляд, розглядати крізь призму саме категорії “модернізація”. Це означає, що поняття “трансформація” та “модифікація” не можуть бути використані як синоніми. Це пояснюється тим, що термін “трансформація” несе в собі будь-яку зміну предмета дослідження, а “модифікація” віддзеркалює тільки поверхові зміни у предметі дослідження, тобто зміни без змін сутності явища. Разом з тим, як відомо, більшість дослідників виходить з того, що модернізація в буквальному розумінні означає “осучаснення” професійної підготовки вчителя, тобто приведення відповідно до сучасних надбань найновішої педагогічної теорії, вітчизняного та світового досвіду. Автори енциклопедії “Постмодернізм” виходять з того, що будь-яка концепція модернізації, — це “один із змістовних аспектів концепції індустріалізації, а саме — теоретична модель семантичних та аксіологічних трансформацій свідомості та культури у контексті становлення індустріального суспільства” [8, 475].

Модернізація педагогічної освіти, на думку дослідників, це суспільна проблема, що сформувалась у ході міжцивілізаційного зсуву. Для її аналізу є сенс використати алгоритм, що запропонований колективом дослідників теоретико-методологічних проблем сучасної вищої школи [2, 109–183]. Тобто сучасна криза вимагає від нас докорінної модернізації педагогічної освіти, бо змінюється підстава освітянського процесу.

При цьому варто наголосити, що визначення модернізації педагогічної освіти як соціальної проблеми принципово відрізняється від визначення соціального завдання. Різниця полягає у тому, що для вирішення проблеми ще немає засобів, і цим вона якісно відрізняється від завдання, для вирішення якого завжди є засоби. “Саме завдання, — на думку К. Маркса, — виникає лише тоді, коли матеріальні умови його вирішення уже

є в наявності, або, у крайньому разі, перебувають у процесі становлення” [5, 7].

Для пошуку шляхів кардинального оновлення теорії педагогічної освіти на сучасному етапі, на думку фахівців, треба проаналізувати світоглядні, ідеологічні та методологічні підстави цього процесу, а тільки потім приступити до видозміни педагогічної освіти [7, 116, 117].

Якщо виходити з того, що система педагогічної освіти є своєрідним соціальним організмом, з існуванням якого можна погодитися, тоді застосовує на увагу думка Ч. Дарвіна, який застерігав від абсолютизації ролі умов середовища в розвитку організму: “Природа умов має у визначенні кожної даної зміни підлегле значення порівняно з природою самого організму; можливо, вона має не більше значення, ніж має природа тієї іскри, що підпалює масу горючого матеріалу, у визначенні властивостей (полум’я, що спалахує)” [3, 277].

При цьому Г. Клаус довів помилковість твердження про те, що “система визначається своїм середовищем. Точно такою самою мірою система визначається і своєю внутрішньою структурою. Різні “входи”, що створюються середовищем, можуть викликати різні способи поведінки систем. При цьому різні системи по-різному переробляють один і той самий вхід. Засіб, яким відповідний вхід опрацьовується системою, залежить від структури системи” [4, 145, 146].

Останнє зауваження, на наш погляд, надто цінне для вирішення проблеми оновлення педагогічної теорії та практики. Не можна не звернути увагу на те, що постійне збільшення витрат грошей на утримання старої педагогічної системи призводить до того, що хвороба не виліковується, а заганається всередину і вимагає усе більше і більше грошей. Отже, потрібно спрямувати кошти на наукове дослідження та створення механізму вирішення цієї

проблеми, а не на підтримку функціонування хворої системи.

Отже, дослідження ряду аспектів проблеми модернізації педагогічної освіти на сучасному етапі вітчизняного суспільного розвитку свідчить про те, що слід враховувати важливий момент модернізації педагогічної освіти, який визначається суспільним її характером, оскільки проблема ця виникла у ході міжцивілізаційного зсуву.

Література

1. Бех В. П. Генезис соціального організму країни. — Запоріжжя: Просвіта, 2000. — 288 с.
2. Вища освіта України: Методологічні та соціально-виховні проблеми модернізації: Монографія / За заг. ред. В. П. Андрущенко, М. І. Михальченка, В. Г. Кременя — К.: ДЦССМ, Запоріжжя: ЗДУ, 2002. — 440 с.
3. Дарвин Ч. Сочинения. — М.; Л, 1939. — Т. 3.
4. Клаус Г. Кибернетика и философия. — М.: Изд-во иностр. л-ры, 1963. — 531 с.
5. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — Т. 13. — 770 с.
6. Медвідь Ф. М., Медвідь А. М. Гуманізація та гуманітаризація національної вищої освіти в Україні: концептуальні засади // Студії політологічного центру "Генеза". — Л., 1997. — № 1. — С. 52–53.
7. Медвідь Ф. М. Законодавство про освіту в Україні: колізії і проблеми модернізації // Проблеми модернізації та систематизації законодавства про освіту України. Тези доповідей наук.-практ. конф., 27–28 трав. 2010 р. — К.: Нора-Друк, 2010. — С. 116–117.
8. Постмодернизм. Энциклопедия. — Минск: Интерпрессервис, Книжный Дом, 2001. — 475 с.
9. Трайнев В. А. Россия в грядущем информационном мире // Высшее образование в России. — 1999. — № 6. — С. 34–36.

Ф. М. МЕДВІДЬ

канд. філос. наук

Я. П. ПОМ'ЯН

магістрант

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСВІТИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 183–188

Перехід України в режим інноваційного розвитку суттєво прискорює процеси реформування освіти. Трансформаційні процеси у світі зумовили зміну парадигм в освіті всіх рівнів. У центрі уваги (за всіма концепціями, доктринами, законами про освіту) виступає компетентна, духовна, конкурентоспроможна особистість [1]. Аналіз тенденцій розвитку вищої освіти розвинених країн світу свідчить про тяжіння до глобалізації, варіативності, масовості, гуманізації, особистісної орієнтації [5]. Загальні тенденції оновлення системи освіти в Європейському просторі, за даними К. Корсака, є такими: розширення контингенту дітей, охоплених дошкільною підготовкою, і становлення обов'язкової "первинної" освіти; швидке зростання закладів вищої освіти і кількості студентів переважно через сектори вищої освіти; підвищення ролі іноземних мов; інтенсифікація обміну студентами, викладачами, вченими; розробка, порівняння, використання спільних стандартів освіти. Ці процеси підтримуються інтеграційними тенденціями у розвинених країнах, створенням Європейського Союзу і, отже, єдиного освітнього простору [4, 40]. Наприкінці 90-х років минулого століття вітчизняні вчені І. Підласий та А. Підласий на основі аналізу нововведень так схарактеризу-

вали рівні розвитку інновацій [9, 3–17]: низький (псевдоінноваційний) або інноваційний за назвою, до якого треба віднести нововведення, що виражаються у незвичних назвах та формулюваннях відомих явищ, процесів, технологій; середній (частково інноваційний) або інноваційний за формою, що полягає в заміні зовнішнього антуражу (форми) без порушення і поліпшення сутності; високий (справжньоінноваційний) або інноваційний за сутністю, що змінює систему або її головні компоненти і веде до нарощування продуктів педагогічної діяльності. Відсоткове співвідношення між названими рівнями було таким — 80 : 17 : 3. Лише останній рівень, на думку аналітиків, має наукову і практичну значущість. Решта тільки дезорієнтує педагогічну теорію і практику, приносить дивіденди хіба що ініціаторам самих "інновацій".

У сучасному освітньому інноваційному просторі України, на думку Л. Булгакова, спостерігаються дві тенденції. Перша — це прагнення впроваджувати інновації, майже не турбуючись про якість та рівень їх компетенції у розв'язанні проголошених освітньою реформою актуальних проблем і не зосереджуючись на наслідках інтеграції інноваційного продукту з усталеною системою, що більше відповідає природі

хаотичного. Друга — спрямованість на відповідність упроваджуваної інновації стратегічним освітнім завданням, що можливе лише за умов розуміння освітніх цілей, вивчення загальних і суб'єктивних закономірностей перебігу інноваційного освітнього процесу та механізмів управління ним. Останнє маловивчене і недостатньо розроблене для практичного використання [3, 26–28]. О. Мармаза критично зазначає, що в освіті “спостерігаються кон'юнктурні зміни, бажання деяких освітян засвідчити свою “інтелектуалізацію”, у будь-який спосіб продемонструвати свою “інноваційність”. Наслідки — перевантаження учнів, формальна зміна назв освітніх установ та багато порожніх розмов про нововведення” [7].

Отже, у цій ситуації потрібно критично аналізувати всі спроби радикальних нововведень. Особливо уважно слід ставитися до заяв, де нав'язливо підкреслюється новизна. Інноваційна спрямованість роботи освітян, на наш погляд, визначається критеріями освітніх інновацій, до яких, на думку фахівців, належать: а) новизна, що дає змогу визначити рівень новизни досвіду. Розрізняють абсолютний, локально-абсолютний, умовний, суб'єктивний рівні новизни; б) оптимальність, що сприяє досягненню високих результатів за найменших витрат часу фізичних, розумових сил; в) результативність та ефективність, що означає певну стійкість позитивних результатів у діяльності вчителя; г) можливість творчого застосування в масовому досвіді, що передбачає придатність апробованого досвіду для масового впровадження у загальноосвітніх закладах. Відсутність такого середовища спричиняє методичну не підготовленість освітян, недостатню їх поінформованість щодо освітніх нововведень. Натомість сприятливе інноваційне середовище дає змогу долати опір консервативно налаштованих освітян

щодо нововведень, допомагає подоланню стереотипів професійної діяльності. Воно притаманне інноваційним закладам освіти.

Інновації (італ. *innovazione* — новина, нововведення) — нові форми організації праці та управління, нові види технологій, які охоплюють не тільки окремі установи та організації, а й різні сфери. Вони є суттєвим діяльним елементом розвитку освіти взагалі, реалізації конкретних завдань у навчально-виховному процесі. Виражаються в тенденціях накопичення і видозміни ініціатив і нововведень в освітньому просторі; спричиняють певні зміни у сфері освіти. Інноваційна діяльність в Україні передбачена проектом Концепції державної інноваційної політики (1997 р.) та проектом Положення “Про порядок здійснення інноваційної діяльності у системі освіти” (1999 р.).

Якщо з терміном “інновації” вчені визначилися, то розуміння поняття “освітні інновації” дискутується й донині. Інновація освіти, на наш погляд, виступає як цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікацій мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог. Стрижнем інноваційних процесів в освіті є впровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику, вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду. Інноваційну спрямованість педагогічної діяльності зумовлюють соціально-економічні перетворення, які вимагають відповідного оновлення освітньої політики, прагнення вчителів до освоєння та застосування педагогічних новинок, конкуренція загальноосвітніх закладів, яка стимулює пошук нових форм, методів організації навчально-виховного процесу, диктує відповідні критерії щодо добору вчителів.

Головною рушійною силою інноваційної діяльності є вчитель, оскільки

суб'єктивний чинник є вирішальним і під час упровадження й поширення нововведень. Педагог-новатор є носієм конкретних нововведень, їх творцем, модифікатором. Він має широкі можливості і необмежене поле діяльності, оскільки на практиці переконується в ефективності наявних методик навчання і може коригувати їх, проводити докладну структуризацію досліджень навчально-виховного процесу, створювати нові методики.

У педагогічній науці, як зазначалося вище, не існує єдиної точки зору щодо розуміння поняття “освітні інновації”. Зустрічаються визначення, які полярні за сутністю. Відомий учений Е. Роджерс дає таке визначення: “Інновації — це ідея, яка є новою для конкретної особи...”, а російський професор О. Кочетов вважає, що “інновація — це цілісна теоретична, технологічна і методологічна концепція оновлення педагогічної діяльності, що забезпечує її вихід на зазначений рівень”.

Якщо в першому випадку інновація розглядається як суб'єктивний фактор у педагогічній діяльності, то в другому — як об'єктивний. Усе залежить від того, ким і на якому рівні розв'язується педагогічна проблема. Нове, що народжується у конкретному педагогічному колективі, має суб'єктивний характер і буде новим для певної кількості педагогів. Коли розв'язується принципово нова освітня проблема, то інновація має об'єктивну новизну. Деякі педагоги сприймають нововведення у вузькому розумінні, інші — у широкому. Дехто термін “нововведення” замінює термінами “реформа”, “осучаснення”, “удосконалення”, “оптимізація”, “модернізація викладання” тощо.

Так, французький учений Е. Брансуїк виокремлює три важливі види педагогічних інновацій: 1) у ролі освітніх ідей, які цілковито нові і раніше невідомі; 2) адаптовані, розширені або переоформлені ідеї і дії, які набувають особливої

актуальності в певному середовищі у визначений проміжок часу; 3) педагогічні нововведення, які виникають у ситуаціях, що пов'язані з новою постановкою цілі у нових умовах.

На педагогічні інновації, на думку українських фахівців, зокрема І. Беха, Л. Даниленка, І. Зязюна, В. Кременя, В. Мадзігона, покладено місію конструювання стратегії освіти, тобто прогнозування і перспективи її розвитку. В результаті аналізу різних підходів до визначення педагогічних інновацій і досліджуючи механізми їх створення, це поняття розуміємо як результат (продукт) процесу створення нового, що, відповідно, оновлює педагогічну теорію і практику, оптимізуючи досягнення поставленої перед суспільством освітньої мети.

Педагогічні інновації виступають як загальна назва нового педагогічного продукту (теоретичного, практичного), що втілюється у навчально-виховний процес — концепції, теорії, системи, моделі, методики, технології, методи, прийоми тощо. Наймасштабнішою інновацією в системі освіти України став перехід української школи на 12-бальну систему оцінювання знань учнів. Створення інновацій — творчий процес, що відповідає умовам пошуку нового, оригінального, оптимального. В результаті здійснення пошуку не завжди виникає і не завжди має виникати нове, тому цей процес некоректно називати інновацією. Скоріше інновація є продуктом процесу творчого пошуку, результатом остаточної розробки нової ідеї. Процес можна назвати інноваційним тоді, коли йдеться про освоєння, поширення інновації у педагогічній практиці. Отже, педагогічна інновація — це не тільки сама ідея, а й певне її оформлення.

Загальнодержавний рівень управління інноваційними процесами виступає як формування освітньої політики та забезпечення нормативної бази. Основою нормативної бази інноваційної діяль-

ності в освіті є Закони України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про авторське право і суміжні права”, “Про науково-технічну інформацію”, “Про наукову і науково-технічну експертизу” [8, 372–375].

Звідси, інноваційний заклад освіти — це навчальний загальноосвітній заклад, у якому педагогічний та учнівський колективи експериментують, апробують чи впроваджують нові освітні ідеї, теорії, технології. Виокремлюють, як відомо, реактивні (або пристосовані), активні, активно-адаптовані, часткові, системні інноваційні заклади. Реактивні (таких більшість) — заклади, які завжди запізнюються, реагують на зміни лише тоді, коли вже не реагувати неможливо. Активні — заклади, які прагнуть змінювати свою діяльність, вміють прогнозувати зміни в освітній діяльності, але лише у своєму навчальному закладі. Активно-адаптовані — здійснюють нововведення незалежно один від одного. Кожний інноваційний проект зорієнтований на зміни тільки частини школи і не передбачає змін діяльності усієї школи. Відносно незалежна реалізація окремих інноваційних проектів може призвести до позитивних змін, а може породжувати неузгодженість нововведень на різних ступенях освіти. Часткові — заклади, у яких нововведення зорієнтовані лише на деякі позитивні зміни у навчально-виховному процесі (звернено увагу лише на процес виховання, нововведення відбуваються тільки в початковій школі або в основній тощо).

Системні — заклади освіти, у яких нововведення розраховані на загальний позитивний результат. Керівники прагнуть до гармонізації різних нововведень; орієнтації їх на досягнення загальної результативності, прогнозування змін на майбутнє. Модернізація змісту освіти реалізується за організаційних, змістових, технологічних та матеріаль-

но-технічних умов. До системних інноваційних закладів відносять школу-лабораторію наукової установи — заклад, у якому системно експериментують соціально значущі освітні нововведення в навчально-виховний процес та забезпечують їх упровадження. Пріоритетними принципами роботи є диференціація, гуманізація, індивідуалізація навчання і виховання учнів, де поряд з проведенням наукових досліджень учень відчуває себе комфортно. Школи-лабораторії — заклади освіти, де експериментуються, апробуються і впроваджуються освітні нововведення різних рівнів експериментування (державного, регіонального, місцевого).

Для інноваційного закладу освіти принципово важливим є характер процесу його становлення. Як показує досвід, більшість навчальних закладів пішли шляхом застосування найпрогресивніших освітніх моделей, розроблених раніше. Найбільш вдалий підхід до вибору моделі і визначає рівень інноваційності навчального закладу, який зростає в умовах сформованої потреби та інтенсивного розвитку.

Нормативну підтримку інноваційної педагогічної діяльності забезпечують крім законів України також Положення “Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності” (наказ МОН України № 522 від 17 листопада 2000 р.) та “Про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад” (наказ МОН України № 114 від 20 січня 2000 р.). Положення “Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності” впорядковує інноваційну освітню діяльність у системі освіти. Воно передбачає таку структуру організації інноваційної діяльності: розроблення інновацій в системі освіти та суб’єкти інноваційної ініціативи; ухвалення рішення про організацію та проведення експерименту, безпосередні етапи проведення експерименту; ухвалення рішення про розширення бази, внесення змін у програ-

му дослідно-експериментальної роботи, припинення, завершення експерименту; поширення та застосування інновацій у системі освіти; виявлення передумов щодо проведення апробації, прийняття рішення щодо масового поширення інновацій у системі освіти, виявлення засобів зберігання інформації про інновації та їх застосування в системі освіти та джерела фінансування інноваційної освітньої діяльності. Відповідно до Положення визначено такі рівні інноваційної освітньої діяльності, як всеукраїнський, регіональний, рівень окремого навчального закладу та закладу післядипломної освіти.

Важливими для здійснення інноваційної педагогічної діяльності в регіоні є визначення умов, серед яких: керіваність інноваційною освітньою діяльністю та готовність суб'єктів педагогічної діяльності (учителі, вихователі, керівники, управлінці та ін.) до інноваційної роботи.

Право органів управління освітою регіонального рівня на затвердження "інноваційної ініціативи" здійснюється через подання заявки. На всеукраїнському рівні це право належить Президії АПН України. Форма заявки визначається органом управління або АПН України. Розгляд заявки на всеукраїнському та регіональному рівнях здійснює експертна рада. На регіональному рівні вона формується самостійно.

Позитивне рішення експертної ради щодо заявки є підставою для видання відповідного наказу по управлінню освіти (МОН). Після позитивного рішення експертної ради додатково подаються програма дослідно-експериментальної роботи, кошторис експерименту, пропозиції щодо бази його проведення тощо.

Інноваційна освітня діяльність на рівні окремого навчального закладу передбачає використання інновацій, експериментальну перевірку продуктивності й можливості застосування інно-

вацій у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти.

Відповідно до Положення навчальні заклади, які за наказом Управління освіти включені до переліку шкіл з апробації нової ідеї, отримують статус експериментального навчального закладу, що не змінює їх підпорядкування та форму власності. Поточний контроль за результатами експерименту здійснюють наукові керівники програм, а загальний — органи управління.

Право на масове поширення інновації має МОН України на основі експертизи Науково-методичної ради. Використання освітянами інновацій можливе лише відповідно до рекомендацій МОН України [2]. Зокрема, Міністерство освіти і науки здійснило експертизу і дало дозвіл на масове застосування у загальноосвітніх навчальних закладах таких інновацій, як: авторська школа-комплекс М. Гузика; психолого-педагогічна система "Розвивальне навчання" (Д. Ельконіна, В. Давидова, О. Дусавицького та ін.); освітня програма "Довкілля" В. Ільченко; програма всебічного розвитку дитини "Крок за кроком" МФ "Відродження" (автор української версії — Л. Кочіна та ін.); школа життєтворчості особистості (І. Єрмаков та ін.) [6, 84–87].

Цільовим державним документом, що регламентує інноваційну педагогічну діяльність в Україні, є "Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад". У Положенні сказано, що "експериментальним навчальним закладом називають такий загальноосвітній навчальний заклад, у якому проводиться експеримент з перевірки результативності та можливості застосування освітніх інновацій [2].

Отже, сучасний стан інноваційного розвитку освіти в Україні характеризується відповідним нормативно-правовим забезпеченням, що дає підстави з оптимізмом розраховувати на належні перспективи.

Література

1. *Законодавство України про освіту: Збірник законів.* — К.: Парлам. вид-во, 2002. — 159 с.
2. *Положення “Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності”:* Наказ МОН України № 522 від 17.11.2000 р.
3. *Буркова Л.* Гіпотетична побудова моделі адаптивної експертної системи освітніх інновацій // *Рідна шк.* — 2003. — № 9. — С. 26–28.
4. *Василюк А., Корсак К., Яковець Н.* Нариси з порівняльної педагогіки. — Ніжин, 2002.
5. *Гришнова О.* Розвиток вищої освіти в Україні: тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення // *Вища освіта.* — 2001. — № 2–3.
6. *Листопад О.В.* Авторські школи як засіб запровадження освітніх інновацій // *Освіта у ХХІ ст.: шляхи розвитку / МАУП.* — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2010. — Вип. 1. Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ ст.: інтеграція, творчість, інновації”, м. Київ, МАУП, 22 трав. 2009 р. / Редкол.: М. Ф. Головатий (гол. ред.) О. Л. Туриніна (відп. ред.). — С. 84–87.
7. *Мармаза О.* Проектний підхід до управління навчальним закладом. — Харків: Основа, 2003. — 80 с.
8. *Медвідь Ф.М.* Інноваційна діяльність в Україні: правове регулювання // *Фінансова сфера та її роль у зростанні конкурентних переваг національних економік: матеріали наук.-практ. конф.* — Ч. II. — Ірпінь: НУДПС України, 2009. — С. 372–375.
9. *Підласий І., Підласий А.* Педагогічні інновації // *Рідна шк.* — 1998. — № 12. — С. 3–17.

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ЛЕГІТИМНІСТЬ ВЛАДИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 189–192

На даному етапі свого розвитку Україна перебуває в стані трансформації, тобто коли одна політико-економічна система змінює іншу. У цей не легкий для будь-якого суспільства час відбувається політична соціалізація. Перетворення світу потребує від українського суспільства формування нових політичних ідей, цінностей та норм, які утворюють цілісну систему соціально-політичних установок, здатних змінити світосприйняття суспільства.

Проблема формування політичної культури є дуже актуальною для українського суспільства, оскільки демократичні трансформаційні процеси потребують нагального формування і високої політичної свідомості громадян. Здатність людини досягнути пріоритетні цінності тієї чи іншої політичної системи і є головним завданням політичної соціалізації. Оволодівши певними завданнями, що продукують уявлення людини про політичне життя, особистість починає свідомо виконувати активну роль суб'єкта політичної системи і формувати власні ідеали й цінності, які притаманні тій чи іншій політичній силі [5, 60–63].

Процес соціалізації особистості являє собою пристосування людини до суспільства, до загально визначених моральних норм та цінностей, які домінують у даній спільноті. Політична ж соціалізація має два основних трактування. Вона передусім розглядається

як процес формування політичної свідомості певної особистості, розвиток її власної політичної культури, як сукупності політичних цінностей, цілей, ідеалів і т. д.

Також політична соціалізація виступає як процес передачі політичної культури від однієї генерації до іншої, від одних соціальних груп до інших. Але, як зазначає О. Проскуріна, в обох випадках це процес “єдиний, загальний, хоча і здійснюється він ніби на різних рівнях — індивідуальному і громадському” [8, 50, 51], під впливом інститутів соціалізації: сім'ї, школи, ЗМІ тощо.

Тобто, маючи єдину загальну мету, процес політичної соціалізації повинен виконувати певні функції: рефлексивну (забезпечує швидке реагування на проблеми, що виникають у політичній системі); регулятивну (формує соціальні норми активної участі особистості); конструктивну (формує особистість за допомогою навчання, передачі особистості певної системи цінностей); селективну (відбір тих людей, чия система цінностей відповідає вимогам та потребам даного суспільства); інтегративну (“включає” особистість в систему взаємодії механізму держава — суспільство, відведена саме для неї) [2].

Розглядаючи питання політичної соціалізації, як зазначає Н. Колісниченко, неодмінно слід звернути увагу на такі категорії, як “суб'єкт”, “середовище” і “взаємодія” [4]. Суб'єкт політичної

соціалізації у вітчизняній політології визначається як система внутрішніх поведінкових регуляторів, необхідних для виконання певних цілей, норм, цінностей, знань, навичок тощо. До суб'єктів політичної соціалізації, як правило, відносять особистості, які беруть пряму участь в управлінні державними справами, — це так звані політики. Вони можуть бути представниками партій, які пріоритетні серед населення, депутатами законодавчих органів, депутатами місцевих органів правління, губернаторами, міністрами, президентами, наближеними до нього особами тощо. Але за гуманістичною спрямованістю наукових досліджень особи, які є членами групи впливу, також є повноцінними учасниками процесу політичної соціалізації і заслуговують на категорію суб'єкта, хоча, оцінюючи їхню роль у політичній системі, їх можна назвати й об'єктами.

Середовище політичної соціалізації — це сукупність елементів і сторін державно-соціальних відносин, у яких функціонують об'єкти політичної діяльності, тобто потенційні виборці, і набувають необхідних характеристик, що поєднують у собі системні властивості та якості політика. Становлення особистості, як політика, так і активного громадянина, який бере лише опосередковану участь в управлінні державою, відбувається на основі багатьох різних факторів, які зосереджені в тому чи іншому середовищі політичної соціалізації. До таких факторів належать форма і режим правління, політичні інститути влади, партії, організації тощо. Хоча середовища політичного типу відіграють головну роль у формуванні політичних уподобань особистості, та все ж таки існують й інші середовища, що здійснюють скоріше психологічний, морально-етичний вплив на формування суб'єкта політичної соціалізації. До таких неполітичних середовищ належать: родина, однолітки, друзі, школа, церква, армія, культура, ЗМІ тощо.

Взаємодія — це остання категорія політичної соціалізації, яка відіграє важливу роль у формуванні уявлення про це явище. Взагалі, політична соціалізація, за визначенням Д. Ольшанського, — це процес взаємодії індивіда і політичної системи, метою якого є адаптація індивіда до даної системи, перетворення його в особистість, громадянина [7]. У процесі взаємодії особистості і політичної системи відбуваються два основні процеси. Перший — система сама зазнає певних змін для того, щоб завоювати прихильність якомога більшої кількості нових членів. Другий процес — це вже, безпосередньо, процес перетворення вимог політичної системи на характеристики індивіда. Тобто взаємодія між індивідом і політичною системою неодмінно приведе до бажаних наслідків, які зумовлюють пристосування як індивіда до системи, так і системи до індивіда.

Хронологічно процес політичної соціалізації охоплює все життя особистості. І кожний етап соціалізації відповідає типу політичної орієнтації: дитинству — ідентифікація з певною політичною спільністю (державою, нацією) і засвоєння її символів (прапора, гімну тощо), патріотизм і лояльність; юності — більш специфічні знання про політичні інститути та їхнє призначення в суспільстві; нарешті, дорослості — практичне здійснення тих чи інших соціальних ролей у практичному світі, реакція на політичні події, програми, гасла тощо [9].

Якщо взяти молодь як окрему вікову аудиторію, то можна визначити її певні загальні особливості як активної групи громадян, яка спрямована на певні трансформаційні зміни.

Молодь — найактивніша частина електорату, яка бере участь не лише у виборчому процесі, а й у різноманітних політичних акціях (мітинги, збори, зустрічі з депутатами, акції протесту тощо).

Молодь — це вікова група, яка більш комфортно переносить певні зміни в політичному житті суспільства.

Формування політичної свідомості молоді відбувається у добровільній формі.

Політичні пріоритети, цінності, цілі, ідеали для молоді не є остаточно сформованими, тому легко піддаються переробці.

Молодь схильна до освітніх засобів, тому політична соціалізація для неї набуває характеру навчання.

Політична соціалізація — це першочергова запорука легітимності тієї чи іншої політичної влади. Тому політична соціалізація має починатися саме з молоді, оскільки молодь більш адекватна до освоєння інформації, що формує соціально-політичні цінності суспільства. Формуючи політичну систему, держава має потурбуватися про молодь як основного показника легітимності влади. Оскільки молоде покоління є найактивнішим, то процес легітимізації влади залежить саме від нього. Виявляючи повагу до влади, молодь, таким чином, формує суспільні тенденції щодо сприйняття влади іншою частиною населення.

Тобто, формуючи політичну культуру молоді, влада здійснює прямий або опосередкований вплив на власну легітимізацію. Тому для суспільного добробуту дуже важливо за допомогою різного роду соціально-політичних інститутів формувати політичне світосприйняття молоді. Без належного контролю держава може втратити свою легітимність, що може призвести до зміни влади, політичного режиму, форми правління та інших радикальних трансформацій.

Необтяжена радянським досвідом сучасна українська молодь зі своєю новою системою політичних цінностей, норм, установок, орієнтацій є каталізатором становлення і розвитку нової української демократії, розвитку політичної системи в цілому. Держава має звернути увагу на політичне виховання молоді

як на підготовку нових кадрів політичної сфери. Ступінь залучення молоді в політичне життя, засвоєння молодими людьми політичних прав і практик, їх реалізації (які забезпечують прийняття того чи іншого політичного порядку) визначають стійкість розвитку соціуму, бо саме молоді доведеться формувати політичну еліту завтрашнього дня [3, 64].

Для плідної співпраці органів державної влади і молоді можна виокремити такі форми взаємодії: залучення молоді до вироблення програм молодіжної політики, а також вирішення всіх питань молодіжного розвитку; створення кадрового резерву на державну службу з представників молодіжних громадських організацій; залучення молоді до державного управління у спеціалізованих закладах; підтримка розвитку молодіжних парламентів, адміністрацій при місцевих органах державної влади; сприяння залучення молоді у зайнятті депутатських місць у представницьких органах влади через проведення семінарів, створенні пільгових умов у реєстрації та ін. [1, 81]. Тобто, держава повинна стимулювати молодь до плідної роботи, у якій вона (молодь) сама здатна приймати цілком правильні раціональні рішення.

Для визнання політичної влади з боку молоді держава має формувати її активну позицію в 3-х основних напрямках: поглиблення підтримки ініціатив молоді щодо участі в громадському житті країни, створення органів місцевого самоврядування, зміцнення діючих та сприяння утворенню нових громадських молодіжних і дитячих об'єднань, заохочення волонтерського руху; зміцнення соціального партнерства між органами влади та молодіжними організаціями всіх рівнів, безумовне дотримання положень законодавства щодо статусу молодіжних і дитячих громадських організацій, залучення їх до розроблення і обговорення проектів рішень з питань

державної політики щодо дітей та молоді; збільшення у бюджетах усіх рівнів коштів на фінансування програм, спрямованих на забезпечення соціального становлення та розвитку молодих громадян [6].

Держава як основний носій політичної влади зобов'язана впливати на політичну соціалізацію населення, і молоді в тому числі, оскільки саме від процесу політичної соціалізації залежить легітимність влади. Тому постійний моніторинг за політичною активністю молоді є незайвим з боку правлячої верхівки. Молодь повинна виховуватися на демократичних принципах свободи і сприймати владу не як бюрократичний апарат, що позбавляє людину індивідуальності, а як посередника у владних стосунках, де джерелом влади є народ, а не представники політико-економічної еліти.

Література

1. *Анфілова О.* Влада і молодь: співпраця і шляхи порозуміння // Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 27–28 верес. 2001. — К.: Міленіум, 2001.
2. *Васильев И. В.* Условия и пути политической социализации личности. Автореф. дис. ...канд. полит. наук. — СПб., 1998. — 22 с.
3. *Великая Н.* Зомби или революционеры? Политическая социализация молодежи в контексте исторического сознания // Свободная мысль. — 2005. — № 9. — С. 64–80.
4. *Колісниченко Н.* Соціалізація суб'єктів політичної діяльності: теоретико-методологічні підходи до визначення поняття // Сучасні технології професійного навчання державних службовців. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2007. — 188 с.
5. *Медвідь Ф. М.* Правова культура як ціннісна характеристика правової системи // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. ст. за матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 29–30 трав. 2009 / Уклад. Т. Д. Климчук. — Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. — С. 60–63.
6. *Остапюк О. А.* Основні напрями діяльності з підвищення політичної активності молоді в управлінні // http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2009_97/97-28.pdf
7. *Ольшанский Д. В.* Основы политической психологии. — Екатеринбург: Деловая книга, 2001. — 496 с.
8. *Проскуріна О.* Удосконалення форм соціалізації і процес становлення особистості // Політ. менеджмент. — 2003. — № 2. — С. 50–56.
9. *Проскуріна О. О.* Політична культура України в умовах глобальної інформатизації: форми політичної соціалізації та їх удосконалення // http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_20/Gileya20/P3.pdf

ОСВІТА УКРАЇНИ ХХІ СТ.: ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 193–195

За роки незалежності Українська держава не змогла, на жаль, подолати соціальну кризу, яка проявляється і зараз у системі вищої освіти. Реформи в цій сфері дуже поверхові і не скоординовані, не дають можливості вирішувати проблеми, — зокрема, зниження якості освіти, розрив інформаційних зв'язків, девальвація статусу викладацької та наукової діяльності, залишковий принцип фінансування, відсталість матеріально-технічної бази вищої школи, неадекватні пенсійне забезпечення і соціальний захист викладачів і студентів, втрата викладацьких кадрів за рахунок того, що влада не може зробити гідну заробітну плату для вчителів і викладачів ВНЗ.

Нині підготовка молоді до дорослого життя в умовах демократизації потребує пошуку неординарних шляхів організації навчально-виховного процесу. Формування світогляду учнів, їх ціннісних орієнтацій, системного сучасного соціального і гуманістичного мислення в навчальному процесі детермінується системою об'єктивних та суб'єктивних факторів. До останніх належать інтеграційні процеси в освіті.

Інтеграція — процес і результат створення нерозривно зв'язаного, єдиного, цілісного. Результатом інтеграції є поява якісно нової, інтегративної властивості, яка не зводиться до суми властивостей об'єднаних елементів, а забезпечує вищу ефективність функціонування усієї цілісності. У навчанні вона зумовлена

протиріччям між наявністю у шкільному плані значної кількості практично ізольованих навчальних предметів і необхідністю формування у свідомості учнів цілісної системи знань. Так, наприклад, спроби інтегративного навчання мають давню історію. У 20-ті роки інтеграція здійснювалася шляхом реалізації комплексного підходу до побудови навчальних планів і програм, розширення міжпредметних зв'язків. Починаючи з 60-х років, коли в усіх країнах світу посилювалися пошуки шляхів удосконалення змісту освіти, адекватної об'єктивним вимогам науково-технічного і соціального прогресу, інтеграція набуває самостійного значення.

Взагалі, на наш погляд, можливі різні форми інтеграції знань: повне злиття навчального матеріалу в єдиному курсі (наприклад, тригонометрія і алгебра, фізика і основи електротехніки); злиття більшої частини навчального матеріалу з визначенням специфічних розділів (астрономія і фізика); побудова автономних блоків із самостійними програмами і методиками.

Отже, метою є створення нових підходів до планування матеріалу, щоб деякі великі матеріали, хоч вони і з різних курсів, можна було об'єднати в один спільний. Такий інтеграційний характер навчання дає змогу здійснювати зв'язки між предметами одного циклу.

Згодом міністрами освіти була підписана Болонська декларація про ство-

рення єдиного європейського освітнього й наукового простору, що започаткувало Болонський процес. Важливо зазначити, що тільки 7 % вітчизняних вишів відповідають критеріям Європейської мережі забезпечення якості освіти.

У зв'язку з кардинальними демократичними реформами, які охопили всі сфери життя суспільства, назріла необхідність перейти до наступного етапу розвитку системи вищої освіти, який передбачає різні за глибиною реформи її складових. Необхідна більша орієнтація на вимоги ринку та інтеграцію у світовий освітянський простір.

Розбудова національної освіти в Україні має базуватися на методологічних засадах, які відповідають новому світогляду щодо її завдань і функцій у сучасному суспільстві. Домінантою сучасного освітнього процесу має стати його творча функція, яка віддає перевагу формуванню творчої особистості.

Слід зазначити, що на найближчий період у сфері освіти визначилися такі важливі стратегічні завдання, як: забезпечення доступності та якості освіти; зміцнення навчально-методичної і матеріально-технічної бази освітніх закладів; досягнення економічної ефективності і фінансової стійкості діяльності системи освіти.

Першочерговими завданнями, на погляд аналітиків, є такі: забезпечення стабільності та оптимізація фінансування й управління у сфері освіти з врахуванням сучасних технологій, своєчасної та адекватної оплати праці; систематичне поновлення професійної освіти з врахуванням змін в економіці, науці тощо; досягнення ефективності і високої якості діяльності освітніх закладів; пріоритетна підтримка працівників системи освіти, підвищення їх престижу і соціального статусу; підготовка висококваліфікованих спеціалістів, здатних вирішувати професійні завдання в умовах інформатизації суспільства і впровадження нових наукомістких тех-

нологій; формування сучасного світорозуміння і наукового світогляду.

Приєднанню України до Болонської декларації та інтеграції вищої освіти України у Європейську систему немає альтернативи. Вхідження у Болонський простір є для українського суспільства важливим і необхідним через потребу вирішити проблеми визнання українських дипломів за кордоном, підвищення ефективності та якості освіти і відповідно конкурентоспроможності українських вишів та їхніх випускників на європейському і світовому ринку праці. Важливим є те, що Болонський процес вийшов за межі Європейського Союзу (ЄС) та Європи і стає частиною процесу глобалізації вищої освіти та глобального ринку праці. Приєднання до Болонського процесу сприятиме утвердженню принципу автономії в університетській освіті України, послабленню, а в перспективі зникненню жорсткого адміністративного та фінансового контролю з боку державних органів за функціонуванням університетів, ефективному залученню та використанню власних ресурсів у навчальному процесі, організації стажування та обмінів для студентів і викладачів. Щоб досягти конкретних результатів у сфері інтеграції у Болонський простір, Україна повинна виконати низку вимог та умов, зокрема: впровадження сучасних стандартів викладання та оцінювання знань студентів (кредитно-модульна система), широке використання Інтернету в навчальному процесі, впровадження дистанційного навчання, організація обміну студентами на етапі навчання між університетами різних європейських країн.

Запровадження європейської кредитної системи сприятиме не лише підвищенню якості знань і вмінь студентів, а й прозорості української вищої освіти за кордоном, допоможе студентам і фахівцям, які здобули диплом про вищу освіту в Україні, працювати, продовжувати навчання та здійснювати дослідження в

Європі, зробіть українську вищу освіту привабливішою для іноземних студентів із країн Азії, Африки, Латинської Америки та ін.

Забезпечення якісного рівня вищої освіти є одним із головних завдань, невід'ємних від соціальної сфери. Якість освіти значною мірою регулюється стандартами вищої освіти. При розробці стандартів враховуються процеси створення єдиного освітнього простору в Європі. Рекомендації щодо нормативних вимог визначаються згідно із Лісабонською конвенцією і Болонською декларацією.

Розвиток сучасного суспільства багато в чому визначається його інтелектуальним потенціалом, а в його структурі наука займає особливе місце. Саме вища освіта виконує функцію підготовки наукових кадрів. Вважається, що в сучасних умовах освіта і підготовка кадрів відіграють вирішальну роль у досягненні стратегічних цілей Євросоюзу. Від вирішення зазначених вище завдань залежить не тільки якість української нації. Проблема полягає в тому, щоб досягти стійкого розвитку країни і суспільства. А цього не можна зробити без розвитку кадрового потенціалу, у якому найважливішу роль відіграє освіта, її інтеграція у світове співтовариство.

Вирішення проблем у вищій освіті вимагає створення принципово нової системи освіти, спроможної до широкого саморегулювання і самооновлення.

Національна освіта повинна йти шляхом збереження кращих традицій і стандартів класичної вищої школи. Не просто адаптація системи вищої освіти до змін, а формування цих змін і є метою освіти. Тільки так можна забезпечити розвиток вищої освіти як найбільш інтелектуально місткого сектора соціально-економічної сфери.

Література

1. *Гломозда В. Г.* Вивчення тем інтегративного характеру як спосіб здійснення міжпредметних зв'язків // Педагогіка. Респ. наук.-мет. зб. Вип. 30. — К., 1991. — С. 17–20.
2. *Дурманенко Є. А.* Формування світогляду підлітків у процесі засвоєння інтегрованих знань про людину і суспільство. — Автореф. дис. канд. пед. наук. — К., 1994. — 20 с.
3. *Івантушка М. Г.* Інтеграція — провідна тенденція сучасного наукового пізнання // Педагогіка і психологія. — 2003. — № 3–4. — С. 62–71.
4. *Корольов Б.* Болонський процес в дії // Освіта. — 2004. — № 26. — С. 2.
5. *Медвідь Ф. М.* Становлення та трансформація освіти в Україні: зміна парадигм і орієнтацій // Філософія. Історія культури. Освіта: Доповіді та повідомлення III Міжнар. конгресу українців. — Харків: Око, 1996. — С. 368–371.
6. *Черниш З.* Дбаємо про нові технології // Освіта і управління. — № 1. — 1997. — Т. 1. — С. 147–149.

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 196–199

В умовах мінливого і суперечливого глобального світу, проникливості кордонів і формування нової політичної географії виникли різного характеру суперечності між окремими державами та регіонами. Саме за умов сучасних викликів і загроз XXI ст. назріла необхідність створення загальнонаціональної концепції розвитку Української держави та поетапної програми її реалізації. За цих умов зміцнення національної безпеки України необхідно розглядати як одну з головних передумов її існування, самозбереження та подальшого розвитку як незалежного та повноправного члена світового співтовариства.

На думку аналітиків Українського форуму “Безпека-2010”, Україна в умовах сучасного агресивного світу з непередбачуваними сценаріями розвитку має вигляд “практично беззахисної країни із застарілою концепцією національної безпеки і, м’яко кажучи, суперечливою зовнішньою політикою” [4].

Політична соціалізація як процес включення особистості в політичне життя передбачає засвоєння нею певного соціального і політичного досвіду, нагромадженого і сконцентрованого суспільством у культурних традиціях, цінностях, нормах статусної і рольової поведінки. Результатом політичної соціалізації є

вміння молодій людині орієнтуватися в суспільно-політичному просторі, а також брати участь у розв’язанні соціально-політичних та інших проблем, у відтворенні й подальшому розвитку політичних структур і відносин, політичної системи суспільства, оцінюванні дійсності тощо. Політична соціалізація — це складний процес становлення людини як суб’єкта суспільно-політичних відносин і політичної діяльності. Політична соціалізація як процес включення особи у політичне життя має такі структурні елементи, як політичні інтереси, політичні потреби, політичні знання, політичні твердження, політичні емоції, політична воля, політична активність, політична діяльність [3, 321].

Національна безпека — важлива функція кожної держави, що покликана гарантувати сприятливі умови для життя і продуктивної діяльності громадянам, державним інститутам, захищати життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Національна безпека, як зазначено у ст. 1 Закону України “Про основи національної безпеки України”, виступає як “захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства,

своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам”. Захищеність людини і громадянина, суспільства і держави забезпечується відповідною діяльністю, яка зменшує або відвертає ймовірні загрози і підвищує захисні, мобілізаційні функції у період небезпеки чи загроз. В основі цієї діяльності лежить обстоювання і реалізація національного інтересу певної країни — глобального, всеохоплюючого інтегрального інтересу, втілення якого уможлиблює здійснення життєво важливих приватних, групових і суспільних інтересів переважної більшості громадян [5, 71,72]. Ст. 6 Закону України “Про основи національної безпеки України” визначає пріоритети національних інтересів України: гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів; розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського

народу, зміцнення фізичного здоров’я нації, створення умов для розширеного відтворення населення; інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України [1].

Для реалізації концепції національної безпеки Президент України 12 лютого 2007 р. своїм Указом затвердив Стратегію національної безпеки України і доручив Кабінету Міністрів України забезпечити її виконання [2].

Для реалізації політики національної безпеки в країні створюється спеціальний орган з найвищих посадових осіб і керівників силових міністерств і відомств (в Україні — Рада національної безпеки і оборони), очолюваний главою держави чи виконавчої влади. Рада національної безпеки і оборони України на основі Конституції України та Закону України “Про Раду національної безпеки і оборони” визначає першочергові завдання у сфері національної безпеки, пріоритети і стратегію реагування на загрози, що з’являються (воєнні, політичні, економічні, соціальні, інформаційні, гуманітарні, екологічні, стихійні, терористичні та ін.), стратегію запобігання ймовірним загрозам, дає доручення відповідним відомствам, які забезпечують відповідні напрями — складові національної безпеки.

Національна безпека має інтегральний характер. Її забезпечення досягається об’єднаними зусиллями державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян, спрямованими на реалізацію державної політики національної безпеки, основи якої визначені у Законі України “Про основи національної безпеки України”. Ст. 9 Закону відповідно до Конституції і законів України визначає повноваження суб’єктів забезпечення національної безпеки: Президент України як глава

держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, дотримання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, Верховний Головнокомандувач Збройних сил України і Голова Ради національної безпеки і оборони України здійснює загальне керівництво у сферах національної безпеки та оборони України; Верховна Рада України в межах повноважень, визначених Конституцією України, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України; Рада національної безпеки і оборони України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сферах національної безпеки і оборони; з урахуванням змін у геополітичній обстановці вносить Президенту України пропозиції щодо уточнення Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини України; Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, обороноздатності, національної безпеки України, громадського порядку і боротьби із злочинністю; Національний банк України відповідно до основних засад грошово-кредитної політики визначає та здійснює грошово-кредитну політику в інтересах національної безпеки України; міністерства, Служба безпеки України та інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України завдань, здійснюють реалізацію

концепцій, програм у сфері національної безпеки, підтримують у стані готовності до застосування сили та засоби забезпечення національної безпеки; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують вирішення питань у сфері національної безпеки, віднесених законодавством до їхньої компетенції; Воєнна організація держави забезпечує оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів; протидіє зовнішнім загрозам воєнного характеру; правоохоронні органи ведуть боротьбу зі злочинністю і протидіють тероризму, забезпечують захист і врятування населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характерів; суди загальної юрисдикції здійснюють судочинство у справах про злочини, що завдають шкоди національній безпеці України; прокуратура України здійснює повноваження у сфері національної безпеки України відповідно до Конституції України та Закону України "Про прокуратуру України"; громадяни України через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки; як безпосередньо, так і через об'єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку [1].

Отже, політична соціалізація молоді в умовах становлення механізмів колективної безпеки у світі та розбудови стратегії національної безпеки України як

однієї з головних передумов її існування, самозбереження та подальшого розвитку як незалежного та повноправного члена світового співтовариства набирає першочергової ваги.

Література

1. Закон України “Про основи національної безпеки України” // Уряд. кур’єр. — 2003. — 30 лип.
2. Указ Президента України “Про стратегію національної безпеки” від 12 лют. 2007 р. // Уряд. кур’єр. — 2007. — 7 берез.
3. Головатий М. Ф. Соціологія політики: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К.: МАУП, 2003. — 504 с.
4. Горбулін В. “Безпека — 2010” // Дзеркало тижня. — 2006. — № 48(627). — 16 груд.
5. Медвідь Ф. М., Бастун О. В., Вознюк Т. Ю. Національні інтереси України в контексті державотворення // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. ст. за матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 4–5 черв. 2010 р. / Уклад. Н. І. Вознюк, Т. Д. Климчук, Ю. П. Крисюк, О. Л. Старко, О. В. Старчук, І. М. Шевчук, Б. О. Чупринський. — Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2010. — С. 71–72.

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 200–204

Сучасний розвиток українського суспільства характеризується переорієнтацією на ринкову економіку, трансформаціями в системі політичного управління і державної влади, які базуються на відмові від моноідеологізації, проголошенням пріоритетності демократичних прав і свобод, загальнолюдських цінностей. Зазнають змін ідейні та моральні орієнтири. Усе це зобов'язує до осмислення проблем суспільно-виховних процесів у молодіжному середовищі, зокрема політичного виховання та політичної соціалізації.

Як відомо, зміст процесу політичної соціалізації залежить від характеру відносин індивіда та влади в конкретному суспільстві. Адже людина набуває статусу політичної особистості в результаті тривалої взаємодії з навколишнім світом. У соціологічному аспекті особистість значною мірою детермінована економічними, соціальними, політичними, національними, ідеологічними відносинами та зв'язками між ними.

При цьому насамперед необхідно з'ясувати категоріально-понятійний апарат. У політологічному енциклопедичному словнику поняття “політична соціалізація” розглядається як процес засвоєння індивідом упродовж його життя політичних знань, норм і цінностей суспільства, до якого він належить. Політична соціалізація є складовою багатогранного процесу, в ході якого відбуваються відтворення і подальший розвиток політичних структур та відносин. Рівень політичної соціалізації — величина змін-

на. Він детермінований значною мірою умовами соціально-політичного життя.

Політична соціалізація молоді розглядається за аналогією із загальним процесом соціалізації як процес включення людини до політичної системи. Проте слід зазначити, що семантично термін “політична соціалізація” англійською мовою означає “процес” або “діяння”, спрямовані на об'єкт, який при цьому має пасивну роль.

На наш погляд, політологічна наука повинна виходити з активної ролі особи в політичному житті щодо засвоєння певних політичних норм і цінностей. Точніше, цей процес визначається поняттям “політичний розвиток особи”. Мається на увазі процес активного засвоєння індивідом ідеологічних та політичних цінностей і норм, притаманних конкретному суспільству.

У класичній теорії політики склалися два основні підходи щодо визначення поняття “політична соціалізація” — інституціональний та біхевіористський. Природно, що будь-яка концепція розвивається під впливом суб'єктивних і об'єктивних чинників. Формування концепції політичної соціалізації в сучасній теорії політики детерміноване сьогоденням. До того ж, жодна концепція не може претендувати на універсальність, оскільки процес засвоєння політичних цілей і стандартів політичної поведінки в конкретному суспільстві завжди має специфічні риси й у кожній країні обумовлюється особливостями її культурного середовища.

Політична соціалізація — процес становлення людини як суб'єкта політичних відносин і політичної діяльності. Вона охоплює всіх членів суспільства. Згідно з психоаналітичною теорією особи люди несоціалізовані, тобто такі, що не вписалися в соціально-політичні відносини, не мають статусу повноправних суб'єктів. Згідно з іншим підходом політична соціалізація є винятково процесом розвитку, завдяки якому люди здобувають політичні орієнтації та зразки поведінки.

Теорія соціалізації може бути представлена в трьох формах, хоча жодна з них не є повністю незалежною від інших.

По-перше, це може бути загальна теорія соціалізації. Вона переважно описує та пояснює на найзагальнішому рівні процес соціалізації, виділяючи з нього сферу суб'єктивного.

По-друге, це теорія політичної соціалізації. Вона ставить завдання зрозуміти, як саме відбувається соціалізація в політичній сфері. Характер змісту та особливості політики в суспільстві можуть створювати умови для розвитку соціалізуючих процесів, які відрізняються від тих, що відбуваються, наприклад, під час прийняття статевих ролей, в економічній поведінці або в релігійних напрямках. Так, немає сумніву, що сім'я відіграє вирішальну роль під час передачі різних аспектів культури суспільства та в підготовці дитини до прийняття типів професійних ролей, які вона відіграватиме. Але у сфері політики виникають важливі відмінності. Тільки деякі види орієнтацій можуть бути предметом сімейної соціалізації, інші — залежать від агентів, що перебувають поза сім'єю.

Існує і третій вид теорії — політична теорія політичної соціалізації, її мета — показати відповідність соціалізуючих феноменів функціонуванню політичної системи. За логікою вона важливіша, ніж інші види теорії.

Отже, процес політичної соціалізації обумовлений особистісним, суб'єктивним фактором. Сама вибірковість індивіда і є

критерієм, який залишає за ним право на самосоціалізацію.

До першої групи наукових розробок можна віднести праці, присвячені проблемам молоді як особливої соціально-демографічної групи (Н. Блінов, В. Волков, І. Ільїнський, В. Лісовський, І. Кон, Н. Победа, В. Рябіка, О. Ватутін, Н. Паніна, Н. Блінова, В. Васильєва та ін.). Ці дослідження спрямовані, в основному, на аналіз становища молоді в соціальній структурі суспільства, на характеристики специфіки її субкультури.

Інша група вчених концентрує увагу на проблемі політичної культури молоді, впливу різних факторів на її соціалізацію. Взагалі ж у політичній науці представлено вельми розмаїті підходи до розуміння політичної культури та її ціннісного виміру, в рамках яких розглядаються численні показники рівня її розвитку, а також виокремлюються типи політичної культури. До числа авторів, які інтенсивно працюють над цією проблематикою, належать М. Головатий, В. Бебик, В. Ребкало, Є. Головаха, О. Яременко, В. Соколов та ін. В основі їхніх розробок — об'єктивне вивчення всіх сторін соціуму, які справляють вплив на молодь, вплив соціального середовища на формування гармонійної особистості. Вчені-політологи розглядають життєві перспективи і професійне самовизначення різних соціально-демографічних категорій молоді. Є. Головаха, І. Бекешкіна та ін. зосереджують увагу на аналізі змін умов політичної соціалізації особистості під впливом науково-технічної революції, що дало змогу виявити деякі закономірності процесу самовизначення молоді та її життєвих перспектив, з'ясувати особливості суспільної свідомості молодого покоління, у тому числі й політичної, на сучасному етапі. В. Оссовський, Н. Комарова, О. Балакірєва, Ю. Якубова, В. Головенько доводять, що на формування політичних переконань молоді людини істотно впливають політична пропаганда та агітація.

Отже, із цих досліджень можна зробити висновок, що наміри молодих

людей певною мірою залежать від їх соціального самопочуття, емоційного стану; крім зовнішньополітичних умов на формування індивіда впливає також побут, психологічні підвалини соціалізації людини; молодь є передовою групою суспільства, яка визначає зміст і характер сьогоdnішнього та завтрашнього розвитку українського суспільства.

У сучасній теорії політики виокремлюють два напрями, де критерієм визначення сутності процесу політичної соціалізації є рівень активності та рівень суб'єктивності його учасника.

Згідно з першим напрямом політична соціалізація — це процес, у якому особа є пасивним суб'єктом політики (Ч. Меріам, Г. Лассуел, Д. Істон, Дж. Денніс). З цієї точки зору, політична соціалізація — не що інше, як формування політично орієнтованої особи, яка вміє захищати свої соціально-політичні інтереси, має розвинену політичну свідомість і високий рівень політичної культури. Головними інститутами, які формують політичні орієнтації особи, є держава, політичні партії, громадські організації, школи, вищі заклади освіти. Політична соціалізація відбувається шляхом навчання, політичного виховання. Так, вища школа здійснює як пряму, так і латентну політичну соціалізацію. Пряму — завдяки організації інформаційного процесу з вираженою ідеологією (вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін, виховні, патріотичні заходи тощо). Латентну — через організацію інтерактивних процесів, завдяки яким засвоюються соціальні ролі та форми поведінки. У такий спосіб вища школа сприяє формуванню когнітивної компоненти політичної соціалізації.

Другий напрям визначає процес політичної соціалізації як такий, у якому особа не є пасивним об'єктом впливу політичної системи, її активність у взаємодії з владою зумовлена інтересами, здатністю діяти усвідомлено. Прихильниками такого визначення статусу особи в політичному процесі є М. Вебер, Г. Моска,

Ф. Паркін, У. Гуд, Р. Даль, К. Превітт та ін. Вони вважають, що політична соціалізація не пов'язана з якимись канонами. Це — засвоєння притаманних певному суспільству політичних цінностей, настанов, переконань, моделей поведінки, що відбувається в процесі становлення індивіда як члена політичної спільноти та спрямований на забезпечення його свідомої участі в політичному житті. Перетворенню індивіда на свідомий та активний суб'єкт політики відповідає така система політичної соціалізації, що не тільки задає йому мотивацію до активності та створює умови і можливості для участі в політичному житті, а й водночас забезпечує індивіда необхідним обсягом знань і навичок практичної діяльності, формує в нього здатність розуміти політичну дійсність.

Для визначення сутності процесу політичної соціалізації в сучасній Україні необхідно виявити, яким чином цей процес сприяє (чи перешкоджає) розвитку політичної системи, а також як стан політичної системи сприяє стабільності процесу політичної соціалізації або ж підриває акультурацію. Визнається, що політична соціалізація є фактором збереження та стабілізації політичної системи, умовою її нормального функціонування. У західній політичній теорії політична соціалізація розглядається ще й як інститут політичного контролю, за допомогою якого певні політичні та соціальні групи поширюють політичні цінності, зразки поведінки.

Щодо визначення другої частини цього питання, то було з'ясовано, що каталізатором політичної соціалізації особи найчастіше виступають суспільно-політичні та економічні кризи (притаманні системам, які трансформуються). Під час кризи людина політизується переважно під тиском обставин. Перенасиченість політичного життя деструктивними ідеями і вимогами створює небезпечне тло, яке динамізує активність особи зовсім не в дусі свободи й демократії.

Засновники рольової теорії політичної соціалізації дотримуються думки, що молодій людині під час її політичного розвитку повинні прищеплюватися переважно позитивні установки щодо ставлення до політичної системи. Кінцевою метою політичної соціалізації має бути формування громадянськості, ступінь якої визначається тим, наскільки особа пристосувалася до соціально-політичних відносин та сприяє розвиткові суспільного ладу.

Політично соціалізована людина — це передусім патріот, відповідальний громадянин, який має не тільки високий ступінь розвитку політичної свідомості, а й високий рівень політичної культури.

Феномен політичної людини розкривається через єдність двох незалежних параметрів: рівня регламентованості політичної поведінки та рівня причетності до політичної системи. На перетині цих параметрів виникають типи політичної людини, що є показниками впливу політичної соціалізації на різні типи людей. А саме: “вільний стрілець”, “конформіст”, “службовець”, “ідеолог-прагматик”, “проповідник”, “законослухняний громадянин”, “активіст-неформал”. Незважаючи на деякі розбіжності у визначенні поняття “політична соціалізація”, усі автори погоджуються, що вона є стрижнем політичної культури. Чим вища політична культура суспільства, тим більше уваги воно приділяє процесові політичної соціалізації. Проте справедливим можна вважати і протилежне твердження: чим вищий ступінь політичної соціалізації в суспільстві, тим вищим є і рівень політичної культури. Адже люди з високим рівнем політичної соціалізації беруть активну участь у політичному житті суспільства, забезпечуючи розвиток суспільних відносин. Відтак поняття “політична культура” і “політична соціалізація” взаємопов’язані. Політична культура суспільства є змістовим компонентом політичної соціалізації особи. В результаті ж політичної соціалізації суб’єкт пристосовується до політичної культури і спроможний розвивати її.

На когнітивному рівні характер політичної культури більшості населення України можна визначити як розбіжність між бажаним і дійсним — своєрідне роздвоєння оцінок дійсності. З одного боку, демократія і суверенітет вважаються великою цінністю, усвідомлюються більшістю населення як необхідна умова та мета перебудови суспільства на нових засадах. Водночас рівень очікувань, викликаний ейфорією від проголошення незалежності та крахом старої системи, увійшов у протиріччя з можливостями їх задоволення. Конфлікт між повсякденними потребами та інтересами й реальними умовами життя гостро переживається на емоційному рівні, породжує широкий спектр масових настроїв — від байдужості й апатії до агресії та ненависті. Полярність настроїв залежить від різного уявлення людей про те, що відбувається нині в Україні, від їхніх оцінок того, що було раніше й чого чекати у майбутньому. Перспективи розвитку політичної культури полягають насамперед у розбудові громадянського суспільства, тобто демократичних форм управління, пріоритету прав і свобод громадян над правами нації, народу, держави.

Як відомо, метою політичної соціалізації є формування політичної культури громадянина. Важливим параметром її є ставлення до політичного режиму. В процесі політичної соціалізації формується увесь набір настанов, що стають для молоді джерелом політичної поведінки. У результаті успішної політичної соціалізації задовольняються глибинні потреби особистості бути громадянином. Серед проблем політичної соціалізації на перший план висувуються питання зміцнення державності, зростання довіри громадянина до своєї держави, усвідомлення ним свого місця і ролі у процесах суспільного оновлення.

Отже, вивчення теорії політичної соціалізації дає можливість, по-перше, відповісти на низку питань, пов’язаних з цим процесом. Це насамперед вивчення змісту соціалізації та дослідження

цінностей, позицій і політичних переконань, які воно включає; з'ясування, чи є ці цінності однорідними, чи вони перебувають під впливом суперечливих факторів; визначення векторів акультурації та каналів передачі інформації; вивчення факторів, які порушують безперервність і тривалість процесу політичної соціалізації; як процес політичної соціалізації допомагає (чи перешкоджає) розвитку політичної системи, сприяє її стійкості чи підриває її.

По-друге, вивчення теорії політичної соціалізації дає змогу об'єктивно підійти до формування концепції політичної соціалізації в Україні з урахуванням особливостей сучасного стану політичної системи.

Брак цілісної концепції політичної соціалізації особи призводить до того, що політичні позиції індивідів обумовлюються не впливом лідерів, ЗМІ, політичних партій, а їх економічним станом. Вивчення досвіду західних країн, його адаптація до особливостей українського суспільства допоможе формуванню нової концепції політичної соціалізації, де одним з головних завдань буде імплементація демократичних цінностей, взаємоповажних відносин індивіда і влади, що потребує послідовного розширення соціально-політичної сфери участі особи в житті суспільства. Створення адаптованої концепції політичної соціалізації забезпечить спадкоємність політичного розвитку та збереження стабільності суспільства в ході зміни поколінь.

Становлення демократичної інфраструктури політичної соціалізації потребує пошуку шляхів її формування та впровадження в життя. Але цей процес пов'язаний з певними труднощами, що виникли в часи реформування політичної системи. Це передусім подолання системної кризи процесу політичної соціалізації, що потребує необхідних ресурсів — фінансово-економічних, правових, кадрових. По-друге, складним є пошук чинників стабільного розвитку процесу політичної соціалізації. Усе це

можливе лише за умови розробки адаптованої до українських реалій наукової концепції політичної соціалізації та практичних можливостей її упровадження. Реалізація зазначених проблем потребує глибокого аналізу сутності політичної соціалізації, визначення особливостей її здійснення в сучасній Україні.

Література

1. *Барабаш В.* Інституалізація молодіжного руху України // *Людина і політика*. — 2004. — № 3. — С. 98–111.
2. *Ваторопин А. С.* Политические ориентации студенчества // *Социс*. — 2000. — № 6. — С. 39–43.
3. *Вашутін О.* Політична соціалізація молоді в сім'ї і становлення політичної психології індивіда // *Людина і політика*. — 2000. — № 5. — С. 67–71.
4. *Виховання національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов для його розвитку як чинник забезпечення національних інтересів України: інформаційно-аналітичні матеріали* / Кол. авт.: В. А. Головенько, О. О. Яременко (керівники) та ін. — К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. — 191 с.
5. *Вовк В.* Соціокультурні чинники формування масових умонастроїв в Україні // *Політ. думка*. — 1998. — № 1. — С. 40–51.
6. *Гавра Д. П., Соколов Н. П.* Исследование политических ориентаций // *Социс*. — 1999. — № 1. — С. 69–84.
7. *Гедікова Н. Ф.* Основні фактори політичної соціалізації особи та їх прояв в Україні. — Одеса, 1999. — 365 с.
8. *Гозман Л. Я., Шестопал Е. Б.* Политическая психология. — Ростов н/Д: Феникс, 2000. — 446 с.
9. *Медвідь Ф. М.* Виховання української еліти системою національної освіти в умовах консолідації сучасної української нації // *Еліти і цивілізаційні процеси формування націй*. — К., 2006. — Т. 2. — С. 337–346.
10. *Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* — К: Генеза, 2004. — 736 с.

ВПЛИВ ОСВІТИ НА ПОЛІТИЧНУ СОЦІАЛІЗАЦІЮ І ПОЛІТИЧНУ КУЛЬТУРУ ОСОБИСТОСТІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 205–207

Усе життя ми вчимося на власних помилках, слухаючи викладача на парі, дослухаючись порад батьків або читаючи цікаву книгу. Ми впускаємо тим самим у своє життя знання, досвід і думки про інші життя. Починаємо краще розуміти людей і причини їх поведінки, процеси в країні і світі, закономірності.

У процесі освіти ми наближаємось до істини і йдемо вперед. Але чим якісніше освіта, тим ширші і частіші наші кроки.

Сучасній українській незалежності цього року виповниться двадцять. Відповідно, всім елементам політичної системи держави виповниться приблизно стільки ж або ще менше. Так, Конституція України молодша за незалежність на 5 років. Політична ж культура громадян незалежної України взагалі перебуває в зародковому стані, адже її неможливо створити за рік чи два, для цього необхідні десятиліття. Г. Алмонд і Дж. Пауелл визначають, що політична культура є сукупністю індивідуальних позицій та орієнтацій учасників політичної системи, суб'єктивна сфера, що лежить в основі політичних дій і що надає їм значення. Політична культура охоплює знання політики, фактів, зацікавленість ними, оцінку політичних явищ, оціночні судження відносно того, як має здійснюватися влада; емоційний бік політичних позицій, наприклад, любов до Батьківщини, ненависть до ворогів, визнання в суспільстві зразків політичної поведінки, що визначають,

якими саме мають бути вчинки. Враховуючи складну історію формування незалежності країни, відсутність відчуття повноцінного господаря на власній землі, перебування різних частин країни під політичним і культурним впливом різних держав, не дивно, що отримавши незалежність і формальну демократію, суспільство поки що має не характерну для демократичних суспільств політичну культуру. Так, Г. Алмонд і С. Верба крім формування, визначення і основ політичної культури запропонували три її типи — патріархальний, залежний і політичну культуру участі. Перший тип характерний для суспільств, які не мають спеціалізованих політичних ролей, інститутів політичної системи, як, наприклад, африканські племена. Другий характеризується пасивним сприйняттям населення своєї влади, сприйняттям її як даності, відсутністю про неї об'єктивної інформації. Суспільство тут розвинено для того, щоб виокремлювати в ньому елементи політичної системи, але його не можна назвати громадянським. Воно не висуває до системи законних вимог. Третій же тип системи характерний активністю в політичному житті. Суспільство виказує підтримку, або не підтримку, певних політичних інститутів (партій, уряду), але при цьому воно усвідомлює і власну роль у політиці [3, 34, 35].

Для сучасної України більш характерний, на наш погляд, другий тип

політичної культури. Суспільство не відчуває своєї значущості і сили впливу на політичні рішення країни. А чим нижчий рівень цієї складової політичної системи, тим недорозвиненішими лишатимуться інші її частини. Поки суспільство спокійно реагуватиме на порушення своїх прав, поки воно не відчуватиме відповідальності перед собою за процеси, які відбуваються навколо і буде чекати героїв, які їх врятують, ніяких змін в суспільстві не буде. Щоб підвищити рівень політичної культури суспільства, необхідна якісна освіта. Освіта, як відомо, інтегрує різні види навчальної і виховної діяльності, їх зміст в єдину соціальну систему, орієнтує їх на соціальне замовлення, на соціальні потреби людства. Нагальна потреба України — виховати політично свідоме покоління, яке створить у країні громадянське суспільство, сформує національну ідею і відчужує свою силу в єдності [1, 32].

Щодня освіту в дошкільних закладах, школах, технікумах і університетах здобувають сотні тисяч майбутніх управлінців країни. І від якості освіти залежить, у який бік вони спрямовуватимуть країну. Важливо розуміти, що освіта — це не просто здобуття знань. В інформаційному суспільстві це вже не є великою проблемою, адже джерел інформації навколо навіть більше, ніж здатен осягнути мозок. Освіта — це процес духовного виховання і збагачення, формування світогляду і активної позиції. Також освіта — це засіб соціалізації. І дуже важливо, щоб агентами соціалізації виступали політично свідомий соціум і викладачі. Наприклад, історію України викладали не лише формально, а надихали пишатись нею. Завданням освіти, на наш погляд, не є формування ідеології в суспільстві, адже цей процес прослідковується лише в тоталітарних суспільствах. Але виховати елементарну повагу до співгромадян і країни освіта має. Освіта не повинна нав'язувати певну точку зору, але вона має сприяти

формуванню її у суб'єктів навчання. Активізувати процеси мислення громадян. Якщо соціум стане небайдужим і політично соціалізованим, він матиме вплив на рішення, які приймаються нагорі [2, 50–53].

Освіта здатна пробудити соціальну активність особистості, сформувати її як суб'єкт політичних відносин. Освіта здатна виховати громадянина. У школі учень вперше зустрічається з поняттями “права” та “обов'язки”. Далі отримує уявлення про структуру і механізми політичної системи й усвідомлює себе в цій системі. Якщо на всіх стадіях цього процесу освіта буде якісною, то й результат буде відповідним. Важливо не лише давати знання, а й зацікавити кожного, знайти підхід до кожного суб'єкта навчання. Для когось бути суворим, до когось виявити творчий підхід, іншого похвалити, що надихне на подальше зацікавлення предметом. Саме політична освіта формує в особистості і політичне ставлення. Психічні ставлення індивіда, реалізуючись у діях, відображають систему зв'язків особистості з об'єктивним світом, у нашому випадку зі світом політики, набувають стійкості, значущості, стають характерними для особистості, визначають її вчинки і переживання. Система ставлень особистості відображає основні ефекти соціалізації, тому спроба взяти її за основу психологічної моделі змісту політичної освіти може виявитись продуктивною. Отже, як відомо, модель можна представити у вигляді системи політичних відносин, які визначають стосунки індивіда і спільноти: ставлення до самого себе (ідентифікація себе як суб'єкта політичної взаємодії, спроможного зробити самостійний політичний вибір, готового відповідати за нього і його наслідки, законослухняного громадянина, здатного обстоювати свої права); ставлення до інших людей (терпимість, повага до політичних прав і свобод інших, прагнення розуміти, довіра і налаштованість на співробітництво,

аргументований скептицизм); ставлення громадянина до політичної системи (патріотизм або позитивне ставлення до своєї країни, лояльне ставлення до фундаментальних конституційних цінностей); ставлення громадянина до інститутів влади (контроль за дотриманням повноважень влади, оцінка роботи уряду, пропозиції до реформування громадського життя, опір неконституційним діям влади); ставлення громадянина до політичного світу (розуміння глобального значення дотримання прав людини, політична толерантність, готовність до участі у міжнародних організаціях). Отже, на формування таких психологічних ефектів політичної соціалізації, як політичні уявлення, досвід політичної активності і систему політичних ставлень слід орієнтувати політичну освіту. Чим якісніша освіта, тим більше вона є мотивуючою до її здобуття і тим більш якісні плоди вона породжує в суспільстві. З іншого боку, освіта є показником стану суспільства, чим він вищий, тим якіснішу політику освіти проводить держава для своїх громадян. Освіта, полі-

тична культура і політична соціалізація взаємозалежні поняття, які впливають одне на одного, і зі зростанням одного зазвичай підвищується ріст іншого. В умовах перехідного періоду України, яка стоїть на шляху до демократії і на початку формування політичної культури, освіта є чи не найголовнішим фактором, який має сприяти цьому формуванню.

Література

1. *Головатий М. Ф.* Українська освіта в умовах соціальних трансформацій: проблеми вибору моделі і векторів розвитку // *Освіта у XXI ст.: шляхи розвитку / МАУП.* — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2010. — С. 31–34.
2. *Медвідь Ф. М.* Виховання української еліти в системі національної освіти: гуманітарні засади // *Мандрівець. Видання “Наукових записок Національного університету “Києво-Могилянська Академія”.* — Тернопіль: Мандрівець, 2001. — № 1–2 (30–31). — С. 50–53.
3. *Остапенко М. А.* Політична культура суспільства: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2008. — 96 с.

У збірнику подано статті учасників Міжнародної науково-практичної конференції “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ ст.: соціалізація та соціальна адаптація особистості”, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — розвитку освіти в Україні. Статті охоплюють широкий діапазон наукових досліджень українських учених.

Для науковців, освітян, державних службовців, політиків, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком української освіти.

Наукове видання

ОСВІТА У ХХІ СТОЛІТТІ: ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Випуск 2

*Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
“Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті:
соціалізація та соціальна адаптація особистості”,
м. Київ, МАУП, 14 травня 2010 р.*

Відповідальний редактор за випуск *Т. М. Федосенко*

Коректор *А. А. Тютюнник*

Комп'ютерне верстання *М. І. Фадєєва*

Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 10.03.2011. Формат 70×100¹/₁₆. Папір офсетний.

Друк ротаційний трафаретний.

Ум. друк. арк. 16,77. Обл.-вид. арк. 14,44. Наклад 300 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП «Видавничий дім «Персонал»
03039, Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. ХХ

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*

Надруковано в друкарні ДП «Видавничий дім «Персонал»